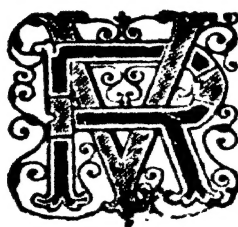

7900

శ్రీ రస్తు.

విక్రమార్కచరిత్రము

సతీకము

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్

వారిచే బ్రకటితము.

1950.

All Rights Reserved.

Printed by
V. VENKATESWARA SASTULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE 'VAVILLA' PRESS,
Madras.—1950.

శ్రీ ర మ్మ.

విక్రమార్కచరిత్రమ్.

శ్రీపురాణపుటమం పురాస్తకం సద్వంధవ ముమానుతం మయా,
సంప్రణమ్య చ సురాక పుష్పతీం విక్రమార్కచరితం విరచ్యతే. 1

అస్తి కిం మాతేషు సమస్తవస్తుసంపూర్ణా స్వగుణపరాధూతపురస్తరపుర
విభూతి రుజ్జయిననామ నగరీ. తత్త్రి సమస్తసామస్తసీమస్తసీమస్తసిద్ధారాయణచరణ

టీక.—శ్రీపురాణపుటమం = కాంతిలోఁగూడిన యాదిపురుషుఁడయిన విష్ణు
పురుషు, పురాస్తకం = శ్రీపురములకు నానకుఁడయిన శివుని, పద్మసంధవం = విష్ణువు
యొక్క నాభికమలమందుఁ బుష్పకగళవాఁడగు బ్రహ్మదేవుని, ఉమాసుతం = పార్వ
తీఁగి బుత్రుఁడగు వినాయకుని, సురాక = తేజస్వలను, సరస్వతీం = సరస్వతీదేవిని,
సంప్రణమ్య = శిష్టగా నమస్కరించి, మయా = నాచేత, విక్రమార్కచరితం = విక్రమా
ర్కునికథ అనుగ్రంథము, విరచ్యతే = చేయఁబడుచున్నది.

నేను బ్రహ్మ విష్ణు శివులను, వినాయకుని, తక్కినదేవతలను నమస్కరించి,
విక్రమార్కచరిత్ర మనుగ్రంథమును రచింపఁబోవుచున్నాను.

క థా పా రం థ ము.

మాతేషు = మాతలదేశమునందు, సమస్తవస్తు సంపూర్ణా = సకల వస్తువులతో
నిండినదియు, స్వగుణ... విభూతి...స్వ = తనవైన, గుణముంచి గుణములచేత, పరా
ధూత = తిరస్కరింపఁబడిన, పురస్తరపుర = ఇంద్రుని పట్టణముయొక్క (అమరావతి
యొక్క), విభూతిః = కలిమిగలదియు, (అమరావతిపురమునకుం బె మించిన వైభవములు
గలదియు) అనఁ, ఉజ్జయిననామ = ఉజ్జయిని నామి ప్రసిద్ధమయిన, నగరీ = పట్టణము, అస్తి
కిం = ఉన్నదిగదా. తత్త్రి = ఆ ఉజ్జయినపురమునందు, సమస్త... గళాః = సమస్తసామస్త =
చుట్టుపట్టాలనందు రాజులందఱయొక్క, సీమస్తసీ = స్త్రీలయొక్క, సీమస్త = పాపటల
యందలి, సింహుర = కంఠముచేత, అరుణ = ఎఱ్ఱవైన, చరణగమల = కమలములవంటి

కమలయగళో భర్తృహరి ర్నామ రాజాఽఽసీత్. స చ సకలకలాప్రదీనిః సమస్త
 కాస్త్రాభిజ్ఞశ్చ. తస్య చ రాజ్ఞః స్వవిక్రమాపహతవైరివిక్రమా విక్రమా నామానుజో
 ఽభూత్. తత్ర చ నగరే సకలకాస్త్రాభిజ్ఞః సమస్తమస్త్రకాస్త్రప్రవీణో బ్రాహ్మణః
 కశ్చిదబాయత్. స కేవలం దరిద్రః. స సైకదా మస్త్రానుష్ఠానేన భువనేశ్వరీ మతో
 పయత్. సా తు సంతుష్టా బ్రాహ్మణ మాహ—“భో బ్రాహ్మణ! ఫల మేత ద్భక్షయ.
 అనేన జరామరణవర్జితో భవిష్యసి.” బ్రాహ్మణ స్తత్ఫలం గృహీత్వా స్వభవనం
 ప్రత్యాగత్య స్నాత్వా దేవార్చనాం విధాయ, యావత్ఫలం భక్షయతు మయ
 పాదమాలయొక్క, యగళం = బంటగలవాడగు, (రాజాఽస్త్రితే మ్రొక్కబడు
 వాడు) భర్తృహరి ర్నామ రాజా = భర్తృహరి యనెడిరాజా, అసీత్ = ఉండెను.
 సచ = ఆరాజా, సకల...దీనిః-సకలం = అన్ని, కళా = విద్యలందు, ప్రదీనిః=నేర్ప
 రియు, సమస్త...భిజ్ఞశ్చ-సమస్త=అన్ని, కాస్త్ర = కాస్త్రములను, అభిజ్ఞశ్చ = ఎఱిఁ
 గినవాడును. (కిం)చ=మఱియు, తస్య=ఆ, రాజ్ఞః=రాజానకు (భర్తృహరికి), స్వ...
 విక్రమాః=తనయొక్క, విక్రమ=మగటిమిచేత, అపహృత=పోగొట్టబడిన, వైరి=
 పగతురయొక్క, విక్రమాః=మగటిమిగల (తన మగటిమిచే బగతురమగటిమి నణఁ
 చినవాడగు), విక్రమః=నామ = విక్రమామ్రుఁ డనుపేరుగల, అనుజః=తమ్ముడు,
 అభూత్ = ఉండెను. (కిం)చ=మఱియు, తత్ర=ఆ, నగరే=పురమునందు, సకలకాస్త్ర-
 అభిజ్ఞః=సకల=అన్ని, కాస్త్ర = కాస్త్రములను, అభిజ్ఞః = ఎఱిఁగినవాడును, సమస్త
 ...ప్రదీనిః-సమస్త మస్త్రకాస్త్ర=మస్త్రకాస్త్రములన్నిటియందు, ప్రవీణః=నేర్పరియు
 నైన, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడు, కశ్చిత్ = ఒకొక్కఁడు, అబాయత్=ఉండెను. సః=ఆ
 బ్రాహ్మణుడు, కేవలం=మిగుల, దరిద్రః=పేదయైనవాడు. సః=ఆబ్రాహ్మణుడును,
 ఏకదా = ఒకప్పుడు, మస్త్రానుష్ఠానేన = మస్త్రమును పునశ్చరణచేయుటచే, భువన-
 త్కళ్యణం=కాలికాదేవిని, అగోపయత్ = సంఘోషపెట్టెను. సాతు = ఆకాళికయు,
 సంతుష్టా=సంతోషము నొందిన, బ్రాహ్మణం=విప్రునిగొప్పి, ప్రాహ=పలికెను. భో
 బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుడా!, ఏరిత్ = ఈ, ఫలం=పండును, భక్షయ=తినుము. అనేన=
 ఈ పండు తినుటచేత, జరామరణవర్జితః=జరా = ముదిమిచేతను, మరణ=చావుచేతను,
 వర్జితః=విడువబడినవాడవుగా (ముసలితనమును చావును శేసీవాడవు), భవిష్యసి=
 కాగలవు. బ్రాహ్మణః=విప్రుడు, తత్ఫలం=ఆపండును, గృహీత్వా=తీసికొని, స్వభవనం
 =తనయంటికి, ప్రత్యాగత్య=మరలె యిచ్చి, స్నాత్వా = జలముడి, దేవ-అర్చనాం=
 దేవతాజను, విధాయ=చేసి, యావత్ = ఎంతలో, ఫలం=పండును, భక్షయతుం=తినుట
 కావలెను, అయతీష్ట=భూతనో, తావత్ = అంతలోపల, అన్య=ఇతనియొక్క, మనసి

లిప్త తావ దశ్య మన స్వేగం చక్తి రధూత్:- ఆహం తావ వ్రరిత్రా, జరామరణ వర్తితో భూత్వా క సోపకారం కరిష్యామి? బహుకాలజీవినోఽపి మమ భిక్షుటనే నైవ జీవనం కార్యమ్. పకోపకారిణస్తు పురుషస్య స్వల్పకాలజీవన మపి శ్రేయో భవతి. అన్య చ్చ, జ్ఞానకార్యాని నహం పశ్యతి: త్వగమాత్రమపి యో జీవతి తిష్ఠ్యత జీవితం సఫలమ్. తథా లోక్తమ్—

యత్ప్రవతి త్వగ మపి ప్రభవతి స్మిన్నయో

విజ్ఞానశోర్యవిధ వాచిన్ముఖః సమేదాః,

తస్యైవ జీవితఫలం ప్రసదితం తైః

కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుంక్తుః.

2

మనస్సునంగు, ఎరం=భక్తి, -థ=తిలంపు, ఆధూత్=నిద్ర మను, అహంతావత్=నేనన్ననో, దరిత్రా=జీవను, జరామరణవర్తి=మరిది చావును జీవివాడనై, కశ్య=ఎరినికి, ఉపకారం=మేలును, కరిష్యామి=చేసుగలను, బహుకాలజీవిని-అపి=పెక్కుకాలము ప్రతికియున్నను, మన=నాకు, నేనా, భిక్షుటనేన-ఎరం=కీచ్చి మార్చుకొనుట చేత నే, జీవనం=జీవించుట, కార్యం=చేయగలగినది, (కం)ని=ఇది, పకోపకారిణః=ఇతిమలకు మేలుచేయునట్టి, పురుషస్య=మానవునియొక్క, స్వల్పకాలజీవనం-అపి=కొలదికాలపు ప్రతుకున, శ్రీమతి=మేలు గాకండునది భవతి=అగుచున్నది. అన్యత్=చె=నాతోయు, జ్ఞాన...పశ్యతి=కాకి, శోర్య=బలిమ, అపి=మొదలగు, గుణ=సుగుణములతో, ఉపలక్షితః=కూడినవాడయి, య=ఎరంత, త్వగమాత్రం-అపి=కొంచెము కాలమయినను, జీవతి=ప్రతికియున్నాడో, తస్య=అతనియొక్క, జీవితం-ఎరం=ప్రగుకే, సఫలం=మేలుచునది, తథాచ=అలానే, ఉక్తం=చెప్పబడి యున్నది.

2. మనుష్యః=మనుష్యుడు, ప్రభవతి=ప్రసవించుచున్నది, విజ్ఞాన...గుః=విజ్ఞాన=చదువు, శోర్య=బలిము, విధన=కీరిమ, అపి=మొదలగుగలంత, గుః=సుగుణములతో, ఉ=జీవితం=కూడినవాడై, త్వగమపి=ఇంచుకీ నేయునను, జీవతి(ప్రతి)యత్=జీవించుచున్నాడనట యేది కలదో, తస్య=వానియొక్క, తి=అజీవితమును, సప్త=పెద్దలు, జీవితఫలం=ప్రతుకునకు ఫలితిమునగా, ప్రసదితం=చెప్పరును. కాకి-అపి=కాకియు, చిరాయ=పెక్కుండు, జీవతి=ప్రతుకుచున్నది. బలిం=పిండమును, భుక్తేచ=లినుచున్నది.

కా. కాకి బహుకాలము ప్రతికియున్నను, పిండపుగూడు లినుచున్నదేకాని, యితరులమీయ నుపయోగపడునది కాదు. అట్లే మనుష్యుడు ఊరు కీరు లే

యస్మిన్ జీవతి జీవన్తి బహవః స తు జీవతు,
బకోఽపి కిం న కరుతే చఘ్వా స్వీదరపూరణమ్.

3

కించ, త్షుద్రాః సన్తి సహస్రశః స్వధరణవ్యాపారపూర్ణాదరాః
స్వాథో యస్య కర్తార్థ ఏవ స పుమా నేకః సతా మగ్రణీః
దక్షిణోదరపూరణాయ పిబతి స్తోతఃపతిం బాదహో

జీవతాతి న్తు నిదాఘసంభృతజగత్సంతాపవిచ్ఛిత్తయే.

4

ప్రతికియున్నంతమాత్రమున నేమియు నపయోగములేదు. మనుష్యుడు జ్ఞానము, పరా
క్రమము, కలిమి గలిగి యొక కొంతకాలము ప్రతికియున్నను, వాని జీవితకాలమే
మేలని పెద్దలు పలుకుదురు. అట్టివాడు కొనివానిత్రుకు నీచము అని భావము.

3. యస్మిన్ = ఏవరుడు, జీవతి (సతి) = ప్రతికియుండగా, బహవః = అనేకులు,
జీవన్తి = త్రుకుచున్నాఁగో, స తు = వాడే, స తు = త్రుకుచునుగాక. బకోఽపి =
కొంగియు, చఘ్వా = ముక్కులో, స్వ-ఉదరపూరణం = తనపొట్ట నింపుకొనుటను,
న కరుతే కిం = చేయదా ?

తా. కొంగ ముక్కులో తన కడుపునుమాత్రము నింపుకొనునట్లు, మనుష్యుడు
తన చేతులతో నాజ్ఞించిన భవంబుతో దన కడుపుమాత్రము పూర్చుకొనుచున్న
నేమి యపయోగము లేదు. కనుక, ఎవడు ప్రతికియుండగా వాని నాశ్రయించి
పెక్కింపు జీవితములో వాని మనగడయే శ్రేష్ఠము.

4. కించ = మరియు, స్వధరణ...దరాః = స్వ = తమయొక్క, ధరణ = హాపించు
కొనుట అను, వ్యాపార = పనియందు, పూర్ణ = నిండిన, అదరాః = అసత్కీర్తి, త్షుద్రాః =
నీచులు, సహస్రశః = వేనవేలు, సన్తి = ఉన్నారు. యస్య = ఎవరికి, కర్త-అర్థ ఏవ = ఇతరుల
పనియే, స్వాథో = తన పనియే, సతా = అపురూపము, ఏవ = ఒక్కడే, సతాం
= త్రుకుచుంటాఁ, అగ్రణీః = శ్రేష్ఠుడు, బాదహో = బడవాన్ని, దక్షిణ...కాయ-
దక్షిణర = నీరసకాళిని, ఉదరి = కడుపుయొక్క, (ను), పూరణాయ = నింపుకొనుటకై,
స్తోతఃపతిం = సముద్రమును, పిబతి = త్రాగుచున్నది. జీవతాతి-తు = జీవులన్ననో,
నిదాఘ...చ్ఛిత్తయే-నిదాఘ = వేడిమియందలి, సంభృత = నిండిన, జగత్ = లోకము
యొక్క (జనులయొక్క), సంతాప = వేడిమియొక్క, (ని), విచ్ఛిత్తయే = పోగొట్టు
టకై (స్తో)తఃపతిం = సముద్రమును, పిబతి = త్రాగుచున్నది.)

తా. బడవాన్ని తన కడుపు నింపుకొనుటకై సముద్రోదకమును రానము
చేసిన చందంబున, నీచులు పెక్కింపు తమ పనలను వాచుచు, దమ పొట్ట నింపు

అసంపాదయతః కశ్చిదథం బాధి క్రియా గుణైః,

యద్యచ్ఛాశబ్దవత్ పునః పుష్కాయై జన్త కేవలమ్.

5

ఏకమాది విచార్య, 'ఏకత్వం రాజ్యే దవ్యాం, స జరామరణవృత్తీనో భూత్వా చాతు ర్వ్యస్తం ధర్మతః సవిశేషం పాలయేత్.' ఇతి నిశ్చిత్త్య తత్వం గృహీత్వా రాజ సమీప మాగత్య,

అహీసమాలికాం బిభ్రత్తథా పీతామ్భుజం వపుః,

హరో హరి శ్చ భూపాల! కనోతు తివ మర్తయమ్.

6

కొనుటయం - క్కువయ్యాగలవారుగా ఉన్నారు. అట్టివాడివలన లోకమున శేషియు మేలు గలుగదు. మేఘములు లోకముల వేడిమిని బోగొట్టుటవలె నముద్రదళమును బాసము చేయునట్లు, సజ్జనులు, ఇతరులపనులే తమ పనులుగా నెంచి యాపనులను జక్కపెట్టికొందురు. అట్టివారే మంచివారు.

5. బాధి...గుణైః-బాధి = బ్రష్టవాది బాధిచేతను, క్రియాః=మలచేతను, గుణైః=సుగుణములచేతను, కశ్చిత్ = ఒకొక్క, అథం=కార్యమును, పునః=పరాజనమును, అసంపాదయతః=సంపాదించని, పునః=పునుపునియొక్క, జన్త=పుట్టుక, యద్యచ్ఛా శబ్దవత్ = పుల్లయ్య, అల్లయ్య అనుశీర్షకలె, సంభాషణశీలం = గుఱుతునకు మార్త్రమే, (ధర్మతః = అగుచున్నది.)

తా. బాధి, కార్యము, సుగుణములు వీనిలో లేని మూలమునైనను కీర్తిని సంపాదించలేనివాని జన్మము అథము లేక గుఱుతునకు పుట్టికొన్న శీర్షకలె వీరి రానిదని భావము.

ఏకమాది=ఇది మొదలుగా, విచార్య=తలపోసి, ఏకత్=ఈ, ఫలం=ఫలమును, రాజ్యే=రాజనకు, దవ్యాం=దచ్చెదను. స=ఆ రాజ, జరామరణవృత్తీః=చాపుపుట్టు కలు లేనివాడు, భూత్వా=అయి, చాతుర్వ్యస్తం=నాలుగు వృత్తులనువారిని, ధర్మతః= న్యాయముచే, సవిశేషం=బాగుగా, పాలయేత్ = రక్షించును. ఇతి=అని, నిశ్చిత్త్య= నిశ్చయించుకొని, తత్-ఫలం = అందును, గృహీత్వా=తీసుకొని, సమీపం = రాజా చేరువకు, ఆగత్య = వచ్చి.

6. శివపరమైనయర్థము.-అహీ ఇన మాలికాం-అహీ=పాములకు, ఇన=ప్రభు కను అదిశేషుడను, మాలికాం=పాలదండను, బిభ్రత్ = మాయువాడును, తథాపి= అయినను, ఇతాంబరం=వస్త్రములేని (దిగంబరమైన), వపుః = శరీరమును, బిభ్రత్ = తహించునట్టి, హరో=శివుడును, (విష్ణుపరమైనయర్థము) అహీసమాలికాం-అహీస=

ఇత్యాశీషం పయజ్య ఫలం దత్వా భగతిస్త-‘భోరాజా! దేవతావరప్రసాదంబు
మిద మపూర్వం ఫలం భక్షయ. అనేన త్వం జరామరణవర్జితో భవిష్యసి.’ రాజా తు
తత్ఫలం గృహీత్వా బ్రాహ్మణంసమ్మాన్య ప్రేష్య విచారయతి స్త-:‘అహో! మమై
తత్ఫలభక్షణా దమరత్వం భవిష్యతి! మమ త్వనర్జనేనాయాం మహతీ ప్రీతి రస్తి.
సా మయి జీవతి మ్రియేతచేత్ తస్యా వియోగదుఃఖం సోఘం న కన్షిమి. తస్మాదిదం
ఫలం మమ ప్రాణప్రియాయా యనర్జనేనాయై దాస్యాయా’తి అనంతరం రాజా తామా
వహాయ తస్యై తత్ఫలం దదా. తస్యా మందరికః కశ్చిత్ ప్రియతమః; సాపున ర్విచార్య

తగ్గని (వాదని), మాలికాం=పుష్పహారమును, తథా=అట్లే, పీతాంబరం=పచ్చనిపచ్చ
దమగల, పత్రః=శరీరమును, విభృత్ = మోయువాడును అగు, హరిశ్చ=విష్ణువును,
హేభూపాల=ఓరాజా!, తవ=నీకు. మంగళం=క్షేమమును, కరోతు=చేయునుగాక.

తా. నాగభూషణంబులఁ దాల్చిన దిగంబరుండగుశివుండు, వనమాలిక యను
హారమును, పీతాంబరమును దాల్చినవెన్నుండును నీకు క్షేమముఁ గావించుడుగాక.

ఇతి=అని, ఆశీషం=దీపనను, ప్రయజ్య=చేసి, ఫలం=పండును, దత్వా=ఇచ్చి,
భగతిస్త=చెప్పెను. భోరాజా=ఓరాజా! దేవతా...అర్చం=దేవతా = దేవతయొక్క,
వర=ఇష్టదానముయొక్క, ప్రసాద=అనుగ్రహముచేత, లబ్ధం=పొందఁబడిన, ఇదం=
ఈ, అపూర్వం=వింతయైన, ఫలం = పండును, భక్షయ=తినము. అనేన=ఈపండు
తినటచేత, త్వం=నీవు, జరామరణవర్జితః=ముదిమి చావులులేనివాడవు, భవిష్యసి=
కాఁగలవు. రాజాతు = రాజన్ననో, తత్ ఫలం = అపండును, గృహీత్వా=తీసికొని,
బ్రాహ్మణం=బ్రాహ్మణుని, ప్రేష్య=పంపి, విచారయతి స్త = యోచించెను. అహో=
అహో!, మమ=నాకు, ఏతత్ ఫలభక్షణాత్ =ఈపండుతినటవలన, అమరత్వం=చావులే
కుండుట, భవిష్యతి=కలుగఁగలదు. మమతు=నాకన్ననో, అనంగ నేనాయాం=అనంగ
నేన (పట్టపురాణి)యందు, మహతీ=మిక్కిలుమైన, ప్రీతిః=ప్రేమ, అస్తి=కలదు. సా=
ఆనాప్రియారాలు, మయి=నేను, జీవతిసతి=బ్రతికియుండఁగా, మ్రియేతచేత్=చచ్చె
నేని, తస్యా=దానియొక్క, వియోగదుఃఖం=విడబాటువలని వ్యసనమును, సోఘం
=ఓర్పుకొనుటకు, న కన్షిమి=చాలను. తస్మాత్=కాబట్టి, ఇదంఫలం=ఈపండును,
మమ=నాయొక్క, ప్రాణప్రియాయై=ప్రాణమువలె నిష్ఠురాలైన, అనంగనేనాయై=
అనంగనేనకొంటు, దాస్యమి=ఇచ్చెదను. ఇతి=అని, అనంతరం = పిదప, రాజా=
భర్తృహరిమహారాజా, తాం=ఆఅనంగ నేనను, ఆవహాయ=పిలిపించి,తస్యై=దానికొం
ట, తత్ ఫలం=అపండును, దదా=ఇచ్చెను. తస్యా=ఆరాజాగారిదేవికి, కశ్చిత్=ఒక,
మందురికః=గుట్టువువాడు, ప్రియతమః=కడునిష్ఠుడు. సాపునః=అదేవియ, విచార్య

తస్మై తత్ఫలం దదా. తస్య కాచి ద్దాసీ ప్రియతమా; స తస్మై ప్రాదాత్. తస్యాః కశ్చిద్గోపాలః ప్రియః, సా తస్మై ప్రాదాత్. తస్య కస్యాంచి ద్గోమయధారిణ్యాం మహా త్వేమాధూత్. సోఽపి తస్మై ప్రాయచ్చత్. తతః సా గోమయధారిణీ గ్రామా ద్బహి గ్గోమయం హృత్వా తద్భాజనం శిరసి నిధాయ తదుపరి తత్ఫలం నిక్షిప్య రాజవీధ్యా మజగామ. తావ ద్రాజా భర్తృహరి రాజకుమారైః సహ బహిర్గచ్ఛత్ తస్యాః శిరస్థాపితగోమయగ్రస్థితం ఫలం దృష్ట్వా గృహ మాగత్య బ్రాహ్మణ మహూ యావదత్:—‘భో బ్రాహ్మణ! త్వయా య త్ఫలం దత్తం తాదృశ మన్యత్ కి మస్తి?’ బ్రాహ్మణః—“భో రాజా! తత్ఫలం దేవతావరప్రసాదలబ్ధమ్; తాదృశం

అతోచించి, తస్మై = వానికొఱకు, తత్ఫలం = ఆపండును, దదా = ఇచ్చెను. తస్య = వానికి, కాచిత్ = ఒకానొక, దాసీ = వరపుడను నేయునది, ప్రియతమా = కడునిష్ఠురాలు. సః = అగుఱ్ఱపువాఁడు, తస్మై = ఆవానికొఱకు, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. తస్యాః = ఆవానికి, కశ్చిత్ = ఒకానొక, గోపాలః = గొల్లవాఁడు, ప్రియః = వలపుఁగూర్పువాఁడు. సా = ఆదాసి, తస్మై = ఆగొల్లనికొఱకు, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. తస్య = ఆగొల్లనికి, కస్యాంచిత్ = ఒకానొక, గోమయధారిణ్యాం = పేడయొక్కదానియందు, మహత్ = ఎక్కువ, ప్రేమ = చెలిమి, అధూత్ = ఉండెను. సోఽపి = ఆగొల్లఁడును, తస్మై = దానికొఱకు, ప్రాయచ్చత్ = ఇచ్చెను. తతః = తర్వాత, సా = ఆ, గోమయధారిణీ = పేడమోయునది, గ్రామాత్ = బహిః = ఊరికి వెలుపల, గోమయం = పేడను, హృత్వా = తీసికొని (పోగుచేసికొని), తత్ = భాజనం = ఆ పేడగంపను, శిరసి = తలమీఁద, నిధాయ = ఉంచుకొని, తదుపరి = ఆ పేడగంపమీఁద, తత్ = ఫలం = ఆపండును, నిక్షిప్య = ఉంచుకొని, రాజవీధ్యాం = రాజమార్గమున, అజగామ = వచ్చెను. తావత్ = అప్పుడు, భర్తృహరిః = రాజా = భర్తృహరిమహారాజా, రాజకుమారైః = సహ = రాజపుత్రులతోఁగూడ, బహిః = వెలుపల, గచ్ఛత్ = పోవుచు, తస్యాః = ఆ పేడమోయుదానియొక్క, శిరః... స్థితం = శిరః = తలమీఁద, స్థాపిత = ఉంచబడిన, గోమయ = పేడయొక్క, అగ్ర = కొసయందు, స్థితం = ఉన్నయట్టి, ఫలం = పండును, దృష్ట్వా = చూచి, గృహం = నగరుకు, ఆగత్య = వచ్చి, బ్రాహ్మణం = (పండునిచ్చిన) బ్రాహ్మణుని, ఆహూయ = పిలిపించి, అవదత్ = అడిగెను. భో బ్రాహ్మణ = ఓ బ్రాహ్మణాడా! త్వయా = నీచే, యత్ = ఏ, ఫలం = పండు, దత్తం = ఈబడినదో, తాదృశం = అట్టి, అన్యత్ = వేరొక, ఫలం = పండు, అస్తికిం = ఉన్నదా! బ్రాహ్మణః (ఆహ) = విప్రుఁడు బదులుచెప్పెను. భో రాజా = ఓరాజా!, తత్ ఫలం = ఆపండు, దేవతావరప్రసాదలబ్ధం = కాలికాదేవియొక్క వరానుగ్రహమువలన పొందబడినది. (దేవతావరమువలన దొరికినది అని భావము.)

ఫలం భూలోకే నాస్తి. సత్య మేతత్. రాజా నామ సాక్షా దీశ్వరః. తస్య పురతో
ఽన్యతం న వాచ్యమ్. స దేవత నిరీక్షణీయః. తథా చోక్తమ్:—

సర్వదేవమయో రాజా ఋషిభిః పరికీర్తితః,

తస్మా త్తం దేవవ త్పశ్యేన్నవ్యలీకం వదే త్సుధీః.

7

రాజా.—‘తాదృశం ఫల మిదానీ మేవ దృష్టం రాజవీధ్యామ్,’ బ్రాహ్మణః—
‘మయా దత్తం ఫలం భక్షితం వా నవా?’ రాజా:—‘నాహ మభక్షయమ్, కింతు
మమ ప్రాణప్రియాయా యనన్దసేనామై ప్రాదామ్,’ బ్రాహ్మణః—‘తస్మి తాం
పృచ్ఛ’ రాజా తా మామాయ సకపథ మపృచ్ఛత్. అనన్దసేనా ‘మయా తత్ఫలం
మందరికాయ దత్త’ మితి బభాణ. స త్యాకారితో దాస్యై దత్త మి త్యకథయత్.

తాదృశంఫలం=అట్టిపండు, భూలోకే=భూలోకమందు, నాస్తి=లేదు. ఏతత్=ఇది,
సత్యం=నిజము. రాజానామ=రాజా అనగా, సాక్షాత్=ప్రత్యక్షమైన, ఈశ్వరః=
దేవుడు. తస్య=అతనియొక్క, పురతః=ముందట, అన్యతం=అనత్యము, న వాచ్యమ్=
అడదగదు. సః=అతడు, దేవత=దేవతతో సమానముగా, నిరీక్షణీయః=చూడ
దగినవాడు. తథాచ=అలాగే, ఉక్తం=చెప్పబడినది.

7. రాజా=తేడు, సర్వదేవమయః=సకలదేవతల స్వరూపుడుగా, ఋషిభిః=
ఋషులచే, పరికీర్తితః=చెప్పబడుచున్నాడు. తస్మాత్=అకారణమువలన, తం=
అతేనిని, దేవత=దేవతతో సమానముగా, పశ్యేత్=చూడవలెను. సుధీః=
పండితుడు, న్యలీకం=అసత్యమును, న వదేత్=చెప్పగూడదు.—రాజా (ప్రాహ)=
రాజా పలికెను. తాదృశం - ఫలం = అట్టిపండు, రాజవీధ్యాం = రాజమార్గమునందు,
ఇదానీం-ఏవ=ఇప్పుడే, దృష్టం = చూడబడినది, బ్రాహ్మణః (ప్రాహ) = విప్రుడు పలి
కెను. మయా=నాచేత, దత్తం=ఇయ్యబడిన, ఫలం = పండు, భక్షితం-వా = తినబడి
నదా? న(భక్షితం)వా=లేదా? రాజా(ప్రాహ)=రాజాపలికెను. అహం=నేను, న-అభ
క్షయం=తినలేదు. కింతు = ఇంక నేమియనిన, మమ = నాయొక్క, ప్రాణప్రియాయై=
ప్రాణవల్లభయగు, అనన్దసేనామై=అనంగ సేనకొఱకు, ప్రాదామ్=ఇచ్చితిని. బ్రాహ్మణః
(ప్రాహ)=విప్రుడు పలికెను. తస్మి = అయితే, తాం=అమెను, పృచ్ఛ = అడుగుము.
రాజా=తేడు, తాం=అదేనిని, అమాాయ=పిలిచి, సకపథం=ప్రమాణభార్యముగా,
అపృచ్ఛత్ = అడిగెను. అనంగసేనా=రాజాభార్య, మయా = నాచేత, తత్ఫలం = అ
పండు, మందరికాయ=గుట్టపువానికొఱకు, దత్తం=ఈబడినది. ఇతి=అని, బభాణ=
చెప్పెను. స - తు=అగుత్తపువాడును, అకారితః = పిలిపింపబడినవాడై, దాస్యై =
పనికర్తెకొఱకు, దత్తం=ఈబడినది. ఇతి=అని, అకథయత్ = చెప్పెను. దానీ=పని

దానీ గోపాలా యేతి, గోపాలో గోమయధారిణ్యా యితి, అవాదీత్. తతో జాత సంప్రత్యయో రాజా విషదం పరమం గత్వా ససంభ్రమం గోమయధారిణీ మాతార్య తత్సం గృహీత్వా కతిచి చ్ఛోకా నపాతీత్:—

రూపే మనోహరిణి యావనేచ వృద్ధైవ పుంసా మభిమానబుద్ధిః,
నతభ్రువాం చేతసి చిత్తజన్తా కర్తం య దే వేచ్ఛతి తత్కరోతి. 8

అహా! స్త్రీణాం చిత్తం చరిత్రం చ శే నాపి జ్ఞాతుం న శక్యతే! త దుక్తమ్:—
అశ్వపుత్రం వానవగర్జనం చ స్త్రీణాం చ చిత్తం పురుషస్య భాగ్యమ్.

క తై, గోపాలాయ-ఇతి=గొల్ల వానికని, గోపాలః=గొల్ల వాడు, గోమయధారిణ్యై-ఇతి =పేడమాయదానికి అని, అవాదీత్=పలికెను. తతః=తర్వాత, రాజా=భర్తృహరి, జాతసంప్రత్యయః=పుట్టిననపు కముగలవాడై, పరమం=ఎక్కువయిన, విషదం=వ్యసనమును, గత్వా=పొంది, ససంభ్రమం=త్వరితముగా, గోమయధారిణీం = పేడమాయదానిని, ఆతార్య=పిలిపించి, తత్సం = ఆపండును, గృహీత్వా = కైకొని, కతిచిత్ =కొన్ని, చ్ఛోకా = శ్లోకములను, అపాతీత్ = చదివెను.

8. మనోహరిణి=సాగయిన, రూపే=రూపమునందును, యావనే-చ=ప్రాయమునందును, పుంసాం=మగవారికి, అభిమానబుద్ధిః=గర్వము తోడితలంపు, వృథా-ఏక=పనికిరానిదే. నతభ్రువాం = వంకరకనుబొమలు గలవారియొక్క (అడువారియొక్క), చేతసి=మనసునందు, చిత్తజన్తా=మనస్సుకుడు, యత్-ఏక=దేనిని, కర్తం=చేయుటకు ఇచ్ఛతి=కొరుచున్నాడో, తత్=దానిని, కరోతి=చేయుచు నేయున్నాడు.

తా. మగవారు మనము అందగాండ్రము. మనము మంచి ప్రాయమునందున్నాము. మన స్త్రీలు మనలను విడిచి పరాయి పురుషులను గోరరని తలంతురు. అట్టి అభిమానముంచుట వ్యర్థము. వారి మనసులో మనస్సుకుడు చొచ్చి, వారిచేత నేమేమి చేయింపఁదలంచునో, దానిని తానే వారిచేతఁ జేయించును. అనఁగా వారి యిచ్చ చొప్పున వారు నడచుకొందురు.

అహా! అహా!, స్త్రీణాం=స్త్రీలయొక్క, చిత్తం = మనస్సును, చరిత్రం-చ=నడపడియు, శేన-అపి=ఒకనిచేతను, జ్ఞాతుం= తెలిసికొనుటకు, న-శక్యతే=నీలు కాదు. తత్=ఆసంగతి, ఉక్తం=చెప్పఁబడి యున్నది.

9. అశ్వపుత్రం=గుఱ్ఱముయొక్క దుమాటను, వానవగర్జనం-చ=మబ్బులయులుమును, స్త్రీణాం = అడువారియొక్క, చిత్తం-చ=మనస్సును, పురుషస్య = మగవాని

అవర్షణం చా ప్యతివర్షణం చ దేవో న జానాతి కుతో మనుష్యః
తథాచ, గృహ్లాని విపినే వ్యాఘ్రం విహజ్గం గగనే స్థిరమ్,

సరిన్తధ్యగతం మీనం న స్త్రీణాం చపలం మనః. 10

కించ, హీనభాగ్యస్య రాజ్యశ్రీః పుష్పశ్రీ ర్గగనస్య వా,

భవే దేవ న తు స్త్రీణాం మనశ్శుద్ధి ర్నా గపి, 11

అపిచ, సుఖ దుఃఖ జయ పరాజయ జీవిత మరణాని యే విజానన్తి,

ముహ్యన్తి తే హి నూనం తత్త్వవిదశ్చాపి చెష్టితైః స్త్రీణామ్,

యొక్క, భాగ్యం = సంపదను, అవర్షణం-చ=వానతురియమియ్య, అతివర్షణం-చ = ఎక్కువగా వానతురియటయ్య, దేవః=దేవుడే, న-జానాతి=ఎఱుగఁడు. మనుష్యః =మానవుఁడు, కుతః = ఎట్లు, (జానాతి = ఎఱుగఁగలఁడు?)

10. తథాచ=అట్లే, విపినే=అరణ్యమందు, (స్థితం=ఉన్న) వ్యాఘ్రం=పులిని, గృహ్లాని = పట్టుదురు. గగనే = ఆకాశమందు, స్థితం = ఉన్న, విహజ్గం = పక్షిని, (గృహ్లాని = పట్టుదురు.) సరిన్తధ్యగతం-గతిత్ = ఏటియొక్క, మధ్య = నడిమిభాగమును, గతం=పొందిన, మీనం=చేఱను, (గృహ్లాని = పట్టుదురు.) స్త్రీణాం = ఆఁడువారియొక్క, చపలం = చంచలమైన, మనః=మనస్సును, న (గృహ్లాని)=పట్టజాలరు.

తా. అరణ్యమునఁ దిరుగు పులిని, ఆకాశమున నెగురు పక్షిని, నీటి నడుమ నున్న చేఱను బట్టవచ్చునుగాని, స్త్రీలయొక్క చంచలములగు మనస్సును గనిపెట్టుట కష్టము.

11. కించ=మఱియు, హీనభాగ్యస్య = అదృష్టము లేనివానికి, రాజ్యశ్రీః = రాజ్యసంపద వచ్చుటగాని, గగనస్య = ఆకాశమునకు, పుష్పశ్రీః - వా = పువ్వుల కోభగాని, భవేత్ - ఏవ = కలుగనైనను గలుగవచ్చును. స్త్రీణాం = ఆఁడువారికి, మనశ్శుద్ధిః - తు = మనస్సుయొక్క పరిశుద్ధత యన్ననో, మనాక్ - అపి = ఇంచుక యైనను, న-భవేత్ = కలుగ నేరదు.

12. అపిచ = మఱియు, సుఖ...రణాని-సుఖ = సౌఖ్యమును, దుఃఖ=త్యసనమును, జయ = గెల్పును, పరాజయ = అపరాజయమును, జీవిత = బ్రతుకును, మరణాని = చావును, యే=ఎవరు, విజానన్తి = ఎఱుగరుదో, తే=అట్టి, తత్త్వవిదః - చ-అపి = బ్రహ్మజ్ఞులునైనవారు, స్త్రీణాం=ఆఁడువారియొక్క, విచేష్టితైః = తళుకు తెళుకుచేత, నూనం = నిక్కముగా, ముహ్యన్తి = అజ్ఞానమునఁ బడుచున్నారు.

అన్యచ్చ, స్వరోపమ మపి ప్రాప్య వాఙ్మన్తి పురుషాన్తరమ్,
 నార్య స్వర్వా స్వభావేన నోచ్యంతే హ్యమలాశయాః. 13
 తథాచ, వినా యస్తేణ మస్తేణ తస్తేణ వినయేన చ,
 వాఙ్మన్తి సరం నార్యః ప్రజ్ఞాధన మపి త్షణాత్. 14
 కులజాతిపరిభ్రష్టం నికృష్టం దుష్టచేష్టితమ్,
 అప్యశ్య మధమం ప్రాయో మన్యే స్త్రీణాం ప్రియం వరమ్.
 గౌరవేషు ప్రతిష్ఠాసు గుణే మ్వారాధ్యకోటిషు,
 ధృతా అపి నిమజ్జంతి దోషపక్షే స్వయం ప్రియాః. 16

తా. భూతధవివ్యవస్థానమానముల నెఱిగినమునులుగూడ స్త్రీల యెయ్యారములను జూచి మోసపోవుదురు.

13. అన్యత్-చ = వేటొక్కటియు, నార్యః-స్వర్వాః = స్త్రీలందఱు, స్వరోపమం-స్వర-మన్త-ధుడు, ఉపమం = సాటిగాఁగల మగనిని, ప్రాప్య-అపి = పొందియు, పురుష-అన్తరం = వేటొక పురుషుని, వాఙ్మన్తి = తోరుదురు. స్వభావేన = తఱచుగా, అమల-అశయాః = నిర్మలమగు మనస్సుగలవారని, న-ఉచ్యం తే-హి = చెప్పబడరుగదా.

14. తథాచ = అట్లే, యస్తేణ = యస్త్రము, మస్తేణ = మంత్రము, తస్తేణ = తంత్రము, వినయేన = అడఁకున, ఐనా = లేకయే, నార్యః = స్త్రీలు, ప్రజ్ఞాధనం-అపి = బుద్ధియే ధనముగాఁగలవానినైనను, సరం = పురుషుని, త్షణాత్ = కీఘముగా, వాఙ్మన్తి = మోసపుత్తురు.

15. అప్యశ్యం = తాఁడఁగూడనివానిని, అధమం = నీచుని, కులజాతిపరిభ్రష్టం - కుల = వంశమునుండి, జాతి = జాతినుండి, పరిభ్రష్టం = పడినవానిని (కులజాతులుతప్పినవానిని), నికృష్టం = హీనుని, దుష్టచేష్టితం = చెడ్డనడవడిగలవానిని, ప్రాయః = తఱచుగా, స్త్రీణాం = ఆడవారికి, ప్రియం = ఇష్టమైన, వరం = పెనిమిటినిగా, మన్యే = తలంచెదను.

తా. కులము తక్కినవయైనను, చండాలుఁడయినను, చెడునడవడి గలవాఁడయినను స్త్రీలకు ప్రియమైనదగును. అట్టివానినే వారు ప్రియునిగాఁ దలంతురు.

16. గౌరవేషు = మర్యాదయందును, ప్రతిష్ఠాసు = కీర్తలయందు, గుణేషు = మగుడుములయందు, ఆరాధ్యకోటిషు - ఆరాధ్య = పూజచేయఁదగిన వారియొక్క, కోటిషు = సమాహములయందు, ధృతా-అపి = ఉంచబడినవారయినను, ప్రియాః = ఆడు

ఏతా హసన్తి చ రుదన్తి చ కార్యహేతో

ర్విశ్వాసయన్తి చ నరం న తు విశ్వసన్తి,

తస్మా న్న రేణ కులశీలవతా సదైవ

నార్యః శ్శశానమునా ఇవ వర్జనీయాః.

17

అన్యచ్చ, న వైరాగ్యా త్పరం భాగ్యం న బోధా దపరః సఖా,

న హరే రపర స్త్రాతా న సంసారా త్పరో రిపుః.

18

ఇత్యేవం పతిత్వా పరం విరక్తో భర్తృహరి విక్రమార్కం రాజ్యేభిషిచ్య తత్ఫలం తస్మై దత్వా స్వయం వనం జగామ. తతః ప్రాప్తరాజ్యో విక్రమః సకలా మపి వసుంధరాం న్యాయేన పర్యపాలయత్.

వారు, స్వయం=తాముగా, దోషపక్షే = పాపమునుబురదలో, నిమజ్జన్తి = మునుగుచున్నారు.

17. ఏతాః=ఈస్త్రీలు, కార్యహేతోః=పనినిమిత్తమై, హసన్తి-చ = నవ్వును నవ్వుదురు. రుదన్తి-చ = ఏడ్వను ఏడ్చెదరు. నరం = మనుష్యుని-మగవానిని, విశ్వాసయన్తి-చ=నమ్మింపను నమ్మించెదరు. (కిం)తు=అయితే, న-విశ్వసన్తి=తాముమాత్రము నమ్ముదు. తస్మాత్=కనుక, కులశీలవతా = మంచి కొలమునఁ బుట్టుకయు, మంచి నడవడియుఁగల, నరేణ=మనుజునిచేత, సదా-ఏవ=ఎల్లప్పుడును, నార్యః=స్త్రీలు, శ్శశానమునా-ఇవ=వల్లకాటియందలి బాబి పువ్వులవలె, వర్జనీయాః=విడువఁదగినవారు.

18. వైరాగ్యత్=విరక్తికంటె, పరం=మించిన, భాగ్యం=దైవము, న=లేదు. బోధాత్=బ్రహ్మజ్ఞానముకంటె, అపరః = వేటొక, సఖా = చెలికాఁడు, న=లేడు. హరే = విష్ణువుకంటె, అపరః=మించిన, స్త్రాతా = రక్షకుఁడు, న=లేడు. సంసారాత్=సంసారమునకంటె, పరః=మించిన-వేటొక, రిపుః = శత్రుఁడు, న=లేడు.

ఇతి-ఏవం=ఈవిధముగ, పతిత్వా=చదివి, పరం=మిగుల, విరక్తః=అశబ్దిగ నాడినవాఁడై, భర్తృహరిః=భర్తృహరి, విక్రమార్కం=విక్రమార్కుని, రాజ్యే=రాజ్యపాలనమునందు, అభిషిచ్య = పట్టాభిషిక్తునిఁ జేసి, తత్-ఫలం = ఆపండును, తస్మై=ఆవిక్రమార్కునికి, దత్వా=ఇచ్చి, స్వయం = తాను, వనం=అడవినిగూర్చి, జగామ=జెల్లెను. తతః=తర్వాత, విక్రమః = విక్రమార్కముహారాజు, ప్రాప్తరాజ్యః=రాజ్యమును బొందినవాఁడై, సకలాం-అపి-వసుంధరాం=భూమిని అంతయు, న్యాయేన =నితితో, పర్యపాలయత్ = పాలించెను.

తత ఏకదా దిగమృతః కల్పింద్రాజసమీప మాగత్య

లీలయా మణ్డలీకృత్య భుజిక్ష్వా ధారయన్ హరః,

దద్యాద్దేవో వరాహశ్చ తుభ్యమభ్యధికాం శ్రియమ్. 19

ఇత్యాశిష ముక్త్యా రాజహస్తే ఫలం దత్త్వా బ్రవీత్:—‘భో రాజా! అహం కృష్ణ చతుర్థశ్చాన మహాశ్చ శాన అఘోరమత్రేణ హవనం కరిష్యామి. తత్త్వ యో త్తర సాధకేన భవితవ్యమ్.’ రాజా చ ‘త థేతి’ ప్రతిజ్ఞాయ తేన సహ పితృవనం ప్రావిశత్. తత్ర దిగమృతో నృపం హస్త మారభ్య తేన స్వయ మేవ హతః. తేన ప్రసన్నేన తస్య రాజ్ఞో బేతాళో వళంవదో బధూవ. అప్త మహానిధ్యుశ్చ ప్రాప్తాః. తత స్త్రిభువ నేనైస్య కీర్తి రనర్గళా గణేన బధూవ.

19. శివపరమైనయర్థము.—లీలయా = వేడుకతో, భుజిక్ష్వా = పాములను, మండలీకృత్య=గుండ్రముగాఁజేసి, ధారయన్ = ధరించునట్టి, హరః=శివుఁడును, (విష్ణు పరమైనయర్థము:-) లీలయా = విలాసముతో, భుజం=చేతిని, మండలీకృత్య = వంచి, గాంధూమిని, ధారయన్ = మీఁదికత్తిన, దేవః=వరాహశ్చ = వరాహమూర్తియు, తుభ్యం=నీకొఱకు, అభ్యధికాం=మిక్కిలి హెచ్చైన, శ్రియం=సంపదను, దద్యాత్ = ఇచ్చునుగాక. ఇతి=ఇవిధముగా, ఆశిషం=దీవనను, ఉక్త్వా=చెప్పి-చేసి, రాజహస్తే=రాజాచేతియందు, ఫలం=పండును, దత్త్వా=ఇచ్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. భోరాజా=ఓరాజా!, అహం=నేను, కృష్ణచతుర్థశ్చాన=కృష్ణపక్షచతుర్థశీవాఁడు, మహాశ్చ శానే=గొప్పశ్చ శానమందు, అఘోరమంత్రేణ = “అఘోరేభ్యో” అనుమంత్రముచేత, హవనం=హోమమును, కరిష్యామి=చేసెదను. తత్ = కాబట్టి, త్వయా=నీవు, ఉత్తర సాధకేన=వైపనివాడవుగా, భవితవ్యం=ఉండవలసినది. రాజా-చ = విక్రమార్క మహారాజాను, తథా=అలాగే, ఇతి=అని, ప్రతిజ్ఞాయ=ఒప్పుకొని, తేనసహ=అదిగం బరసన్నాసితోఁగూడ, పితృవనం=వలకొటిని, ప్రావిశత్ = చొచ్చెను. తత్ర=అచ్చట, దిగంబరః = సన్నాసి, నృపం=రాజాను, హస్తం = చంపుటకు, ఆరభ్య=ఛూని, తేన=ఆయనచేత, స్వయమేవ=తానే, హతః = చంపబడెను. తేన-ప్రసం గేన=ఆసందర్భముచేత, తస్య-రాజ్ఞః=ఆవిక్రమార్కనృపానికి, బేతాళః=బేతాళుఁడు, వళంవదః = లోబడ్డవాఁడు, బధూవ=ఆయెను. అప్త=ఎనిమిది, మహా నిధ్యయః=చాలనిమిది గొప్పనిధ్యలును, ప్రాప్తాః=దొరకినవి. తతః=తర్వాత, త్రిభువనో=మజ్జగములందు, అస్య=తాతనియొక్క, కీర్తిః=పేరు, గంగా-ఇవగంగవలె, అనర్గళా=అడ్డులేనిది, బధూవ=ఆయెను.

తత్తానరే రమ్యార్వశోర్నర్తననైపుణ్యాం వివాదస్సమజాయత. తయో
రస్తర మవగస్తు మమరేషు కోఽపి న శళాక. ఏకదా సింహాసనాసీనం దేవం వాసవం
నారదో బభావ:—‘దేవ! ధరాతలే విక్రమో నామ రాజా జాగర్తి. స సకలకలాభిజ్ఞో
విశేషతః సంగీతవిద్యావిచక్షణః. స ఏవైతయో ద్వివాదనిర్ణయం కర్తుం ప్రభవేత్.’
త చ్చుత్వా మహేంద్రో విక్రమ మానేతుం మాతలిం ప్రేషయామాస. విక్ర
మోఽపి మాతలిసమాసితం రథ మారుహ్య సహైవ భేతాశేన సుధర్మాం ప్రవిశ్య
వాసవేన సమ్మానితః సముచిత మాసన మధ్యాస్త. తదానీం రమ్యార్వశోర్నర్మత్తం
ప్రావర్తత. రాజా తూర్వశీం ప్రశశంస; నృత్యకాస్తరహస్యా న్యుపన్యస్య జయ
మూర్వశ్యై ప్రాదా చ్చ. పాకశాసనస్తు పరం సంతుష్య మణిమయ మతిమనోహరం

తత్ర-అంతరే=అంతలోపల, రమ్యార్వశోః = రంభకును ఊర్వశిని, నర్తన
నైపుణ్యాం=ఆట నేర్పునందు, వివాదః=జగడము, సమజాయత=కలిగెను. తయోః=వారి
యొక్క, అంతరం=తారతమ్యమును, అవగస్తుం=తెలిసికొనుటకు, అమరేషు=వేల్పుల
లోపల, కోఽపి=ఒకఁడును, న-శళాక=నేరఁడాయెను. ఏకదా=ఒకనాఁడు, సింహా
సనా సీనం = సింహాసనమునందుఁ గూర్చుండియున్న, దేవం-వాసవం = దేవేంద్రుని
గూర్చి, నారదః=నారదమహాముని, బభావ=పలికెను. దేవ=ఓవేల్పుఁడే! ధరా
తలే=భూలోకంబున, విక్రమో-నామ=విక్రమార్కుఁడను శేరుగల, రాజా=జేఁడు,
జాగర్తి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు. సః=అతఁడు, సకల-కలా-అభిజ్ఞః = అన్ని విద్యల
సేటిగినవాఁడు. విశేషతః=మీఁదుమిక్కిలి, సంగీతవిద్యావిచక్షణః = సంగీతకాస్త్ర
మందు నేర్పరి. సః-ఏవ=అతఁడే, ఏతయోః = ఈరంభోర్వశులయొక్క, వివాద
నిర్ణయం = తగవులీర్చుటను, కర్తుం=చేయుటకు, ప్రభవేత్=చాలును. తత్=అమా
టను, నృత్వా=విని, మహేంద్రః=వేల్పులజేఁడు, విక్రమం=విక్రమార్కుని, ఆనే
తుం=పిలిపించుటకు, మాతలిం=మాతలిని, ప్రేషయామాస = పంపెను. విక్రమోఽపి=
విక్రమార్కుఁడును, మాతలిసమాసితం=మాతలిచేఁ బడిన, రథం=తేరిని, అరుహ్య=
ఎక్కి, భేతాశేన-సహ-ఏన = భేతాశునితోఁ గూడనే, సుధర్మాం=ఇంద్రసభను,
ప్రవిశ్య = చొచ్చి, వాసవేన = ఇంద్రునిచేత, సమ్మానితః = గౌరవింపఁబడినవాఁడై,
సముచితం = తగిన, ఆసనం = ఆధ్యాస్త = వీతము నందుఁ గూర్చుండెను. తదా
నీం = అప్పుడు, రమ్యార్వశోః = రంభకును ఊర్వశిని, నృత్తం = నాట్యము,
ప్రావర్తత = నడచెను. రాజా-తు = విక్రమార్కుఁడు, ఊర్వశీం = ఊర్వశిని,
ప్రశశంస = పొగడెను. కించ = మఱియు, నృత్యకాస్త్ర రహస్యాని-నృత్యకాస్త్ర
= నాట్యకాస్త్రమందలి, రహస్యాని = లోగుట్టులను, ఉపన్యస్య= వివరించి చెప్పి,
జయం = గెల్చును, ఊర్వశ్యై = ఊర్వశికి, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. పాకశాసన-స్తు=

సింహాసన మేక మన్నె ప్రాదాత్. తస్మిన్ సింహాసనే ద్వాత్రింశత్ సాంభజ్జికాః
సన్తి. తాసాం శిరసి పదం నిధాయ త దధ్యానీతవ్యమ్. రాజా తు మహేష్ఠ్య
మాపుచ్ఛ్యత దాసునం గృహీత్వా నిజపుర మగమత్. తదనంతర మేకదా శుభే
ముహూర్తే విక్రమాద్భ్యో బ్రాహ్మణాశీర్వాదపూర్వకం తస్మింహాసన మరుహ్య
రాజ్య మకరోత్. ఏవం మహాక కాలో గతః.

తత ఏకదా ప్రతిష్ఠాననగరే కన్యాంచిత కన్యకాయాం కాలివాహనో నామ
సమజాయత. త త్రాంతరే తూజ్ఞయినీం పరితో భూకమ్ప భూమకేతు దిద్దాహాదీని దుర్ని
మిత్రాని దృష్టాని. తతో విక్రమాదిత్యో దైవజ్ఞా నాహూయ భూకమ్పాదిఫలం

ఇంద్రుడును, పరం = మిక్కిలి, సంతుష్య = సంతోషము నొంది, మణిమయం =
రత్నములుచెక్కిన, అతిమనోహరం = మిక్కిలి అందమైన, సింహాసనం - ఏకం =
ఒక సింహాసనమును, అన్నె = ఈవిక్రమార్కునకు, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. తస్మిన్-
సింహాసనే = ఆసింహాసనమునందు, ద్వాత్రింశత్ = ముప్పదిరెండు, సాంభజ్జికాః =
బొమ్మలు, సన్తి = ఉన్నవి. తాసాం = వానియొక్క, శిరసి = నెత్తియందు, పదం =
అడుగును, నిధాయ = పెట్టి, తత్ = ఆసింహాసనము, అధ్యానీతవ్యం = ఎక్కడగి
నది. రాజా - తు = విక్రమార్కుడును, మహేంద్రం = దేవేంద్రుని, అపుచ్ఛ్య =
పిట్టొని, తత్ - ఆసునం = ఆసింహాసనమును, గృహీత్వా = పట్టించుకొని, నిజ
పురం - తనపురమునకు, అగమత్ = వెళ్లెను. తదనంతరం = తర్వాత, ఏకదా = ఒక
నాడు, శుభే = మంచివైన, ముహూర్తే = అగ్నముందు, విక్రమార్కుః = విక్రమా
ర్కుడు, బ్రాహ్మణా...ర్వకం - బ్రాహ్మణ = బ్రాహ్మణులయొక్క, ఆశీర్వాద = వీర
నలు, పూర్వకం = ముందుగాఁ గలుగునట్లు, తత్ - సింహాసనం = ఆసింహాసనమును,
ఆరుహ్య = ఎక్కి, రాజ్యం = రాజ్యమును, అకరోత్ = చేసెను. ఏవం = ఈవిధ
ముగా, మహాక - కాలః = చాలకాలము, గతః = కడచెను.

తతః = తర్వాత, ఏకదా = ఒకప్పుడు, ప్రతిష్ఠాననగరే = ప్రతిష్ఠానపట్టణము
నందు, కన్యాంచిత = ఒకానొక, కన్యకాయాం = కన్యాయందు, కాలివాహనః =
నామకాలివాహనుడని ప్రసిద్ధుడైనవాడు, సమజాయత = పుట్టెను. తత్ర - అంత
రే - తు = ఆసమయముననే, ఉజ్జయినీం - పరితః = ఉజ్జయినీ చుట్టును, భూకమ్ప =
భూమి కదలుట, భూమకేతు = తోఁకచుక్క, దిక్ - దాహ = దిక్కులు గాలంట,
అదీని = మొదలుగాఁగల, దుర్నిమిత్రాని = దుశ్శకునములు, దృష్టాని = తోచినవి.
తతః = తర్వాత, విక్రమాదిత్యః = విక్రమార్కుడు, దైవజ్ఞాక = జ్యోతిష్యులను,
ఆహూయ = పిలిపించి, భూకమ్ప-అదిఫలం = భూమికదలిక మున్నగువానియొక్క

పప్రచ్చు. దైవజ్ఞాః—“భోదేవ! యదయం భూకమ్ప స్సంధ్యాకాలే జాతః, అతో రాజ్ఞోఽనిప్తం నూచయతి. తథాచ నారదీయే :—

అనిప్తదః ఓలీళానాం భూకమ్పస్సంధ్య యోద్వయోః,

రాజ్ఞాం వినాశపిశునో ధూమకేతు రుదాహృతః.” 20

ఏకదైవజ్ఞవచనం శ్రుత్వా రాజాఽబ్రవీత్.—“భోదైవజ్ఞాః! పురా పరమేశ్వరః సంతోషితః తపసా మాం ప్రాహ.—‘భోరాజా! ప్రసన్నోఽస్మి. వినాఽమరత్వం వరం యాచస్వ’తి. తతోఽహమవోచమ్—‘భోదేవ! సార్థ ద్విహాయ నాయాం కన్యాయా ముత్పన్నాత్ పుత్రాన్మమృతి ర’స్త్వీతి. త చ్చుత్వా దేవస్తథే త్వనజగ్రాహ.” ఇతి రాజ్ఞో వచనం శ్రుత్వా తస్మి తాదృశః పుత్రో భవిష్యతీతి దైవజ్ఞై రపు

ప్రయోజనమును, పప్రచ్చు=అడిగెను. దైవజ్ఞాః (హిమః)=జ్యోన్ములు (పలికిరి), భోదేవ=ఓరాజా!, యత్=ఏకారణమున, అయం=ఈ, భూకమ్పః=భూమి కదలుట, సంధ్యాకాలే=సంజవేళయందు, జాతః=పుట్టినదో, ఆతః=ఆకారణమువలన, రాజ్ఞాః=నృపునకు, అనిప్తం = చెఱుపును, నూచయతి = తెలుపుచున్నది. తథాచ = అట్లు, నారదీయే = నారదీయమునుగ్రంథమందు (ఉక్తం = చెప్పబడియున్నది.)

20. సంధ్యయోః=ద్యయోః=రెండుసంజలందు, భూకమ్పః=భూమి యదరుట, ఓలీళానాం = రాజులకు, అనిప్తదః=చెఱుపును గలిగించునది, ధూమకేతుః = ధూమ కేతువు, రాజ్ఞాం= రాజులకు, వినాశపిశునః=చెఱుపునకు గుఱుతుగా, ఉదాహృతః= చెప్పబడియున్నది.

ఏకత్ - దైవజ్ఞవచనం = ఈజ్యోన్ములమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = నృపాలుఁడు, ఆబ్రవీత్ = పలికెను. భోదైవజ్ఞాః = ఓజ్యోన్ములారా! పురా = మునుపు, పరమేశ్వరః = శంకరుఁడు, తపసా = నేజేసిన తపస్సుచే, సంతోషితః = సంతోష పెట్టబడినవాడై, మాం = నన్నుగూర్చి, ప్రాహ = పలికెను. భోరాజా = ఓరాజా!, ప్రసన్నః = సంతోషపడినవాడను, అస్మి = అయితిని, అమరత్వం - వినా = చావు లేకుంట తప్ప, వరం = ఏవరమునైనను, యాచస్వ = కోరుము. ఇతి = అని, తతః = తర్వాత, అహం = నేను, అవోచం = పలికితిని. భోదేవ = ఓభగవంతుడా!, సార్థ ద్విహాయ నాయాం = రెండున్నరయేండ్లు ఈడుగల, కన్యాయోః = పడుచునందు, ఉత్పన్నాత్ = పుట్టిన, పుత్రాత్ = కుమారునివలన, మమ = నాకు, మృతిః = చావు, అస్తు = కలుగునుగాక, ఇతి = అని, తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, దేవః = శంకరుఁడు, తథా-ఇతి = అలాగే నని, అనుజగ్రాహ = అనుగ్రహించెను. ఇతి = ఇట్లు చెప్పిన, రాజ్ఞాః = నృపాలునియొక్క, వచనం = మాటను, శ్రుత్వా = విని, తస్మి = అయితే, తాదృశః =

క్రమ, రాజాఽపి, 'హ! దైవసృష్టి రచితా! తాదృశః కస్తిక్ దేశే కథ మత్సన్నో
 భవిష్యతి!' ఇతి వ్యాకులితచిత్తో బేతాళ మాహూ యైత త్వర్యం తస్మై నితే ద్యాబ్ర
 వీత్ :- 'భో యక్ష! పృథివీం పరిభ్రమ, ఏవంభిః పుత్రైః కస్తిక్ దేశే కుత్ర నగరే సము
 త్పన్న ఇతి జ్ఞాత్వా ఝడితి సమాగచ్ఛ' ఇతి. బేతాళోఽపి మహాకా ప్రసాద ఇతి
 నిర్గత్య సాగర వేలావలయితాం సగిరికాననాం వసుంధరాం పర్యటక్ ప్రతిష్ఠాననగరం
 ప్రవిశ్య కుత్రాపి కుమ్భకారగృహే కంచి న్నాగవకం కాంచి త్కన్యకాం చ క్రీడన్తౌ
 దృష్ట్వాఽపృచ్ఛత్ - 'కా యవా'మితి. - కన్యాః 'అయం మమ పుత్ర' ఇతి ప్రత్యాహ.
 బేతాళః. - 'కస్తేపితా? కన్యాః - క ఇచ్చన బ్రాహ్మణ మదర్యయత్. తతో బ్రాహ్మణ
 అటువంటి, పుత్రః - కొడుకు, భవిష్యతి = కలుగఁగలఁడు, ఇతి = అని, దైవజ్ఞైః - అపి =
 జ్యోతులచేతను, ఉక్తం = చెప్పఁబడెను. రాజా - అపి = విక్రమార్కుఁడును, హా =
 ఆహా!, దైవసృష్టిః = దైవముయొక్క నిర్మాణము, అచిన్త్యా = యోచింపరానిది. తాదృశః
 = అట్టిపుత్రుఁడు, కస్తిక్ - దేశే = ఏదేశమునందు, కథం = ఎలాగు, ఉత్పన్నః = పుట్టిన
 వాఁడు, భవిష్యతి = కాఁగలఁడు. ఇతి = అని, వ్యాకులితచిత్తః = మనసున కలవరపడిన
 వాఁడై, బేతాళం = బేతాళుని, ఆహూయః = పిలిచి, ఏతత్ - సర్వం = ఇది అంతయు,
 తస్మై = వానికొఱకు, నివేద్య = తెలిపి, ఆబ్రవీత్ = పలికెను. భోయక్ష = ఓ బేతాళుడా!,
 పృథివీం = నేలనంతయు, పరిభ్రమ = తిరిగిచుట్టుము, ఏవంభిః = ఇట్టి, పుత్రైః
 కొడుకు, కస్తిక్ - దేశే = ఏదేశమున, కుత్ర - నగరే = ఏపట్టణమున, సముత్పన్నః = పుట్టిన
 వాఁడు, ఇతి = అని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, ఝడితి = వేగముగా, సమాగచ్ఛ = రమ్ము,
 ఇతి = అని. బేతాళోఽపి = బేతాళుఁడును, మహాకా = గొప్ప, ప్రసాదః = అనుగ్రహము,
 ఇతి = అని, నిర్గత్య = వెడలి, సాగర...యితాం - సాగర = సముద్రముయొక్క,
 వేలా = గట్లచేత, వలయితాం = చుట్టఁబడిన, సగిరికాననాం = పర్వతములలోను
 అడవులలోను కూడిన, వసుంధరాం = భూమిని, పర్యటక్ = అంతటఁ దిరుగుచు,
 ప్రతిష్ఠాననగరం = ప్రతిష్ఠానపురమును, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, కుత్రాపి = ఒకానొక, కుమ్భ
 కారగృహే = కుమ్మరవాని యింటియందు, క ఇచ్చిత్ - మాణవకం = ఒకపిల్లవానిని,
 కా ఇచ్చిత్ - కన్యకాం - చఽఒక కన్యను, క్రీడన్తౌ = ఆటలాడువానిని, దృష్ట్వా = చూచి,
 కా - యవాం - ఇతి = మీరు ఎవరని, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను. కన్యా (ప్రానా) = కన్యక
 (చెప్పెను). అయం = మీఁడు, మమ = నాయొక్క, పుత్రః = కొడుకు, ఇతి = అని,
 ప్రత్యాహ = బదులు చెప్పెను. బేతాళః (ఆహ) = బేతాళుఁడడిగెను. కాః - తే - పితా =
 నీతండ్రి యెవ్వఁడు? కన్యా = ఆకన్యక, కంచన బ్రాహ్మణం = బ్రాహ్మణ నొకనిని,
 అదర్యయత్ = చూపెను. తతోః తర్వాత, బేతాళః = బేతాళుఁడు, బ్రాహ్మణం = బ్రాహ్మ

మపుచ్చ ద్వేతాళః. బ్రాహ్మణః—‘ఇయం మమ కన్యా. అస్యాః పుత్రోఽయమ్.’
త చ్చుత్వా విస్తయం గతో దేతాళః పున ర్బ్రాహ్మణ మవాదీత్: ‘భోబ్రాహ్మణ!
కథ మేతత్?’ సోఽబ్రవీత్:—‘దేవానాం చరిత్ర మగోచరమ్, అస్యా రూపలాప
శ్చాతిశయమహితః. కేషా నాగేంద్రోఽనయా సంజగామ. తస్మా దస్యాం జాతః
పుత్రోఽయం కాలిదాసః.’ త చ్చుత్వా దేతాళః సత్వర మజ్జయిసి మాగత్య
విక్రమాదిత్యాయ సర్వ మపి వృత్తాంత మకథయత్. రాజాఽపి తస్య పారితోషికం
దత్త్వా ఖడ్గ మోదాయ ప్రతిష్ఠానగరం ప్రవిశ్య యావత్ ఖడ్గం కాలిదాస సే చిత్తేప,
తావత్తేన ఖడ్గేన స్వయ మేవ క్షతః ప్రతిష్ఠానగరా దుజ్జయిన్యాం నివసాత్. క్షత
వేదనాదహ్యమానశరీరోఽనంతర మేవ జీవితం విసస్మత్.

ఋని, అపుచ్చత్ = అడిగెను. బ్రాహ్మణః (ప్రత్యాహ) = బ్రాహ్మణుడు (బదులు
చెప్పెను). ఇయం=ఈబిడ, మమ=నాయొక్క, కన్యా=కూతురు, అయం = నీడు,
అస్యా=దీనియొక్క, పుత్రః=కొడుకు. తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, విస్తయం=
అశ్చర్యమును, గతః=హందిన, దేతాళః = దేతాళుడును, పునః=మరల, బ్రాహ్మణం=
బ్రాహ్మణునిగూర్చి, అవాదీత్ = పలికెను. భోబ్రాహ్మణః=ఓవిప్రుడా!, ఏతత్ = ఇది,
కథం=ఏలాగు. (హసగెను.) సః = ఆబ్రాహ్మణుడు, అబ్రవీత్ = బదులుచెప్పెను.
దేవానాం = దేవులయొక్క, చరిత్రం=వృత్తాంతము, అగోచరం = తెలియవీలకా
నిది. అస్యా=దీనియొక్క, రూప...హితః=రూప-ఆకారముచేత, లావణ్య-అందము
యొక్క, అతిశయ = హెచ్చుచేత, మహితః=అత పెట్టబడినవాడై, నాగేంద్రః =
సర్పరాజును, కేషః=అదిశేషుడు, అనయా=దీనితో, సంజగామ=కూడెను. తస్మాత్ =
ఆకారణమువలన, అస్యాం=దీనియందు, అయం=ఈ, కాలిదాసః=కాలిదాసుడు,
పుత్రః=కుమారుడుగా, జాతః=పుట్టి నాడు. తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, దేతా
ళః=దేతాళుడు, సత్వరం = వేగముగా, ఉజ్జయిసిం = ఉజ్జయిసిపురినిగూర్చి, ఆగత్య=
వచ్చి, విక్రమాదిత్యాయ=విక్రమార్కునికి, సర్వమపి-వృత్తాంతం=సంగతి అంతయును,
అకథయత్ = చెప్పెను. రాజా-ఆపి=విక్రమార్కుడును, తస్య=ఆతనికి, పారితోషికం
=బహుమానమును, దత్త్వా=ఇచ్చి, ఖడ్గం=కత్తిని, ఆదాయ=తీసికొని, ప్రతిష్ఠానగ
రం=ప్రతిష్ఠానపురమును, ప్రవిశ్య=చొచ్చి, యావత్ = ఎంతలోపల, ఖడ్గం = కత్తిని,
కాలిదాస సే=కాలిదాసునియందు, చిత్తేప=వేసినో, తావత్ = అంతలోపల, తేన-
ఖడ్గేన=ఆకత్తిచేత, స్వయం-ఏవ = తానే, క్షతః=గాయపలుపబడినవాడై, ప్రతి
ష్ఠాన నగరాత్ = ప్రతిష్ఠానపురమునుండి, ఉజ్జయిన్యాం = ఉజ్జయినియందు, నివసాత్-
పడెను. క్షత...రీరః-క్షతః=గాయములయొక్క, వేదనా = నొప్పిచేత, తహ్యమాన =

తతో మన్రిషు రాజాయ మపుత్రః. కథం కర్తవ్య మితి విచారయత్సు, భట్టిః ప్రాహః—'విచార్యతా మాసాం కాపి గర్భిణీ రాజమహిషీణాం స్యా' దితి. తతో విచార్యమాణే కాపి సప్తమాసగర్భిణీ సమభూత్. తదా సర్వే మన్రిషో మలిత్వా గర్భ స్యాభిషేకం కృత్వా స్వయం రాజ్యం పర్యపాలయత్. త దిన్ద్ర) దత్తం సింహాసనం య దైవ శూన్య మాసీత్, తదా మధ్యేసభం కా ప్యశరీరిణీ వాగా సీత్ః—'భో మన్రిణః ! అన్తిక్ సింహాసనే సముపవేష్టుం విక్రమార్కునదృశో రాజా కోఽపి నాన్తి, తస్మా దిదం సుతేత్రే నిక్షిప్యతామ్?' త చ్చ్యుత్వా మన్రిణః కుత్రాపి పవిత్రే తేత్రే తస్మింహాసనం నిక్షిప్య తత్తైత్రం యావత్సచణక

కాల్పబడిన, శరీరః = శరీరముగలవాడై, అనన్తరం - ఏన = వెంబడినే, జీవితం = ప్రాణమును, విససర్జ = వదలెను.

తతః = తర్వాత, మన్రిషు = మంత్రులు, రాజా - ఆయం = ఈరాజు, అపుత్రః = బిడ్డలు లేనివాడు, కథం = ఏలాగు, కర్తవ్యం = చేయవలసినది? ఇతి-విచారయత్సు = అని వగచుచుండగా, భట్టిః-ప్రాహ = భట్టి పలికెను. ఆసాం-రాజమహిషీణాం = ఈరాజభార్యలలోపల, కా - అపి = ఎవ్వరేయైనను, గర్భిణీ = కడుపులో నున్నది, స్యాత్ = అయ్యెడినేమో, ఇతి-విచార్యతాం = అని విచారించుచుగాక (మీరు విచారించుడు). తతో = తర్వాత, విచార్యమాణే = (గంగతి) విచారించబడగా, కాపి = ఒకానొకతె, సప్తమాసగర్భిణీ = ఏడు నెలలగర్భముగలిదిగా, సమభూత్ = ఉండెను. తదా = అప్పుడు, సర్వే-మన్రిణః = మంత్రులందఱు, మలిత్వా = కలిసి, గర్భస్య = గర్భము నకు, అభిషేకం = పట్టాభిషేకమును, కృత్వా = చేసి, స్వయం = తాము, రాజ్యం = రాజ్యమును, పర్యపాలయత్ = పలిరి. తత్ = ఆ, ఇన్ద్ర) దత్తం = ఇంద్రునిచే నియ్యబడిన, సింహాసనం = సింహాసనము, శూన్యం = ఉత్తది, యదైవ = ఎప్పుడు, అభూత్ = అయినో, తదా = అప్పుడు, మధ్యేసభం = సభనడును, కాపి-అశరీరిణీవాక్ = ఒక శరీరము లేనిమాట, అన్తిత్ = కలిగెను (పుట్టెను.) భోమన్రిణః = ఓమంత్రులారా, అన్తిక్-సింహాసనే = ఈసింహాసనమందు, సముపవేష్టుం = కూర్చుండుటకు, విక్రమార్కునదృశః = విక్రమార్కునికిసాటియగు, రాజా = రాజు, కోఽపి నాన్తి = ఒక్కరుండునులేడు, తస్మాత్ = కనుక, ఇదం = ఈసింహాసనమును, సుతేత్రే = మంచి చేనియందు, నిక్షిప్యతాం = ఉంచబడుగాక, (ఈసింహాసనమును ఉంచుడు.) తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, మన్రిణః = మంత్రులు, కుత్రాపి = ఒకానొక, పవిత్రే = పరిశుద్ధమైన, తేత్రే = చేనియందు, తత్ = సింహాసనం = అసింహాసనమును, నిక్షిప్య = ఉంచి, యావత్సచ... నృద్ధం-యావత్సచ = జొన్నతలోను, చణక = నెనగలతోను, సమృద్ధం = నిండిన, తత్ = తేత్రం = అచేనిది,

సమృద్ధం బ్రాహ్మణాయ కన్యై చిద్దదుః. బ్రాహ్మణోఽపి యత్ర సింహాసనం నిక్షిప్తం
తదుచ్చస్థానం మితి పక్షిణా ముత్థాపనార్థం తదుపరి మణ్చుం నిక్షిప్తోపవిశ్య పక్షిణః
సముత్థాపయ న్ననర్తత.

అథ కదాచి ద్భోజరాజ ససైన్యో మృగయా మటక్ రాజకుమారైః సమేత
క్షేత్రసమీపే యావ దాజగామ, తావన్న ఛోపరిస్థితో బ్రాహ్మణః ప్రాహ—‘భో
రాజక! ఏత క్షేత్రం ఫలిత మస్తి. ససైన్యేన సమాగత్య భవతా యథేచ్ఛం భుజ్య
తామ్, ఆశ్వేభ్య శృణుకాదయో దీయంతామ్, ఆద్య మమ జీవితం సఫల మాసీత్,
యతో భవాక్ మ మాతిథి ర్జాతః. ఈదృశ స్త్యలిఖిః కదాఽపి న సందృశ్యతే.’ త
చ్చుత్వా రాజా ససైన్యః క్షేత్రమధ్యం ప్రవివేశ. తతో బ్రాహ్మణః పక్ష్యతాప
కన్యైచిత్ = ఒకానొక, బ్రాహ్మణాయ = బ్రాహ్మణునికి, దదుః = ఇచ్చిరి. బ్రాహ్మ
ణోఽపి = బ్రాహ్మణుడును, యత్ర = ఏచోట, సింహాసనం = సింహాసనము, నిక్షిప్తం =
ఉంచబడినదో, తత్ = అది, ఉచ్చస్థానం = ఇతి = ఎత్తుచోటని, పక్షిణం = పక్షుల
యొక్క, ఉత్థాపనార్థం = తోలుటకై, తదుపరి = దానిమీద, మణ్చుం = మంచెను,
నిక్షిప్య = కట్టి, ఉపవిశ్య = కూర్చుండి, పక్షిణః = పక్షులను, సముత్థాపయక్ =
తోలుచు, అనర్తత = ఉండెను.

అథ = తర్వాత, కదాచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, భోజరాజః = భోజకుమారాజా, ససై
న్యః = సేనతోఁగూడినవాఁడై, మృగయాం = వెంటకై, అటక్ = తిరుగుచు, రాజకుమారైః
= రాజపుత్రులతో, సమేతః = కూడినవాఁడై, క్షేత్రసమీపే = ఆచేదిదాపునకు, యావత్
= ఎప్పుడు, ఆజగామ = వచ్చెనో, తావత్ = అప్పుడు, మణ్చోపరిస్థితః = మంచమీద
నున్న, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు, ప్రాహ = చెప్పెను. భోజరాజక్ = ఓరాజా!, ఏతత్
క్షేత్రం = ఈచేను, ఫలితం = పండినదిగా, అస్తి = ఉన్నది. ససైన్యేన = సేనతోఁగూడిన
వాఁడవగు, భవతా = నీవు, సమాగత్య = వచ్చి, యథేచ్ఛం = ఇష్టప్రకారము, భుజ్యతాం =
భక్షింపబడుగాక. ఆశ్వేభ్యః = గుఱ్ఱములకు, చణుకాదయః = సెనగలు మొదలగునవి, దీయ
ంతాం = చేయబడుగాక. యతః = ఏకారణముచే, భవాక్ = నీవు, మమ = నాకు, అతిథిః =
అగంతకుఁడవుగా, జాతః = అయితివో, (తతః = ఆకారణముచే), ఆద్యః = ఇప్పుడు, మమ
= నాయొక్క, జీవితం = బ్రతుకు, సఫలం = సార్థకము, ఆసీత్ = అయెను. ఈదృశః =
ఇటువంటి, అతిథిః = విందు, కదాఽపి = ఎప్పుడును, న సందృశ్యతే = కనబడఁడు, తత్ =
శుక్రత్వా = అమాట విని, రాజా = భోజరాజ, ససైన్యః = సేనతోఁగూడినవాఁడై, క్షేత్ర
మధ్యం = చేని నడుమను, ప్రవివేశ = చొచ్చెను. తతో = తర్వాత, బ్రాహ్మణః = ద్విజుడు,

నాయ మళ్ళా దవరున్య ట్రేతమధ్యే సప్తం రాజానం దృష్ట్య భీష్మోఽభగత్ -
 “రాజా! కి మేన మధర్తః క్రియతే? బ్రాహ్మణ ట్రేత మిదం వినాశ్యతే? య దన్యై
 రధర్తః క్రియేత త ద్రాజ్ఞే నివేదనీయమ్; త్వ మే వాన్యాన్యం కర్తుం ప్రవృత్తః.
 ఇదానీం కో వా నివారయిష్యతి? ఉక్తం చ,

గజే కడజ్జరీయే తు జారే రాజని వా పునః,

పాపకృత్సు చ విద్యత్సు నియన్తా జన్తు రత్ర కః?

21

అన్యచ్చ, భవాన్ కాస్త్రాభిజ్ఞః బ్రాహ్మణద్రవ్యం కథం వినాశయతి? బ్రహ్మస్య
 మేవహి విషమ్. తథా హి,

న విషం విష మి త్యాహు ర్బ్రహ్మస్యం విష ముచ్యతే,

పక్షి-ఉత్థాపనాయ = పక్షులను తోలుటకై, మళ్ళాత్ = మంచెనుండి, అవరున్య =
 దిగి, ట్రేతమధ్యే = చేరినడుమ, సప్తం = చొచ్చిన, రాజానం = రాజును, దృష్ట్య =
 చూచి, భీష్మః = భయపడినవాడై, అభగత్ = చెప్పెను. రాజా = ఓరాజా!, కిం =
 ఏల, ఏవం = ఈలాగు, అధర్తః = అన్యాయము, క్రియతే = చేయబడుచున్నది. ఇదం =
 ఈ, బ్రాహ్మణ ట్రేతం = బ్రాహ్మణునిచేత, వినాశ్యతే = చెఱువబడుచున్నది. యత్ =
 ఎప్పుడు, అధర్తః = అన్యాయము, అన్యైః = ఇతరులచేత, క్రియేత = చేయబడునో,
 తత్ = అప్పుడు, (అధర్తః = ఆయధర్తము,) రాజ్ఞే = రాజుకొఱకు, నివేదనీయమ్ =
 మనవి చేయఁదగినది. త్వం - ఏవ = నీవే, అన్యాన్యం = న్యాయము తప్పిన పనిని,
 కర్తుం = చేయుటకు, ప్రవృత్తః = పూనుకొంటివి. ఇదానీం = ఇప్పుడు, కోవా =
 ఎవఁడు, నివారయిష్యతి = మరల్చఁగలఁడు? ఉక్తంచ = చెప్పబడియున్నది.

21. గజే = ఏనుఁగు, కడంగరీయేతు = పొల్లు తినునదియైనను, పునః = ఇంకను,
 రాజని = రాజు, జారేవా = జారుండయినను, విద్యత్సు = పండితులు, పాపకృత్సుచ =
 పాపము చేయువారయినను, అత్ర = ఈలోకమున, నియన్తా = శిక్ష చేయునట్టి,
 జన్తుః = ప్రాణి, కః = ఎవఁడు?

అన్యచ్చ = మరియు, భవాన్ = నీవు, కాస్త్రాభిజ్ఞః = కాస్త్రములనెఱిగిన
 వాడవు. బ్రాహ్మణద్రవ్యం = బాఁపలసొమ్మును, కథం = ఎట్లు, వినాశయతి = పాడు
 చేయుచున్నావు? బ్రహ్మస్యమేవ = బాఁపలసొమ్మే, విషంహి = విషము కదా. తథాహి =
 అదట్లనఁగా.

22. విషం = విషమును, విషమితి = విషమని, నాహుః = (పెద్దలు) చెప్పరైరి.
 బ్రహ్మస్యం = బ్రాహ్మణద్రవ్యము, విషం = విషమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

“విష మీకాకినం హన్తి బ్రహ్మస్యం పుత్రపాత్రకమ్.

24

ఇతి తే నోక్తం శ్రుత్వా యావత్తాత్ర దృహిః సపరివారో నిర్జగము, తావత్ పక్షిణః సముత్థాప్య పునర్నక్షాదూఢో బ్రాహ్మణః ప్రాహ. — ‘భోరాజన్ ! కిమితి గచ్ఛసి? ఇదం క్షేత్రం సాధు పరిగతం దృశ్యతే. యావత్తాత్ర చగకాంశ్చ భక్షయస్తతః పరివారాః. పశ్యోర్వారుకఫలాని చ సన్తి. యథేష్టం భుజ్యతామ్.’ పునర్బ్రాహ్మణవచన మాకర్ణ్య సపరివారో రాజా యావత్ క్షేత్రమధ్యం ప్రవివేశ, తావత్తాత్ర దవరుహ్యా స పునర్నక్షై వాభగత్. తతో రాజా స్వమనసి విచారయతి స్త. ‘అహా ! బ్రాహ్మణో యదా మఱ్ఱు మారోహతి, తదాఽస్య చేతసి

విషం = విషము, ఏకాకినం = ఒకనిని మాత్రము, హన్తి = చంపుచున్నది. బ్రహ్మస్యం = బ్రాహ్మణద్రవ్యము, పుత్రపాత్రకం = కొడుకులను మనుమలను (వంశమును) (హన్తి = చంపుచున్నది.) — ఇతి = అని, తేన = అవిప్రనిచేత, ఉక్తం = చెప్పఁబడినమాటను, శ్రుత్వా = విని, యావత్ = ఎంతలో, రాజా = భోజనపాలుఁడు, తాత్ర = అది, బహిః = చేరి వెలుపటికి, సపరివారః = సేనతోఁ గూడినవాడై, నిర్జగము = పెదలి వచ్చెనో, తావత్ = అంతలోపల, పక్షిణః = పక్షులను, సముత్థాప్య = తోలి, పునః = మరల, మంచాదూఢః = మంచము నెక్కినవాడై, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడు, ప్రాహ = పలికెను. భోరాజన్ = ఓరాజా !, కిమితి = ఎందులకు, గచ్ఛసి = పోవుచున్నావు. ఇదంక్షేత్రం = ఈచేను, సాధు = లెస్సగా, పరిగతం = పండినదిగా, దృశ్యతే = కనబడుచున్నది. తతః = నీయొక్క, పరివారాః = సేనలు, యావత్తాత్ర = జొన్నలను, చగకాంశ్చ = సెనగలను, భక్షయస్త = తిందురుగాక. ఉర్వారుకఫలానిచ = దోసపండ్లును, సన్తి = ఉన్నవి. పశ్య = చూడుము. యథేష్టం = స్వేచ్ఛగా, భుజ్యతాం = తినబడునుగాక. పునః = మరల, బ్రాహ్మణవచనం = బ్రాహ్మణుని పలుకును, ఆకర్ణ్య = విని, సపరివారః = సేనతోఁ గూడినవాడై, రాజా = భోజనపాలుఁడు, యావత్ = ఎంతలోపల, క్షేత్రమధ్యం = చేనిమధ్యను, ప్రవివేశ = చొచ్చెనో, తావత్ = అంతలోపల, మఱ్ఱుత్ = మంచెనుండి, అవరుహ్యా = దిగి, సః = ఆబ్రాహ్మణుఁడు, పునః = మరల, తథైవ = ముందు చెప్పినయట్లే, అభగత్ = పలికెను. తతో = తర్వాత, రాజా = భోజనపాలుఁడు, స్వమనసి = తనమనస్సునందు, విచారయతిస్త = ఆలోచించెను. అహా = ఇదేమి వింత!, బ్రాహ్మణః = ఈవిప్రుఁడు, యదా = ఎప్పుడు, మఱ్ఱుం = మంచను, ఆరోహతి = ఎక్కుచుండెనో, తదా = అప్పుడు, అస్య = ఇతనియొక్క, చేతసి =

[గురువాయి

ప్రథమోపాఖ్యానమ్.

నమోదు సంఖ్య? 23

దాతవ్య మితి బుద్ధి రుత్వద్యతే. యదాఽ తతరతి, తదా పుట్టుచున్నది, ఉత్పద్యతే అనునది. మఞ్చు మారువ్యా. పశ్యేయమ్. ఇతి యావన్న ఞ్చ మారురోహ, తావ ద్భోజరాజస్య చేత స్వేన మధూత్:—నను విశ్వ స్వాద్వి: పరిహ ర్తవ్యా. సర్వ స్వాపి లోకస్య దారి ద్ర్యం నివారణీయమ్. దుష్టా దద్దనీయా: శిష్టా: పరిపాలనీయా: ప్రజా భర్తృణ రక్షణీయా: కిం బహునా, అస్తిక్ సమయే యదికోఽపి మమ శరీర మపి ప్రార్థ యివ్యతే త దపి దేయ మితి. తతో కాజా పరమానందపరిపూర్ణ: పున రపి విచార యతి స్త:—ఏత ష్ఠే త్రమాహత్త్యం స్వయమేవంవిధాం బుద్ధి మత్పాదయతి. ఉక్తంచ,

జలే తైలం ఖలే గుహ్యం పాత్రే దానం మనా గపి,

ప్రజ్ఞే శాస్త్రం స్వయం యాతి విస్తారం వస్తుశ క్తిత:.

23

మనస్సునందు, దాతవ్యం=ఇతి=ఈయవలెనని (దానము చేయవలెనని), బుద్ధి: తలంపు, ఉత్పద్యతే = పుట్టుచున్నది, యదా = ఎప్పుడు, (మఞ్చుత్ = మంచెనుండి,) అతరతి = దిగుచున్నాడో, తదా = అప్పుడు, దీనబుద్ధి: = లోభపుండలంపు, ఉత్పద్యతే = పుట్టుచు న్నది. అహం = నేను, మఞ్చుం = మంచెను. ఆరువ్యా = ఎక్కి, పశ్యేయం = చూచెదను. ఇతి = అని, యావత్ = ఎంతలోపల, మంచం = మంచెను, ఆరురోహ = ఎక్కినో, తావత్ = అంతలో నే, భోజరాజస్య = భోజభూపాలునియొక్క, చేతని = మనస్సునందు, ఏవం = ఇట్లు (తలంపు), అధూత్ = కలిగెను.

విశ్వస్య = ప్రపంచముయొక్క, ఆర్తి: = బాధ, పరిహ ర్తవ్యా-నను = పోగొట్టఁ దగినదికదా. సర్వస్య-అపి-లోకస్య = జనులందఱియొక్క, దారిద్ర్యం = లేమిడి, నివారణీయం = పోగొట్టఁదగినది, దుష్టా: = దుర్మార్గులు, దద్దనీయా: = శిక్షింపఁదగినవారు, శిష్టా: = పెద్దలు (సజ్జనులు), పరిపాలనీయా: = కాపాడఁదగినవారలు, ప్రజా: = జనులు, భర్తృణ = వ్యాయముతో, రక్షణీయా: = కాపాడఁదగినవారు. కిం-బహునా = వేయి మారులేల, అస్తిక్ - సమయే = ఇప్పుడు, కోఽపి = ఎవ్వఁడయినను, మమ = నాయొక్క, శరీరమపి = దేహమునైనను, ప్రార్థయివ్యతే-యది=కోర నేని, తదపి = అదియు, దేయం = ఈయఁదగినదే, ఇతి = అని. తత: = తర్వాత, రాజా = భోజరాజ, పరమానందపరిపూర్ణ: = ఎక్కువసంతోషముతో నిండినవాడై, పునరపి = ఇంకను, విచారయతి స్త: = యోచించి చెను. ఏత ష్ఠే త్రమాహత్త్యం = ఈచేనిమహిమ, స్వయం = తానే, ఏవంవిధాం = ఇట్టి, బుద్ధిం = తలంపును, ఉత్పాదయతి = కలిగించుచున్నది. ఉక్తంచ = (అట్లే) చెప్పఁ బడియున్నది.

23. జలే = నీటియందు, తైలం = నూనెయు, ఖలే = కొండెగానియందు, గుహ్యం = రహస్యమును, పాత్రే = యోగ్యనియందు, మనాక్-అపి = రవంతయైనను, దానం = దాన విక.మార్గ—4

కథ మేకజేత్రమాహత్యం జ్ఞాయతామ్?—ఇతి విచార్య బ్రాహ్మణమాహూ యాధ
 గత్:—“భో బ్రాహ్మణ! త వైతజేత్రే కియాక్ లాభో భవతి?”. బ్రాహ్మణ:—
 “భో రాజా! భవాక్ సకలాభిజ్ఞ: అవిదితం తవ కి మపి నాస్తి. యదర్హ మేకత్
 త దాతోచయతు భవాక్. అన్య చ్చ, రాజా నామ సాక్షా ద్విష్ణో రవతారభూతః.
 తస్య కటాక్షా యదుపరి నిపత ని తస్య వైన్యదుర్భిక్షాదయో న భవ ని. రాజా నామ
 సాక్షాత్ కల్పతరుః. స త్వం మమ దృష్టిగోచరీభూతః. అద్య మమ దారిద్ర్యం
 సుమార మపస్పృతమ్. షేత్రం నామ కియత్?”

తతో రాజా బ్రాహ్మణ మనేకధనధాన్యాదినా సంభావ్య షేత్రం గృహీత్వా
 మణ్చి స్యాధ శ్చఖాన. తత్ర పురుషమాత్రే గతే క లైకా సుమనోహ రాదృశ్యత.

మును, ప్రజ్ఞే=బుద్ధిమంతునియందు, కాత్రం=చదువును, స్వయం=తనంతటంచా నే, వస్తు
 క్తేః=వస్తువుయొక్క స్వభావమువలన, విస్తారం=ప్రసిద్ధిని, యాతి=పొందుచున్నది.

కథం=ఏలాగు, ఏకజేత్రమాహత్యం=ఈచేనిమహిమ, జ్ఞాయతాం=తెలియ
 నగును? ఇతి = అని, విచార్య = ఆలోచించి, బ్రాహ్మణం = బ్రాహ్మణుని, ఆహూయ =
 పిలిచి, అభగత్ = పలికెను. భో బ్రాహ్మణ = ఓవిప్రుడా! తవ = నీకు, ఏకజేత్రే = ఈ
 చేనియందు, కియాక్ = ఎంతమాత్రము, లాభః = ఆదాయము, భవతి = కలుగుచున్నది.
 బ్రాహ్మణ:-(ప్రాహ) = బ్రాహ్మణుడు పలికెను. భో రాజా = ఓరాజా! భవాక్ =
 నీవు, సకల-అభిజ్ఞః = అన్నిసంగతులు తెలిసినవాడవు. తవ = నీకు, అవిదితం = తెలియ
 నది, కిమపి = ఏదియు, నాస్తి = లేదు. ఏకత్ = ఈచేను, యదర్హం = ఎంతచేయదగినదో,
 తత్ = దానిని, భవాక్ = నీవు, ఆలోచయతు = యోచింతువుగాక, అన్యచ్చ = అంతియ
 గాక, రాజా నామ = రాజా అనగా, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా, విష్ణోః = విష్ణువు
 యొక్క, అవతారభూతః = అవతారమయినవాడు. తస్య = అట్టిరాజాయొక్క,
 కటాక్షః = క్రింగంటిమాపులు, యదుపరి = ఎరనిమీద, నిపత ని = పడుచున్నవో,
 తస్య = వానికి, వైన్యదుర్భిక్ష - ఆదయః - వైన్య = లేమిడి, దుర్భిక్ష = కఱవు, ఆదయః =
 మొదలుగాగలకీడులు, నభవ ని = కలుగవు. రాజా నామ = రాజా అనగా, సాక్షాత్ =
 ప్రత్యక్షమైన, కల్పతరుః = కల్పవృక్షమువంటివాడు. సః-త్వం = అట్లినీవు, మమ =
 నాయొక్క, దృష్టిగోచరీభూతః = కంటబడినవాడవైతివి. అద్య = ఇప్పుడు, మమ =
 నాయొక్క, దారిద్ర్యం = లేమిడి, సుమారం = కడుదవ్వు, అపస్పృతం = పరుగెత్తినది.
 షేత్రం నామ = చేను అనగా, కియత్ = ఏమాత్రము? తతః = తర్వాత, రాజా = భోజరాజా,
 బ్రాహ్మణం = విప్రుని, అనేక...దినా-అనేక = విస్తారమైన, ధన = ద్రవ్యము, ధాన్య =
 ధాన్యము, అదినా = మొదలుగాగలదానిచేత, సంభావ్య = గారవించి, షేత్రం = చేనిని,
 గృహీత్వా = తీసికొని, మణ్చిన్య = మంచెయొక్క, అభః = క్రిందివైపున, చఖాన =

తచ్చిలాధఃప్రదేశే కాఽపి చంద్రకాంతశిలా దృష్టా. తతో నానావిధరత్న
ఖచితం ద్వాత్రింశత్సౌభజ్జీకామిత మతిరమణీయం సింహాసన మదృశ్యత. తతో
భోజః పరమానందామృతలహరిపరిపూర్ణహృదయ స్సింహాసనం నగరం నేతుం యావ
దుచ్ఛాలయామాస, తావ దతిగరిష్ఠ మాసనం నోచ్ఛలాల. తతో రాజా మన్త్రిణ
మవదత్!—‘కుత స్సింహాసనం నోచ్ఛలతి?’ మన్త్రిః—‘భో రాజక ! దివ్య మేత
దాసనమ్, బలిపూజాదికం వినా నోచ్ఛలతి. తవ సాధ్యం చ న భవతి.’ తస్య వచనం
శ్రుత్వా రాజా బ్రాహ్మణా నాకార్య తత్ సర్వ మపి విధానం కారితవాక్. తత
స్తస్సింహాసనం లఘు ధూత్వా స్వయ మే వోచ్ఛచాల. త దవలోక్య రాజా మన్త్రిణ
త్రవ్వేను. తత్ర=అచ్చట, పురుషమాత్రే=ఒకనిలుపులోఁబడుట, గత్రే=గోతిలో, సుమ
నోహరా=మిక్కిలియందమైన, శిలా-ఏకా=ఒకబండ, అదృశ్యత=కనఁబడెను. తచ్చి
లాధఃప్రదేశే=అబండయొక్క యడుగున, కాఽపి=ఒకసొక, చంద్రకాంతశిలా=
చంద్రకాంతపుటాయి, దృష్టా=కనఁబడినది. తతః=తర్వాత, నానావిధరత్నఖచితం=
అన్నివిధములయిన రత్నములచేఁబాడుఁబడిన, ద్వాత్రిం...మిళితం-ద్వాత్రింశత్=ము
ప్పదిరెండు, సౌభజ్జీకా=బాష్పలతో, మిళితం=కూడిన అతిరమణీయం=మిక్కిలి సొగ
సయిన, సింహాసనం=సింగపుగద్దియ, అదృశ్యత=కానఁబడెను. తతః=పిమ్మట, భోజః=
భోజరాజా, పరమానంద...దయః-పరమ=ఎక్కువయిన, ఆనంద=సంతోషమునెడి, అమృత
=అమృతముయొక్క, అహరి=ప్రవాహముతో, పరిపూర్ణఁగిండిన, హృదయః=మనస్సు
గలవాఁడై, సింహాసనం=అసింగపుగద్దెను, నగరం=పట్టణమునకు, నేతుం=తెచ్చుటకై,
యావత్=ఎప్పుడు, ఉచ్ఛాలయామాస=కదలింఁచెనో, తావత్=అప్పుడు, అతిగరిష్ఠం=
మిక్కిలిబరువగు, ఆసనం=ఆసింహాసనము, నోచ్ఛచాల=కదలెడు. తతః=అటు వెనుక,
రాజా=భోజుఁడు, మన్త్రిణం=మంత్రినిగూర్చి, అవదత్=పలికెను. కుతః=ఏల, సింహాస
నం=సింహాసనము, న-ఉచ్ఛలతి=కదలకున్నది, మన్త్రి-(ప్రాహ)=మంత్రి బదులుచెప్పెను.
భోరాజక=ఓప్రధూ! ఏకత్=ఈ ఆసనం=గద్దియ, దివ్యం=దేవతాసంబంధమైనది. బలి
పూజా-ఆదికం-వినా=బలి పూజ మొదలుగాఁగలది లేక, న-ఉచ్ఛలతి=కదలదు. తవ=
నీకు, సాధ్యంచ=వశమగునదియు, నభవతి=కాదు. తస్య=ఆమంత్రియొక్క, వచనం=
మాటను, శ్రుత్వా=అలఁగించి, రాజా = భోజనసపాలుఁడు, బ్రాహ్మణాక్=విశ్రుతను,
అకార్య=పిలిపించి, తత్=ఆ, సర్వం - విధానం-అపి=క్రియసంకటిని, కారితవాక్=
చేయించెను. తతః = తర్వాత, తత్-సింహాసనం=ఆ సింగపుగద్దియ, లఘు=తేలికగా,
ధూత్వా=అయి, స్వయమేవ = తనకటఁదాసే, ఉచ్ఛచాల=కదలెను. తత్=అట్లు
కదలుటను, అవలోక్య = చూచి, రాజా = జేఁడు, మన్త్రిణం = మంత్రినిగూర్చి,

మూవచ:—“యోఽవర్థం నివారయతి, ఆగామ్యర్థం చ సాధయతి స ఏవ మస్త్రీ.
ఉక్తంచ,

స్థితస్య కార్యస్య సముద్భవార్థ మనర్థకార్యప్రతిఘాతనార్థమ్,
ఆగామినోఽర్థస్య చ సంగ్రహార్థం యో మస్త్రకృత్స్య త్వరమ
స్య మస్త్రీ”

తతో మస్త్రీప్రత్యబ్రవీత్:—“మస్త్రీణా స్వామిహితమేవ కర్తవ్యమ్. తథాచోక్తమ్:—
మస్త్ర: కార్యానుగో యేషాం కార్యం స్వామిహితానుగమ్,
త ఏవ మస్త్రీణో రాజ్ఞాం న తు యే గల్లపుద్గలాః. 25

అన్యచ్ఛ:— మస్త్రీణా వినా రాజ్యం, ధాన్యం వినా దుర్గం, కౌరుణ్యం వినా
సౌభాగ్యం, జ్ఞానం వినా వైరాగ్యం, దుర్జనానాం శక్తిః, పాపజ్ఞానాం మతిః, వైశ్య
ఉపాచః పలికెను. య: = ఎవడు, అనర్థం = చెబుచును, నివారయతి=పోగొట్టుచు
న్నాడో, ఆగామ్యర్థంచ= వచ్చెడికార్యమును, సాధయతి = చక్కఁబెట్టుచున్నాఁ
డో, స ఏవ=వాడే, మ=స్త్రీమంత్రి. ఉక్తంచ=అట్లే చెప్పబడినది.

24. య: = ఎవడు, స్థితస్య=ఉన్నట్టి, కార్యస్య=పనియొక్క, సముద్భవార్థం=
వృద్ధియగు నిమిత్తమును, అనర్థ...ర్థం-అనర్థ = చెడ్డ, కార్య=పనులయొక్క, ప్రతి
ఘాతనార్థం = తొలగించుటకొఱకును, ఆగామిన: = రాగల, అర్థస్య=పనియొక్క,
సంగ్రహార్థంచ=చక్కఁబెట్టు నిమిత్తమును, మస్త్రకృత్=ఆలోచనచేయువాడుగా,
స్యాత్=అగునో, స: = అతఁడు, పరమ: = ముఖ్యుడయిన, మస్త్రీ=మంత్రి. తత: =
తర్వాత, మస్త్రీ=ప్రధానుడు, ప్రత్యబ్రవీత్ = బదులు పలికెను. మస్త్రీణా=మంత్రి
చేత, స్వామిహితం-ఏవ=ప్రభునకు హితముగుకార్యమే, కర్తవ్యం = చేయఁదగినది,
తథాచ=అట్లే, ఉక్తం = చెప్పబడినది.

25. యేషాం=ఎవరియొక్క, మస్త్ర: = ఆలోచన, కార్య-అనుగ: = కార్యము
ననుసరించినదో, కార్యం=చేయుపని, స్వామిహితానుగం-స్వామి=ప్రభువుయొక్క,
హిత=మేలును, అనుగం=అనుసరించినదో, తఏవ=వాడే, రాజ్ఞాం=రాజులకు, మస్త్రీణ: =
మంత్రిలు. యే=ఎవరు, గల్లపుద్గలాః=చెక్కిళ్ల చే నాటగయినవారలో, తేతు=వార
న్ననో, న (మస్త్రీణ:) = మంత్రిలుగారు.—అన్యచ్ఛ=మఱియు, మస్త్రీణావినా=మంత్రి
లేక, రాజ్యం=ఏలుబడియు, ధాన్యంవినా=ధాన్యములేక, దుర్గం=కోటయు, కౌరుణ్యం-
వినా = దయలేక, సౌభాగ్యం=సంపదయు, జ్ఞానం-వినా=తెలివితేక, వైరాగ్యం=విర
క్తియు, దుర్జనానాం=దుష్టులయొక్క, శక్తిః=బుద్ధియు, పాపజ్ఞానాం=పేదవిరుద్ధమైన
బుద్ధిగలవారియొక్క. మతి: = బుద్ధియు, వైశ్యనాం=కోమలులయొక్క, వివ్వాహ: =

నాం విశ్వాసుః, దైత్యానాం ప్రీతిః, తస్మరాణాం యుక్తిః, ఖిలానాం మైత్రీ, పరాధీనస్య స్వాతంత్ర్యమ్, నిర్ధన స్వాటోపః, నేవకస్య కోపః, స్వామినః శ్నేహః, కృపణస్య గృహం, జారిణ్యాః పతిభక్తిః, మూర్ఖాణాం సంకల్పిః, ఇత్యేతత్ స్వరం నిష్ఫలమ్. అన్యచ్చ, — రాజ్ఞా మహతా మర్చనం కార్యమ్. ఆప్తానాం బుద్ధిః శ్రోతవ్యా. దేవబ్రాహ్మణాః పరిపాలనీయాః, న్యాయమార్గే వర్తితవ్యమ్. ఆపిచ, భోరాజన్! యే రాజగుణాః, తే సర్వే త్వయి విద్యంతే. అతస్త్వం సకలరాజరాజోత్తమః, మన్రిణా శ్చేవం గుణగరిష్ఠేన భవితవ్యమ్: — స్వామికార్యార్థ ముద్యమః, పాపాద్భయం, ప్రజానాం హితం, పరివారాణాం సంయోజనం, రాజ్ఞ శ్చిత్తవృత్త్యనుసరణం, సమయోచితపరిజ్ఞానమ్, అపాయకృత్యా వ్రాజనివారణమ్, ఏవంవిధగుణయుక్తః నమ్మికయు, దైత్యానాం=రక్కసులయొక్క, ప్రీతిః=ప్రేమయు, తస్మరాణాం=దొంగలయొక్క, యుక్తిః=ఉపాయము, ఖిలానాం=కొండెగాండ్రయొక్క, మైత్రీ=చెల్లియు, పరాధీనస్య=లోబడినవానియొక్క, స్వాతంత్ర్యం=స్వేచ్ఛయు, నిర్ధనస్య=దరిద్రునియొక్క, ఆటోపః=అడంబరమును, నేవకస్య=పనివానియొక్క, కోపః=ఆగ్రహము, స్వామినః=రాజుయొక్క, శ్నేహః=ప్రేమయు, కృపణస్య=లోభియొక్క, గృహం=ఇల్లును, జారిణ్యాః=జంకుటాలియొక్క, పతిభక్తిః=భర్తయందలిభక్తియు, మూర్ఖాణాం=మూఢులయొక్క, సంకల్పిః=సహవాసమును, ఇతి=ఏతత్-స్వరం=అనునిదయంతయు, నిష్ఫలం=ప్రయోజనములేనిది. — అన్యచ్చ = అంతియకాక, రాజ్ఞా=తేనిచేత, మహతాం=పెద్దలయొక్క, అర్చనం=పూజ, కార్యం = చేయఁదగినది, ఆప్తానాం=హితులయొక్క, బుద్ధిః=ఉపదేశము, శ్రోతవ్యా=అలకింపఁదగినది, దేవబ్రాహ్మణాః=వేల్పులును బ్రాహ్మణులును, పరిపాలనీయాః = కొపాడఁదగినవారు, న్యాయమార్గే = నితిమార్గమున, వర్తితవ్యం=ఉండవలసినది. ఆపిచ=అంతియు, భోరాజన్=ఓతేరా! యే=ఏవి, రాజగుణాః=రాజులయొక్క. గుణములో, తే సర్వే=అవియెల్లను, త్వయి=నీయందు, సన్రి=ఉన్నవి. అతః=కనుక, త్వం=నీవు, సకల-రాజ-ఉత్తమః=రాజులందఱిలోపల శ్రేష్ఠుఁడవు. మన్రిణా=ఓ=మంత్రియు, ఏవం=ఇట్లు, గుణగరిష్ఠేన=గొనములచేసాప్పినవాఁడుగా, భవితవ్యం=ఉండవలయును. స్వామికార్య-అర్థం=(తన) యేలికయొక్క పనినిమిత్తము, ఉద్యమః=ప్రయత్నముచేయుటయు, పాపాత్=పాపకార్యమునుండి, భయం=వెఱచుటయు, ప్రజానాం=జనులకు, హితం = మేలుచేయుటయు, పరివారాణాం = పనివారియొక్క, సంయోజనం = చేర్చుటయు, రాజ్ఞ=రాజుయొక్క, చిత్తవృత్తి-అనుసరణం=మనోధర్మము ననుసరించుటయు, సమయోచిత పరిజ్ఞానం=తరుణమునకుఁ దగిన యాలోచన యెఱుఁగుటయు, అపాయకృత్యాత్ = చెడుకార్యమునుండి రాజనివారణం=రాజునునిల్పుటయు, (భవతి=అయియున్నది, ఏవంవిధగుణయుక్తః=ఇట్టి

కులక్రమాగతః బౌతనస చాణక్య ధామ్య శౌక వాచస్పత్యాదినీతికాస్తాభిజ్ఞో మన్త్రి
పదయోగ్యో భవతి. పురా కిల నన్దధూపాలో మన్త్రిణా బహుశ్రుతేన బ్రహ్మ
హత్యాయా నివారితః. రాజా—కథ మేతత్? సోఽబ్రవీత్:—భో రాజా!
శ్రూయతామ్:—

విశాలాయాం నన్దో నామ రాజా మహాశౌర్యసంపన్నోఽధూత్. స నిజబలేన
ప్రత్యర్థి నృపాలాక్ స్వపాదపద్మోపజీవినో విధా యైకచ్ఛత్రేణ రాజ్య మకరోత్.
తస్యచ బహుశ్రుతో నామ మన్త్రి, భానుమతి నామ మహిషీ, జయపాలో నామ
తనయా. తస్యచ రాజ్యస్తస్యా మతిప్రీతి రాసీత్. సింహాసనేఽపి సహైవ తయా
సముపవిశేత్. నిమేష మపి తయా వినా న తిష్ఠేత్, ఏకదా మన్త్రి స్వమన స్వచింత
సుగుణములతోఁగూడినవాఁడును, కులక్రమ-ఆగతః = కంశపారంపర్యముగా వచ్చిన
వాఁడును, బౌతన...భిజ్ఞః-బౌతనస = శుక్రనీతి, చాణక్యః=చాణక్యనీతి, ధామ్య =
ధామ్యనీతి, శౌక = శుకనీతి, వాచస్పత్యః=వాచస్పతినీతి, ఆది = మొదలుగాఁగల, నీతి
కాస్త = రాజనీతికాస్తములను, అభిజ్ఞః-ఎఱిగినవాఁడును, మన్త్రిపదయోగ్యః=మంత్రి
పదవికిఁ దగినవాఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడు. పురాకిల=మునుపు, నన్దధూపాలః=
నందరాజు, బహుశ్రుతేన = బహుశ్రుతుఁ (పెక్కుకాస్తము లెఱిగినవాఁడను,
మన్త్రిణా=మంత్రిచేత, బ్రహ్మహత్యాయాః = బ్రహ్మహత్యనుండి, నివారితః = తొలఁ
గింపబడెను. ఏతత్=ఇది, కథం (ఇతి) = ఎట్లని, రాజా (ప్రాహ) = తేడడిగెను.
భోరాజా=ఓరాజా! శ్రూయతాం-(నీచే ఈకథ) వినబడుఁగాక. విశాలాయాం=
విశాలాపురమున, నందోనామ = నందుడను ప్రసిద్ధుడైన, రాజా=రాజు, మహా...
సంపన్నః-మహత్ = ఎక్కువయిన, శౌర్యః=పరాక్రమముతో, సంపన్నః = కూడిన
వాఁడై, అధూత్ = ఉండెను. గః = అరిడ, నిజబలేన = తనబలిమిచే, ప్రత్యర్థి
నృపాలాక్=పగతురగురాజులను, స్వపాద...జీవినః-స్వ = తనయొక్క, పాదపద్మ =
కమలములవంటి పాదములయొక్క, ఉపజీవినః=చేరువ జీవించువారినిగా, విధాయ =
చేసి, ఏకచ్ఛత్రేణ=ఒక టేగుడుగుతో (ఒక టే పరిపాలనముక్రింద, రాజ్యం=రాజ్య
పరిపాలనమును, అకరోత్=చేసెను. (కిం) చ=మఱియు, తస్య = ఆనందరాజునకు,
బహుశ్రుతః-నామ = బహుశ్రుతుడను పేరుగల, మంత్రి=మంత్రియ, భానుమతీ
నామ=భానుమతియను పేరుగల, మహిషీ=పట్టపుభార్యయ, జయపాలోనామ=జయ
పాలుడను పేరుగల, తనయా=కుమారుఁడును, (ఆనక=ఉద్ధరి.) తస్యరాజ్యః-చ =
ఆరాజునకు, తస్యాం = ఆభానుమతియందు, అతిప్రీతిః = ఎక్కువప్రేమ, ఆసీత్ =
ఉండెను. సింహాసనే-అపి = సింహాసనమునందుఁగూడ, తయాసహ-ఏక=ఆమెతోఁ
గూడ నీ, సముపవిశేత్=కూర్చుండును. నిమేషమపి=ఒక నిమిషమైనను, తయావినా
=ఆభానుమతిని విడిచి, న తిష్ఠేత్ = ఉండఁడు, ఏకదా = ఒకనాడు, మన్త్రి =
ప్రధానుఁడు, స్వమనసి=తన మనస్సునందు, ఏకం=ఈక్రిందఁ జెప్పఁబోవు లెఱిగెను,

యత్:—అయం రాజా నిర్లజ్జో మధ్యేసభం సింహాసనే స్త్రీయ ముపవేశయతి. తదా సర్వేఽపి జనాస్తాం పశ్యంతి. అనుచిత మయం న జానాతి. తథాహి;

కిము కువలయనేత్రాస్సన్తి నో దేవలోకే
త్రిదివపతి రహల్యాం తాపసీయత్సిషేవే,
హృదయత్పణకుటిరే దహ్యమానే స్మరాగ్నా
వృచిత మనుచితం వా వేత్తి నో వృష్టితోఽపి.

26

అపి చ, యః స్త్రీజాం కటాక్షైర్యావన్న భిద్యతే, స తావ దేవ ప్రతిష్ఠాం ధైర్యం చ కవతి. తథా చోక్తమ్;

తావద్ధత్తే ప్రతిష్ఠాం శమయతి చ మన శ్చాపలం తావ దార్య
స్తావ త్సిద్ధాంతమాత్రం స్ఫురితి హృది పరం సర్వలోకై కదీపః,
కాళిన్దీపూరదీవ్యత్కువలయకలికోద్దామధామాభిరామై

ర్యావన్నోహాశ్యమాసంకలయతిహృదయం కామినీనాంకటాక్షైః.

అహా! మదస్య మాహత్మ్యం! యత్ కలాకోవిలోఽపి విమహ్యతి! ఉక్తంచ, అచింతయత్=ఆలోచించెను. అయం=రాజా=ఈరాజు, నిర్లజ్జః=సిగ్గుమాలినవాడై, మధ్యేసభం = కొలువుకూటంబునగమ, సింహాసనే = సింహాసనమందు, స్త్రీయం= ఆడుదానిని, ఉపవేశయతి=కూర్చుండఁ బెట్టికొనుచున్నాఁడు. తదా=అప్పుడు, సర్వ జనాః=అపి=జనులందఱును, తాం = ఆభానుమతీదేవిని, పశ్యంతి = చూచుచున్నారు. అయం=ఈనృపాలుఁడు, అనుచితం = తగనిపనిని (ఇది తగనిది యని), న జానాతి = ఎఱుఁగఁడు. తథాహి=అది యుక్తమే.

26. దేవలోకే=స్వర్గలోకమందు, కువలయనేత్రాః = కలువకంటులగు స్త్రీలు, నోసన్తికిము=లేరావీమి? యత్=ఏకారణమువలన, త్రిదివపతిః = ఇంద్రుఁడును, తాప సీం=మునిభార్యయగు, అహల్యాం=అహల్యను, సిషేవే = పొందెనో, (తత్=ఆ కారణమువలన) హృదయత్పణకుటిరే=మనస్సు అనడి పూరిగుడిసెయందు, స్మరాగ్నా= మన్నఘృతంబునెడు అగ్ని, దహ్యమానే=కొలువఁబడుచుండఁగా, వృష్టితః-అపి=విద్యాం నుఁడును, ఉచితం = తగినపనినికాని, అనుచితంచ = తగనిపనినికాని, నోవేత్తి = ఎఱుఁగఁడు.

అపిచ=మఱియు, యః=ఏమనుష్యుఁడు, యావత్ = ఎంతపర్యంతము, స్త్రీజాం= ఆడువారియొక్క, కటాక్షైః=స్త్రీగంటిచూడ్కులచేత, స భిద్యతే=భేదింపఁబడఁదో, తావత్ ఏవ=అంతపర్యంతమే, సః=అతఁడు, ప్రతిష్ఠాం=గౌరవమును, ధైర్యంచ=దిట్ట తనమును, కవతి=పొందుచున్నాఁడు, తథాచ=ఉక్తం=అట్లే చెప్పఁబడినది.

వికలయతి కలాకుశలం హసతి శుచిం పట్టితం విదూషయతి,

అర్దయతి ధీరపురుషం క్షణేన మకరధ్వజౌ భృశం దేవః. 28

తథాచ, శ్రుతం సత్యం తప శ్రీలం విజ్ఞానం విత్త మున్నతిమ్,

ఇన్ధనీకురుతే మూఢః ప్రవిశ్య వనితానలమ్.

29

27. తావత్ = అంతపర్యంతము, కాల్పి పూర... భిరామైః - కాల్పి = యమునా నదియందలి, పూర = ప్రవాహమునందు, దీప్యత్ = వెలుగుచున్న, కుశలయః = కలువ పూవులయొక్క, కలికా = మొగ్గలయొక్క, ఉద్దామః = హెచ్చయిన, ధామః = వెలుగుచే, అభిరామైః = ఒప్పుచున్న, కామినీనాం = మగువలయొక్క, కటాక్షైః = క్రింగంటి చూడ్కులచేత, నోహన్యమానం = కొట్టబడని, హృదయం = మనసును, కలయతి = ధరించియున్నాడో, తావత్ = అంతపర్యంతము, సః = ఆమసుష్యుడు, ప్రతిస్థాం = గౌరవమును, ధత్తే = ధరించియున్నాడు. తావత్ = అంతపర్యంతమే, మనశ్చాపలం = దెండముకలఁకును, శమయతి = ఆణగింపఁ జేయుచున్నాడు. తావత్ = అంతపర్యంతమే, సర్వలోక... హః - సర్వలోక = ప్రపంచమునకంతటికిని, ఏక = ఒక, దీపః = వెలుగు యినట్టి, పరం = మేలయిన, సిద్ధాంతమాత్రం = నిర్ణయము, హృది = మనసునందు, స్ఫురతి = ప్రకాశించుచున్నది. అహో = ఆహా, మదనస్య = మరునియొక్క, మాహాత్మ్యం = మహిమ, యత్ = ఏల యనిన, కలాకోవిదః - అపి = సకలవిద్యలందు నేర్పరియైనను, విముహ్యతి = అజ్ఞానమునఁ బడుచున్నాడు, ఉక్తంచ = ఇంకను జెప్పబడినది.

28. దేవః = ప్రసిద్ధుఁడయిన, మకరధ్వజః = మన్నఁగుడు, కలాకుశలం = సకల విద్యలందు నేర్పరియగువానిని, వికలయతి = పనికిమాలినవానిఁగాఁ జేయుచున్నాడు. శుచిం = ఆచారముగలవానిని, హసతి = హేళనము నేయుచున్నాడు. పట్టితం = సమర్థుని, విదూషయతి = కడుఁజెఱచుచున్నాడు. ధీరపురుషం = ధైర్యకాలియగువానిని, క్షణేన = ఒకనిమిషములోపల, భృశం = మిక్కిలి, అర్దయతి = నొంచుచున్నాడు. తథాచ = అట్లే చెప్పబడినది.)

29. మూఢః = వివేకములేనివాఁడు, వనితా-అనలమ్ = ఆడుదియనునిప్పును, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, శ్రుతం = వేదాధ్యయనమును, సత్యం = నిక్కము పట్కుటయు, తపః = జపమును, కిలం = నడవడిని, విజ్ఞానం = కాస్తజ్ఞానమును, విత్తం = ద్రవ్యమును, ఉన్నతిం = గౌరవమును, ఇన్ధనీకురుతే = కట్టెలనుగాఁ జేయుచున్నవాఁడు.

తా. మూఢుడు స్త్రీలవలలోఁ జిక్కి, తన కాస్తజ్ఞాన జప తపో హోమాదు లను బోగొట్టుకొనుచున్నాడు.

వృత్తం విత్తం తపః స్వాస్త్యం స్వకులస్యాపి లాఙ్ఘనమ్,

మరణం వా సమీపస్థం కామీ లోకే న పశ్యతి.

80

ఇతి సంచి వైశ్యకదాఽనసరం ప్రాప్య రాజాన మబ్రవీత్:—దేవ! విజ్ఞాపన మస్తి. రాజా.—కిం తత్? మస్త్రీ.—“య దేమ దేవీ భానుమతీ స హోపవిశతి త న్నహ దనుచితమ్. ‘అనూర్యమృత్యా రాజదారా’ ఇతి హి సంప్రదాయః. అత్ర నానా జనా సమగత్య తాం పశ్యంతి.” కాజా.—‘భానుమత్యనాలోకనం త్షణమాత్ర మపి న సహే. త దుపాయం నిరూపయ.’ మస్త్రీ.—‘అలేఖ్యగతాం తాం పశ్యతు దేవః.’ తద్వచనం సముచితం మత్వా రాజా చిత్తకార మాచూయ భానుమతీరూపం

80. లోకే = ప్రపంచమునందు, కామీ = కామముగలవాఁడు, వృత్తం = తన నడవడిని, విత్తం = ధనమును, తపః = తపస్సును, స్వాస్త్యం = తనమనస్సును, స్వకులస్య = తనకులముయొక్క, లాఙ్ఘనం - అపి = గారవమును, సమీపస్థం = చేరువనున్న, మరణం వా = చావునుగాని, న పశ్యతి = ఎఱుంగజాలఁడు.

ఇతి = అని, సజ్జిస్త్రీ = యోచించి, ఏకదా = ఒకప్పుడు, అనసరం = సమయము, ప్రాప్య = పొంది, (సందుచూచుకొని) రాజానం = రాజునుగూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. దేవ = ప్రభువా! విజ్ఞాపనం = మనవి, అస్తి = ఉన్నది. రాజా (ప్రాహ)=రాజు అడుగుచున్నాఁడు. కిం తత్ = అదేమిటి? మస్త్రీ (ప్రాహ)= మంత్రి బదులుచెప్పుచున్నాఁడు. ఏమి = ఈ, దేవీ=పట్టపుదేవి అగు, భానుమతీ = భానుమతి, సహఉపవిశతి = కూడఁగూర్చుండుచున్నది, (ఇతి) యత్ = (అనునది) యేదో, తత్ = అది, మహత్ = గొప్ప, అనుచితం = తగనిపని, రాజదారాః = రాజాభార్యలు, అనూర్యంపశ్యాః=నూర్యునిపై తము చూడనివారు, ఇతి=అని, సంప్ర దాయః=హి=చామాలు గదా. అత్ర=ఈసభయందు, నానాజనాః = పెక్కుఁడు జనులు, సమగత్య=కూడి, తాం = ఆభానుమతీదేవిని, పశ్యంతి = చూచుచున్నారు. రాజా (అహ) = రాజు అడిగెను. భానుమతీ - అనాలోకనం = భానుమతియొక్క చూడమి (భానుమతిని జూడకుండుటను), త్షణమాత్రం-అపి = ఇంచుక సేవయినను, న సహే = ఓర్వజాలను. తత్-ఉపాయం = దానికిఁ దగిన యుపాయమును, నిరూ పయ = చెప్పము. మస్త్రీ-(అబ్రవీత్) = మంత్రి బదులుపలికెను. అలేఖ్యగతాం = చిత్తరువుననున్న, తాం = ఆదేవిని, దేవః = దేవరవారు, పశ్యతు = చూడవచ్చును. తద్వచనం = ఆమాట, సముచితం = తగినది యని, మత్వా = తఱచి, రాజా = నృపాలుఁడు, చిత్తకారం = రంగులువ్రాయవనిని, ఆచూయ = పిలిచి, భాను మతీరూపం = భానుమతియొక్కరూపమును, చిత్రే = చిత్తరువునందు, నివేశయ = ఉంచుము (చిత్తరువునందు వ్రాయుము). ఇతి = అని, ఆదిదేశ = ఆనతిచ్చెను.

చిత్ర నివేశయే త్యాదిదేశ. స తు తస్యా రూపం సాక్షా దాలోక్య పద్మనీలక్షణ యుక్తాం తాం విలిఖే. రాజాఽపి తాం విలిఖితాం ప్రియాం దృష్ట్వా ప్రహృష్ట స్తస్య పారితోషికం దదా.

అనంతరం రాజగురుః కారదానంద చ్చిత్రపటే నివేశితాం భానుమతీం దృష్ట్వా చిత్రకార మభాణీత్—‘భానుమత్యాః సర్వ మపి లాభణ్య మత్ర లిఖికమ్. పరం త్వేకం విస్మృతం త్వయా.’ చిత్రకారః—‘భోః స్వామి! తత్ కిం కథయ.’ కార దానందః—‘తస్యా వామజఘనతలే తిలసదృశం లక్ష్మ్యేస్తి, త న్న లిఖికమ్.’ రాజా తు గురో ర్వచనం శ్రుత్వా తత్ప్రతిత్వర్థం సురతసమయే తస్యా వామజఘనం యావ దపశ్యత్, తావత్ తిలసదృశోఽఙ్గోఽదృష్టః, రాజా స్వమన స్యచిన్తయత్—

స తు = ఆచిత్రకారుడును, తస్యాః = ఆదేవియొక్క, రూపం = ఆకార మును, సాక్షాత్ = బాగుగా, ఆలోక్య = చూచి, పద్మనీలక్షణయుక్తాం = పద్మనీ జాతి స్త్రీలక్షణములతోఁగూడిన, తాం = ఆభానుమతిని (చిత్రమును), విలిఖే = వ్రాసెను. రాజా - అపి = నందనృపాలుఁడును, విలిఖితాం = చిత్రింపఁబడిన, తాం = ఆ, ప్రియాం = ప్రియురాలిని, దృష్ట్వా = చూచి, ప్రహృష్టః = సంగోష పడినవాడై, తస్య = ఆచిత్రకారునికి, పారితోషికం = బహుమానమును, దదా = ఇచ్చెను.—అనంతరం=తర్వాత, రాజగురుః = రాజానకు గురువయిన, కారదానందః = కారదానందుఁడు, చిత్రపటే=చిత్రరవునందు, నివేశితాం = ఉంచఁబడిన (వ్రాయఁ బడిన), భానుమతీం = భానుమతిని, దృష్ట్వా = చూచి, చిత్రకారం = చిత్రరవు వ్రాయువానినిగూర్చి, అభాణీత్ = పలికెను. భానుమత్యాః = భానుమతీదేవియొక్క, సర్వం-అపి - లాభణ్యం = సౌందర్యమంతయు, అత్ర = ఈపటమునందు, లిఖికం = వ్రాయఁబడినది. పరంతు = అయితే, ఏకం = ఒకటిమాత్రము, త్వయా = నీచేత, విస్మృతం=మఱచఁబడినది. (నీ వొక్కటిమాత్ర ముమఱచితివి.) చిత్రకారః (ప్రాహ) = రంగులవ్రాయువాఁడు బదులుచెప్పెను. భోః స్వామి! = ఓదేవరా! తత్ - కిం= ఆదేమిటి? కథయ = చెప్పుఁడు. కారదానందః (ప్రాహ) = కారదానందుఁడు బదులు పలికెను. తస్యాః = ఆ భానుమతియొక్క, వామజఘనతలే = ఎడమవైపు జఘ నమునందు, తిలసదృశం = నూవుగింజంత, లక్ష్మ్యే = పుట్టుమచ్చ, అస్తి = ఉన్నది. తత్ = ఆపుట్టుమచ్చ, న లిఖితం = వ్రాయఁబడలేదు. రాజాతు = రాజుననో, గురోః = తనగురువుయొక్క, వచనం = మాటను, శ్రుత్వా = విని, తత్-ప్రతితి - అర్థం = ఆసంగతి నెఱుఁగుటకొఱకు, సురతసమయే = సంగోఽసమయమునందు, తస్యాః = ఆభానుమతియొక్క, వామజఘనం=ఎడమతోడను, యావత్ = ఎప్పుడు, అపశ్యత్ = చూచెనో, తావత్ = అప్పుడు, తిలసదృశః = నూవుగింజతో సమాన మైన, అఙ్గుః=మచ్చ, దృష్టః = కనఁబడెను. రాజా = నందరాజు, స్వమనసి =

కథ మస్య గుహ్యదేశే స్థితం తత్త్వ దృష్టవాక్ కారదానందః? నూన మనయా స హాస్య సంయోగో విద్యతే. అన్యథా కథ మనేన జ్ఞాయేత్? ఆపి చ, స్త్రీభు విషయే హ్యయం సందేహో న కార్యః. యతః,

జల్పన్తి సార్థ మన్యేన పశ్యన్త్యన్యం సవిభ్రమాః,

హృదయే చిన్తయన్త్యన్యం న స్త్రీణా మేకతో రతిః. 31

నాగ్ని స్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః,

నాన్తకః సర్వభూతానాం న పుంసాం వామలోచనా. 32

తన మననునందు, అచిన్తయత్ = (ఇట్లులు) తలపోయ నారంభించెను. అస్యాః=దీని యొక్క, గుహ్యదేశే=మర్తస్థానమందు, స్థితం=ఉన్న, తత్త్వ = మచ్చును, కారదానందః=కారదానందుడు, కథం=ఏలాగు, దృష్టవాక్ = చూచెను? నూనం = నిక్కముగా, అనయాసహ=దీనితోడ, అన్య=ఈకారదానందునికి, సంయోగః = కూడిక, విద్యతే=ఉన్నది. అన్యథా=లేనిపక్షమున, కథం=ఎట్లు, అనేన=ఈతనిచేత, జ్ఞాయేత్ = తెలియబడును.

ఆపిచ = మఱియు, స్త్రీనువిషయే = స్త్రీవిషయమున, అయం = ఈ. సందేహః = సంశయము, న-కార్యః-హి = చేయదగినది కాదుగదా. యతః=ఎందువలనననిన.

31. (స్త్రీయః = అడువాండు) సవిభ్రమాః = ఒయ్యారముతోఁగూడినవారలై, అన్యేన-సార్థం=ఒకనితోడ, జల్పన్తి=మాటాడుచుందురు. అన్యం=మఱొక్కనిని, పశ్యన్తి=చూచుచుందురు. అన్యం=మఱొక్కనిని, హృదయే = డెండమునందు, చిన్తయన్తి=తలంతురు. స్త్రీణాం=అడువారికి, ఏకతః = ఒక్కరియందే, రతిః=ప్రేమయనునది, నాన్తి = లేదు.

32. కాష్ఠానాం=వంటచెఱుకులకు, అగ్నిః=అగ్నిహోత్రుడు, న-శృప్యతి = తనివి నొందడు. అపగానాం=నదులకు, మహోదధిః=మహాసముద్రము, న-శృప్యతి = సంతోషింపదు. సర్వభూతానాం=అన్నిజీవములకు, అన్తకః = యముడు, (న-శృప్యతి=సంతోషింపడు.) వామలోచనా=చక్కని కన్నులుగలది (చాన), పుంసాం = పురుషులకు, న-శృప్యతి = సంతోషింపదు.

తా. ఎన్నికట్టలు వైచినను నిష్ప కౌల్పచునే యుండును. ఎన్నినదులు వచ్చి చేరినను యుద్రమునందు తావుండుచునే యుండును. యముఁ డెన్ని జీవజంతువులను నాశముచేసినను తన పనిమీఁద దృష్టియించియే యుండును. అడుది యెందఱిని గోరితను మఱియొక్కనిని గోరుచునే యుండును.

రహో నాస్తి త్నో నాస్తి నాస్తి ప్రార్థయితా జనః,
ఇదం నారద నారీణాం పాతివ్రత్యాయ కల్పతే. 83

యోమోహస్తస్య తే మూఢో రక్తేయం మయి కామినీ,
స తస్యా వశగో భూత్వా సృత్యేత్ క్రీడాశకుస్తవత్. 84

తాసాం వాక్యాని తథ్యాని స్వల్పాని మగురూణ్యపి,
కరోతి యః కృతీ లోకే లఘుత్వం తస్య నిశ్చితమ్. 85

అలక్ష్మకో యథా రక్తో నిష్పీడ్య పురుష స్తథా,
అబలాభిర్బలా ద్రక్షః పాదమూలే నిపాత్యతే. 86

83. రహః=ఏకాంతస్థలము, నాస్తి=లేదు, త్నః=సమయము, నాస్తి=లేదు, ప్రార్థయితా=కొరునట్టివాడు, నాస్తి=లేదు. నారదః=మునీంద్ర! ఇదం=ఇట్లుండుటయే, నారీణాం = స్త్రీలయొక్క, పాతివ్రత్యాయ = పతివ్రతగానుండుటకొఱకు, కల్పతే = సహాయపడుచున్నది.

తా. స్త్రీలు తమకు సమయము స్థలము దొరకకయో, తమ వరించువాడు లేకయో పతివ్రతలుగా నుండుదుగాని, వారికి సమయము దొరకి, ఏకాంతస్థలముండి, తమపై కలపుగలవారు దొరకినంతట, వారు వ్యభిచారము చేయుచునే యుందురు.

84. యః=ఏమానవుడు, మోహతో=అజ్ఞానమువలన, మూఢః=తెలివిలేనివాఁడయి, ఇయం=ఈ, కామినీ=మగున, మయి=నాయందు, రక్తా = ప్రేమగలిది, ఇతి = అని, మన్యతే = తలఁచుచున్నాఁడో, సః = అతడు, తస్యాః = ఆయాఁడుదానికి, వశగః=లోబడ్డవాఁడు, భూత్వా = అయి, క్రీడాశకుస్తవత్=ఆటవేడుకైన పక్షివలె, సృత్యేత్=ఆటలాడును.

85. తాసాం=ఆస్త్రీలయొక్క, వాక్యాని = మాటలు, తథ్యాని = నిక్కములైనను, స్వల్పాని=కొంతలైనను, మగురూణి-అపి = కడుగొప్పలైనను, లోకే = ప్రపంచమందు, యః-కృతీ=ఏబుద్ధిమంతుడు, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, తస్య = ఆతనికి, లఘుత్వం=చులకఁడనము, నిశ్చితమ్=నిక్కము.

86. రక్తః = రక్తవర్ణముగల (అనురాగముగల), (అభేదాభ్యవసాయము.) అలక్ష్మాయథా = లక్ష్మవలె, రక్తః=అనురాగముగల (రక్తవర్ణముగల), పురుషః= మగవాడు, అబలాభిః = స్త్రీలచేత, బలాత్ = హఠాత్తుగా, నిష్పీడ్య = విడిచి నదికి, పాదమూలే=పాదమూలమునందు, నిపాత్యతే = పడఁద్రోయఁబడుచున్నాడు.

ఇత్యేవం విచార్య మన్రిణ మాహూయ పూర్వవృత్తాంత మకథయత్. మన్రిణాపి తస్మిక్ సమయే తచ్చిత్తానుకూలం భణితమ్—‘దేవ! కస్య చేతసి కీదృశ మితి కేన వా జ్ఞాయేత? సర్వథా సత్వోఽభవే దక్షంశ్చ త్తాంతః.’ రాజా.—‘భో మన్రిణ! మమ యది ప్రియోఽసి తర్హ్యముం కారదానందం మారయ.’ సచివోఽపి తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ లోకానాం పురః కారదానందం దృఢం బబధ్ధ. తస్మిక్ సమయే కారదానందో బభాణ—‘అహో! రాజా కస్యాపి ప్రియో న భవతీతి లోకోక్తిరవితతైవ.

తథాపి, కోఽర్థాక్ ప్రాప్యనగర్వితో? విషయిణః కస్యాపదోఽస్తజ్జతాః?

స్త్రీభిః కస్య న ఖణ్డితం భువి మనః? కో నామ రాజ్ఞాం ప్రియః,

ఇతి-ఏవం=ఇట్లు, విచార్య=ఆలోచించి, మన్రిణం=మంత్రిని, ఆహూయ = పిలిచి, పూర్వవృత్తాంతం = తొంటిసంగతిని, అకథయత్ = పలికెను. మన్రిణా - అపి = మంత్రిచేతను, తస్మిక్-సమయే=ఆసమయమందు, తత్ - చిత్త-అనుకూలం = ఆరాజాయొక్క మనస్సునకు తగినట్లుగా, భణితమ్=చెప్పబడెను. దేవ = ఓ ప్రభూ! కస్య = ఎవనియొక్క, చేతసి=మనస్సునందు, కీదృశం-ఇతి = ఎట్టితలంపు ఉన్నదని, కేనవా = ఎవనిచేతగాని, జ్ఞాయేత = తెలియనగును? అయం శ్చ త్తాంతః = ఈసంగతి, సర్వథా = అన్నివిధములచేత, సత్యః = యథార్థము, భవేత్ = కావచ్చును. రాజా (ప్రాహ) = రాజా బదులిడెను. భోమన్రిక్ = ఓమంత్రి! మమ = నాకు, ప్రియః=చెలికొడవు, అసి-యది=అయితీవేని, తస్మి = ఇప్పుడు, అముం = ఈ, కారదానందం = కారదానందుని. మారయ = చంపుము. సచివః - అపి = మంత్రియు, తథా-ఇతి = అట్లే అని, ప్రతిజ్ఞాయ=ఒడంబడి, లోకానాంపురః = జనుల ముందట, కారదానందం = కారదానందుని, దృఢం = గట్టిగా, బబధ్ధ = కట్టెను. తస్మిక్ - సమయే=అప్పుడు, కారదానందః = కారదానందుడు, బభాణ = పలికెను. అహో = అహో! రాజా=నృపాలుడు, కస్య-అపి=ఒకనికిని, ప్రియః = ఇష్టుడు, న-భవతి=కాదు. ఇతి-లోక-ఉక్తిః=అనుసామెత, అవితథా-ఏవ = నిక్కమైనదే, తథాపి = అట్లైనగా.

87. కః = ఏమానవుడు, అర్థాక్ = సంపదలను, ప్రాప్య = పొంది, న - గర్వితః = గర్వమునొందలేదు? కస్య = ఏ, విషయిణః = సంసారికి, అపదః = ఇడుములు, అస్తజ్జతాః=తప్పినవి? భువి=ప్రపంచమునందు, కస్య=ఎవనియొక్క, మనః = డెందమా, స్త్రీభిః = పాలకులచేత, న ఖణ్డితం = విఘటబడలేదు? కః-నామ = ఎవడుగాని, రాజ్ఞాం=నృపాలురకు, ప్రియః = ఇష్టుడు? కః = ఏమానవుడు,

కః కాలస్య న గోచరత్వ మగమత్ కోఽర్థీ గతో గారవం ?

కోవా దుర్జనవాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్ ? 37

తథాచ, కాకే శౌచం, కాముకే సత్యవాక్యం

క్షీణే శౌర్యం, మద్యపే త త్వచిన్తా

సర్వే త్వాన్తి, స్త్రీషు కామోపశాన్తి

రాజ్ఞాం సఖ్యం, కేన దృష్టం శ్రుతం వా ?

38

అన్యచ్చ, రాజా యన్యైః ప్రధ్యతి స శుచి ర ప్యశుచిః. తథా చోక్తమ్,

శుచిః రశుచిః పటు రపటు శ్శూరో భీరు శ్చిరాయు రల్పాయుః,

కులజః కులేన పీనో భవతి నరో నరపతేః క్రోధాత్. 39

కాలస్య = యమునికి, గోచరత్వం = అగపడుటను, న - అగమత్ = పొందలేదు ?
కః - అర్థీ = ఏ యాచతుఃడు, గారవం = మర్యాదను, గతో = పడసెను ? కోవా
పుమాన్ = ఏమనుష్యుఁడుగాని, దుర్జనవాగురాసు = చెడ్డవారనెడి వలలయందు,
పతితః = పడినవాఁడై, క్షేమేణ = సుఖముతో, యాతః = బయటపడినవాఁడు ?

తా. ధనముచే గర్వింపనివాఁడును, సంపారమున నిడుమలు పడనివాఁడును,
స్త్రీలవశమునఁ జిక్కినివాఁడును, రాజులకుఁ జెలియైయున్నవాఁడును, యమునికి
తప్పించుకొన్నవాఁడును, మానహీనుఁడుకాని యాచతుఃడును, దుష్టులచేతులతోఁ
జిక్కి సుఖముతోఁ దప్పించుకొన్నవాఁడును భూలోకంబున లేరని తా.

38. తథాచ=మఱియు, కాకే=కాకియందు, శౌచం=పరిశుద్ధతయు, కాముకే=
విటునియందు, సత్యవాక్యం=నిక్కపుబలుతును, క్షీణే=నశించునయందు, శౌర్యం =
మగతనమును, మద్యపే = కల్లుద్రావువానియందు, త త్వచిన్తా = బ్రహ్మవిచారమును,
సర్వే = సామానందు, త్వాన్తి = పీర్చును, స్త్రీషు = స్త్రీలయందు, కామ - ఉప
శాన్తిః = కామము తగ్గుటయు, రాజ్ఞాం = రాజులకు, సఖ్యం = స్నేహమును, కేన=
ఎవనిచే, దృష్టం = చూడఁబడెనా, శ్రుతంవా = వినఁబడెనా ?

అన్యత్-చ=అంతయుకాక, రాజా=రాజు, యన్యైః=ఎవనిమీఁద, ప్రధ్యతి =
కోపపడుచున్నాఁడో, సః=వాడు, శుచిః-అపి=పరిశుద్ధుఁడైనను, అశుచిః = అపరి
శుద్ధుఁడే. తథాచ = అలాగే, ఉక్తం = చెప్పఁబడినది.

39. నరః = మనుష్యుఁడు, నరపతేః = రాజాయొక్క, క్రోధాత్ = అగ్ర
హమువలన, శుచిః = పరిశుద్ధుఁడు, అశుచిః = అపరిశుద్ధుఁడుగాను, పటుః =
నీర్పరియైనవాఁడు, అపటుః = చేతఁగానివాఁడుగాను, కురః = దిట్టరి, భీరుః =
పంతుగాను, చిరాయుః = దీర్ఘాయుస్సు గలవాఁడు, అల్పాయుః = అల్పాయుస్సు లేని

ఇత్యేవం పఠన్ కారదానందో వధ్యస్థానం మన్రితా నీయమానః శ్లోకమేక మపఠత్.

వనే రణే శత్రుజలాగ్నిమధ్యే మహార్ణవే పర్వతమస్తకే వా,
సుప్తం ప్రమత్తం విషమస్థితం వా రక్షన్తి పుణ్యాని పురాకృతాని.
త చ్చుత్వా మస్త్రీ స్వమన స్వచింతయత్:—అహో! ఏకత్ సత్యం వా మిథ్యా
వా, కిమర్థం బ్రాహ్మణవధః క్రియతే? మహా దనుచిత మిదమ్.' ఇతి మత్వా కారదా
నందం గూఢం స్వభవనం సీత్యా భూగృహే నిశీప్య రాజసన్నిధి మాగత్య 'దేవ!
అనుష్ఠితో భవదాదేశః.' ఇత్యవాదీత్. రాజాపి సాధు కృత మితి ప్రశశంస.

అనన్తర మేకదా రాజకుమార ఆఖేటార్థం వనంప్రతి నిర్జగామ. తదాఽకాల
వాడుగాను, కులజః=గొప్పకులమునఁ బుట్టినవాడు, కులేన హీనః = కులముతక్కువ
వాడుగాను, భవతి=అగుచున్నాడు.—ఇతి-ఏవం=అనియిట్లు, పఠన్ - పఠుచు,
కారదానందః=కారదానందుడు, వధ్యస్థానం=చంపదగిన చోటికి, మన్రితా=మన్రి
చేత, నీయమానః=కొనిపోబడుచు, శ్లోకం-ఏకం=ఒక శ్లోకమును, అపఠత్=చదివెను.

40. వనే=అరణ్యమందును, రణే = యుద్ధమనందును, శత్రుజలాగ్నిమధ్యే -
శత్రు=పగతురు, జల = నీళ్లు, అగ్ని = నిప్పు - వీనియొక్క, మధ్యే = నడుమను,
మహార్ణవే=గొప్పసముద్రమునందును, పర్వతమస్తకేవా = పర్వతంపుఁ గొనుచుందును,
సుప్తం-వా=నిద్రించినవానినిగాని, ప్రమత్తం-వా = ఏముఱుపాటుతో నున్నవానిని
గాని, విషమస్థితం-వా=చిక్కులలో నున్నవానినిగాని, పురాకృతాని = ముందటిజన్మ
ములలో చేసిన, పుణ్యాని = మంచిపనులు, రక్షన్తి = కాపాడుచున్నవి.

తత్ = అమాటను, మస్త్రీ = ప్రధాని, శ్రుత్వా = విని, స్వమనసి = తన
మనస్సునందు, ఏవం = ఈలాగు, అచింతయత్ = యోచించెను. అహో = సరే!
సరే!, ఏకత్ = ఈమాట, సత్యం - వా = నిజముగానీ, మిథ్యా-వా = కల్లగానీ,
కిమర్థం = ఎందుకై, బ్రాహ్మణవధః=బ్రాహ్మణుని చంపుట, క్రియతే = చేయఁబడును.
ఇదం = ఇది, మహత్ = గొప్ప, అనుచితం = తగనివని. ఇతి = అని, మత్వా =
తఱచి, కారదానందం = కారదానందుని, గూఢం = రహస్యముగా, స్వభవనం =
తనయింటికి, సీత్యా=తోడ్కొనిపోయి, భూగృహే = నేలయింటియందు, నిశీప్య =
ఉంచి, రాజసన్నిధిం = రాజసముఖమునకు, ఆగత్య = వచ్చి, దేవ = ఓ స్వామీ!
భవత్-ఆదేశః = మాయానీతి, అనుష్ఠితః = చేయఁబడినది, ఇతి = అని, అవాదీత్ =
పలికెను. రాజాఽపి = తేఱును, సాధు = రెస్సగా, కృతం=చేయఁబడినది. ఇతి =
అని, ప్రశశంస = కొనియాడెను.

అనన్తరం = పిదప, ఏకదా=ఒకనాడు, రాజకుమారః = రాచకొమారుడు,
ఆఖేటార్థం = వేటనిమిత్తము, వనంప్రతి = అటవినుద్దేశించి, నిర్జగామ = వెడలెను.

వృష్ట్యాదీని దుర్నిమిత్తాని బధూవుః. తథాహి :

అకాలవృష్టిస్త్యథ భూమికమ్పా నిర్ఘాత ఉల్కాపతనం తథైవ,
ఇత్యాద్యనిష్టాని తతో బధూవుర్నివారణార్థం సుహృదోవచశ్చ.
తస్మిన్ సమయే మన్త్రిపుత్రో బుద్ధిసాగరో దుర్నిమిత్తాని నిరూప్య శతథా నివార
యామాస. జయపాలః—‘అహ మవశ్యం నిర్గచ్ఛేయమ్. పశ్యతు భవాన్ దుర్నిమిత్త
ఫలమ్.’ బుద్ధిసాగరః.—‘నేదం పరీక్షా మర్హతి. ఉక్తంచ :

న విషం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞో న క్రీడేత్ పన్నగై స్సహ,
న నిన్దే ద్యోగిబృన్దం చ బ్రహ్మద్వేషం న కారయేత్. 42

ఇతి తేన నివారితోఽపి తద్వచన మనాదృశ్య నిర్గతో రాజపుత్రః. నిర్గచ్ఛతేఽపి
తదా=అప్పుడు, అకాలవృష్టి-అదీని = అదనుదప్పినవాన మొదలుగాఁగల, దుర్నిమి
త్తాని=చెడ్డశతునములు, బధూవుః=కలిగినవి. తథాహి=అదినయే.

41. అకాలవృష్టిః - తు = అదనుదప్పినవానయు, అథ = మఱియు, భూమి
కమ్పః = భూమియదరుటయు, నిర్ఘాతః-తు = పిడుగు, తతైవ = అలాగే, ఉల్కా-
పతనం=కొఱపులుపడుటయు, ఇతి-అది-అనిష్టాని=ఈ మొదలగు చెఱపులు, సుహృదః
చెలికొనియొక్క, వచశ్చ = పలుకును, నివారణార్థం = ఆపుటకును, బధూవుః =
కలిగినవి.

తస్మిన్ - సమయే = ఆసమయమందు, మన్త్రిపుత్రః = మంత్రికుమారుఁ
డగు, బుద్ధిసాగరః=బుద్ధిసాగరుఁడు, దుర్నిమిత్తాని = చెడ్డశతునములను, నిరూప్య =
చూచి, శతథా = పెక్కువిధములుగా, నివారయామాస = ఆపెను. జయపాలః -
(అహ) = జయపాలుఁడు బదులుచెప్పెను. అహం=నేను, అవశ్యం = ముఖ్యముగా,
నిర్గచ్ఛేయమ్=వెళ్లవలయును. భవాన్ = నీవు, దుర్నిమిత్తఫలం = చెడ్డశతునములకు
ప్రయోజనమును, పశ్యతు = చూడుము. బుద్ధిసాగరః (అహ) = బుద్ధిసాగరుఁడు
ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇదం=ఈసంగతి, పరీక్షా-న-అర్హతి=పరీక్షకు తగదు. ఉక్తం
చ=అట్లు చెప్పబడియున్నది.

42. ప్రాజ్ఞః=పండితుఁడు, విషం=విషమును, న-భక్షయేత్ = తినఁగూడదు.
పన్నగైః-సహ=పాములతోఁగూడ, న క్రీడేత్ = ఆటలాడఁగూడదు. యోగిబృన్దం-
చ = సున్నామిగులసమూహమును, న-నిన్దేత్ = దూఱరాదు. బ్రహ్మద్వేషం = బ్రహ్మ
ణులతో విరోధమును, న-కారయేత్=చేయఁగూడదు.

ఇతి=అని, తేన = అబుద్ధిసాగరునిచేత, నివారితః-అపి=అటంకపెట్టబడినను,
తద్వచనం=అబుద్ధిసాగరునిమాటను, అనాదృశ్య = అశ్యుపెట్టక, రాజపుత్రః=రాజ

తస్మై “భో జయపాల! తవ వినాశకాలః సమాగతః. అన్యథా త వైవం విపరీతా బుద్ధిశ్చోత్పద్యత. తథా చ:

న నిర్మితో వై న చ దృష్టపూర్వో
న శ్రూయతే హేమమయః కురజ్ఞః,
తథాఽపి తృప్తా రఘునందనస్య
వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః.

43

ఉపాజ్ఞితానాం కర్తృణా ముపభోగం వినా కథం వినాశః స్యాత్? ఉక్తంచ:

సద్భావో నాస్తి వేశ్యానాం స్థిరతా నాస్తి సంపదామ్,
వివేకో నాస్తి మూర్ఖాణాం వినాశో నాస్తి కర్తృణామ్.

44

ఏవమాది బహుధా నివేద్య బుద్ధిసాగరో విరరామ.

కుమారఁడు, నిర్మితః=పెడలిపోయెను. నిర్మచ్ఛతే=అపి=పోవుచున్నను, తస్మై=అతని కొఱకు, భోజయపాల=ఓరిజయపాలుఁడా!, తవ=నీకు, వినాశకాలః=చేటుగాలము, సమాగతః=దాపరించినది. అన్యథా=అటుకొరున్న, తవ=నీకు, ఏవం=ఇట్లు, విపరీతా=చెడ్డ (పెడసరపు), బుద్ధిః=తెలివి, న-ఉత్పద్యత=పుట్టియుండదు. తథాచ=అట్లు పుట్టుట సహజమే.

43. హేమమయః=బంగారపు, కురజ్ఞః=జింక, న-నిర్మితః=చేయఁబడలేదు, (వై-పాదపూరకము.) న-దృష్టపూర్వః=చ=ముందు చూడఁబడినదియులేదు. న-శ్రూయతే=వివఁబడినదియు లేదు. తథాఽపి=అయినను, రఘునందనస్య=క్రీరాము నకు, తృప్తా=ఆస, (జాతా=కలిగినది.) వినాశకాలే=చేటుగాలముందు, విపరీతబుద్ధిః=చెడ్డతెలివి, (భవతి=కలుగుచున్నది.)

ఉపాజ్ఞితానాం = సంపాదించఁబడిన, కర్తృణాం = కుభాకుభకర్తలకు, ఉపభోగం=వినా=అనుభవములేక, కథం=ఏలాగు, వినాశః=నాశము, స్యాత్=కలుగును? ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడినది.

44. వేశ్యానాం=వెలయుండ్రకు, సద్భావః=మంచితలంపు, నాస్తి=లేదు. సంపదాం=కలుములకు, స్థిరతా=నిలుకడ, నాస్తి=లేదు. మూర్ఖాణాం=మొండికట్టెలకు, వివేకః=తెలివి, నాస్తి=లేదు. కర్తృణాం=చేసినకర్తములకు, వినాశః=తఱుగుదల, నాస్తి=లేదు.

ఏవం-అది=ఈ మొదలుగాఁగలమాటలను, నివేద్య=చెప్పి, బుద్ధిసాగరః=బుద్ధి సాగరుఁడు, విరరామ=చూటుట చాలించెను.

జయపాలన్తు పురా నిర్గత్య ఖడ్గవ్యాఘ్రశరభమృగకులసంకులం మహా దరణ్యం ప్రవిశ్య యావత్ పశ్యాద్దదర్శ, తావత్ సరోఽపి పై న్యవగ్రః స్వవగరమార్గే లగ్నః. స్వయం మేకాకీ సంవృత్తః తురగమాత్రసహాయః పురః సరోవర మద్రాక్షీత్. త ద్రాక్వా దవతీర్య పృక్షకాఖాయా మశ్వం నిబధ్య జల మవగాహ్య కాన్త పిపాస త్తరుచ్ఛానుయాం విశక్రామ. తావ దతిభయజ్జ్వరః కశ్చి ద్వాన్యః, సమాప తత్. తం దృష్ట్వాఽశ్వ శ్చిన్నబన్ధో యథాగత మధావత్. రాజకుమారోఽపి భయా ద్వేషమావాహః కాఖా మాఱమ్మ్య స్త్రమ మారోహ. తత్ర పూర్వాదూఢం భల్లూకం దృష్ట్వా ద్విగుణం చిభ్యతం కాజకుమారః భల్లూకః సహాన్త్య మబ్రవీత్:—'భో

జయపాలన్తు = జయపాలుడన్ననో, పురాత్ = పట్టణమునుండి, నిర్గత్య = వెడలి, ఖడ్గ...సంకులం-ఖడ్గ = ఖడ్గమృగములు, వ్యాఘ్ర=పులులు, శరభ = దచ్చి కాళ్ల మెకములు, మృగ=జంకలు-వీనియొక్క, కుల=గుంపులతో, సంకులం=నిండిన, మహత్=గొప్ప, ఆరణ్యం = అడవిని, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, యావత్ = ఎంతలో, పశ్యాత్=వెనుక, దదర్శ=చూచెనో, తావత్=అంతలోపల, సర్వః-అపి=అంతయు, పై న్యవగ్రః=నేనలగుంపు, స్వవగరమార్గే=తమపట్టణమువారియందు, లగ్నః=చిక్కెను. స్వయం = తాను, మేకాకీ=ఒంటరిగా, సంవృత్తః = అయినవాడయి, తురగమాత్ర సహాయః=గుట్టముమాత్రమే తోడుగాగలవాడై, పురః=ముందట, సరోవరం=కొల నిని, అద్రాక్షీత్=చూచెను. తత్ర=అచ్చట, అశ్వాత్ = గుట్టమునుండి, అవతీర్య = దిగి, పృక్షకాఖాయాం = చెట్టుకొస్తుయందు, అశ్వం=గుట్టమును, నిబధ్య = కట్టిచేసి, జలం=నీటితోపల, అవగాహ్య=దిగి, కాన్తపిపాసః = దప్పియడగినవాడై, తరుచ్ఛా నుయాం=చెట్టునీడయందు, విశక్రామ=నేడదీర్చుకొనెను. తావత్ = అప్పుడు, అతి భయజ్జ్వరః=కడు వెఱపించునట్టి, కశ్చిత్=ఒకొకొక, వ్యాఘ్రః=పులి, సమాపతత్ = వచ్చెను. తం=ఆపులిని, దృష్ట్వా=చూచి, అశ్వః = గుట్టము, శ్చిన్నబన్ధః = కట్టుత్రాడు తెంచుకొన్నదై, యథాగతం=వచ్చినదారింబట్టి, అధావత్=పరుగైతెను. రాజకుమారః-అపి=రాజపుత్రుడును, భయాత్=భీతివలన, వేషమాన-అగ్నః = కదలుశరీరముగల వాడై (గడగడవలకును), కాఖాం=కొస్తును, ఆఱమ్మ్య = పట్టుకొని, స్త్రమం = చెట్టును, ఆరురోహ=ఎక్కెను. తత్ర=అందు, పూర్వాదూఢం=అదివరకే ఎక్కినట్టి, భల్లూకం=ఎలలగుబంటిని, దృష్ట్వా=చూచి, ద్విగుణం = రెట్టింతలుగా, చిభ్యతం = వెలుచుచున్న, రాజకుమారం=రాజపుత్రునిగూర్చి, భల్లూకః=ఎలలగుబంటి, సహాన్త్యం= ఓదార్చువలంకులతోగూడ, అబ్రవీత్=పలికెను. భోరాజకుమార=ఓరాజపుత్రుడా, మూఢాక్షి=భయపడవలదు. అద్య=ఇప్పుడు, త్వం=నీవు, మం=నన్ను, శరణం=గతిః=

రాజకుమార! మాధైషిః. అద్య మాం శరణం గతస్త్యమ్. అతస్తవాహం కి మనిష్టం శరిష్యామి? మయి విశ్వస్య వ్యాఘ్రాదపి న భేత్తవ్యమ్.' తతో రాజకుమారః సభయ మిద మభాణీత్: 'భో ఋక్షరాజ! అహం త్వాం శరణం గతః, విశేషతో భీతశ్చ' మహత్ పుణ్యం శరణాగతరక్షణేన. ఉక్తం చ:

ఏకతః క్రతవః సర్వే సమగ్రవరదక్షిణాః,

ఏకతో భయభీతస్య ప్రాణినః ప్రాణరక్షణమ్.

45

తతో భల్లాశేన విశ్వాసితో రాజపుత్రః. అత్రాస్తరే వ్యాఘ్రాదపి వృక్ష మూల మాజగామ. తతః సూర్యోఽస్త మగాత్. తావత్ప్రగయాపరిక్రాస్తో రాజ కుమారో నిద్రాపరవశో భల్లాశే నాబ్జ మారోపితం సుఖం సుష్యాప. త దాలోక్య శరణుచొచ్చితి. అతః=కనుక, తవ=నీకు, కిం-అనిష్టం=ఏమి చెబుతును, శరిష్యామి=చేసెదను? మయి=నాయందు, విశ్వస్య=నమ్మకముంచి, వ్యాఘ్రాత్-అపి=పులినుండి పైతము, న-భేత్తవ్యం=వెలువబనిలేదు. తతః=తర్వాత, రాజకుమారః=రాజపుత్రుడు, సభయం=వెలుపులోఁగూడ, ఇదం=ఈచెప్పబోవుదానిని, అభాణీత్ = పలికెను. భో ఋక్షరాజ=ఓ ఎలుగుబంటుమేటి, అహం=నేను, త్వాం=నిన్ను, శరణం-గతః = శరణుచొచ్చితిని, విశేషతః=అంతియకొక, భీతశ్చ=భయపడినవాడను. శరణాగత రక్షణేన=శరణుచొచ్చినవారిఁ గాపాడుటచేత, మహత్=ఎక్కువ, పుణ్యం = మేలు, (భవతి=కలుగుచున్నది.) ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పబడియున్నది.

45. సమగ్ర-వర-దక్షిణాః=సంపూర్ణమైన ఋత్విగ్దక్షిణలుగల, సర్వ-క్రత వః=అన్నియొగములును, ఏకతః=ఒకతట్టునను, భయభీతస్య=భీతిచే వెలుచిన, ప్రాణినః=జంతువుయొక్క, ప్రాణరక్షణం=ప్రాణమును గాపాడుట, ఏకతః=ఒకతట్టునను (సంతి=ఉన్నది.)

తా. సంపూర్ణదక్షిణ లిచ్చి పెక్కుయొగములు చేయుటవలె, ఒకనికి వెలుచి శరణుజొచ్చినవానిని గాపాడుటయు నంతపుణ్యదాయక మని తాత్పర్యము.

తతః=తర్వాత, భల్లాశేన=ఎలుగుబంటిచేత, రాజపుత్రః = రాజకుమారుడు, విశ్వాసితః=నమ్మించబడెను. అత్ర-అస్తరే=ఈలోపల, వ్యాఘ్రాదపి=పులియు, వృక్ష మూలం=చెట్టు మొదటికి, అజగామ=వచ్చెను. తతః=తర్వాత, సూర్యః-అస్తం = అగా త్=ప్రొద్దుగ్రంకెను. తావత్ = అంతలోపల, ప్రగయాపరిక్రాస్తః = వేటాడుటచే డవ్విన, రాజకుమారః=రాజపుత్రుడు, నిద్రాపరవశః=నిద్రురవలోపై, భల్లాశేన=ఎలుగుబంటిచే, అబ్జం=లోడను, ఆరోపితః=ఎక్కించుకొనబడినవాడై, సుఖం=హాయిగా, సుష్యాప=నిద్రించెను. తత్=ఆరాజకుమారుడు నిద్రించుటను, అలోక్య=చూచి,

కించత్వాం మతో రక్షిత్వా స్వయం వస్తు మిచ్చతి. అత స్త్యమేవ భల్లూక మధః పాతయ. అనా మేనం భక్షయిత్వా గమిష్యామి; త్వ మపి నిజనగరం గస్తు మర్హసి.' ఇతి వచ్చయామాస. త చ్చుత్వా రాజపుత్రో యావ దేన మధః పాతయి తు మాతే, తావ ద్భల్లూకో వృక్షాత్ పత న్నపి కాభా న్తర మాలలమ్మే. రాజపుత్ర స్తు విఫలప్రయత్న స్తం దృష్ట్వా విభాయ. తదా భల్లూకః 'భోః పాపిష్ఠ! కిమర్థం విభేషి? యత్ పురాజితం కర్త తత్ త్వయాఽనుభోక్తవ్యమ్. అత స్త్యం ససేమి రేలివదత్ పికాచో భూత్వా ప్రతివనం పరిభ్ర' మేతి శకాప. తతః ప్రభాత మాసీత్. వ్యాఘ్రస్థు నిరగాత్. భల్లూకోఽపి రాజకుమారం శప్తా యథేచ్ఛం జగమ. రాజ కుమారోఽపి ససేమి రేతి ప్రతపక్ పికాచో భూత్వా వసేషు తత ఇతః పరిబభ్రామ.

తతోఽన్యతురద్భిమా నగర మగమత్. తత్ర రాజపుత్రరహిత మశ్వం దృష్ట్వా జనారాణ్ణే కేవల మశ్వ మాగత మాచఖ్యః. తతో రాజా మన్రిణః సమాహూయ గును, అధః-పాతయ=క్రిందఁద్రోయుము. అనాం=నేను, ఏనం=దీనిని, భక్షయిత్వా= తిని, గమిష్యామి=వెళ్లెదను. త్వమపి=నీవును, నిజనగరం=నిపురమునకు, గస్తుం=పోవుటకు, అర్హసి=తగుదువు. ఇతి=అని, వచ్చయామాస=మోసపుచ్చెను.

తత్=అమాటను, స్త్రత్వా=విని, రాజపుత్రః=రాజకుమారుఁడు, యావత్ = ఎంతలోన, ఏనం=ఈభల్లూకమును, అధః=క్రింద, పాతయితుం=ద్రోయుటకు, ఆరే థే=యత్నించెనో, తావత్=అంతలోపలనే, భల్లూకః = ఎలుగుబంటి, వృక్షాత్ = చెట్టునుండి, పతన్నపి=పడుచున్నను, కాభా న్తరం=వేటొకొప్పును, అలలమ్మే=పట్టు కొనెను. రాజపుత్ర స్తు=రాజకుమారుఁడన్ననో, విఫలప్రయత్నః=ప్రయత్నము నెఱవేరినవాఁడై, తం=ఆయెలుగుబంటిని, దృష్ట్వా = చూచి, విభాయ = నెఱచెను. తదా=అప్పుడు, భల్లూకః = ఎలుగుబంటి, 'భోఃపాపిష్ఠ' = ఓరిపాపాత్ముఁడా, కిమర్థం=ఏల, విభేషి=నెఱచెదవు? యత్=ఏది, పురా-అర్జితం=ముందుసంపాదించబడిన, కర్త=కర్తమో, తత్=అది, త్వయా = నీచే, అనుభోక్తవ్యం = అనుభవించి తీలవలయును. అతః=తనుక, త్వం = నీవు, "ససేమిరా"-ఇతి-వదత్ = "ససేమిరా" అని చెప్పుచు, పికాచః=దయ్యునువు, భూత్వా=అయి, ప్రతివనం=ఒక్కొక్కయడవిలోను, పరిభ్రమ=తిరుగులాడుము. ఇతి=అని, శకాప=శాపమిచ్చెను. తతః=తర్వాత, ప్రభాతం=అసీత్=తెల్లవారెను. వ్యాఘ్రస్థు=పులియు, నిరగాత్ = వెడలిపోయెను. భల్లూకోఽపి=ఎలుగుబంటియు, రాజకుమారం=రాజపుత్రుని, శప్తా = శపించి, యథేచ్ఛం=స్వేచ్ఛగా, జగమ=వెళ్లెను. రాజకుమారోఽపి = రాజపుత్రుఁడును, "ససేమిరా" ఇతి-ప్రతపక్="ససేమిరా" అని వదరుచు, పికాచః=దయ్యును, భూత్వా=అయి, వసేషు=అడవులలో, తతః=ఇతః=అచ్చటిచ్చట, పరిబభ్రామ = తిరుగులాడెను.

భగతిస్త:—‘భోమన్రిణ! మృగయాగ్ధం కుమారే నిగచ్ఛతి మహర్షిమిత్రమా
సీత్-ః. తథాపి మత్తస్తదుల్లభ్యతి వనం గతః. తస్య ఫలం సద్య ఏవ సముపసత్మ.
తదాహుః—‘అశ్వః కూన్యః సమాగతః. తత్తస్మాద్గజాయ వనంప్రతి గమిష్యామితి.
తత్తే—‘పృథ్వీచక్రః. తతో రాజా మన్రిభిః పరివారేణ చ సహ, కుమారో యేన
మాగ్ధేణ గతస్తేనైవ మాగ్ధేణ వనం ప్రావిశత్. తతో వనమధ్యే పరిభ్రమంతం ససేమి
రేతి వదంతం పితౄచభూతం నుతం దృష్ట్వా రాజా మహాశోకపాగరనిమగ్నస్తమాదాయ
స్వనగర మగమత్. ఆగత్య చ తదున్నాదశమనాయ బహుకా విధిక్తా కారయామాస.
తే నాపి కుమారః స్వస్థో న బభూవ. తస్మిక్ సమయే రాజా మన్రిణం బహుశ్రుత

తతః—తర్వాత, అశ్వః=ఇతనియొక్క, కుర్రజము=గుఱ్ఱము, నగరం=పట్టణమును
గూర్చి, అగమత్ = వెళ్లెను. తత్త = అచ్చట, రాజపుత్ర రహితం=రాజకుమారుడు
లేని, అశ్వం=గుఱ్ఱమును. దృష్ట్వా=చూచి, జనాః = మనుష్యులు, రాజే=నృపాలుని
కొఱకు, తేవలం=ఉత్త, అశ్వం=గుఱ్ఱమును, ఆగతం = వచ్చినదానినిగా, ఆచఖ్యుః=
చెప్పిరి. తతః = తర్వాత, రాజా = నందనృపాలుడు, మన్రిణః = మంత్రిులను,
సమాచూయ = పిలిపించి, భగతిస్త = పలికెను. ‘భోమన్రిణః = ఓమంత్రిలాహా!,
మృగయాగ్ధం = వేడనిమిత్రము, కుమారే=నిగచ్ఛతి = బిడ్డడు పయనమయినప్పుడు,
మహత్ = గొప్ప, దుర్మిత్రం=అవశతునము, అసీత్-ః = కలిగెనుగదా. తథా=ఏ-
అయినను, మత్తః = గర్వించినవాడై, తతో=అచెడు శతునమును, ఉల్లంఘ్య=అత్యు
పైట్టక, వనం=అడవికి, గతః=వెడలిపోయెను. తస్య=ఆ దుశ్శతునమునకు, ఫలం=ఫలి
తము, సద్య=ఏవ=వెంటనే, సముపసత్మ=వచ్చినది. తతో=ఆరూఢి=వానిచేనక్కఱబడిన,
అశ్వః=గుఱ్ఱము, కూన్యః = ఉత్తదిగా, సమాగతః = వచ్చినది. తతః=కనుక, తతో-
మార్గజాయ=వానిని వెదకుటకై, వనంప్రతి = అడవినిగూర్చి, గమిష్యామి=వెళ్లెదను.
ఇతి=అని, తతః=తర్వాత, తే=సే=వారును, అంగీచక్రః=ఒప్పుకొనిరి. తతః=తర్వాత,
రాజా=నందరాజా, మన్రిభిః = మంత్రిులతోను, పరివారేణ=చ-సహ = పనివారితో
గూడను, కుమారః=కొడుకు, యేన మాగ్ధేణ=ఏదారిగుండ, గతః=వెళ్లెనో, తేన-మా
గ్ధేణ=ఏవ = ఆదారిగుండనే, వనం = అడవిని(లో), ప్రావిశత్=చొచ్చెను. తతః=
తర్వాత, వనమధ్యే=అడవినడుమ, పరిభ్రమంతం = తిరుగుచున్న, ‘ససేమిరా’ ఇతి
వదంతం=‘ససేమిరా’ అని వదలచున్న, పితౄచభూతం = దయ్యమైన, నుతం=కొడు
కును, దృష్ట్వా = చూచి, రాజా = నందరాజా, మహా...నిమగ్నః=మహత్=గొప్ప,
శోక=దుఃఖమునడి, పాగరం=సమద్రమందు, నిమగ్నః=మునిగినవాడై, తం=వానిని,
ఆదాయ=తోడ్కొని, స్వనగరం = తనపురమునకు, అగమత్=వచ్చెను. ఆగత్య=చ-
తనపురంబునకు వచ్చియు, తతో=ఉన్నాదశమనాయ=అకుమారుని పిచ్చితోలెగుటకై,

మథాణీత్:—“అస్మిన్ సమయే కారదానన్ద స్తిష్యేద్యది, తుణమాత్రేణ చిత్వాం
కుర్యాత్. స మయా వృథా మారితః. పురుషేణ యత్ కర్తవ్యమితి, తద్విచా
రైశ్చ కర్తవ్యమ్, అన్యథా పరమాపదాం పదం భవతి. ఉక్తంచ:

సహసా విదధీత న క్రియా మవివేకః పర మాపదామ్ పదమ్,

వృణుతేహి విమృశ్యకారిణం గుణబుద్ధాః స్వయమేవ సంపదః. 49
తథా చ: అపరీక్షం న కర్తవ్యం కర్తవ్యం సుపరీక్షితమ్,

పశ్యా ద్యవతి సంతాపో బ్రాహ్మణీ నకులే యథా.

50

బహుశా = పెక్కులగు, విధీశా = చికిత్సలను, కారయామాస = చేయించెను. తేన-
అపి = ఒక్కదానిచేసెనను, కుమారః = రాజపుత్రుడు, స్వస్థః = నెమ్మదిగలవాడు,
న బధూవ = కాలేదు. తస్మిన్-సమయే = ఆసమయమునందు, రాజా = నందుడు,
మన్త్రిణం-బహుశ్రుతం = మంత్రియగు బహుశ్రుతునిగూర్చి, అథాణీత్ = పలికెను.
“అస్మిన్-సమయే=ఇప్పుడు, కారదానన్దః = నాగురువు, తిష్ఠేత్-యది=ఉన్నపక్షమున,
తుణమాత్రేణ=ఒకనిమిషములోపల, చిత్వాం = వైద్యమును, కుర్యాత్=చేయును.
సః=అతడు, మయా=నాచే, వృథా = వ్యర్థముగా, మారితః = చంపబడెను. పురు-
షేణ=పురుషునిచే, యత్-కర్త=ఏపని, క్రియతే=చేయబడుచున్నదో, తత్=ఆపని,
విచారైశ్చ = ఆలోచించియే, కర్తవ్యం = చేయదగినది. అన్యథా = లేకున్నచో,
పరం=మిక్కిలి, ఆపదాం = ఇడుములకు, పదం = తావుగ, భవతి=అగుచున్నాడు.
ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పబడినది.

49. క్రియాం=పనిని, సహసా=వడిగా, (అనాలోచితముగా)నవిదధీత=చేయ
రాదు. అవివేకః=మంచిచెడ్డలు యోచింపమి, పరం=మిక్కిలి, ఆపదాం=ఇడుములకు,
పదం=తావు. సంపదః=కలుహలు, గుణబుద్ధాః=గుణములగు గుణములందు గోరికగలిగి
నవై, స్వయం-ఏవ = తమంతటఁ దామే, విమృశ్యకారిణం = ఆలోచించి పనిచేయు
వానిని, వృణుతే హి=వరించుచున్నవి గదా. తథాచ = అలాగే చెప్పబడియున్నది.

50. అపరీక్షం=అలోచనలేకయే, నకర్తవ్యం = చేయదగదు. సుపరీక్షితం =
బానిగాఁ బరీక్షించియే, కర్తవ్యం = చేయదగినది. బ్రాహ్మణీ నకులే-యథా=బ్రాహ్మ-
ణ స్త్రీకి ముంగిసయందుఁగలిగినట్లు, పశ్యాత్ = ఆలోచించకపనిచేసినతర్వాత, సంతా-
పో=తగవు, భవతి=కలుగుచున్నది. ఇతి=అని, రాజా=రాజా, చింతయతః = తగగూరి
యున్నను, తోఁపి చికిత్సకః = ఒకవైద్యుడును, నానీత్ = లేడయ్యెను. తదా=
అప్పుడు, మన్త్రి=మంత్రి, (ప్రాహ్=పలికెను,) యన్యః=ఎవని, భవితవ్యతా=కావలసిన

ఇతి రాజ్యస్థిత్యంతః కోఽపి చికిత్సా నానీత్. తదా మస్త్రీ, — “యస్య భవితవ్యతా యదృశీ, బుద్ధి రపి తాదృశీ భవతి. ఉక్తం చ:—

తాదృశీ సాధ్యతే బుద్ధిః సా మతిః సా చ భావనా,
సహాయస్తాదృశో జ్ఞేయో యదృశీ భవితవ్యతా. 51
నహి భవతి యన్న భావ్యం భవతి చ భావ్యం వినాఽపి యత్నేన,
కరతలగత మపి నశ్యతి యస్య హి భవితవ్యతా నాస్తి.” 52

రాజా:— ‘తత్ కర్తాయ త మధూత్. కి మనేన గతచింతనేన? ఇదానం సుమహా ప్రయత్నః కర్తవ్యః.’ మస్త్రీ:— ‘కథం కర్తవ్యః?’ రాజాఽబ్రవీత్: ‘యః కోఽపి కుమారస్య చికిత్సాం కరిష్యతి, తస్యార్థరాజ్యం దాస్యామి, సర్వా నభీష్టా ప్రదాస్యామి. ఇత్యభితో నగర ముద్ఘోషయ.’ ఇత్యుక్తవతి రాజ్ఞి, మస్త్రీ తత్రైవ గతి (కర్తము), యదృశీ = ఎట్టిదో, బుద్ధిః-అపి = తెలివయు, తాదృశీ = అట్టిదే, భవతి = అగుచున్నది. ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పబడినది.

51. భవితవ్యతా = కావలసినగతి (కర్తము), యదృశీ=ఎట్టిదో, తాదృశీ = అట్టిదే, బుద్ధిః=జ్ఞానమును, సా=అట్టి, మతిః=తలంపును, సా-భావనా-చ = అట్టికోరికయు, సాధ్యతే=కలుగుచున్నది. సహాయః=పనివాడును, తాదృశః = అట్టివాడే, జ్ఞేయః= తెలియదగినది.

52. యత్=ఏది, నభావ్యం = కాదగినదికాదో, తత్ = అది, నభవతిహి = కాదుగదా, యత్=ఏది, భావ్యం=కాదగినదియో, (తత్ = అది) యత్నేన-విశా-అపి=ప్రయత్నము లేకపోయినను, భవతి-చ = కానేయగుచున్నది. యస్య=ఎవనికి, భవితవ్యతా=కావలసియుండుట, నాస్తి=లేదో, తస్య = వానికి, కరతలగతం-అపి = అలచేతిలోనున్నదికూడ, నశ్యతి-హి=నశించునుగదా.

రాజా (ప్రాహ) = రాజా (పలికెను). తత్=అది, కర్త-అయత్తం=కర్తాధీనముగా, అధూత్ = ఆయెను. అనేన = ఈ, గతచింతనేన = పోయినదానినిగూర్చిన కగపుచేత, కిం=ఏమి యుపయోగము? ఇదానం = ఇప్పుడు, సుమహాత్ = కడుగొప్ప, ప్రయత్నః=పూనికి, కర్తవ్యః = చేయదగినది. మస్త్రీ (అబ్రవీత్) = మంత్రి (అడిగెను). కథం = ఏలాగు, కర్తవ్యః=చేయదగినది? రాజా=నందరాజా, అబ్రవీత్ = పలికెను. యః-కోఽపి=ఎవడయినను సరే, కుమారస్య=రాజపుత్రునికి, చికిత్సాం = ఔషధమును, కరిష్యతి = చేయగలడో, తస్య = వానికి, అర్థరాజ్యం = సగము రాజ్యము, దాస్యామి = ఇచ్చెదను. సర్వా = అన్ని, అభీష్టా = కోరికలను, ప్రదాస్యామి=పొసంగదను. ఇతి=అని, నగరం-అభిః = పట్టణము చుట్టును, ఉద్ఘో

విధాయ స్వభవన మాగత్య కారదానందాయ సర్వం నివేదయామాను. తత్ సర్వం శ్రుత్వా కారదానందః—“బహుశ్రుత! భూపాలా యైవం నివేదయ ‘మమ గృహే కాసి కన్యకా వర్తతే, ఏనం యది సా పశ్యేత్ కమ పుష్పాయం కరిష్యతీతి.” త చ్చుత్వా మస్త్రీ రాజ్ఞే వ్యజిజ్ఞపత్.

తతో రాజా సపుత్రః సపరివారో మస్త్రీమన్దిర మాగ త్యోపవివేశ. రాజ పుత్రోఽపి ససేమిరేతి వద న్నుపవిష్టః. త దాకర్ణ్య యవనికాన్తర్యగ్రీ కారదానందో ‘భోరాజపుత్రే’ త్యామన్తయత్. ససేమిరేతి భూయోఽపి వదన్తం రాజతనయ ముద్దిశ్యేనం పద్యం పపాత :

సద్భావం ప్రతిపన్నానాం వత్సానే కా విదగ్ధతా,

అఙ్కు మారుహ్య సుప్తానాం హసనే కిం ను పౌరుషమ్. 58

వయ=దండోరా వేయింపుము. ఇతి = ఇట్లు, రాజ్ఞే=రాజా, ఉక్తవతి = చెప్పగా, మస్త్రీ=మంత్రి, తతైవ=అలాగే, విధాయ=చేసి, స్వభవనం=తన యింటికి, ఆగత్య = వచ్చి, కారదానందాయ = కారదానందునికొఱకు, సర్వం = సంగతినంతయు, నివేద యామాను=తెలిపెను. తత్-సర్వం = అదియంతయు, శ్రుత్వా = విని, కారదానందః = కారదానందుడు, (ప్రాహ = పలికెను,) “బహుశ్రుత = ఓ పెక్కుచదివినవాడా! భూపాలాయ=రాజానకు, ఏనం=ఇట్లు, నివేదయ = తెలుపుము. మమ-గృహే=నా యింటను, కాఽపి-కన్యకా=ఒకపడుచు, వర్తతే=ఉన్నది. ఏనం=ఏనిని, సా=ఆమె, పశ్యేత్ - యది = చూచునట్లయిన, కమపి - ఉపాయం = ఏదైన ఉపాయమును, కరిష్యతీ=చేయఁగలదు.” ఇతి=అని, తత్ = అమాటను, శ్రుత్వా = విని, మస్త్రీ = బహుశ్రుతుడు, రాజ్ఞే=రాజాకొఱకు, వ్యజిజ్ఞపత్ = విన్నవించెను. తతః=తర్వాత, రాజా=నృపాలుడు, సపుత్రః=కొమరునితోఁ గూడినవాడై, సపరివారః = సేనతోఁ గూడినవాడై, మస్త్రీమన్దిరం = మంత్రియింటికి, ఆగత్య = వచ్చి, ఉపవివేశ = కూర్చుండెను. రాజపుత్రోఽపి = రాజకుమారుడును, ‘ససేమిరా’ ఇతివదన్ = ‘ససేమిరా’ అని పలుకుచు, ఉపవిష్టః = కూర్చుండెను. తత్-ఆకర్ణ్య=అమాట విని, యవనికాన్తర్యగ్రీ=తెఱలో నున్నట్టి, కారదానందః = కారదానందుడు, “భోరాజ పుత్ర=ఓరాజపుత్రుడా!” ఇతి = అని, ఆమన్తయత్ = పిలిచెను. ‘ససేమిరా’ ఇతి = ‘ససేమిరా’ అని, భూయః-అపి = మరల, వదన్తం = పలుకుచున్న, రాజతనయం = రాజపుత్రుని, ఉద్దిశ్య=కూర్చి, ఏనం=ఇట్లు, పద్యం=శ్లోకమును, పపాత=చదివెను.

58. సద్భావం = మంచితనమును, ప్రతిపన్నానాం = పొందినవారియొక్క, వంచనేఁగఁగూసపుచ్చుటలో, కా-విదగ్ధతా = ఏమి చాతుర్యము? అఙ్కుం=తోడను,

తత్పద్యం శ్రుత్వా రాజపుత్రః చతుర్థాం వర్ణానా మాదిమం వర్ణం పరిత్యజ్య సేమిక త్యపాతీత్. పునశ్చ కారదానన్దో ద్వితీయం పద్య మపఠత్ :

సేతుం దృష్ట్వా సముద్రస్య గజ్ఞాసాగరసంజమమ్,

బ్రహ్మహత్యా ప్రముచ్యేత మిత్రద్రోహో న ముచ్యతే. 54

తత్పద్యం శ్రుత్వా రాజపుత్రో వర్ణద్వయం పరిత్యజ్య మిక త్యుక్తవాక్, తతస్త్రు తీయం పద్య మపఠత్ :

మిత్రద్రోహీ కృతఘ్ను శ్చ య శ్చ విశ్వాసఘాతుకః,

త్రయస్తే నరకం యాన్తి యావచ్చన్ద్రదివాకరమ్. 55

ఆరుహ్య = ఎక్కి, గుప్తానాం = నిద్రించువారియొక్క, హననే = చంపుటయందు, కింసు పారుషం = ఏమి మగతనము? తత్ పద్యం = ఆశ్లోకమును, శ్రుత్వా = విని, రాజపుత్రః = రాజకుమారుడు, చతుర్థాం = నాలుగు, వర్ణానాం = అక్షరములలో, ఆదిమం = మొదటిదగు, వర్ణం = స అను అక్షరమును, పరిత్యజ్య = వదలిపెట్టి, 'సేమికా' ఇతి = 'సేమికా' అని, ఆపాతీత్ = వదరుచుండెను. పునశ్చ = మఱియు, సేమికా ఇతి = సేమికా అని, ఆపఠత్ = పఠికను, పునశ్చ = వెండియు, కారదానన్దః = కారదా నందుడు, ద్వితీయం పద్యం = రెండవశ్లోకమును, అపఠత్ = చదివెను.

54. సముద్రస్య = దక్షిణసముద్రమయొక్క, సేతుం = రామేశ్వరము వద్ద కట్టను, గజ్ఞాసాగరసంజమం = గంగయు సముద్రమును సంగమించు స్థలమును, దృష్ట్వా = చూచి (న), బ్రహ్మహత్యా = బ్రహ్మకథమువలని పాపము, ప్రముచ్యేత = తొలగిపోవును, మిత్రద్రోహః = మిత్రద్రోహము - నమ్మినవానికి చేసిన ద్రోహమువలని పాపము, న ముచ్యతే = విడువబడదు.

తత్ - పద్యం = ఆశ్లోకమును, శ్రుత్వా = విని, రాజపుత్రః = రాజకుమారుడు, వర్ణద్వయం = ససే అను రెండక్షరములను, పరిత్యజ్య = వదలిపెట్టి, మికత్యుక్తవాక్ = మికరా అని పఠికను.

తతః = తర్వాత, తృతీయం పద్యం = మూడవపద్యమును, అపఠత్ = చదివెను.

55. మిత్రద్రోహీ = స్నేహితునికి ద్రోహము చేసినవాడు, కృతఘ్నుః - చ = చేసినమేలును మఱచువాడును, యః = ఎవడు, విశ్వాసఘాతుకశ్చ = నమ్మినవారిని జంపువాడునో, తే = ఆ, త్రయః = ముగ్గురును, యావచ్చన్ద్రదివాకరం = సూర్యచంద్రులున్నంతవఱకు, నరకం = నరకమును, యాన్తి = పొందుచున్నారు.

రాజపుత్రః = రాజకుమారుడు, రా = ఇది = ఆ బ్రహ్మతే = రా అని చెప్పచుండెను.

రాజపుత్ర రత్నప్రసాద్. కారదానంద శృంగారం పద్య మతః :

రాజ భోస్తవ పుత్రస్య యది కల్యాణ మిచ్ఛసి,

దానం దేహి ద్విజాతిభ్యో వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురుః. 56

ఏవ ముక్తతతి కారదానందే న రాజపుత్రః స్వస్థమనః సావధానశ్చ పితు ర్భల్లూక శృతాంతం సర్వ మకథయత్. త చ్ఛృత్వా రాజా కారదానందం ప్రతి జగాద.—

గ్రామే వససి కల్యాణి విపినం నై వ గచ్ఛసి,

ఋక్షవ్యాఘ్రమునుష్యాణాం కథం జానాసి భాషితమ్? 57

ఇతి రాజ్ఞోక్తం శ్రుత్వా కారదానందః ప్రత్యవాదీత్.—

దేవద్విజప్రసాదేన వాణీ జిహ్వం మమాఽశ్రితా,

తేనాహ మివగచ్ఛామి భానుమత్యా యథాఽఙ్గీతమ్. 58

కారదానందః = కారదానందుడు, చతుర్థ-పద్యం = నాలవపద్యమును, అవతత్ = చదివెను.

56. భో-రాజన్ = ఓనందరాజా, తవ-పుత్రస్య = నీ కుమారునికి, కల్యాణం = శుభమును, ఇచ్ఛసియది = కోరితివేని, ద్విజాతిభ్యః = బ్రాహ్మణులకు, దానం దేహి = ధర్మమును చేయుము. వర్ణానాం = నాలుగువర్ణములలోపల, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణవర్ణముడు, గురుః = పెద్దగదా.

కారదానందే = రాజగురువు, ఏవం = ఇట్లు, ఉక్తతతి = చెప్పఁగానే, రాజపుత్రః = రాజకుమారుడు స్వస్థమనః = నెమ్మదిపడిన మనస్సుగలవాఁడును. సావధానశ్చ = జాగ్రత్తగలవాఁడై, పితుః = తండ్రికి, భల్లూకవృతాంతం = ఎలుగుబంటియొక్క సంగతిని, సర్వం = అంతటిని, అకథయత్ = చెప్పెను. తత్-శ్రుత్వా = అమాట విని, రాజా = నృపాలుడు, కారదానందం - ప్రతి = కారదానందుని గూర్చి, జగాద = పలికెను.

57. కల్యాణి = చిన్నదానా, గ్రామే = పట్టణములో, వససి = ఉన్నావు. విపినం = అడవికి, న-ఏవగచ్ఛసి = పోనేపోవు. ఋక్ష-వ్యాఘ్రమునుష్యాణాం = ఎలుగులయ, వృలలయ మనుజులయ, భాషితం = మాటలను, కథం = ఎట్లు, జానాసి = ఎఱుగుదువు, ఇతి = అని, రాజ్ఞా = రాజాచేత, ఉక్తం = చెప్పఁబడినమాటను, శ్రుత్వా = విని, కారదానందః = కారదానందుడు, ప్రత్యవాదీత్ = బదులు చెప్పెను.

58. దేవద్విజప్రసాదేన = దేవతలయొక్కయు బ్రాహ్మణులయొక్కయు అనుగ్రహముచేత, వాణీ = సర్వస్వతీదేవి. మమ = నాయొక్క, జిహ్వం = నాలుకను,

తచ్చుత్వా రాజా మహాశ్చర్యభరితమనా యవ ద్యవనికా మాచకర్ష, తావచ్చార దావస్తః సాక్షా దదృశ్యత. తదా రాజా సపుత్ర స్తం ప్రణనామ. తదా మన్రితా రాజ్ఞే పూర్వవృత్తాంతాః కథితాః. తతో రాజా బహుశ్రుతం మన్రిణం ప్రత్యువాచ. — “తవ సంసర్గేణాచా మక్తిరేర్షివృత్తోఽస్తి. అతః పురుషేణ సత్సర్వో విధేయః.

తథాహి: వారయతి వర్తమానా మాపద మాగామినీం చ సత్సజ్జః,

తృష్ణాం చ హరతి పీతం గజ్జాయా దుర్గతిం చ సదోఽమృతః.

అన్యచ్చ, రాజ్ఞా తు సతాం భవాదృశాం సంగ్రహః కర్తవ్యః. ఉక్తం చ :

సంగ్రహం న కలీనస్య నీద త్యేవ కరోతి యః,

ఆశ్రితా=పొందియున్నది. తేన=ఆకారణముచేత, అహం = నేను, భానుమత్యాః = నిభార్యయగు భానుమతియొక్క, ఆఙ్కితం-యథా = పుట్టుమచ్చనువలెనే, (ఏతత్ = దీనిని) అవగచ్ఛామి = తెలిసికొంటిని.

తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, రాజా=వృషాబుఁడు, మహా...మనాః = మహత్=ఎక్కువైన, ఆశ్చర్య=వింతతో, భరిత=నిండిన, మనాః=మనస్సుగలవాడై, యావత్=ఎప్పుడు, యవనికాం = లెఱసు, ఆచకర్ష = లాగెనో, తావత్ = అంత లోపల, కారదావస్తః = కారదానందుఁడు, సాక్షాత్ = సమక్షమున, అదృశ్యత = చూడఁబడెను. తదా = అప్పుడు, రాజా = నందరాజు, సపుత్రః = పుత్రసమేతుఁడయి, ప్రణనామ = నమస్కరించెను. తదా=అప్పుడు, మన్రితా=బహుశ్రుతినిచే, రాజ్ఞే=రాజాకొఱకు, పూర్వవృత్తాంతాః=ముందటి సంగతులు, కథితాః = చెప్పఁబడినవి. తతః=కర్వత, రాజా = నందవృషాబుఁడు, బహుశ్రుతం మన్రిణం = మంత్రియగు బహుశ్రుతినిగూర్చి, ప్రత్యువాచ = బదులు పలికెను. తవ=నీయొక్క, సంసర్గేణ=సహవాసముచేత, అహం=నేను, అక్తిరే=ఆపక్తిరినుండి, నివృత్తః = మరలిన వాఁడను, అస్తి=అయితిని. అతః = ఈకారణమువలన, పురుషేణ = మానవునిచే, సత్-సజ్జః=మంచివారిలో చెలిమి, విధేయః=చేయఁదగినది. తథాహి=అదియుక్తమే.

59. సత్-సజ్జః=సత్పురుషుల సహవాసము, వర్తమానాం=అప్పుడున్నట్టి, ఆగామినీంచ=ఇతర రాజబోవునట్టి, ఆపదం=ఇదమును, వారయతి=నిలుపుచున్నది. గజ్జాయాః=గంగానదియొక్క, అమృత=ఉదకము, పీతం = త్రాగఁబడినదై, సద్యః = వెంటనే, తృష్ణాంచ=దప్పిని, హరతి = పోగొట్టుచున్నది. దుర్గతించ = నరకమును, హరతి=నివారింపుచున్నది. అన్యత్-చ = అంతియకాక, రాజ్ఞా-తు = రాజుచేతను, భవాదృశాం=నీవంటి, సతాం=సజ్జనులయొక్క, సంగ్రహః=చేర్చుట, కర్తవ్యః = చేయఁదగినది. ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

స ఏవ శ్లాఘ్యతే మస్త్రీ సమ్య గారూఢికో యథా.

60

ఇతి బహుధా మస్త్రీణం స్తుత్వా వస్త్రాదిగా సంభావ్య రాజా రాజ్య మకరోత్.

ఇతి మస్త్రీ భోజరాజం ప్రతి కథాం కథయిత్వా పున రబ్రవీత్, యో రాజా మస్త్రీవాక్యం శృణోతి స దీర్ఘాయుః శుభీ చ భవతి.

అథ ప్రథమోపాఖ్యానమ్.

భోజే రాజని సింహాసన మారోఢుం సమీప ముపయాతే,

ప్రతి మైకా వినివార్య ప్రాహ గుణాక్ విక్రమార్కదేవస్య. 1

తతో భోజరాజో మస్త్రీణం సంభావ్య, తత్ప్రింహాసనం స్వనగరాభ్యంతరం నీత్వా, తత్ర సహస్రమణి స్మృం మన్యపం కారయిత్వా, తస్మిన్ శుశుభూత్

60. యః=ఎవఁడు, కులీనస్య=మంచివానియొక్క, సంగ్రహం = చేర్చుటను, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, న సీద త్యేకవనశింపనేనశింపఁడు. సమీ - మస్త్రీ=అట్టిమంత్రియే, ఆరూఢికోయథా=ఆరూఢికుఁ డనుమంత్రివలె, సమ్యక్ = తస్యగా, శ్లాఘ్యతే=కొనియాడఁబడుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, మస్త్రీణః = మంత్రిని, బహుధా=పెక్కు తెఱఁగులుగా, స్తుత్వా = కొనియాడి, వస్త్ర-అదివా=కట్టుబట్టులు మొదలుగాఁగలవానిచేత, సంభావ్య = గారవించి, రాజా=నృపాలుఁడు, రాజ్యం = రాజ్యపరిపాలనమును, అకరోత్ =చేసెను.

ఇతి=అని, మస్త్రీ=మంత్రి, భోజరాజంప్రతి=భోజరాజునుగూర్చి, కథాం = కథను, కథయిత్వా = చెప్పి, పునః=మరల, అబ్రవీత్ = పలికెను. యః-రాజా = ఏరాజు, మస్త్రీవాక్యం = మంత్రిమాటను, శృణోతి=వినుచున్నాఁడో, సః=ఆరాజు, దీర్ఘ ఆయుః = దీర్ఘమైన జీవితము గలవాఁడును, శుభీ = శుఖము గలవాఁడును, భవతి = అగుచున్నాఁడు.

ప్రథమోపాఖ్యానమ్ (మొదటికథ)

1. భోజే - రాజని = భోజమహారాజు, సింహాసనం = సింహాసనమును, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకై, సమీపం = దాపునకు, ఉపయాతే = రాఁగా, ఏకా = ఒక (మొదటి), ప్రతిమా=బొమ్మ, వినివార్య=అడ్డగించి, విక్రమార్కదేవస్య=విక్ర మార్కమహారాజాయొక్క, గుణాక్=గుణములను గూర్చి, వినివార్య = అడ్డగించి, ప్రాహ=చెప్పుచున్నది. తతో=తర్వాత, భోజరాజః = భోజమహారాజు, మస్త్రీణం = మంత్రిని, సంభావ్య=గారవించి, తత్-సింహాసనం=అసింహాసనమును, స్వనగర-అభ్యంతరం=తననగరమధ్యమును, నీత్వా = పొందించి, తత్ర=అచ్చట, సహస్రమణి స్తం

సింహాసనం ప్రతిష్ఠాప్య, తతః పుణ్యతీర్థోదకై ర్దివ్యావధియుక్తై ర్మస్తపూర్వకాద్విజై
రభిషేచితః, పురస్థీభి ర్నీరాజతః, కవిభి ర్విప్రై రాశీభి రభినందితో, వన్దిభిః ప్రశం
సితః, చాతుర్వర్ణ్యం దానమానాభ్యాం సమూనయ్య, దీనాన్ధ బధిర క్షుజ్జాదిభ్యో బహూని
భనాని దత్వా, ఛత్రచామరాజ్ఞీతో యావత్ సింహాసనసాలభజ్ఞైకామస్తతే పదప
ద్మం నిధాయౌఽరోఢు మాజగామ, తావత్ సా సాలభజ్ఞైకా మనుష్యవాచా రాజాన
మబ్రవీత్:—‘భో మహీపాల! తవ విక్రమార్క స్యేవ కౌర్యాదార్యసాహసాద
యో యది విద్యస్తే, తదాఽన్తిక్ సింహాసనే సముపవేష్టుమన్యస్మి.’ రాజాబ్రవీత్:—
‘సాలభజ్ఞైః! మమా ప్యాదార్యాదిక మన్యూన మస్తి, మ మాప్యర్థిన స్తృప్యన్తి’
తచ్చుర్యా సాలభజ్ఞైకాఽభగత్:—‘రాజ సేవత దేవత వాసుచితమ్, యదాత్మానం

భం = వేయిరత్నముల స్తంభములుగల, మద్భువం = గృహమును, కౌరయిత్వా=నిర్మిం
పించి, తన్తిక్ = ఆమంటపమునందు, సుముహూర్తే = మంచముహూర్తమునందు,
సింహాసనం = సింగపువీటను, ప్రతిష్ఠాప్య = ఉంచించి, తతః = తక్వాత, దివ్య -
ఓవధి-యుక్తైః=మహిమగల మూలికలతోఁగూడిన, పుణ్యతీర్థ-ఉదకైః = పవిత్రము
లయిన తీర్థములయందలి జలంబులచే, మస్తపూర్వకం = మంత్రములతోఁగూడ,
ద్విజైః = బ్రాహ్మణులచే, అభిషేచితః = స్నానముచేయింపఁబడినవాడై, పురం
స్థీభిః = పేరంటాండ్రచేత-వయసుచెల్లినమువైదువలచేత, నీరాజతః = ఆరతురత్నం
బడినవాడై, కవిభిః = కవులచేతను, విప్రైః = బ్రాహ్మణులచేతను, ఆశీర్వాదైః =
దీనవలచేత, అభినందితః = గంతోపపెట్టఁబడినవాడై, వన్దిభిః = బట్టువులచేత,
ప్రశంసితః = పొగడఁబడినవాడై, చాతుర్వర్ణ్యం = నాలుగు వర్ణములవారిని,
దానమానాభ్యాం = ఈవిచేతను ఆదరణచేయుటచేతను, సమూనయ్య = గారించి,
దీన ఆన్ధ బధిర క్షుజ్జాదిభ్యః-దీన = పేదలు, ఆన్ధ = గ్రుడ్డులు, బధిర = చెవులులు,
క్షుజ్జ = గూనివారలు, ఆదిభ్యః=మొదలుగాఁగలవారికి, బహూని = విస్తారములైన,
భనాని = ద్రవ్యములను, దత్వా = ఇచ్చి, ఛత్ర...కీతః - ఛత్ర = గొడుగుతోను,
చామర = వింజామరలతోను, అజ్ఞీతః = కూడినవాడై, యావత్ = ఎంతలోపల,
సింహాసనసాలభజ్ఞైకామస్తతే = సింహాసనమందలి బొమ్మతలమీఁద, పదపద్మం =
కమలముంబోలుపాదమును, నిధాయ=ఉంచి, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, ఆజగామ =
వచ్చెనో, తావత్ = అంతలోపల, సా-సాలభజ్ఞైకా = ఆబొమ్మ, మనుష్యవాచా =
మానిసిమాటలతో, రాజానం = రాజునుగూర్చి, ఆబ్రవీత్ =పలికెను. భోమహీపాల=
ఓరాజా, తవ=నీకు, విక్రమార్క స్యేవ = విక్రమాయునివలె, కౌర్య...దయః -
కౌర్య = మగఁటిమి, ఔదార్య = తెగున, సాహస = తెంపు, ఆదయః =
మొదలుగాఁగలగుణములు, విద్యస్తే-యది = ఉన్నవేని, తదా = అప్పుడు, అన్తిక్

ప్రశంసనీ, యః స్వగుణాత్ పరదోషాత్ వా కీర్తయతి, స శేవలం దుర్జనః. సజ్జన
స్తు తథా న వక్తి, ఉక్తః చ:

స్వగుణాత్ వా పరదోషాత్ వత్తుం శక్నోతి దుర్జనో లోకే,
పరదోషాత్ వా స్వగుణాత్ వత్తుం శక్నోతి సజ్జనో నైవ. 61

అన్యచ్ఛ: ఆయుర్విత్తం గృహచ్ఛిద్రం మస్త్ర మాషధసంగమా,
దానం మానావమానా చ నవ గోప్యాని కారయేత్. 62

ఇతి సాలభజ్జిక యోక్తం నిశమ్య విస్మితో భోజరాజ స్తా మవదత్—‘సత్యము క్తం
త్యయా, యః స్వగుణాత్ కీర్తయతి స మూఢః. మయా య దాత్మనో గుణాః
కీర్తితాస్తదనుచిత మేవ. తిష్ఠ త్యేకత్. య నైకతస్సించాసనం త స్యాదారా
దికం కథయ, శ్రోతుం వాఞ్ముఖి మే శ్రోత్రమ్.’ సాలభజ్జికా భగవత్ స్తు: ‘భో
సింహాసనే = ఈసింహాసనమునందు, సముపవేష్టం = కూర్చుండుటకు, అర్హాని =
తగుడువు, రాజా-అబ్రహీం = భోజరాజా పలికెను. ‘సాలభజ్జికే = ఓబామ్మా, మను
అపి=నాకును, ఔదార్య-ఆదికమ్ = తెగువమొదలగు గుణము, అన్యూనం = కొంత
లేకుండ, అస్తి=ఉన్నది. హను-అపి=నావలనను, అర్థి నః=యాచకులు, తృప్యంతి=తనిని
• నొందుదురు.’ తత్ శ్రుత్వా = ఆమాటవిని, సాలభజ్జికా=బామ్మ, అబ్రహీం = పలి
కెను. ‘రాజా = ఓభోజరాజ, ఏకత్-ఏక=ఇదే, తవ = నీకు, అనుచితం = తగనిది,
యత్=ఏమి, ఆత్మానం-ప్రశంసనీ = తన్నుఁబొగడుకొనుచున్నావో, యః = ఎవఁడు,
స్వగుణాత్ = తనమంచిగుణములను, పరదోషాత్-వా = ఇతరులతప్పిదములనుగాని,
కీర్తయతి=చెప్పుచున్నాడో, సః=శేవలం=వాఁడే, దుర్జనః = చెడ్డవాఁడు, సజ్జనస్తు=
మంచివాఁడన్ననో, తథా=అట్లు, నవక్తి = మాటలాడఁడు.’ ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁ
బడియున్నది.

61. లోకే=ప్రపంచమునందు, దుర్జనః = దుష్టుఁడు, స్వగుణాత్-వా = తన
గుణములనుగాని, పరదోషాత్-వా = ఇతరులతప్పులనుగాని, వత్తుం = చెప్పటకు,
శక్నోతి=చాలియున్నాఁడు, సజ్జనః=సత్పురుషుఁడు, పరదోషాత్-వా=ఇతరుల తప్పిద
ములనుగాని, స్వగుణాత్-వా=తనగుణములనుగాని, వత్తుం=చెప్పటకు, న శక్నోతి
ఏవ=చాల నేచాలఁడు.

62. అన్యత్-చ=మఱియు, ఆయుః=తనజీవితకాలమును, విత్తం = ధనమును,
గృహచ్ఛిద్రం = ఇంటిఱగడమును, మస్త్రం = మంత్రమును, ఔషధసజ్జమా = మం
దును సంభోగమును, దానం=ఈవిని, మాన-అవమానా - చ = తానుపొందిన మర్యా
దను అమర్యాదను, నవ = తోచుదీరినది, గోప్యాని = రహస్యమయిన వానినిగా,

రాజ స్నేహ త్సింహాసనం దేవస్య విక్రమార్కస్య. స తు సంతుప్తః కోటికోటిభ్యః ప్రయచ్ఛేత్. ఉక్తం చ:

నిరీక్షితే సహస్రం తు నియుతం తు ప్రజల్పితే,

హసితే లక్ష మాహ్వతి తుష్టేర్థీ కోటికో నృపే.

68

ః మేవవిధ మాదార్యం త్వయి విద్యతే? శ్రుత్వా భోజరాజ న్నాస్తిం ప్రత్యాకర్త.

ఇతి ప్రథమోపాఖ్యానమ్.

కారయేత్ = చేయవలెను. ఇతి = అని, సాలభజ్జికయా = బొమ్మ చేత, ఉక్తం = చెప్పబడినమాటను, నిశమ్య = విని, విస్తరితః = ఆశ్చర్యపడినవాడై, భోజరాజః = భోజమహారాజా, తాం = ఆ బొమ్మనుగూర్చి, అవదత్ = పలికెను. త్వయా = నీచే, సత్యం = నిక్కము, ఉక్తం = చెప్పబడినది. యః = ఎవడు, స్వగుణాత్ = తనగుణములను, కీర్తయతి = పొగడుకొనుచున్నాడో, సః = వాడు, మూర్ఖః = మూఢుడై, మయా = నాచేత, అక్రమః = తనయొక్క, గుణాః = గుణములు, కీర్తితా (ఇతి) యత్ = పొగడుకొనబడినవి అనునదియేదో, తత్ = అట్లు పొగడుకొనుట, అనుచితమైనవచనమిది. ఏతత్ = ఇది, తిష్ఠతు = ఉండని, ఏతత్ = ఈ, సింహాసనం = సింహాసనము, యస్య = ఎవనిదో, తస్య = ఆతనియొక్క, ఔదార్య - ఆదికం = ఈవి మొదలుగాఁగల గుణమును, కథయ = చెప్పుము, మే - శ్రోత్రం = నాయొక్క చెవి, శ్రోత్రం = వినుటకు, వాఙ్మతి = కోరుచున్నది. సాలభజ్జికా = బొమ్మ, భగతి స్త = పలికెను. భోజరాజా = ఓనృపాలా, ఏతత్ - సింహాసనం = ఈ సింహాసనము, దేవస్య = ప్రభువగు, విక్రమార్కస్య = విక్రమార్కునిది, సతు = ఆతడన్ననో, సంతుప్తః = సంలోషపడినవాడై, కోటిః = కోట్లుకోట్లుగా, అర్థిభ్యః = యాచకులకొఱకు, ప్రయచ్ఛేత్ = ఇచ్చును. ఉక్తంచ = ఇట్లు చెప్పబడినది.

68. నృపే = విక్రమార్కమహారాజా, నిరీక్షితే = చూడబడఁగా, సహస్రం = వేయియు, ప్రజల్పితే - తు = మాటాడబడఁగా, నియుతం = పదివేలను, హసితే = చిఱునవ్వు నవ్వఁగా, లక్షం = లక్షయు, తుష్టే = మనస్సులోషము పొందఁగా, కోటిః = కోటియు, అర్థీ = యాచకుడు, ఆహ్వతి = పొందుచున్నాడు.

ఏకవిధం = ఇటువంటి, ఔదార్యం = దాతృత్వము, త్వయి = నీయందు, విద్యతే = ఉన్నదా? భోజరాజః = భోజమహారాజు, శ్రుత్వా = విని, తుష్టిం = తీరక, ప్రత్యాకర్త = ముఱలెను.

అథ ద్వితీయోపాఖ్యానమ్.

చిరేణ ముత్వాఽప్యనవాప్తకామితం
ద్విజం గిరౌ కుత్రచి దార్తచేతనమ్,
కృతార్థయామాస హి విక్రమోఽచిరా
ది తీహ పాఞ్చాలికయాఽభిధీయతే.

64

భూయోఽప్యేకదా భోజరాజః శుభముహూర్తే యావ ద్విక్రమార్కసింహా
సన మారోఢు మాజగామ, తావ ద్ద్వితీయసోపానస్థా సాలభజ్ఞికాఽభగత్:—
'భో భోజరాజ! విక్రమార్క స్వాదార్యం యది త్వయి విద్యేత, తదాఽస్మిన్
సింహాసనే సముపవిశ' రాజా. — 'సాలభజ్ఞిక! త స్వా దార్యాదికం కథయ.' సాల
భజ్ఞికా తు తద్వృత్తాంతం వక్తు మారభే :

ద్వితీయోపాఖ్యానమ్. (రెండవకథ).

64. చిరేణ = బహుకాలము, ముత్వాఽపి = వేల్చివేల్చియు, అనవాప్త
కామితం = కోరికను బొందనట్టివాడై, ఆర్తచేతనం = మనస్సుననొచ్చినట్టి (పీడింపఁ
బడిన మనస్సుగల), కుత్రచిత్ - గిరౌ = ఒకనాక పర్వతమందలి, ద్విజం =
బ్రాహ్మణుని, విక్రమః = విక్రమార్కమహారాజు, అచిరాత్ = త్వరితకాలములోపల,
కృతార్థయామాస - హి = మనోరథపూర్తిచే గృతార్థునిఁ జేసెనుగదా, ఇతి =
అని, ఇహ = ఈరెండవకథయందు, పాఞ్చాలికయా = బొమ్మచేత, అభిధీయతే = చెప్పఁ
బడుచున్నది.

భూయః-అపి = వెండియు, ఏకదా = ఒకప్పుడు, భోజరాజః = భోజనపా
లుఁడు, శుభముహూర్తే = మంచివేళయందు, యావత్ = ఎప్పుడు, విక్రమార్క
సింహాసనం = విక్రమార్కునియొక్క సింగపుగదియను, ఆరోఢుం = ఎక్కుటవ,
ఆజగామ = వచ్చెనో, తావత్ = అంతలోపల, ద్వితీయసోపానస్థా = రెండవ
మెట్టుమీఁదనున్న, సాలభజ్ఞికా = బొమ్మ, అభగత్ = పలికను. భో భోజరాజ =
ఓ భోజరాజా, విక్రమస్య = విక్రమార్కునియొక్క, బౌదార్యం = తెగువ,
త్వయి = నీయందు, విద్యేత-యది = ఉండునని, తదా=అప్పుడు, అస్మిన్ - సింహా
సనే = ఈసింహాసనమునందు, ఉపవిశ = కూర్చుండుము. రాజా - ఆహ = భోజరా
జుడిగను. సాలభజ్ఞికే = ఓ బొమ్మా, తస్య=ఆ విక్రమార్కునియొక్క, బౌదార్య -
అదికం = తెగువ మొదలగుదానింగూర్చి, కథయ = చెప్పము. సాలభజ్ఞికా-కు = బొమ్మ
యన్ననో, తత్వృత్తాంతం = ఆనంగలింగూర్చి, వక్తుం = చెప్పటవ, ఆరభే =
మొదలిడిను.

విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వ శ్నేకదా చారా నాహూ యబ్రవీత్:—
 'సర్వతః పృథివీం పరిభ్రమత. యత్ర యత్ర కాతుక ప్రదం తీర్థం దేవాయతన మన్యాని
 వా తథావిధాని విలోకయథ. తన్న మ నివేదయత'. చారాస్తు 'య దాజ్ఞాపయతి దేవ'
 ఇతి నిష్క్రిస్తాః. అత్రేకదా దేశాంతరం పరిభ్ర మాగతః కశ్చిద్భూతో రాజానం
 ప్రణమ్య వ్యతిజ్ఞ పత్:—“దేవ! చిత్ర హుటపర్వతనికటపోననమధ్యే మనోహరః కశ్చి
 ద్దేవాలయోఽస్తి. తత్ర చ పర్వతే అత్యుదగ్రాచ్ఛిఖరాద్విములా కాపి జలధారా పతతి.
 తత్ర స్నానమాలేఖ మహాపాతకాదీ న్యపి నశ్యన్తి. కించ, యస్తు పాపీయాకా స్నాన
 మాచరతి త స్వాహ్లా దతీవ కలుష ముదకం నిస్సరతి. తేన స పూతో భవతి. అన్య

విక్రమాదిత్యః=విక్రమార్కమహారాజా, రాజ్యం = కుర్వత్ = రాజ్యపాల
 నము చేయుచు, ఏకదా = ఒకనాడు, చారాకా=వేగులును, ఆహూయ = పిలిచి,
 అబ్రవీత్ = పలికెను. సర్వతః = అంతటను, పృథివీం = భూమిని, పరిభ్రమత =
 చుట్టుడు. యత్ర యత్ర = ఎచ్చటెచ్చట, కాతుక ప్రదం=వింతయొదవునట్టి, తీర్థం =
 పుణ్యతీర్థమును, దేవాయతనం = దేవాలయమును, అన్యానివా = ఇతరములైన,
 తథావిధానివా = అట్టివికొని, విలోకయథ = చూడుడు, తత్ = దానిని, మమ =
 నాకు, నివేదయత = తెలుపుడు. చారాః-తు = వేగులును, “యత్ = దేనిని,
 దేవః=దేవరవారు, ఆజ్ఞాపయతి = ఉత్తరువిచ్చుచున్నారో, (దానినట్లే చేసెదము),
 ఇతి=అని, నిష్క్రిస్తాః=వెడలిపోయిరి. అథ=తర్వాత, ఏకదా = ఒకనాడు, దేశా
 న్తరం=ఇతరదేశమునందు, పరిభ్రమ్య = తిరిగి, అగతః=వచ్చిన. కశ్చిత్ = ఒకొకొక,
 దూతః=దూత, రాజానం=రాజును, ప్రణమ్య=నమస్కరించి, వ్యతిజ్ఞ పత్ = విన్నవించు
 చెను:—దేవ=ఓ ప్రభూ! చిత్ర...మధ్యే-చిత్రహుటపర్వత = చిత్రహుటపర్వతము
 యొక్క, నికట=చేరునయందలి, తపోనన=అశ్రమముయొక్క, మధ్యే = నడుమను,
 మనోహరః=ఇంద్రియన, కశ్చిత్ = ఒకొకొక, దేవాలయః=గుడి, అస్తి = ఉన్నది.
 తత్ర-పర్వతే-చ = ఆపర్వతమునందే, అలి-ఉదగ్రాత్ = మిక్కిలి యెత్తయిన, ఖ
 రాత్=కొననుండి, విమలా = నిర్మలమైన, కాపి = ఒకొకొక, జలధారా =
 నీటిధార, పతతి = పడుచున్నది. తత్ర = అచ్చట, స్నానమాలేఖ = స్నానము
 చేయుటచేత, మహాపాతక-అదీని-అపి = పంచమహాపాతకములు మొదలుగాఁగలిగి
 నైతము, నశ్యన్తి = క్షీణించుచున్నవి. కించ = మఱియు, యః-తు = ఎవఁడైతే,
 పాపీయాకా = పాపాత్ముడు, స్నానం = స్నానమును, అచరతి = చేయుచు
 న్నాడో, తస్య = అతనియొక్క, అక్లాత్ = శరీరమువలన, అతీవ = మిక్కిలి,
 కలుషం=మాటికియైన, ఉదకం=జలము, నిస్సరతి=వెడలుచున్నది. తేన=అట్లు ప్రవి
 చుటచేత, సః = ఆపాపాత్ముడు, పూతః = పరిశుద్ధుడు, భవతి=అగుచున్నాడు.
 అన్యచ్చ = ఇంతియకాక, తత్ర = ఆదేవాలయముకడ, కశ్చిత్ - బ్రాహ్మణః = ఒక

చ్చుతత్ర కృష్ణద్వాపరాణో మహతి హోమకుంజే ప్రతిదినం హోమం కరోతి, న జానే
 తస్య కతి తత్సరా గతా ఇతి. ప్రతిదినం తుజ్జా దృషిః ప్రేతం భస్మ పర్వతాకార
 వ దత్తి. స క నాపి న భాషతే, ఏవ మతివిచిత్రం స్థానమద్రాక్షీ దయం జనః తదుపరి
 దేవః ప్రమాణ"మితి విరరామ. తచ్చుత్వా రాజా స్వయ మేకాకీ లేన సహ తం గిరిం
 గత్వా పరమానందం ప్రాప్య, 'అహో! పవిత్రమిదం స్థానమ్! అత్ర సాక్షా జ్ఞగద
 మ్మికా వసతి! పశ్యత ఏవ మే మనో నిర్మలం భవతి. కిం పునశ్చిరం నివసతామ్?' ఇత్యు
 క్త్వా తత్ర నిర్ధరే స్నాత్వా దేవతాం ప్రణమ్య యత్ర బ్రాహ్మణో హోమం కరోతి
 తత్ర గత్వా త మపుచ్ఛత్; బ్రాహ్మణః—యదా స పర్వ ముద్ధతం రేవతీ ప్రథమచరణ
 విభ్రుండు, మహతి=గొప్పదైన, హోమకుంజే=హోమముచేయుగుండమునందు, ప్రతి
 దినం = దినదినమును, హోమం = వేల్చిని, కరోతి = చేయుచున్నాడు, తస్య =
 అతనికి, కతి=తత్సరారా=ఎన్నియేండ్లు, గతాః=కడచినవో, ఇతి = అని, న జానే =
 ఎఱుగను. ప్రతిదినం = దినదినము, తుజ్జాత్ - బహిః=గుండమునకు వెలుపట, ప్రే
 తం = ప్రోయబడిన, భస్మ = బూది, పర్వత-ఆకారం = కొండంతయారకము
 గలదిగా, అన్తి=ఉన్నది. సః=అతడు, కేన=అపి = ఒకనితోను, న భాషతే=మాట
 లాడడు. ఏవం = ఇట్లు, అతివిచిత్రం = కడువింతయైన, స్థానం = తావును,
 అయం-జనః = ఈభృత్యుడు (నేను), అద్రాక్షీత్ = చూచినాడు. తత్-ఉపరి =
 దానికిపైద, దేవః-ప్రమాణం=దేవరవారిచిత్తము, ఇతి = అని, విరరామ = ఊర
 కుండెను. తత్ = అమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = విక్రమార్కుడు,
 స్వయం = తాను. ఏకాకీ = ఒంటరిగా, లేనసహ = వానితోగూడ, తం-గిరిం =
 అపర్వతమునకు, గత్వా=వెళ్లి, పరమ-ఆనందం=ఎక్కువైన సంతోషమును, ప్రాప్య =
 పొంది, అహో = ఆహా, ఇదం - స్థానం = ఈతావు, పవిత్రం = పావనమైనది,
 అత్ర = ఇచ్చట, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా, జగదంబికా = లోకమునకుఁ దల్లి
 యగు పార్వతి, వసతి = వేంచేయున్నది. మే=నాకు, పశ్యత-ఏవ = చూచుచుం
 డఁగనే, మనః = మనస్సు, నిర్మలం = తేటగా, భవతి = అగుచున్నది. చిరం =
 బహుకాలము, నివసతాం = ఉండువారికి, కింపునఁ=ఇక నేమి చెప్పవలె!" ఇతి =
 అని, ఉక్త్వా = చెప్పి, తత్ర = ఆ, నిర్ధరే = సలయేటియందు, స్నాత్వా =
 స్నానముచేసి, దేవతాం = కౌళికను, ప్రణమ్య = మొక్కి, యత్ర = ఎచ్చట,
 బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడు, హోమం-కరోతి = వేల్చివేల్చుచున్నాడో, తత్ర =
 అచ్చటికి, గత్వా = వెళ్లి, తం = ఆబ్రాహ్మణుని, అపృచ్ఛత్ = అడిగను. బ్రా
 హ్మణః-(అహ) = బ్రాహ్మణుడు బదులుపలికెను. యదా = ఎన్నఁడు, స పర్వ
 ముద్ధతం=గు పర్వతగుంపు, రేవతీ ప్రథమచరణం = రేవతీనక్షత్రము మొదటిపాదము
 (వండు)ను, అధ్యస్త = ఎక్కెనో (ప్రవేశించెనో), తదా = అప్పుడు, అహం =

మధ్యాస్త్ర, త దాఽహ మయతిషి. ఇదాసిం త దక్ష్విన్యాం నత్త త్రేతిష్ఠతి. జాన్వాతో మే
వర శత మధూత్. తథాఽపి దేవతా ప్రసన్నా నాధూత్. త చ్చ్యుత్వా రాజా
స్వయం దేవతాం స్తుత్వా జాహవ. తథాపి దేవతా ప్రసాదం న విదధే. అనంతరం మిష్ట
సాహసో రాజా స్వకీర్ణ ముత్కృత్య జాహో మితి యావత్ కణ్ఠే ఖడ్గం నిచిక్షేప,
తావ దేవతా కృపాణం గృహీత్వాఽబ్రవీత్:—‘భో: సాహసిక్! ప్రసన్నాఽస్మి.
వరం వృణీష్యమి.’ రాజా.—‘అయం బ్రాహ్మణ శ్చిరా దతినియతో జాహోతి. కుతోఽ
స్య మమేవ ప్రసాదం న చకర్ణి?’ దేవతా.—‘భోరాజక్! అయం చిరా దనుతిష్ఠ
త్యేక. పర మస్య చేత: స్వస్థం న బధూవ. చఞ్చలహృదయస్య తప: ఫలాయ న
కల్పతే. ఉక్తం చ,

సేను, అయతిషి = పూనితిని. ఇదాసిం = ఇప్పుడు, తత్ = ఆసప్తరులగుంపు,
అక్ష్విన్యాం-నత్త త్రే = అక్ష్విసీనత్త త్రమునందు, తిష్ఠతి = ఉన్నది. జాన్వాతః = వేల్పు
చున్న, మే = నాకు, వర శతం = నూజేండు, అధూత్ = ఆయెను. నూజేండ్లనుండి వేల్పు
చున్నాననుట. తథాఽపి = అయినను, దేవతా = అంబిక, ప్రసన్నా-నాధూత్ = ప్రత్య
క్షిము కాలేదు. తత్ = ఆమాటను, స్తుత్వా = విని, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, స్వయం
= తానుగా, దేవతాం = వేల్పును, స్తుత్వా = తలచి, జాహవ = హోమముచేసెను.
తదాఽపి = అప్పుడును, దేవతా = ఇష్టదేవత, ప్రసాదం = అనుగ్రహమును, న
విదధే = చేయలేదు. అనంతరం = తర్వాత, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, ఇష్ట
సాహసః = కోరఁబడిన తేంపుగలవాఁడై, స్వకీర్ణం = తనతలను, ఉత్కృత్య = నటి,
జాహోమి = వేల్చెదను. ఇతి = అని, యావత్ = ఎంతలోపల, కణ్ఠే = మెడపై,
ఖడ్గం = కత్తిని, నిచిక్షేప = ఉంచెనో, తావత్ = అంతలోపల, దేవతా = అంబిక,
కృపాణం = కత్తిని, గృహీత్వా = కైకొని, అబ్రవీత్ = పలికెను. భో సాహ
సిక్ = ఓతెగవరీ, ప్రసన్నాఽస్మి = ప్రితురాల నయితిని. వరం = ఇష్టమును, వృ
ణీష్యమి = కోరుము. రాజా-(అహ)=రాజా (అడిగెను) అయం-బ్రాహ్మణః=ఈబ్రాహ్మణుఁడు,
చిరాత్ = బహుకాలమునుండి, అతినియతః = కడునియమముగలవాఁడై, జాహోతి =
హోమముచేయుచున్నాఁడు. కుతః = ఏల, మమ-ఇవ = నాకువలె, అస్య = ఈ
బ్రాహ్మణి, ప్రసాదం = అనుగ్రహమును, నచకర్ణ = చేయవైతివి? దేవతా (అబ్ర
వీత్) = దేవి పలికెను. భో రాజక్ = ఓరాజా, అయం = ఇతఁడు, చిరాత్ = బహు
కాలము నుండి, అనుతిష్ఠతి-ఏవ = హోమము చేయుచు నేయున్నాఁడు. పరం = అయితే,
అస్య = ఇతనికి, చేతః = మనస్సు, స్వస్థం = నెమ్మదిపడ్డదిగా, నబధూవ = కాలేదు.
చఞ్చలహృదయస్య = చపలమగు మనస్సుగలవానియొక్క, తపః = తపస్సు (జపము
మొదలగునవి), ఫలాయ = అక్కఱకొఱకు, న కల్పతే = గుమర్థము కాలఁబాడు,
ఉక్తం చ = అట్లు చెప్పఁబడినది.

అజ్ఞుశ్యక్తేణ యజ్జప్తం యజ్జప్తం పర్వలజ్ఞునైః,

వ్యగ్రచిత్రేన యజ్జప్తం త్రివిధం నిష్ఫలం భవేత్. 65

తథా చ; న కాష్ఠే విద్యతే దేవో న పాషాణే న మృత్తయే,

భావే హి విద్యతే దేవ స్తస్మా ద్భావో హి కారణమ్. 66

కిం చ, మస్త్రే తీర్థే ద్విజే దైవే దైవజ్ఞే భవజ్ఞే గురౌ,

యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధి ర్భవతి తాదృశీ. 67

రాజా.—‘యది ప్రసన్నా జాతా మను, తర్హ్యస్య బ్రాహ్మణస్య మనోరథం సంపూరయ.’ దేవీ.—‘భోవిక్రమ! మహాద్రుమ ఇవ స్వదేశాశ్రమ మవిగణయ్య పరశ్రమం పరిహరసి. ఉక్తం చ,

65. అజ్ఞుశ్య-అగ్రేణ = వేలికొనతో, యత్ = ఏమంత్రము, జప్తం = జపము చేయబడినదో, యత్ = ఏమంత్రము, పర్వలజ్ఞునైః = గణపతులదాటి లెక్కించుటచేత, జప్తం = జపింపబడినదో, వ్యగ్రచిత్రేన = చపలచిత్రముచేత, యత్ = ఏది, జప్తం = జపింపబడినదో, తత్ = ఆ, త్రివిధం = మూత్రాలగులైన, జపం = జపము, నిష్ఫలం = ప్రయోజనములేనిది, భవేత్ = అగును. తథాచ = అట్లే (మఱి యొకటి).

66. దేవః = ఈశుడు, కాష్ఠే = కొయ్యాయందు, న విద్యతే = లేడు. పాషాణే = ట్టాయందు, న = లేడు. మృత్తయే = మంటిబొప్పాయందు, న = లేడు. దేవః = భగవంతుడు, భావే హి = మనస్సునందే, విద్యతే = ఉన్నాడు. తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, భావః - హి = మనస్సే, కారణం = ముఖ్యము.

67. కించ = మఱియు, మస్త్రే = మంత్రమునందును, తీర్థే = పుణ్యస్థలమునందును, ద్విజే = విప్రునియందును, దైవే = దేవునియందును, దైవజ్ఞే = జోశ్ఞునియందును, భవజ్ఞే = భవభవమునందును, గురౌ = గురువునందును, యత్ర = పైచాలతో వేనియందు, యాదృశీ - భావనా = ఎట్టికలింపు, (అస్తి = ఉన్నదో.) తాదృశీ = అట్టి, సిద్ధిః = సెలవేర్పు, భవతి = కలుగుచున్నది. రాజా - (ఆనా) = రాజుడిగను. మమ = నాకు, ప్రసన్నా = ప్రత్యక్షమైనదానవు, జాతా-యది = అయి తివేది, తర్హి = అయితే, అస్య-బ్రాహ్మణస్య = ఈవిప్రునికి, మనోరథం = కోరికను, సంపూరయ = నిండింపుము. దేవీ (ప్రానా) = దేవి పలికెను. భోవిక్రమ = ఓవిక్రమార్కశ్రుపాలా, మహాద్రుమ-ఇవ = గొప్పచెట్టువలె, స్వ-దేశా-శ్రమం = తనయొడలి బడలికను, అవిగణయ్య = తక్ష్యపెట్టక, పరశ్రమం = ఒరులకప్పమును, పరిహరసి = పోగొట్టుచున్నావు. ఉక్తంచ = (అట్లు) చెప్పబడియున్నది.

ఛాయా మన్యస్య కుర్వన్తి స్వయం తిష్ఠన్తి చాతపే,
 ఫలన్తి చ పరాధేషు నాత్మ హేతో ర్మహాద్రుమాః. 68
 తథా చ, పరోపకారాయ వహన్తి నిమ్నగాః
 పరోపకారాయ దుహన్తి ధేనవః,
 పరోపకారాయ ఫలన్తి భూరుహః
 పరోపకారాయ సతాం విభూతయః. 69

ఇతి రాజానం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణస్య మనోరథ మాపూ ర్యా న్నరధాత్. తతో రాజా
 స్వనగర మగమత్.

ఇ తీమాం కథాం కథయిత్వా సా సాంభజ్ఞికా భోజ మబ్రవీత్:—'త్వ
 మేత దాసన మాశోధు మభిలషసి. విక్రమార్కునజా శ్రు త్వయి న దృశ్యస్తే.' త
 చ్చుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి ద్వితీయోపాఖ్యానమ్.

68. మహాద్రుమాః = గొప్పచెట్లు, ఆత్మ హేతోః = తననిమి త్రము, న-కాక,
 ఛాయాం=నిదను, అన్యస్య = వేతొక్కనికి, కుర్వన్తి = చేయుచున్నవి. స్వయం=
 తాము, ఆతపే = ఎండయుందు, తిష్ఠన్తిచ = ఉన్నవి. పరాధేషుచ=ఇతరుల కార్యము
 లందే, ఫలన్తి=కొనుచున్నవి. తథాచ=అట్లే (చెప్పబడినది).

69. పరోపకారాయ = ఇతరులయొక్కారమునిమి త్రము, నిమ్నగాః = నదులు,
 వహన్తి=పాటుచున్నవి. ధేనవః=ఆవులు, పరోపకారాయ=ఇతరుల మేలునిమి త్రము,
 దుహన్తి=పితుకుచున్నవి. భూరుహః=చెట్లు, పరోపకారాయ=ఇతరుల యుపకారము
 నిమి త్రము, ఫలన్తి=పండ్లు పండుచున్నవి. పర-ఉపకారాయ=ఇతరుల కుపకారముచే
 యుటకొరకు, సతాం=సజ్జతులయొక్క, విభూతయః=కలుములు(భవన్తి=అగుచున్నవి).

ఇతి = అని, రాజానం = రాజును, శ్రుత్వా = పొగడి, బ్రాహ్మణస్య =
 విశ్రునియొక్క, మనోరథం = కోరికిని, ఆపూర్య = నిండించి, అంతరధాత్ =
 అంతర్ధానమయ్యెను. తతః = తర్వాత, రాజా = విక్రమార్కుడు, స్వనగరం =
 తనపురమునకు, అగమత్ = పోయెను. ఇతి=అని, ఇమాం-కథాం = ఈకథను,
 కథయిత్వా = చెప్పి, సా-సాంభజ్ఞికా = ఆబాప్తు, భోజం = భోజరాజునుసూర్పి,
 అబ్రవీత్ = పలికెను, త్వం = నీవు, ఏతత్-ఆసనం = ఈసింహాసనమును, ఆరో
 ధం-అభిలషసి = ఎక్కె-గోరుచున్నావు. త్వయి = నీయందు, విక్రమార్కునజా-
 తు = విక్రమార్కుని నుగములన్ననో, న దృశ్యస్తే = కనబడవు.

తత్ = అమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = భోజమహారాజు, తూష్ణీం =
 ఊరక, బభూవ= ఉండెను.

అథ తృతీయోపాఖ్యానమ్.

దత్తాని చత్వారి మహర్ణవేన రత్నాన్యసౌ విక్రమభూమిపాలః,
మహీసురాయ ప్రదదావితీమాంకథాంతృతీయాప్రతిమాభిధత్తే.

పున రపి భోజే కదాచిత్ సింహాసన మారోఘ మగతే, తృతీయా సాలభజ్ఞి
కాఽనదత్:—‘భో రాజ! శ్వేతస్త్రింహాసనం తే సాధ్యానీతవ్యం, యస్మిన్ విక్రమ
స్యాదార్యం విద్యతే.’ భోజః—‘సాలభజ్ఞి! త స్యాదార్యకృత్తానం బ్రూహి.’
సాలభజ్ఞికా.—రాజ! యది శ్రోతుం వాఙ్మనీ తస్మి కథయామి:—

విక్రమార్కనదృశో భూమద్ధలే కోఽపి నాస్తి. తస్య చేత స్యుణ్మయా
శ్రోఽపి వికల్పో నానీత్. ఉక్తం చ,

తృతీయోపాఖ్యానమ్. (మూడవ కథ.)

70. అసౌ=ఈ, విక్రమభూమిపాలః=విక్రమార్కమహారాజా, మహర్ణవేన =
మహాసముద్రనిచేత, దత్తాని = ఈయబడిన, చత్వారి=నాలుగు, రత్నాని = రతనము
అను, మహీసురాయ=బ్రహ్మణునికి, ప్రదదా = ఇచ్చెను, ఇతి=అని, ఇమాంకథాం=
ఈకథను, తృతీయా=మూడవ ప్రతిమా=బొమ్మ, అభిధత్తే=చెప్పచున్నది.

పునరపి = మఱల, భోజే = భోజరాజా, కదాచిత్ = ఒకప్పుడు, సింహాసనం=
సింహాసనమును, ఆరోఘం=ఎక్కుటకు, అగతే=రాగా, తృతీయా=మూడవ, సాల
భజ్ఞికా=బొమ్మ, అనదత్ = చెప్పెను. “భో రాజా! యస్మిన్=ఏరాజా
నందు, విక్రమస్య = విక్రమార్కనరపాలునియొక్క, బేదార్యం = దాతృత్వము,
విద్యతే=ఉన్నదో, తేన=అతనిచేత, ఏతత్ = సింహాసనం = ఈసింహాసనము, అధ్యా
నీతవ్యం = ఎక్కికూర్చుండదగినది. భోజః - అహ=భోజాడెడిగను. సాలభజ్ఞికే=
ఓబొమ్మా, తస్య = అవిక్రమార్కునియొక్క, బేదార్యకృత్తానం = దానకథను,
బ్రూహి=చెప్పము? సాలభజ్ఞికాఽ(నదత్) = బొమ్మచెప్పెను. రాజా = ఓరాజా!,
శ్రోతుం = వినుటకు, వాఙ్మనీ=అది = కోరుదువేని, తస్మి = ఇప్పుడు, కథయామి=
చెప్పెదను.

భూమద్ధలే=భూప్రదేశమునందు, విక్రమార్కనదృశః = విక్రమార్కునితో
సాటియగురాజా, కోఽపి = ఒక్కఁడును, నాస్తి = లేడు. తస్య = అతనియొక్క,
చేతసి=నువమునందు, అణ్మయాశ్రోఽపి = ఇంచుకంతయైనను, వికల్పః = కేలుపాలు,
నానీత్ =లేకుండెను. ఉక్తంచ=చెప్పబడినది.

అయం నిజః పర శ్చేతి వికల్పా లఘుచేతనామ్,

పున స్తూదారచిత్తానాం వను ధై వ కుటుమ్మినీ.

71

సాహసేన దీనరక్షణేన ధైర్యేణ చ తత్సమా నాస్తి, యత ఇష్టాదయోఽపీతం సహాయ ముత్పన్నం. ఉక్తం చ,

ఉద్యోగః సాహసం ధైర్యం బుద్ధిః శక్తిః పరాక్రమః,

ఏ దేతే యస్య తిష్ఠన్తి తస్య దేవోఽపి శజ్జతే.

72

అన్య చ్చ, య స్త్వతిథీనాం మనోరథం పూరయతి త స్యేష్ఠికం దేవః సంపాదయతి. తథా చోక్తమ్,

కృతోవినిశ్చయః పుంసా దేవః పూరయ తీష్ఠితమ్,

విష్ణుచక్రం గరుత్మాం శ్చ నాస్తి తస్య య దాహవే.

73

71. అయం=హిండు, నిజః = తనవాడు, (అయం=హిండు), పరశ్చ = పాయగువాడు, ఇతి=అనెడి, వికల్పః = వేటగుబుద్ధి, లఘుచేతనాం = అల్పబుద్ధిగలవారికి, (భవతి=కలుగుచున్నది). పునస్తూ=అయితే, ఉదారచిత్తానాం = బారుబుద్ధి గలవారికి, వనుధైవ=భూమియే, కుటుమ్మినీ=భార్య. (పోషణయోగ్యమైనది).

సాహసేన=తెగువచేతన, దీనరక్షణేన=పేదలఁ గాపాడుటచేతన, ధైర్యేణ = మగఁటిమిచేతన, తత్సమః=అతనితో సమానుఁడు, నాస్తి=లేదు, యతః=ఎందువలన, ఇష్టాదయః-అపి = ఇంద్రుఁడు మొదలగువారుగూడ, తం = అతనిని, సహాయం = తోడుగా, అుత్పన్నం=చేసికొనినో, ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పబడినది.

72. ఉద్యోగః=ప్రయత్నము, సాహసం=తెంపు, ధైర్యం=దిట్టతనము, బుద్ధిః=తెలివి, శక్తిః=శక్తి, పరాక్రమః=వశికరణశక్తి, ఏదేవతే=ఈఅటను, యస్య=ఎవనికి, తిష్ఠన్తి=ఉన్నవో, తస్య=అతనికి, దేవః-అపి=ఈశ్వరుఁడును, శజ్జతే=భయపడుచున్నాడు. అన్యచ్ఛ=మఱియును, యః - తు = ఎవఁడైతే, అతిథీనాం=యాచకులయొక్క, మనోరథం=కోరికలను, (జా. ఏ.) పూరయతి=నింపుచున్నాడో, తస్య = వానియొక్క, ఈష్ఠికం=కోరికలను, (జా. ఏ.) దేవః=ఈశ్వరుఁడు, సంపాదయతి = నెఱవేర్చుచున్నాడు. తథాచ = ఉక్తమ్=అట్లు చెప్పబడినది.

73. పుంసా=పురుషునిచేత, వినిశ్చయః = గట్టియేర్పాటు, కృతః = చేయబడినది, దేవః=భగవంతుఁడు, ఈష్ఠికం=కోరికను, పూరయతి = నింపుచున్నాడు. యత్=ఏకారణమువలన, ఆహవే=యధమునందు, తస్య = అతనికి, విష్ణుచక్రం = సుదర్శనమును, గరుత్మాంశ్చ = గరుడుఁడును, నాస్తి=లేదో.

తథా చ, ఉత్సాహసంపన్న మదీర్ఘసూత్రం
క్రియావిధిజ్ఞం విషయే వ్యసక్తమ్,
కూరం కృతజ్ఞం దృఢనిశ్చయం చ
లక్ష్మీః స్వయం వాఙ్మతి వాసహేతోః.

74

ఏకం సకలగుణాధివాసో విక్రమార్కః, సర్వసంపత్పరిపూర్ణః సకల మపి మహీమన్దలం పాలయ శ్చేకదా స్వమన స్వచింతయత్:—

అనిత్యోఽయంసంసారః, కదాకస్య కిం భవిష్య తీతి న జ్ఞాయతే. అతః సముపార్జితం ద్రవ్యం న దానభోగాదినా వినా సఫలం భవతి. తస్య సత్త్వత్రే దానమేవ ప్రథమం ఫలమ్. యస్య తన్న భవేత్ తన్నాక మేవ ప్రాప్నుయాత్. ఉక్తం చ,

తా. విష్ణువేదముదాల్చి రాజకన్యను స్వీకరించిన కాలికునికి యుద్ధమునందు విష్ణువు తోడ్పడి ఆతనగరుడచక్రముల పాయముచే వానికి జయముఁ గలుగఁజేసెనను కథ ననుసంధించుకొనవలయును.

74. తథాచ=అట్లే మఱియొకటి, ఉత్సాహ=సంపన్నం=పట్టుదలతోఁ గూడిన వానిని, అదీర్ఘ సూత్రం=మందుఁడు గానివానిని, క్రియావిధిజ్ఞం=కార్యపునదడదులను తెలిసినవానిని, విషయే = ఇంద్రియగోచరవస్తువులందు, అసక్తం = ఆసరేనివానిని, కూరం=దైర్యము గలవానిని, కృతజ్ఞం=చేసిన మేలుమఱవనివానిని, దృఢనిశ్చయంచ=గట్టిమనోభావముగలవానిని, లక్ష్మీః=సంపద, స్వయం=తానే, వాసహేతోః = ఉనికి నిమిత్తమయి, వాఙ్మతి=కోరుచున్నది.

ఏకం = ఇట్లు, సకల...వాసః - సకల = అన్ని, గుణ = మగుగుణములతో, అధివాసః=ఉనికిపట్టుగు, విక్రమార్కః = విక్రమార్కమునోరాజా, సకలం-అపి = అంతటిని, మహీమన్దలం=ధూమండలమును, పాలయ=రక్షించుచు, ఏకదా=ఒకనాఁడు, స్వమనసి=తనమనసున, అచింతయత్=యోచించెను. ఆయం - సంసారః = ఈసంసారము, అనిత్యః = కాళ్యతమైనదికాదు. కదా = ఎప్పుడు, కస్య=ఎవనికి, కిం = ఏమి, భవిష్యతి=సంభవింపఁగలదో, ఇతి=అని, న జ్ఞాయతే=తెలియఁబడదు. అతః=అతఁక, సముపార్జితం=సంపాదించఁబడిన, ద్రవ్యం=ధనము, దాన...దినావినా=దాన=ఈవి, భోగ=అనుభవించుట, ఆదినా=వినా = మొదలుగాఁగలవి లేక, సఫలం=సార్థకము, న భవతి=కాదు. తస్య = అధనమునకు, సత్త్వత్రే=యోగ్యునియందు, దానమేవ = ఇచ్చుటయే, ప్రథమం=మొదటిదైన, ఫలం=ప్రయోజనము, యస్య = ఏధనమునకు, తత్=అది, న భవేత్=లేదో, తత్=అధనము, నాకమేవ = తలుగుడతఁకే, ప్రాప్నుయాత్=పొందును. ఉక్తంచ = అట్లు చెప్పఁబడినది.

దానం భోగో నాశ స్తిస్తో గతయో భవన్తి విత్తస్య,
 యన్న దదాతి న భుక్త్యై తస్య తృతీయా గతిర్భవ త్యేవ. 75
 తథా చ, దాతవ్యం భోక్తవ్యం సతి విభవే సంగ్రహో న కర్తవ్యః,
 పశ్యేహ మధుకరాణాం సంచితమర్థం హరన్తి లోకేన్యే. 76
 కిం చ, అనుభవతి దత్తవిత్తం మాన్యం మానయత సజ్జనం భజత,
 అతిపరుషపవనలులితా దీపశిఖేవాతిచచ్ఛలా లక్ష్మీః. 77
 అసి చ, ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్,
 తటాకోదరసంస్థానాం పరీవాహ ఇ వాన్ముసామ్. 78

75. దానం = ఈవి, భోగః = అనుభవము, నాశః = తలుగుబడి, తిస్తో = ఈ
 మూడు, గతయః = పోకడలు, విత్తస్య = ధనమునకు, భవన్తి = కలుగుచున్నవి. (నరః =
 మనుష్యుడు.) యత్ = ఏధనమును, న దదాతి = ఇయ్యఁడో, (యత్ = దేనిని,) నభు
 క్త్యై = అనుభవింపఁడో, తస్య = అధనమునకు, తృతీయా = మూడవ, గతిః = పోకడ
 (నాశము,) భవత్యేవ = కలుగుచు నేయున్నది.

76. తథాచ = అట్లే, దాతవ్యం = ఈయఁదగినది, భోక్తవ్యం = అనుభవింపవలసి
 నది. విభవే = సతి = కలిమియుండఁగా, సంగ్రహః = చేర్చిపెట్టుట (లోభము). న-కర్త
 వ్యః = చేయఁదగినదికాదు. పశ్య = చూడు. ఇహ - లోకే = ఈభూలోకమున, మధు
 కరాణాం = తుమ్మెదలయొక్క, సంచితం = చేర్చిపెట్టిన, అర్థం = ధనమును (తేనెను),
 అన్యే = ఇతరులు, హరన్తి = లాగికొనిపోవుచున్నారు.

77. కించ = మఱియు, (జనాః = ఓజసులారా), విత్తం = ధనమును, అనుభవత =
 మీ రనుభవింపుడు. దత్త = దానముచేయుడు, మాన్యం = పెద్దవానిని, మానయత =
 గారవింపుడు. సజ్జనం = సత్పురుషుని, భజత = నేవింపుడు. అతిపరుష...లులితా =
 అతి = మిక్కిలి, పరుష = వడిగతి, పవన = గాలిచేత, లులితా = కదలింపఁబడిన, దీపశిఖా-
 ఇవ = దీపపుక గొనవలె, లక్ష్మీః = కలిమి, అతిచచ్ఛలా = మిక్కిలి కదలుస్వభావముగలది
 (ఒకచోటనే యుండునదికాదు).

78. తటాక-ఉదరసంస్థానాం = తటాక = చెరువుయొక్క, ఉదర = లోపల,
 సంస్థానాం = ఉనికిగలయట్టి, అన్ముసాం = నీటికి, పరీవాహ = ఇవ = అలుగువలె, ఉపార్జితా
 నాం = సంపాదించబడిన, విత్తానాం = ధనములకు, త్యాగ-ఏవ = ఈవిధమే, రక్షణం-
 హి = కాపుడలగదా.

ఇ త్యేకం విచార్య సర్వస్వదక్షిణం క మపి యజ్ఞం కర్తు ముపాక్రమత. తతః శిల్పిభి రతిమనోహరం యజ్ఞాయతనం కౌరయమాస. సర్వా అపి యజ్ఞ సామగ్రీః సం పాదయమాస. దేవర్షి యక్ష గంధర్వ సిద్ధాదీ నాహ్వయయత్. బ్రాహ్మణాశ్చ సమా జన్తుః. సర్వే రాజానో బాధవా శ్చ. త త్రా న్తరే రాజా సముద్రాహ్వనాయ కఞ్చిన బ్రాహ్మణం ప్రేషయత్. సోఽపి సముద్రతీరం గత్వా గంధపుష్పక్షతాదిభిః సముద్ర మభ్యర్చ్యాబ్రవీత్:—‘భగవత్! రత్నాకర! విక్రమార్కో యజ్ఞం కరిష్యతి. తేన ప్రేషితోఽహం త్వదాహ్వనార్థం సమాగతోఽస్మి.’ ఇతి జలమధ్యే పుష్పాంజలిం విక్షిప్య క్షణం తస్థా. తత్ర న కోఽపి ప్రత్యువాచ. తతో బ్రాహ్మణస్తటా న్నివృత్త్య యథాగతం యావ దాజగాను, తావ ద్దేవ్యమానశరీరః కశ్చిన్నహీనురః సమాగత్య

ఇతి-ఏనం=ఈలాగు, విచార్య=ఆలోచించి, సర్వస్వదక్షిణం=సకలధనము దక్షిణగాగల, క మపి=ఒకొకొక, యజ్ఞం=యాగమును, కర్తుం=చేయుటకు, ఉపాక్రమత=ప్రారంభించెను. తతః = తర్వాత, శిల్పిభిః = వద్రంగులచేత, అతిమనోహరం=మిక్కిలి సౌబగ్యున, యజ్ఞాయతనం=యజ్ఞ కాలము, కౌరయమాస=చేయించెను.

సర్వాః=అన్ని, యజ్ఞ సామగ్రీః=అపి = యజ్ఞమునకైన సంభారములను, సంపాదయమాస=సేకరించెను. దేవ ఋషి యక్ష గంధర్వ సిద్ధ-అదీః=దేవతలు, ఋషులు, యక్షులు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మొదలుగాగలవారిని, ఆహ్వయయత్=పిలిపించెను. బ్రాహ్మణాశ్చ=బ్రాహ్మణులును, సమాజన్తుః=వచ్చిరి. సర్వే=అందఱు, రాజానః=రాజులును, బాధవాశ్చ=బంధువులును, (సమాజన్తుః=వచ్చిరి.) అత్ర-అన్తరే=ఇంతలోపల, రాజా=విక్రమవరపాలుడు, కఞ్చిన=ఒకొకొక, బ్రాహ్మణం=విప్రుని, సముద్రాహ్వనాయ=సముద్రుని బిలుచుటకై, ప్రేషయత్=పంపెను, సోఽపి=అతఁడును, సముద్రతీరం=సముద్రముగట్టును, గత్వా=పొంది, గంధ...దిభిః=గంధ=గంధము, పుష్ప=పువ్వులు, అక్షత=అక్షరలు, అదిభిః=మొదలుగాగలపూజాద్రవ్యములచేత, సముద్రం=సముద్రుని, ఆభ్యర్చ్య=పూజించి, అబ్రవీత్=పలికెను. భగవత్=పూజ్యుడవగు, రత్నాకర=రత్నపీఠముల కునికిపట్టుగు సముద్రుఁడా, విక్రమార్కః=విక్రమార్కుమహారాజా, యజ్ఞం=జన్మమును, కరిష్యతి=చేయఁగలఁడు. తేన=అతనిచేత, ప్రేషితః=పంపబడినవాఁడనై, అహం=నేను, త్వత్-ఆహ్వనార్థం=నిన్నుఁ బిలుచుటకై, సమాగతః=అస్మి=వచ్చితిని. ఇతి=అని, జలమధ్యే=నీటినడుమ, పుష్పాంజలిం=పువ్వులదోసిలిని, విక్షిప్య=చల్లి, క్షణం=కొంతసేపు, తస్థా=ఉండిను. తత్ర=అచ్చట, కోఽపి=ఒక్కఁడును. న ప్రత్యువాచ=బదులుపలుక లేదు. తతః=తర్వాత, బ్రాహ్మణః=అవిప్రుఁడు, తటాత్=గట్టునుండి, నివృత్తః=నుజలి, యథాగతం=వచ్చినదారిసే, యావత్=ఎప్పుడు, అజగాను = వచ్చెనో, తావత్ = అప్పుడ, దేవీప్యమానశరీరః = మిక్కిలి మౌనగు

త మనదత్:—“త్వం కిల విక్రమే జాన్తా నాహ్వతుం ప్రేషితః. తేన యా సంభావ
నా కృతాసాఽస్తాః ప్రాప్తైః. ఏత దేవ సుహృల్లక్షణంయత్ సమయే దానమానాది,
ఉ క్తంచ, దదాతి ప్రతిగృహ్లాతి గుహ్య మాఖ్యాతి పృచ్ఛతి,

భుక్త్యై చ భోజయ త్యేవ వడ్విధం మిత్రలక్షణమ్. 79

గిరా మయూరే గగనే చ మేఘో

లతాస్తరేఽర్కః సలిలే చ పద్మమ్,

లక్షద్వయే క్లాః కుముదాని భూమా

యయోస్తు మైత్రీ న తయోర్హి దూరమ్. 80

శరీరము గలవాడైన, కశ్యోత్ = ఒకానొక, మహీసురః = బ్రాహ్మణుడు, సమా
గత్య = వచ్చి, తం = ఆ బ్రాహ్మణునిగూర్చి, అనదత్ = పలికను. త్వం-కిల-నీవుగదా,
విక్రమేణ=విక్రమార్కమహారాజచేత, అస్తాః=మమ్ము, ఆహ్వతుం = పిలుచునిమి
త్రము, ప్రేషితః=పంపబడితివి. తేన=అతనిచేత, యా - సంభావనా = ఏమర్యాద,
కృతా=చేయబడెనో, సా=ఆమర్యాద, అస్తాః=మమ్ము, ప్రాప్తా-ఏన = పొందినదే.
సమయే=తరుణమునందు, యత్=ఏ, దానమాన-అడిగితిని గారవించుట మొదలగు
నదియో, ఏతత్-ఏన=ఇదియే. సుహృత్-లక్షణం=చెలికాండ్రకు గుఱుతు.

79. (మిత్రం=మంచిచెలికాడు,) దదాతి=ఇచ్చును. ప్రతిగృహ్లాతి = పుచ్చు
కొనును. గుహ్యం=రహస్యమును, ఆఖ్యాతి=చెప్పును. పృచ్ఛతి = (రహస్యమును)
అడుగును. భుక్త్యై=కుదుచును. భోజయతి-ఏన=కుడవఁబెట్టును. మిత్రలక్షణం=చెలి
కాడనుటకు గుఱుతు, వడ్విధం=పైఁజెప్పిన యాఱువిధములు గలది.

80. గిరా=పర్వతమునందు, మయూరః=నెమిలియ, గగనే=ఆకాశమునందు,
మేఘశ్చ = మబ్బును, (స్తః = ఉన్నది.) లత-అస్తరే=లతయోజనములదూరమున,
అర్కః=సూర్యుడు, సలిలే = నీటియందు, పద్మంచ = తామరపువ్వును, (స్తః =
ఉన్నది.) లక్షద్వయే = రెండులక్షలయోజనముల దవ్వున, క్లాః = చంద్రుఁడును,
భూమా = నేలయందు, కుముదాని = కలువలును, (స్తః=ఉన్నది.) యయో-కు=
ఎవరికై లే, మైత్రీ=చెలిమి, (అస్తి=ఉన్నదో,) తయోః=వారికి, దూరం = దవ్వు,
న-అస్తి = లేదు.

తా. ఆకాశమున మేఘము గర్జనచేసిన వెంటనే నెమల్లు పురులునిప్పియాడు
చున్నవి. సూర్యుఁ డుదయింపఁగానే కమలములున, చంద్రుఁ డుదయింపఁగానే
కలువలును బూచుచున్నవి. ఇదంతయుఁ జూడ నొండొరులమీఁద ప్రేమగలవా
రెంతదవ్వున నున్నను ప్రేమను బాటించుచుందురు.

మమ నాయ మవసరః సమాగస్తమ్; యథార్హ ముపకరిష్యామి; అమూల్యాని రత్నాని చత్వారి దాస్యామి, ప్రయచ్ఛ తస్యై. ఏహం మాహత్మ్యం శృణు. “ఏహమిదం రత్నం యద్ధనాది వస్తు స్తస్యతే తద్దదాతి. ద్వితీయం యత్తు భక్ష్యభోజ్యాదిక మమృత కల్పం త దుత్పాదయతి. తృతీయం హస్త్యక్షరభ పాదాతం బలం ప్రజనయతి. చతుర్థం దివ్యం వస్త్రభరణాదికం ప్రసూతే.” ఇ త్యభిధాయ రత్నాని దత్త్వా సముద్రోఽస్తరధాత్. తదస్తరం బ్రహ్మణ స్తాని రత్నాని గృహీత్వా చిరా దుజ్జయినీమగమత్.

అ త్రాస్తరే యజ్ఞం సమాప్య రాజాఽవభృథస్నానం విధాయ సర్వాక లోకాక పరిపూర్ణ మనోరథా నకరోత్. బ్రహ్మణోఽపి రాజాన మవలోక్య మణీనాం

మమ = నాకు, సమాగస్తం = వచ్చుటకు, ఆయం = ఇది, న-అవసరః=సమయముకొడు, యథార్హం = శక్తికొలదిని, ఉపకరిష్యామి = ఉపకారముచేసెదను, అమూల్యాని = విలువలేని, రత్నాని = మణులను, చత్వారి = నాలుగింటిని, దాస్యామి = ఇచ్చెదను. తస్యై = ఆవిక్రమార్కునికొఱకు, ప్రయచ్ఛ = ఇప్పు, ఏహం = ఏనియొక్క, మాహత్మ్యం = మహిమను, శృణు = వినుము. “ఏహం = ఈరత్నములలోపల, ఇదం - రత్నం = ఈరత్నము, ధనాది = ధనముమొదలుగాఁగల, యత్ - వస్తు = ఏవస్తువు, స్తస్యతే = తలంపఁబడుచున్నదో, తత్ = దానిని, దదాతి = ఇచ్చుచున్నది. ద్వితీయం = రెండవరత్నము, భోజ్య-ఆదికం = అన్నముమొదలుగాఁగల, యత్ = ఏవదార్థము, (స్తస్యతే = కోరఁబడుచున్నదో) అమృత కల్పం = అమృతముతోసాటియగు, తత్ = ఆవస్తువును, ఉత్పాదయతి = కలిగించుచున్నది. తృతీయం = మూడవరత్నము, హస్తీ-అక్షరభ-పాదాతం = ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, తేరులు, కాలరులు అనునాలుగు తెగలుగల, బలం=సైన్యమును, ప్రజనయతి = కలిగించుచున్నది. చతుర్థం = నాలుగవది, దివ్యం=మేలయిన, వస్త్ర-ఆభరణ - ఆదికం=వస్త్రములు, సాములుమొదలుగాఁగలవానిని, ప్రసూతే = ఇచ్చుచున్నది, ఇతి = అని, ఆభిధాయ = చెప్పి, రత్నాని = రత్నములను, దత్త్వా = ఇచ్చి, సముద్రః = సముద్రుడు. అంతరధాత్=అంతర్ధానమయ్యెను. తత్ అనస్తరం = అటుతర్వాత, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మణుడు, తాని - రత్నాని = ఆరత్నములను, గృహీత్వా = కైకొని, చిరాత్ = బహుదినములకు, ఉజ్జయినీం = ఉజ్జయినీపురమునకు, అగమత్ = వెళ్లెను. అత్ర-అస్తరే=ఈలోపల, రాజా=విక్రమార్కుడు, యజ్ఞం = జన్మమును, సమాప్య = పూర్తిగావించి, అవభృథస్నానం = దీక్షాంతముందుఁ జేయుస్నానమును, విధాయ = చేసి, సర్వాక-లోకాక = జనులందఱిని, పరిపూర్ణ మనోరథాక = నిండుకోరికగలవారినిగా, అకరోత్ = చేసెను. బ్రహ్మణోఽపి = విప్రుడును, రాజానం = రాజును, అవలోక్య = చూచి, మణీనాం =

గుణా నకథయత్. రాజా:—‘బ్రాహ్మణ! యజ్ఞ దక్షిణాకాల మతిలజ్ఞ్య సమాగచ్ఛం. సర్వస్య మర్థిసాత్ కృత్యా కేవలోఽస్మి, అతస్త్య మే వైలేహం రత్నానాం య దేకం తుభ్యం కోచలే తద్వహణి.’ బ్రాహ్మణ:—‘మహారాజ! అహం గృహిణీం పుత్రం స్నుహం పృష్ట్య సర్వేభ్యో య ద్రోచలే త ద్దృష్టియామ్.’ రాజా— ‘తథామరు.’ బ్రాహ్మణోఽపి స్వభవసమాగత్య తద్వృత్తాంతం లేహ మకథయత్. త న్నిశమ్య పుస్తోఽభ్యభాషత:—‘య ద్రత్నం చతురజ్ఞం బలం దదాతి త ద్దృష్టియామ్. సుభేన రాజ్య మాయాతి.’ పితా.—‘ప్రాజ్ఞో రాజ్యం నాపేక్షేత.

రామే ప్రవ్రజనం బలే ర్నియమనం పాణ్డోస్సుతానాం వనం

వృష్టినాం నిధనం నలే చ నృపతౌ రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనమ్,

మణులయొక్క, గుణాక=గుణములను, అకథయత్ = చెప్పెను. రాజా(ప్రాహ)= రాజా పలికెను. బ్రాహ్మణ = ఓవిప్రుడా, యజ్ఞదక్షిణాకాలం = జన్మమునందలి, దక్షిణలిచ్చుసమయమును, అతిలజ్ఞ్య = దాటి, సమాగచ్ఛః = వచ్చితిని. సర్వస్యం = యావద్ధనమును, అర్థిసాత్ = యావత్తులయధీనము, కృత్యా = చేసి, కేవలః = ఉత్త వాడను, అస్మి = ఐతిని. ఆతః = కనుక, త్వమేక = నీచే, ఏలేహం = ఈ, రత్నానాం = రత్నములలోపల, యత్-ఏకం = ఏదేనివొకటి, కోచలే = ఇప్ట పడుచున్న, తత్ = అరత్నమును, గృహణ = కైకొనుము. బ్రాహ్మణః (ఆహ) = విప్రుడు పలికెను. మహారాజ=ఓమహా ప్రభూ, అహం=నేను, గృహిణీం=భార్యను, పుత్రం=కొడుకును, స్నుహంచ = కోడలిని, పృష్ట్య = అడిగి, సర్వేభ్యః = అంద టికి, యత్ = ఏది, కోచలే=ఇప్టపడుచున్నదో, తత్=దానిని, గృష్టియాం = తీసి కొనెదను. రాజా (ప్రాహ) = రాజాచెప్పెను. తథా=అట్లే, తరు=చేయుము, బ్రాహ్మణోఽపి=విప్రుడును, స్వభవనం = తనయింటికి, అగత్య=వచ్చి, తత్-వృత్తాంతం = ఆసంగతిని, లేహం=వారికి, అకథయత్=చెప్పెను. తత్=ఆమాటను, నిశమ్య=విని, పుత్రః=కుమారుడు, అభ్యభాషత=పలికెను. యత్ = ఏ, రత్నం=మణి, చతురజ్ఞం = నాలుగుబలములుగల, బలం=సేనను, దదాతి=ఇచ్చుచున్నదో, తత్ = దానిని, గృష్టి యామ్=తీసికొందము, సుభేన = సులభముగా, రాజ్యం=దేశము, ఆయాతి = వచ్చు చున్నది. పితా(ప్రాహ) = తండ్రి చెప్పెను, ప్రాజ్ఞః=పండితుడు, రాజ్యం = రాజ్య పరిపాలనమును, నాపేక్షేత=కోరరాదు.

81. రామే = రామునియందు, ప్రవ్రజనం=అడవికిఁబోవుటయు, బలే=బలి చక్రవర్తియొక్క, నియమనం = కట్టివేయుటయు, పాణ్డోః=పాండురాజుయొక్క, మతానాం=కొడుకులకు, వనం=అరణ్యములందువసించుటయు, వృష్టినాం=యాదవుల

కారాగారనిషేవణం చ మరణం సంచిస్త్య లక్ష్మేశ్వరే,

దృష్ట్యా రాజ్యవిడమ్యనా దుపగతం దుగ్గఖం న తద్వాఞ్చితి. 81
యస్తా ధ్ధనాదికం లభ్యతే త ద్ధృష్టియాను, తేన తు సర్వమపి లభ్యతే. ఉక్తం చ,

న త ద స్తి జగ త్యస్మిన్ యదర్థేన న సిద్ధ్యతి,

ఇతి నిశ్చిర్య మతిమాన్ ధన మేకం ప్రసాదయేత్. 82

భార్య—“య ద్రత్నం వద్రస్సోపేతం చతుర్విధాన్నం ప్రనూతే, తద్గృహీతవ్యమ్. సర్వేషాం ప్రాణినా మన్న మేవ జీవధారణమ్. ఉక్తం చ,

అన్నం విధాత్రా విహితం మర్త్యానాం జీవధారణమ్,

త దనాదృత్య మతిమాన్ ప్రార్థయేన్న తు కిచ్చన. 83

యొక్క, నిధనం=చావును, నశేనృపతాచ=నలనుహారాణనందు, రాజ్యాత్=రాజ్యము నుండి, పరిభ్రంశనం = తొలగింపుయు, లక్ష్మేశ్వరే=రావణునందు, కారా-అగార నిషేవణం=చెలసాలలోనుండుటయు, మరణం=చావును, సంచిస్త్య=తలంచి, రాజ్య విడమ్యనాత్ = రాజ్యముమీది యపేక్షవలన, ఉపగతం = ప్రాప్తించిన, దుగ్గఖం = వ్యసనమును, దృష్ట్యా = చూచి, (నరా=మనుజుఁడు), తత్=దానిని (రాజ్యమును), న-వాఞ్చితి=కోరఁడు. యస్తాత్=దేనివలన, ధన-అదికం=ధనము మొదలుగాఁగఁగది, లభ్యతే = చిక్కుచున్నచో, తత్ = దానిని, గృహీతవ్యం = తీసికొందము, తేన-తు=దానిమూలమున, సర్వమపి = అంతయు, లభ్యతే=చిక్కఁగఁగదు.

82. యత్=ఏది, అర్థేన=ధనముచేత, న సిద్ధ్యతి=సిద్ధింపదో, తత్ = అట్టి పదార్థము, అస్తి - జగతి = ఈ ప్రపంచమునందు, న-అస్తి = లేదు. ఇతి = అని, నిశ్చితా=ఏర్పాటుచేసికొని, మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుఁడు, ధనం - ఏకం = ఒక్క ధనమునే, ప్రసాదయేత్ = ఎక్కువగా సంపాదించవలయును. భార్య (ప్రాహ) = భార్య పలికెను. యత్-రత్నం=ఏరత్నము, వద్రస్సోపేతం=అణురసముతోఁగూడిన, చతుర్విధ-అన్నం = నాలుగువిధములైనయన్నమును, ప్రనూతే = ఇచ్చునో, తత్ = అరత్నము, గృహీతవ్యం = కైకొనఁదగినది. సర్వేషాం = అందఱు, ప్రాణినాం = ప్రాణులకు, అన్నమేవ = అన్నమే, జీవధారణం = ప్రాణమును నిల్పువట్టిది.

83. అన్నం = ఆహారద్రవ్యము, మర్త్యానాం = నరులకు, జీవధారణం = ప్రాణాధారముగా, విధాత్రా = బ్రహ్మచేత, విహితం = ఏర్పాటుచేయఁబడినది. తత్ = అట్టి అన్నమును, అనాదృత్య = కోరక, మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుఁడు, కిచ్చన = మఱియేతస్తువును, న ప్రార్థయేత్ = కోరరాదు.

అథ స్తుతః.—“ఉద్రత్నం వస్త్రధరణాదికం ప్రసూతే త ద్ద్రాహ్యమ్. తథా చ,

భూషణై ర్భూషయే దజ్ఞం సదా విభవసారథః,

శుచి సాభాగ్య సిద్ధ్యర్థ మాయుష్యస్యాభివృద్ధయే.

84

సుహృదానందనం ముఖ్య ముత్సవేషు విభూషణమ్,

రత్నాధిదేవతాతుష్టి ర్భూషణస్య విధారణాత్.

85

ఏవం పరస్పరం చతుర్థాం వివాదో లగ్నః. తతో బ్రాహ్మణో రాజ్ఞః సమీపమాగత్య వివాదం న్యవేదయత్. రాజాఽపి తచ్చుత్వా తస్మై బ్రాహ్మణాయ చత్వారి ర్శపి రత్నాని దదా.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాంభజ్ఞికౌ భోజ ముత్సవీత్.—“బౌదార్య మేవ

అథ = తర్వాత, స్తుతః = కొడలు, (ప్రాహ = పలికను.) యత్-రత్నం = వీరతనము, వస్త్ర ఆధరణ అదికం = బట్టలు సాములు మొదలుగాఁగలది, ప్రసూతే = కనుచున్నదో, తతో = అది, ద్రాహ్యమ్ = తీసికొనవలసినది, తథాచ = అట్లే చెప్పఁ బడినది.

84. సదా=ఎల్లప్పుడు, విభవసారథః = కలిమిఁదగినట్లు, శుచిసాభాగ్యసిద్ధ్యర్థం=పరిశుభ్రము, అదృష్టమును కలుగునిమిత్తము, ఆయుష్యస్య = జీవితముయొక్క, అభివృద్ధయే=పొచ్చుటకొఱకును, భూషణైః=సాములచే, అజ్ఞం=దేహమును, భూషయత్=అలంకరింపవలెను.

85. ఉత్సవేషు=వేడుకదినములందు, విభూషణం=పెక్కుసాములుధరించుట, ముఖ్యం=ప్రధానంబు, సుహృత్-అనందం = చెలులకు సంతసము గలిగించునది, భూషణస్య=తోడవులయొక్క, విధారణాత్ = విశేషముగా ధరించుటవలన, రత్నాధిదేవతాతుష్టిః=భూషణముల కధిదేవతయగు లక్ష్మికిఁ దనివి, (ధవళి=కలుగుచున్నది.)

ఏవం=ఈలాగు, పరస్పరం=ఒండొరులకు, చతుర్థాం = నలుగురికి, వివాదః = కయ్యము, లగ్నః=సంభవించినది.

తతో=తర్వాత, బ్రాహ్మణః=విప్రుఁడు, రాజ్ఞః=విక్రమార్కనృపాలనియొక్క, సమీపం = చేరువకు, ఆగత్య = వచ్చి, వివాదం = వాదులాటను, న్యవేదయత్ = తెలిపెను. రాజాఽపి=రాజును, తతో = అమాటను, శ్రుత్వా = విని, తస్మై-బ్రాహ్మణాయ = అవిప్రునికొఱకు, చత్వారి - అపిరత్నాని = నాలుగురత్నములను, దదా = ఇచ్చెను.

ఇతి కథాం = అనుకథను, కథయిత్వా = చెప్పి, సాంభంజికౌ = బొమ్మ, భోజం = భోజనమునుగూర్చి, ఉత్సవీత్ = పలికెను. బౌదార్యమేవ = ముఖ్యము.

సహజో గుణః శరీరాంతః తథాహి,

చమ్యకేషు సువర్ణత్వం తాన్తి ర్ముక్తాఫలేషు చ,

య థేతుదణ్డే మాధుర్య మాదార్యం సహజం తథా. 86

త్వయ్యైక మాదార్యం విద్యతే చే దస్మిక్ నింహసన ఉపవిశ." త చ్చుత్వా రాజా తూష్ణీం బధూవ.

ఇతి తృతీయోపాఖ్యానమ్.

అథ చతుర్థోపాఖ్యానమ్.

భూసురేణ కృతినా శృతజ్ఞతాశోధనాయ తనయో మహీపతే,

ఏకదా కుహనయావహరితో గూఢ మిత్యభినివేదయ త్యసా. 87

శరీరాంతః = మనుజులకు, సహజః = కూడఁబుట్టిన, గుణః = మగుణము, తథాహి = అది యుక్తమేకదా!

86. చమ్యకేషు = సంపంగిపువ్వులయందు, సువర్ణత్వం = బంగారువన్నెయు, ముక్తాఫలేషు = ముత్యములయందు, తాన్తిః-చమ్రమెఱుఁగును, ఇతుదణ్డే = చెఱుకుగడయందు, మాధుర్యం = తీపియు, యథా = ఎట్లో, తథా = అట్లే, బేదార్యం = ఈవియు, సహజం = కూడఁబుట్టినగుణము.

త్వయి = నీయందు, ఏవం-బేదార్యం = ఇట్లు ఈవి, విద్యతే-చేత్ = ఉన్నదేని, అస్మిక్ నింహసన = ఈనింహసనమునందు, ఉపవిశ = కూర్చుండుము. తత్ శ్చుత్వా = అదివిని, రాజా = భోజుడు, తూష్ణీంబధూవ = కూనములో నుండెను.

మూడవకథ ముగిసెను.

నాల్గవకథ.

87. కృతినా = సేర్పరియగు, భూసురేణ = బాపనిచేత, మహీపతే = విక్రమార్కస్వపతియొక్క, శృతజ్ఞతాశోధనాయ = నెనరు (ను) కనిపెట్టుటకై, మహీపతే = స్వపాలునియొక్క, తనయః = కొడుకు, ఏకదా = ఒకనాడు, కుహనయా = మోగుముచేత, గూఢం = రహస్యముగా, అపహరితః = దొంగిలించఁబడెను. ఇతి = అని, అసా = ఈ నాలుగవబొమ్మ, అభినివేదయతి = తెలుపుచున్నది.

చతుర్థో పాఖ్యా న ఘోషాదు సంఖ్యః

భూయోఽప్యేకదా సింహాసన మారోఘ మగచ్ఛతి. **అబ్రవీత్** :- 'యది త్వ దాదార్యణ విక్రమార్క మనుసరేత్సర్వీదం సింహాసన మారోహ.' రాజా. - 'బ్రూహి మే త స్యాదార్యవృత్తాంతమ్.' తతః సాలభజ్ఞికా కథాం కథయతు మారేభే.

విక్రమాదిత్యే రాజ్యం తుర్వ తుజ్జయిన్యాం బ్రాహ్మణః కోఽపి సకలవిద్యా విచక్షణః సకలగుణాలంకృత శ్చ పర మపుత్రః సమభవత్. తం చైకదా తత్ప్రియసి జగాదః - 'భోః ప్రాణనాథ, పుత్రం వినా గృహస్థస్య గతి ర్నాస్తితి స్మృతి పురాణవిదః సమానునన్తి.

తథాచ, అపుత్రస్య గతి ర్నాస్తి స్వర్గో నైవ చ నైవ చ, తస్మాత్ పుత్రముఖం దృష్ట్వా భవేత్ పశ్చాద్ధి తాపసుః. 88

భూయోఽపి=మరల, ఏకదా=ఒకనాడు, భోజే = భోజమహారాజా, సింహాసనం=సింహాసనమును, ఆరోఘం=ఎక్కుటకై, అగచ్ఛతి=రాగా, సాలభజ్ఞికా = బాప్తు, అబ్రవీత్ =పలికెను. త్వం=నీవు, ఔదార్యణ = దాతృత్వముచే విక్రమార్కం=విక్రమవృత్తులు, అనుసరే=యది=పోలితివేని, తర్హి=అయితే, ఇదం=సింహాసనం=ఈగర్దియను, ఆరోహ=ఎక్కుము. రాజా (అబ్రవీత్)=రాజాఅడిగెను. 'తస్య=అతనియొక్క, ఔదార్యవృత్తాంతమ్=దానమహిమను, బ్రూహి=చెప్పుము.' తతః = తర్వాత, సాలభజ్ఞికా = బాప్తు, కథాం=కథను, కథయతుం=చెప్పటకు, ఆరేభే=ప్రారంభించెను

విక్రమాదిత్యే=విక్రమార్కమహారాజా, రాజ్యంతుర్వతి = రాజ్యపరిపాలనము జేయుచుండగా, ఉజ్జయిన్యాం=ఉజ్జయినియందు, కోఽపి=ఒకానొక, బ్రాహ్మణః = విప్రుడు, సకలవిద్యావిచక్షణః = అన్నివిద్యలందు నేర్పరియును, సకల గుణ అలంకృతశ్చ=అన్నిగుణములచే నలంకరింపబడినవాడును నైన, పరం=అయితే, అపుత్రః = బిడ్డలులేనివాడుగ, సమభవత్ = ఉండెను. తంచ = అతనిని. ఏకదా = ఒకనాడు, తత్ప్రియసి=అతనిభార్య, జగాద=పలికెను. 'భోః ప్రాణనాథ = ఓప్రాణనాయకుడా! పుత్రంవినా=కొడుకులేక, గృహస్థస్య=కుటుంబికి, గతిః=పుణ్యగతి, నాస్తి=లేదు.' ఇతి=అని, స్మృతిపురాణవిదాః=ధర్మశాస్త్రములు పురాణములు నెఱిగినవారు, సమానునన్తి = చెప్పుచున్నారు.

88. అపుత్రస్య=పుత్రులులేనివానికి, గతిః = దిక్కు, నాస్తి=లేదు, స్వర్గః = దివ్యలోకము, నైవచ నైవచ=లేనేలేదు. తస్మాత్ =కనుక, పుత్రముఖం = కొడుకుని మోమును, దృష్ట్వా = చూచి, పశ్చాత్-హి=చెనుక నే, తాపసుః=నానప్రయత్నముగా, భవేత్ = కావలయును.

శరద్దీపకః ప్రభాతోద్దీపకో రవిః,

త్రైలోక్యదీపకో ధర్మః సుపుత్రః కులదీపకః.

89

నాగో భాతి మదేన ఖం జలధరైః పూర్ణేంద్రనా శర్వరీ

శీలేన ప్రమదా జవేన తురగో నిత్యోత్సవైర్నన్దిరమ్,

వాణీ వ్యాకరణేన హంసమిథునైర్నద్యః సభా పణ్డితైః

సత్పుత్రేణ కులం నృపేణ వసుధాలోకత్రయం భానునా.” 90

త చ్చుత్వా భూసురః ప్రాహః—“ప్రియే, సత్య మవాడి. పర మద్యమేన వినా ద్రవ్యం, గురుశుక్రాహం వినా విద్యా, పరమేశ్వరప్రసాదం వినా సంకలి శ్చ న లభ్యతే. ఉక్తం చ,

నిరస్తరం సుఖాపేక్షా హృదయే యది వర్తతే,

89. శరద్దీపకః=రాత్రిని వెలుగజేయువాడు, చంద్రః=చంద్రుడు. ప్రభా త్తదీపకః=సగటిని వెలుగజేయువాడు, రవిః=నూర్పుడు. త్రైలోక్యదీపకః= మూల్లోకమును వెలుగజేయునది, ధర్మః=ర్యాయము, కులదీపకః=వంశమును వెలుగజేయువాడు, సుపుత్రః=మంచికొమరుడు.

90. నాగః=ఎనుగు. మదేన=క్రొవ్వుచేతను, ఖం=ఆకాశము, జలధరైః=మేఘములచేతను, శర్వరీ=రాత్రి. పూర్ణేంద్రనా=నిండుచందరునిచేతను, శీలేన=మంచినదనదీచేత, ప్రమదా=ఆడుదియు, జవేన=వడిచేత, తురగః=గుఱ్ఱమును, నిత్యఉత్సవైః=ఎడతెగనివేడుకలచే, మన్దిరం=ఇల్లును, వాణీ=వాక్కు, వ్యాకరణేన=అక్షరప్రమచేతను, హంసమిథునైః=రాయంచలదంపతులచేత, నద్యః=ఏళ్లును, సభా=కూటము, పణ్డితైః=యోగ్యులచేతను, సత్పుత్రేణ=మంచి కుమారునిచేత, కులం=వంశమును, నృపేణ=రాజుచేత, వసుధా=భూమియు, లోకత్రయం=మూల్లోకములున, భానునా=నూర్పునిచేతను, భాతి=వెలుగుచున్నది.

తత్=ఆమాటను, శ్చుత్వా=ఓని, భూసురః=బ్రాహ్మణుడు, ప్రాహ=పలికెను. ప్రియే=ఓచెలి! సత్యం=నిక్కము, అవాడిః=పరికిలివి, పరం=అయితే, ఉద్యమేనవినా=ప్రయత్నములేక, ద్రవ్యం=ధనమును, గురుశుక్రాహం=వినా=గురువునకు పరిచర్యలేక, విద్యా=చదువును, పరమేశ్వరప్రసాదం=దేవునికటాక్షములేక, సంకలిశ్చ=సంతానమును, న లభ్యతే=చిక్కదు.

91. నిరస్తరం=ఎల్లప్పుడు, సుఖాపేక్షా=సౌఖ్యమునందలియపేక్ష, హృదయే=మనస్సునందు, వర్తతే=ఉన్నట్టుయిన, దృఢం=గట్టి, భావం=తలం

కృత్వాభావం దృఢం నిత్యం భవానీవల్లభం భజేత్.” 91

త దాకర్ణ్య బ్రాహ్మణీ పున ర్జగాద—భోః స్వామికా, జానానీ కిల సర్వమ్. కుతః పరమేశ్వరప్రసాదనం కి మపి నానుతిషసి? బ్రాహ్మణః—“భోః ప్రియే, యుక్త మాహ భవతి.

యుక్తియుక్త ముపాదేయం వచనం బాలకా దపి,

విదుషా తు సదా గ్రాహ్యం వృద్ధా దపి న దుర్వచః” 92

ఇ త్యుక్త్వా స విప్రః పరమేశ్వరప్రసాదనాయ రుద్రానువాక్తై రయజత. అత్రైకదా రాత్రౌ బ్రాహ్మణం స్వప్నై జటామకుటధారీ కృపభవాహనః శైలతనయాసమాశ్రిష్ట వామతను శృంగైకలావతంసః పరమేశ్వర శృణుహః పద మవతీ రైన్యగ మవదత్—

పును, కృత్వా = చేసి, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, భవానీవల్లభం = పార్వతియొక్క భర్తను, భజేత్ = సేవింపవలెను.

తత్ = ఆమాటను, ఆకర్ణ్య = విని, బ్రాహ్మణీ = ఆవిప్రనిపెండ్లాడు, పునః = మరల, జగాద = పలికెను. భోః స్వామికా = నాథా! సర్వం = అంతయు, జానానీ కిల = గుర్రెఱుగుచువుగదా, కుతః = ఏల, పరమేశ్వరప్రసాదనం = పరమేశ్వరునికొర్రేమునుగలిగించునట్టి, కిమపి = ఏదియైనను, నానుతిషసి = చేయవుగదా, బ్రాహ్మణః-ప్రాహ = విప్రఁడటినె, భోః ప్రియే = ఓచేలీ! భవతి = నీవు, యుక్తం = తగినమాటను, ఆహ = చెప్పితివి.

92. విదుషా = తెలివికానిచేత, సదా = ఎల్లప్పుడు, యుక్తియుక్తం = యుక్తితోఁ గూడిన, వచనం = మాట, బాలకాత్-అపి = పిల్లవానికిడనుండియైనను, గ్రాహ్యం = కైకొనఁదగినది. దుర్వచః = చెడుమాట, వృద్ధాత్ - అపి = ముసలివానినుండియైనను, స-గ్రాహ్యం = కైకొనరాదు.

ఇతి = అని, ఉక్త్వా = చెప్పి, స-విప్రః = ఆబ్రాహ్మణుఁడు, పరమేశ్వర ప్రసాదనాయ = పరమేశ్వరుని సంబోధపెట్టుటకై, రుద్రానువాక్తైః = శివునిఁ గూర్చిన మంత్రములచేత, (తం = ఆపరమశివుని,) అయజత = పూజించెను. అథ = తర్వాత, ఏకదా = ఒకనాఁడు, రాత్రౌ = రాత్రియందు, బ్రాహ్మణం = ద్విజానిఁ గూర్చి, స్వప్నై = నిద్రయందు, జటామకుటధారీ = జడలను కిరీటమును ధరించిన వాఁడయి, కృపభవాహనః = ఎద్దువాహనముగాఁ గలవాఁడై, శైల...తనుః - శైలతన యా-పార్వతిచే, సమాశ్రిష్టః = కాఁగిలింపఁబడిన, వామతనుః = ఎడమవైపు శరీరము గలవాఁడై, చంద్రైకలా - అవతంసః = చంద్రునికలయే తలమానికముగాఁ గలవాఁడగు, పరమేశ్వరః = ఈశ్వరుఁడు, శృణుహః = కన్నులయొక్క, పదం = తావును

‘పుత్ర, ప్రదోషవ్రతమాచర. తేన తవ శుశ్రో భవిష్య తీతి బ్రాహ్మణ స్తు ప్ర
బుధ్య ససంభ్రమ ముత్థాయ, స్వప్నకృతాంతం కృద్ధేభ్యః నివేదయామాస. తేఽబ్రు
వః: “తాత, యథార్థోఽయం స్వప్నః. ఉక్తం చ, స్వప్నాధ్యాయే:

దేవో ద్విజో గురు ర్వాపి పితరో లిక్కిన స్తథా,

య ద్వదన్తి పచః స్వప్నే తత్ త ధైవ వినిర్దిశేత్. 93

అస్మిన్ ప్రతేఽనుష్ఠితే సర్వథా తవ శుశ్రో భవిష్య తీతి. తేషాం వచనం మనసి
కృత్వా బ్రాహ్మణో మార్గశీర్ష శుద్ధత్రయోదశ్యాం మన్దవాసరే కల్పాక్షప్రకా
రేణ ప్రదోషవ్రత మన్వతివత్. ఆ ధానుష్ఠితే చ వ్రతే, పరమేశ్వరః ప్రసన్నో
భూత్వా పుత్ర మస్మై ప్రాయచ్చత్. తదనంతరం బ్రాహ్మణ స్తస్య బాతకర్త విధాయ
(నందు), అవతీర్య = దిగి, (ప్రత్యక్షమై) ఏనం = ఈవిధముగా, అవదత్ =
పలికెను. పుత్ర = ఓకుమారా! ప్రదోషవ్రతం = ప్రదోషవ్రతమును, ఆచర =
చేయుము. తేన = దానిచేత, తవ=నీకు, పుత్రః = కొడుకు, భవిష్యతి-ఇతి=కలుగఁ
గలడని, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుడన్ననో, ప్రబుధ్య = మేల్కొని, ససం
భ్రమం = త్వరపాటుతోఁగూడ, ఉత్థాయ = లేచి, స్వప్నకృతాంతం = కలతోని
సంగతిని, కృద్ధేభ్యః = పెద్దలకొఱకు, నివేదయామాస = తెలిపెను. తే = వారు,
అబ్రువః = పలికిరి. తాత = ఓరినామనా! అయం-స్వప్నః=ఈకల, యథార్థః =
నిక్కమైనది. స్వప్నాధ్యాయే=స్వప్నాధ్యాయమందు, ఉక్తంచ=చెప్పబడినది.

93. దేవః = భగవంతుఁడు, ద్విజః = బ్రాహ్మణుఁడు, గురుః - వాఁసి =
ఆచార్యుఁడుగాని, పితరః = తల్లిదండ్రీ మున్నగువారు, తథా = అట్లే, లిక్కినః =
బ్రహ్మచారులు) యత్-వచః=ఏపలుకును, స్వప్నే = కలయందు, వదన్తి = పలుకు
చున్నారో, తత్=దానిని, తథా-ఏన=అట్లే, వినిర్దిశేత్ = తలంపకలెను.

అస్మిన్-వ్రతే=ఈవ్రతము, అనుష్ఠితే = చేయబడఁగా, సర్వథా = తప్పక,
తవ=నీకు, పుత్రః = కొమరుఁడు, భవిష్యతి = పుట్టగలఁడు. ఇతి=అని, తేషాం =
వారియొక్క, వచనం = మాటను, మనసి = మనస్సునందు, కృత్వా = చేసి (ఉంచు
కొని), బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, మార్గశీర్ష శుద్ధ త్రయోదశ్యాం = మార్గశీర్షమాసపు
శుక్లపక్ష త్రయోదశినాఁడు, మన్దవాసరే = శనివారమునాఁడు, కల్పాక్షప్రకా
రేణ = కల్పమందుఁ జెప్పినతెఱంగున, ప్రదోషవ్రతం = ప్రదోషవ్రతమును, అన్వతి
వత్ = చేసెను. అథ=తర్వాత, వ్రతే = వ్రతము, అనుష్ఠితేచి = చేయబడఁగాను,
పరమేశ్వరః=ఈశ్వరుఁడు, ప్రసన్నః - భూత్వా = ప్రత్యక్షమై, పుత్రం = కొడు
కుని, అస్మై = ఈతనికొఱకు, ప్రాయచ్చత్ = ఇచ్చెను. తదనంతరం = అటు
తర్వాత, బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, తస్య = అతనికి, బాతకర్త = పుట్టినప్పుడ

ద్వాదశే దివసే దేవదత్త ఇతి నామ చ కృత్యావశిష్టా న్యన్నప్రాశన చాలోపనయ
నాదీని కర్తాణి యథాకాల మకర్షీత్. వేదాః సాక్షా నధ్యాపయామాస. తతః
షోడశే వషే గోదానాదికం విధాయ సురూపాం బుద్ధిశీలతక్షణసంపన్నాం కామసి
కన్యకా మన్విష్య తస్య వివాహం కృత్వా జీవనం పరికల్ప్య స్వయం తీర్థయా
త్రాం కర్తుకామః పుత్రాయ బుద్ధి మేవ ముపదిదేశః 'పుత్ర స్ప్రాయతా ముప
దేశోఽయమ్. ఇహ పరత్ర చ సుఖకారీ మయా కథ్యతే.' దేవదత్తః.—'అర్య,
ధన్యోఽస్మి. యథేచ్ఛ ముపదిశతు భవాత్.' పితా.—“వత్స, అతికష్టం దళాం
ప్రాప్తోఽపి స్వధర్మాచారం మా పరిత్యజ. పరైః సహ వివాదం మా కర్షీః.
చేయుకర్తమును, విధాయ = చేసి, ద్వాదశేదివసే = పండ్రెండవదివమున, దేవదత్త
ఇతి = దేవదత్తుడని, నామ = పేరును, కృత్వా = పెట్టి, అశిష్టాని = తక్కిన,
అన్నప్రాశన చాల ఉపనయన ఆదీని = అన్నము తినిపించుట, పుట్టువెండుకలు
తీయుట, ఉపనయనము మొదలుగాఁగల, కర్తాణి=కర్తలను, యథాకాలం = కాల
ముతప్పక, అకర్షీత్ = చేసెను. వేదాః = వేదములను, సాక్షాత్ = ఆఱుగ
ములతో సమేతముగా, అధ్యాపయామాస=చదివించెను. తతః=తర్వాత, షోడశే
వషే = పదునాఱవయేట, గోదానాదికం = గోదానము మొదలుగాఁ గలకర్తను,
విధాయ = చేసి, సురూపాం = చక్కనిరూపుగలదియు, బుద్ధి...పన్నాం - బుద్ధి
= తెలివితోను, శీల = నడవడితోను, తక్షణ = చక్కని తక్షణములతోను, సం
పన్నాం = కూడినదగు, కామసి = ఒకానొక, కన్యకాం = పిల్లను, అన్విష్య
= వెదకి, తస్య = ఆతనికి. వివాహం = పెండ్లిని, కృత్వా = చేసి, జీవనం =
వృత్తిని, పరికల్ప్య = ఏర్పఱచి, స్వయం = తాను, తీర్థయాత్రాం = తీర్థములకై
యాత్రను, కర్తుకామః=చేయఁగోరినవాడయి, పుత్రాయ=కొడుకునకు, బుద్ధి=నీతిని,
ఏవం = ఇవిధముగా, ఉపదిదేశ = ఉపదేశించెను. పుత్ర = కుమారుడా!
అయంఉపదేశః = ఈయుపదేశము, స్ప్రాయతాం = వినబడుఁగాక. ఇహ = ఈ
లోకమునందును, పరత్రచ = పరలోకమందును, సుఖకారీ=మేలుచేయునట్టి, ఉప
దేశః = నీతి, కథ్యతే = చెప్పబడుచున్నది. దేవదత్తః-అహ = దేవదత్తుడు పలి
కెను. అర్య = నాయనా! ధన్యః = కృతార్థుడను, అస్మి=అయితిని, భవాత్ =
తమరు, యథేచ్ఛం = ఇష్టప్రకారము, ఉపదిశతు=ఉపదేశింపవలయు, పితా (ప్రా
చ) = తండ్రి (పలికెను). వత్స = నాయనా! అతికష్టం=కడుకష్టమైన, దళామ్=
అవస్థను, ప్రాప్తః-అపి=పొందినను, స్వధర్మ ఆచారం = తనకులధర్మములనడచుకొను
టను, మాపరిత్యజ = వదలవలదు. పరైః=సహ=ఇతరులతోడ, వివాదం = జగడ
మును, మాకర్షీః = చేయవద్దు. సర్వభూలేషు=అన్నిజంతువులయందు, దయాం =

సర్వభూతేభ్య దయాం కురు. పరమేశ్వరే భక్తిం విధేహి. పరస్మియో మా విలా
కయః. బలవద్విరోధం మా కురు. మర్త్యేషు మనువృత్తిం విధేహి. ప్రస్తావనదృశం
వదః. స్వవితానుసారేణ వ్యయం కురు. సజ్జనా నాశ్రయః. దుర్జనాన్ పరిహర. స్త్రీ
భోగ్య గుహ్యం మా వద" ఏవ మన్యాశ్చ నీతి రుపదిశ్య స్వయం వారాణసిం జగము.
దేవదత్తశ్చ పితృ రుపదేశం పాలయన్ తత్రైవ నగరే సుఖ మువాస.

అత్రైకదా హోమాయ సమిధః సమాహర్యం స మహదరణ్యం ప్రవిశ్య యా
వత్ సమిధ శ్చిచ్ఛేద, తావద్విక్రమా రాజా మృగయార్థం విపినమవగాహ్య మహాన్త
పేకం నూకర మనుధావన్ తత్రైగత్య దేవదత్తం దృష్ట్వా పురమార్గం జానన్మపి
పప్రచ్ఛ. తేన పృష్టో దేవదత్తః స్వయ మగ్రే గచ్ఛన్ రాజానం నగర మనీనయత్

దయను, కురు = చేయుము. పరమేశ్వరే = పరమేశ్వరునియందు, భక్తిం = శ్రద్ధను,
విధేహి = చేయుము-ఉంచుము. పరస్మియః = పొరుగిండ్ల ఆడువాండ్రను, మావి
లాకయ = చూడకుము. బలవత్ విరోధం = బలవంతునితో పగను, మా-కురు = చేయ
కుదు, మర్త్యేషు = గుట్టు తెలిసినవారియందు, అనువృత్తిం = అనుసరణను, విధేహి
= చేయుము. ప్రస్తావనదృశం = ప్రస్తావమునకుఁ దగినట్లు, వద = పలుకుము, స్వవిత్ర
అనుసారేణ = తనద్రవ్యమునకుఁ దగినరీతి, వ్యయం = ఖర్చును, కురు చేయుము.
సజ్జనాన్ = సత్పురుషులను, అశ్రయః = చేరుము. దుర్జనాన్ = దుష్టులను, పరిహర =
వదలి పెట్టును. స్త్రీభ్యః = ఆడువారికి, రహస్యం = గుట్టును, మావద = చెప్ప
కుము. ఏవం = ఇట్లు, అన్యాః = ఇతరములయిన, నీతిః = నీతులను, ఉపదిశ్య = బోధించి,
స్వయం = తాను, వారాణసిం = కాశీకి, జగము = వెళ్లెను. దేవదత్తశ్చ = దేవదత్తుఁడును,
పితృః = తండ్రియొక్క, ఉపదేశం = బోధను, పాలయన్ = రక్షించుచు, తత్ర-నగరే -
ఏర = ఆపట్టణమునందే, సుఖం = హాయిగా, ఉవాస = నివసించెను.

అథ = పిమ్మట, ఏకదా = ఒకప్పుడు, హోమాయ = హోమముకొఱచు,
సమిధః = సమిత్తులను, సమాహర్యం = తెచ్చుటకై, సః = ఆ బ్రాహ్మణుఁడు,
వావత్ = గొప్ప, అరణ్యం = అడవిని, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, యావత్ =
ఎవ్వడు, సమిధః = సమిత్తులను, చిచ్ఛేద = నలుకనో, తావత్ = అప్పుడు, విక్ర
మా-రాజా = విక్రమార్కమహారాజా, మృగయార్థం = వేటకొఱచు, విపినం =
అడవిని, అవగాహ్య = చొచ్చి, మహాన్తం = గొప్ప, ఏకం = ఒక, నూకరం = నీడు
పరిచి, అనుధావన్ = వెంటడించుచు, తత్ర = అచ్చటికి, ఆగత్య = వచ్చి, దేవదత్తం =
దేవదత్తుని, దృష్ట్వా = చూచి, పురమార్గం = పట్టణమునకు దారిని, జానన్మపి = ఎఱిగి
యొందియ, పప్రచ్ఛ = అడిగెను. తేన = అతనిచేత, పృష్టః = అడుగఁబడిన, దేవ
దత్తః = దేవదత్తుఁడు, స్వయం = తాను, అగ్రే = ముందుగా, గచ్ఛన్ = పోవుచును,

తదనంతరం రాజా దేవదత్తం బహుధా సమూహ్య కృత్రాపి రాజకార్యే న్యయుల్లి.
ఏనం మహాకాళం సమలించక్రమ.

అతైకదా రాజా మధ్యేసభ మవాడిత్ : 'కథమహం దేవదత్తకృతా దుష్ట
కారా దుత్తీన్లో భవిష్యామి ? య దయం మాం మహతోరణ్యా న్నగర మనై
షీత్.' తదాకోఽపి జగాద:—“హస్తాయం మహాపురుషః ! యత్ కృత మప
కారం చిరాదపి న విస్తరతి. తథా చోక్తమ్:

ప్రథమవయసి పీఠం తోయ మల్పం స్మరంతః

శిరసి నిహితభారా నారికేళా నరాణామ్,

సలిల మమృతకల్పం దద్యు రాజీవితాంతం

న హి కృత ముపకారం సాధనో విస్తరన్తి.”

94

రాజానం = రాజాను, నగరం = పురమునకు, అనీనయత్ = తోడ్పొందిపోయెను.
తదనంతరం = అటుతర్వాత, రాజా = విక్రమార్కుమహారాజాను, దేవదత్తం = దేవ
దత్తుని, బహుధా = పెక్కురెఱుగుల, సమూహ్య = గారించి, కృత్రాపి = ఒకా
నొక, రాజకార్యే = ఉద్యోగమునందు, న్యయుల్లి = ఉంచెను. ఏనం = ఇట్లు,
మహాకా = చాల, కాలః = కాలము, సమలించక్రమ = గడచెను. అథ = తర్వాత,
ఏకదా = ఒకనాఁడు, రాజా = రాజు, మధ్యేసభం = సభనడును, అవాడిత్ =
పలికెను. అహం = నేను, కథం = ఏలాగు, దేవదత్తకృతాత్ = దేవదత్తునిచే
జేయబడిన, ఉపకారాత్ = ఉపకారమునుండి, ఉత్తీర్ణః = తరించినవాడను, భవి
ష్యామి = కాఁగలను, యత్ = ఏల, ఆయం = ఇతఁడు, మాం = నన్ను, మహతః =
గొప్ప, అరణ్యాత్ = అడవినుండి, నగరం = పట్టణమునకు, అనైషీత్ = పిల్చుకొని
వచ్చెనో. తదా = అప్పుడు, కోఽపి = ఒకానొకఁడు, జగాద = పలికెను. హస్త =
ఆహా యేమివింత!, ఆయం = ఇతఁడు, మహాపురుషః = గొప్పవాఁడు, యత్ = ఏల,
కృతం = చేయబడిన, ఉపకారం = మేలును, చిరాదపి = బహుకాలమునకైనను, న
విస్తరతి = మఱువఁడు, తథాచ = అట్లు, ఉక్తం = చెప్పబడినది.

94. నారికేళాః = కొబ్బరిచెట్లు, ప్రథమవయసి = బాల్యమునందు, పీఠం =
(తమచే) త్రాగబడిన, అల్పం = కొంచెమైన, తోయం = నీటిని, స్మరన్తః = తలచుచు,
శిరసి = నెత్తిని, నిహితభారాః = ఉంచుకొంటివ బరువుగలవై - బరువునుమోయుచు,
అజీవితాంతం = ప్రాణమున్నంతవఱకు, నరాణాం = మానవులకు, అమృతకల్పం =
అమృతముతో సమానమైన, సలిలం = నీటిని, దద్యుః = ఇచ్చుచున్నవి. సాధనః =
సత్పురుషులు, కృతం = జరుగజేయబడిన, ఉపకారం = మేలును, న విస్తరన్తి =
మఱువఁగవు.

బ్రాహ్మణుడు రాజుతో వచనం శ్రుత్వా స్వమనసి విచచారః 'అహో! రాజా కి మేవం వదతి? కిం నా మానా ముపాకరవమ్? కి మేతత్ తథ్యం వా మిథ్యా వా? అస్య ప్రత్యయం పశ్యేయమ్.' ఇతి విచార్య రాజపుత్ర మపహృత్య స్వమన్దిరే సంగోప్య తస్య కణ్ఠభూషణ మేకం స్వభృత్యవాస్తే దత్త్వా విపణ్యాం విక్రేతుం ప్రేషయత్. అస్తి న్నవసరే రాజమన్దిరే 'రాజకుమారః కేశాపి చోరేణాపహృతో మారిత్' ఇతి మహాకా కోలాహలః సమభూత్, రాజాఽపి పుత్రమార్గణాయ సర్వ త్రాధికారిణః ప్రాహ్నితో. తదా తే సర్వతః పరిభ్రమన్తో విపణీమధ్యే దైవా దాభరణవాస్తం దేవదత్తభృత్య మపశ్యత్. తత స్తదాభరణం రాజకుమార స్త్యేతి జ్ఞాత్వా తం బద్ధాన్

తా. పెంకాయచెట్టు తాము చిన్న మొక్కలై యున్నప్ప డితరుల తమ్ము నీరు పోసి పెంచినది మఱచిపోక జ్ఞప్తియుంచుకొని, తాము పెద్దలై సతర్వాత వారికి మాటు మేలుగాఁ దమయావజ్జీవమును తియ్యనినీటిని నిచ్చుచున్నది. కనుక, లోకమునందు సాధువు లుపకారమును మఱవరు.

బ్రాహ్మణుడు = బ్రాహ్మణుడననో, రాజుః = రాజయొక్క, వచనం = మాటను, శ్రుత్వా = విని, స్వమనసి = తనమనస్సునందు, విచచార = యోచించెను. అహో = ఓహో, రాజా = రాజు, కిం = ఏమి, ఏవం = ఇట్లు, వదతి = మాటాడుచున్న వాఁడు, అహం = నేను, కింనామ = ఎంతమాత్రము, ఉప-అకరవం = ఉపకారము చేసితిని, కిం-ఏతత్ = ఏదియిది, తథ్యంవా = నిక్కమా, మిథ్యావా = అసత్యమా, అస్య = దీనియొక్క, ప్రత్యయం = నిజమును, పశ్యేయం = చూడవలెను. ఇతి = అని, విచార్య = యోచించి, రాజపుత్రం రాజకుమారుని, స్వమన్దిరే = తనయింట, సంగోప్య = దాచియుంచి, తస్య = వానియొక్క, కణ్ఠభూషణం = మెడసామును, ఏకం = ఒకదానిని, స్వభృత్యవాస్తే = తనపనివానిచేతను, దత్త్వా = ఇచ్చి, విపణ్యాం = బజారునందు, విక్రేతుం = అమ్ముటకై, ప్రేషయత్ = పంపెను. అస్తికా - అవసరే = ఈ కేళయందే, రాజమన్దిరే = రాజగృహమున, రాజకుమారః = రాజ పుత్రుఁడు, కేశ - అపి = ఒకానొక, చోరేణ = దొంగచేత, అపహృతః = దొంగి లింపఁబడి, మారితః = చంపఁబడెను. ఇతి = అని, మహాకా = గొప్ప, కోలాహలః = గుండడి, సమభూత్ = కలిగెను. రాజాఽపి = రాజును, పుత్రమార్గణాయ = పుత్రుని వెదకుటకై, సర్వత్ర = అంతటను, అధికారిణః = పనివారిని, ప్రాహ్నితో = పంపెను. తదా = అప్పుడు, తే = వారు, సర్వతః = అంతట, పరిభ్రమన్తః = తిరుగుచు, విపణీమధ్యే = అలకడిబిళినడుము, దైవాత్ = హఠాత్తుగా, ఆభరణవాస్తం = సాముచేతఁగఱచానిని, దేవదత్తభృత్యం = దేవదత్తునిపనివానిని, అపశ్యత్ = చూచిరి. తతః = తర్వాత, తత్ = ఆభరణం = అసాము, రాజకుమారస్య = రాజకుమారు

రాజసమీపం నిన్యః. రాజాఽపి తం దృష్ట్వాచాచ:—‘రే రే భృత్య! పాపిష్ఠ! కథ
మేత దాభరణం తవ హస్తే సమాగతం?’ భృత్యః—‘అహం దేవదత్తస్య భృత్యః.
ఏతదాభరణం విపణిమధ్యే విక్రీయ ధన మాన యేతి తేన ప్రేషితోఽస్మి’. తతో
రాజా దేవదత్త మాహూయైవ మపుచ్ఛత్—‘ఏతదాభరణం కస్తే దదా?’ దేవ
దత్తః—‘న కోఽపి. అహ మేవ ధనలోలుప స్తవ కుమారం హత్వా తద్భూషణాని
గృహీత్వా తేషా మిద మేక మాభరణం విక్రేతు మదామ్. ఇదానీం య ద్రోచతే తు
భ్యం తత్ కురు. మమ కర్తవ్యా దేవం బుద్ధి రుత్పన్నా.’ ఇతి భణి త్వాఽవనతవదన
స్తస్థా త చ్ఛ్చుత్వా రాజా కి మపి ప్రతికర్తుం న కళాక. తదా సభ్యః కచ్చి దాహా :

నిది, ఇతి = అని, జ్ఞాత్వా = ఎఱిగి, తం = ఆతనిని, బద్ధాః = కట్టి, రాజ
సమీపం = రాజసమీపమునకు, నిన్యః = తోడ్కొనిపోయిరి, రాజాఽపి = రాజును,
తం = ఆతనిని, దృష్ట్వా = చూచి, ఉవాచ = పలికెను. రేరేభృత్య = ఓరేరి
పనివాడా, పాపిష్ఠ = పాపాత్ముడా, కథం = ఎట్లు, ఏతత్ - ఆభరణం = ఈ
సాము, తవ=నీయొక్క, హస్తే=చేతియందు (కిం), సమాగతం=వచ్చినది? భృత్యః
(ప్రాహ) = పనివాడు పలికెను. అహం = నేను, దేవదత్తస్య=దేవదత్తునియొక్క
భృత్యః = బంటును, ఏతత్ - ఆభరణం = ఈసామును, విపణిమధ్యే = అంగడిబి
యందు, విక్రీయ = అమ్మి, ధనం=సామును, అనయ=తెచ్చు, ఇతి = అని, తేన =
ఆదేవదత్తునిచేత, ప్రేషితః=అస్తి = పంపబడితిని. తతః=తర్వాత, రాజా = రాజా,
దేవదత్తం = దేవదత్తుని, ఆహూయ = పిలిచి, ఏవం=ఇట్లు, అపుచ్ఛత్=పలికెను.
ఏతత్ - ఆభరణం = ఈసామును, కః = ఎవడు, తే = నీకు, దదా = ఇచ్చెను.
దేవదత్తః (అవదత్) = దేవదత్తుఁ డిట్లనెను. కోఽపి=ఎవఁడును, న (దదా)=ఇయ్య
లేదు. అహం=ఏవ = నేనే, ధనలోలుపః=ద్రవ్యముం దపేక్షగలవాడనై, తవ =
నీయొక్క, కుమారం = కొడుకును, హత్వా = చంపి, తద్భూషణాని = ఆతని
సాములను, గృహీత్వా = కైకొని, తేషాం = వానిలోపల, ఇదం - ఏకం - ఆభ
రణం = ఈయొకసామును, విక్రేతుం = అమ్ముటకు, అదామ్ = ఇచ్చితిని. ఇదానీం =
ఇప్పుడు, తుభ్యం = నీకొఱకు, యత్ = ఏది, రోచతే=ఇష్టపడుచున్నదో, తత్ =
దానిని, కురు = చేయుము. మత్ = నాకు, కర్తవ్యాత్ = పూర్వజన్మపుర బాప
కర్తవ్యము, ఏవం = ఇట్లు, బుద్ధిః = తెలివి, ఉత్పన్నా = పుట్టినది. ఇతి = అని,
భణిత్వా = పలికి, అవనతవదనః = వంగినమోము గలవాడయి, తస్థా = ఉండెను.
తత్ = అయితను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = రాజా, కిమపి = ఏమియు, ప్రతి
కర్తుం = బహుశచేయుటకు, న-కళాక=చాలించరాదును. తదా=అప్పుడు. కచ్చిత్ =
ఓకొక, సభ్యః = సభలోనుండువాడు, అహ = పలికెను. ‘అహా! = అహా,

‘అవలో! అయిం సర్వధర్మకాస్త్రవేత్తా, కథమిదృశే పాపే కర్తణి బుద్ధి మక రోత్!’ అభరః కృత్వాచాః: “కిం చిత్తమ్? స్వకర్మణా ప్రేరిత సైవకం బుద్ధి రజాయత, ఉక్తం చ:

కిం కిం కరోతి న ప్రాజ్ఞః ప్రేర్యమాణః స్వకర్మభిః,

ప్రాగేన హి మనుష్యాణాం బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ.”

95

తత్ర పరే శేచన రాజాన మబ్రువత్:—‘దేవ! య దయం బాలసూతీ, పునః స్వర్గ స్తేయా చ, తతః ఖాదిరేణ కూలేన వా నైవత్యః’ తదా మన్త్రిణః ప్రామాః:—‘ఇమం తిలాంశఖడ్గాత్ కృత్వైతన్తాంసేన గృధ్రేభ్యో బలి ద్దాతవ్యః’. ఇతి తేహం వచ నం శ్రుత్వా రాజా జగాద:—“భోః సభ్యాః! అయం మా మౌక్తికః పురమార్గ

అయం = ఇతఁడు, సర్వధర్మకాస్త్రవేత్తా = అన్నిధర్మకాస్త్రముల నెఱిగినవాఁడు, కథం = ఏలాగు, మిదృశే = ఇట్టి, పాపే = చెడ్డదైన, కర్తణి = పనియందు, బుద్ధిః = తలంపును, అకరోత్ = చేసెను. అభరః-కృత్ = మఱియొకఁడు, అనా = పలికెను. కిం - చిత్తమ్ = ఏమియింత, స్వకర్మణా = తనపాపకర్మచేత, ప్రేరితస్య = ప్రోత్సహింపబడినదీనికి, ఏవం = ఇట్లు, బుద్ధిః = తలంపు, అజాయత = పుట్టెను, ఉక్తంచ = అట్లు చెప్పబడినది.

95. ప్రాజ్ఞః = తెలివి గలవాఁడైనను, స్వకర్మభిః = తనజన్మాంతరపుల బాప కర్మలచేత, ప్రేర్యమాణః = ప్రోత్సహింపబడినవాఁడై, కింకిం = ఏమిని, న కరోతి = చేయఁడు, ప్రాగ్-ఏవ = ముందుగానే, మనుష్యాణాం = మానవులయొక్క, బుద్ధిః = తెలివి, కర్మ-అనుసారిణీ = జన్మాంతరమందలి పాప పుణ్య కర్మలను అనుసరించునది.

తత్ర = అసభయందు, పరే-శేచన = మఱికొందఱు, రాజానం = రాజునుగూర్చి, అబ్రువత్ = పలికిరి. దేవ = ఓ స్రధూ, యత్ = ఏకారణమువలన, అయం = నీడు, బాలసూతీ = పిల్లవానినిఁ జంపినవాడో, పునః = మఱియు, స్వర్గ స్తేయాచ = బంగారు దొంగిలించినవాడో, తతః = ఆకారణమువలన, ఖాదిరేణ = చంద్రకొయ్యలోఁ జేయబడిన, కూలేన = కొర్రచేత, వా నైవత్యః = చంపఁదగినవాఁడు, తదా = అప్పుడు, మన్త్రిణః = మంత్రులు, ప్రామాః = పలికిరి. ఇమం = దీనిని, తిల - అంశ ఖండాత్ = నూపురింజలంత రుసుకలుగా, కృత్వా = చేసి, ఏతత్-మాంసేన = దీనిమాంస ముతో, గృధ్రేభ్యః = గ్రద్దలకొఱకు, బలిః = ఆహారము, దాతవ్యః = తొలఁదగినది. ఇతి = అని. తేహం = వారియొక్క, వచనం = పలుకును, శ్రుత్వా = విని, రాజా = రాజు, జిగాడ = పలికెను. భో-సభ్యాః = ఓ సభ్యులారా! అయం = ఇతఁడు, మాం = నన్ను, ఆక్రి తావత్ ప్రేరియించినవాఁడు, పురమార్గప్రకర్యసాత్ = కట్టుకమార్గమును పాటించునట్లు;

ప్రదర్శనా దుపకారీ చ. అతోఽస్త్రికాగుణదోషచింతా న కాశ్యా. ఉక్తం చ:

చన్ద్రః శ్చయీ ప్రకృతివక్రతనుః కళశ్చీ

దోషాకరః స్ఫురతి మిత్రవిపత్తికాలే,

మూర్ధ్నా తథాఽపి సతతం ధ్రియతే హరేణ

నైవాశ్రితేషు మహతాం గుణదోషచింతా.

96

కిం చ: ఉపకారిషు య: సాధు: సాధుత్వే తస్య కో గుణః,

అపకారిషు య: సాధు: స సాధు: సద్భి రుచ్యతే.”

97

ఇతి భటిత్యా రాజా దేవదత్త మవలోక్య “సఖే! కిచ్చి దపి భయం చేకసి మా

ఉపకారీచ = ఉపకారమును జేసినవాడును, అతః = కనుక, అస్త్రికా = వీనియందు,

గుణదోషచింతా = ఇదిమంచి-ఇదిచెడ్డ అను విచారము, నకాశ్యా = చెయఁదగినదికాదు.

ఉక్తం చ = అట్లు చెప్పఁబడినది.

96. చన్ద్రః = చందురుడు, శ్చయీ = నశించువాడు (శ్చయరోగము గల

వాడు), ప్రకృతి...తనుః - ప్రకృతి = స్వభావముచేత, వక్ర = వంకరయిన (కపట

ముతోఁగూడిన), తనుః = శరీరముగలవాడు (మనసుగలవాడు), కళశ్చీ = దోషము

(నలుపు) గలవాడు, దోషాకరః - (దోష+అకరః) = దోషములకు గనియైన

వాడు, (దోషాత్కరః) = రాత్రినిజేయువాడు, మిత్రవిపత్తికాలే = స్నేహితుని

యాపత్కాలమందు (నూర్చుని యస్తమయకాలమందు), స్ఫురతి = సంతోషించు

చున్నాడు (వెలుగుచున్నాడు). తథాఽపి = అట్లున్నను, హరేణ = ఈశ్వరునిచేత,

సతతం = ఎల్లప్పుడు, మూర్ధ్నా = శిరముచేత, ధ్రియతే = మోయఁబడుచున్నాడు.

మహతాం = గొప్పవారికి, ఆశ్రితేషు = తమనాశ్రయించినవారియందు, గుణదోష

చింతా = గుణదోషములయొక్క విచారణ, న-ఏవ = లేనీలేదు. కించ = మఱియు,

97. ఉపకారిషు = ఉపకారము చేయువారియందు, యః = ఎవ్వఁడు, సాధుః =

మంచివాడో, తస్య = వానియొక్క, సాధుత్వే = మంచితనమునందు, కః-గుణః =

ఏమిఁజేలు!, అపకారిషు = కీడుచేయువారియందు, యః = ఎవఁడు, సాధుః = మంచి

వాడో, సః = వాడు, సాధుః = మంచివాడుగా, సద్భిః = పెద్దలచేత, ఉచ్యతే =

చెప్పఁబడుచున్నాడు.

ఇతి = అని, భటిత్యా = చెప్పి, రాజా = విక్రమార్కుడు, దేవదత్తం =

దేవదత్తుని, అవలోక్య = చూచి, ‘సఖే = సఖికాదా, కిచ్చిత్-అని = ఇంచు

త్తనకు, భయం = వెంట్రును, చేకసి = ముగియునందు, భోక్తృణా = తేజులందు, మహా =

రాక్షిః మమ పుత్రో బలియసా పురాకృతేన కర్తవ్యా నాతః. కిం నామ త్వయా కృతమ్? ప్రాక్కృతం కో నా లబ్ధయితుం శ్చ మేత. తథాహి:

మూలా లక్ష్మీః పితా విష్ణుః స్వయం చ విషమాయుధః,

తథాఽపి శమ్భునా దగ్ధః ప్రాక్కృతం కేన లబ్ధ్యతే? 98

అన్యచ్చ, మహా త్వరణ్యే పతితం మాం నగర మనీనయః కిం. ఆత్ర ప్రత్యుపకార సహస్రై రపి న తావక మృణ మప నేతుం ప్రథవామి," ఇతి సమావ్యాప్త్య తం వస్త్రా భరణాదీనా సంభావ్య విససర్జ. దేవదత్తస్తు పరమానందభరిత స్తంకుమారం స్వగృహా దానీయ రాజ్ఞే దదా. తతో విస్మితేన రాజ్ఞాఽభాణి:—“దేవదత్త! కి మేవం కృతమ్?” దేవదత్తః—“భోరాజా! శ్రూయతామ్. త్వయా సభామధ్యే బహువారం నాయుక్త, పుత్రః = కొడుకు, బలియసా = కడుగుపప్పదైన, పురాకృతేన = ముందుచేసిన, కర్తవ్యా = పాపకర్తముచేత, నాతః = చచ్చెను. త్వయా = నీచేత, కింనామ=ఏమి, కృతం = చేయబడినది? ప్రాక్ కృతం = పూర్వజన్మకృతమును, కోనా = ఎవరచేసి, లబ్ధయితుం = దాటుటకు, శ్చ మేత = చాలును? తథాహి = అదియుక్తమే.

98. మూలా=కల్పి, లక్ష్మీః=లచ్చి, పితా=తండ్రియో, విష్ణుః=వెన్నుడు, స్వయంచ = తానును, విషమ-ఆయుధః = క్రూరపుటాయుధములు (జేసి ఆయుధములు) గలవాడు, తథాఽపి=అయినను, శమ్భునా=ఈశ్వరునిచేత, దగ్ధః=తొప్పబడినవాడు. ప్రాక్కృతం = ముందుచేసినకర్తము, కేన=ఎవనిచేత, లబ్ధ్యతే=దాటుటబడుచున్నది.

అన్యచ్చ=మఱియు, మహతి=గొప్ప, అరణ్యే=అరణ్యమునందు, పతితం=చిక్కిన, మాం=నన్ను, నగరం=పట్టణమును, అనీనయః=ఐ = పొందించిలివికదా, ఆత్ర = ఇవిషయమున, ప్రత్యుపకారసహస్రైః=అపి = వేలకొలది మాటుమేలులచేతనయినను, తావకం=నీదను, ఋణం=అప్పును, అవ నేతుం=తీర్చుటకు, నప్రథవామి=చాలను, ఇతి = అని, సమావ్యాప్త్య=తోటడించి, తం=అతనిని, వస్త్ర-ఆభరణ-ఆదీనా=బట్టలు సాములు మొదలుగాఁగలవానిచేత, సంభావ్య = గారవించి, విససర్జ = వదలిపెట్టెను. దేవదత్తస్తు=దేవదత్తుడును, పరమ-ఆనందభరితః=ఎక్కువసంతోషముతో నిండినవాడై, తంకుమారం = అకుమారుని, స్వగృహాత్ = తనయంటినుండి, అనీయ=తోడితెచ్చి, రాజ్ఞే = రాజాకొఱకు, దదా = ఇచ్చెను. తతో = తర్వాత, విస్మితేన = అశ్చర్యముందిన, రాజ్ఞా = విక్రమార్కునిచేత, అభాణి = పలుకఁబడెను, “దేవదత్త = దేవదత్తుడా, కిం = ఎందుకు, ఏవం = ఇట్లు, కృతం = చేయఁబడెను.” దేవదత్తః (అహ) = దేవదత్తుడు బదులుపలికెను. “భోరాజా = ఓరాజా,

దేవదత్తకృతా దుపకారాత్ కథ మత్తిగ్లో భవిష్యతి మితి భజితమ్. అతస్తత చిత్త పరీక్షణార్థం మయైవం కృతమ్. త్వయి ప్రత్యయో దృష్టః శ్రుతస్యోఽయ మప రాధః.' రాజా:—యః కృత మపకారం విస్తరతి స ఏవ పురుషాధమః.' దేవ దత్తః—దేవ! వినాఽపి కారణం సకలజగతా ముపకరోషి. తతస్తస్య మేవ సుజనో లోకే. తథా చోక్తం :

తే సుజనాస్తే ధన్యాస్తే కృతినస్తే హి సుకృతినో లోకే,
యే కారణం వినాఽపి చ పరహితకరణాయ హస్త జీవన్తి" 99

ఇతి రాజానం స్తుత్వా దేవదత్తో రాజ్ఞాఽనుజ్ఞాతః స్వగృహ మయాసీత్.

శ్రూయతాం = వినఁబడుఁగాక, త్వయా = నీచేత, సభామధ్యే = సభయొక్క నడుమను, బహువారం = పెక్కుతదవలు, 'దేవదత్తకృతాత్' = దేవదత్తునిచేత జేయఁబడిన, ఉపకారాత్ = ఉపకారమునుండి, కథం = ఎట్లు, ఉత్తిర్గ = దాఁటివఁడను, భవిష్యతి = అగుదును? ఇతి = అని, భజితం = చెప్పఁబడినది. అతః = తనుక, తవ = నీయొక్క, చిత్తపరీక్షణార్థం = మనస్సుయొక్క శోధనకై, మయా = నాచేత, ఏవం = ఇట్లు, కృతం = చేయఁబడినది. త్వయి = నీయందు, ప్రత్యయః = నస్తుకము, దృష్టః = చూడఁబడినది. అయం = ఈ, అపరాధః = తప్పిదము, శ్రుతస్యః = మన్నింపఁదగినది." రాజా (ప్రామా) = రాజా పలికెను. యః = ఎవఁడు, కృతం = చేయఁబడిన, ఉపకారం = ఉపకారమును, విస్తరతి = మఱచునో, స-ఏవ = వాఁడే, పురుష = అధమః పురుషులలో నీచుఁడు. దేవదత్తః (అహ) = దేవదత్తుఁ డిట్లునెను. దేవ = ఓప్రభువా, కారణం వినాఽపి = కారణములేకున్నను, సకలజగతాం = అన్ని లోకములకు, ఉపకరోషి = మేలుచేయుచున్నావు. అతః = తనుక, త్వమేవ = నీవే, లోకే = ప్రపంచమునందు, సుజనః = మంచివఁడవు. తథాచ-ఉక్తం = అట్లే చెప్పఁబడినది.

99. లోకే = లోకముందు, యే = ఎవరు, కారణం-వినాపి = కారణములేకున్నను, పరహితకరణాయ = ఇతరులకు మేలుచేయుటకై, హస్త = ఆకృత్యకరముగా, జీవన్తి = బ్రదుకుచున్నారో, తే = వారు, సుజనాః = సజ్జనులు. తే = వారు, ధన్యాః = కృతాఘ్నులు. తే = వారు, కృతినః = సేర్పరులు, తే = వారు, సుకృతినః = హి = పుణ్యాత్ములగదా. ఇతి = అని, రాజానం = రాజును, స్తుత్వా = పొగడి, దేవదత్తః = దేవదత్తుఁడు. రాజ్ఞా = నృపాలునిచేత, అనుజ్ఞాతః = సలహాయఁబడిన వాఁడై, గృహం = తనయింటికి, అయాసీత్ = వెళ్లెను.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాంభజ్ఞికా భోజమబ్రవీత్: 'రాజా! త్వయ్యేవ
హదార్యం న విద్యతే, త దిదమాస్థాతుం నార్హసి.' త చ్ఛ్రిత్వా రాజా తూష్ణీం
నిర్జగాను.

ఇతి చతుర్థోపాఖ్యానమ్.

అథ పంచమోపాఖ్యానమ్.

మణి ననర్హా వణిజః కులోఽపి
శ్రీత్వా దత్తై తే వ్యపి పంచ నావే,
భృత్యాయ దత్త్వాఽపరతేఽవశిష్టా
దదా స రాజేతి నిగద్యతేఽద్య.

100

ఇతి-కథాం = అనుకథను, కథయిత్వా = చెప్పి, సాంభజ్ఞికా = బొమ్మ,
భోజం = భోజరాజునుగూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. రాజా = ఓరాజా, త్వయి =
నియందు, ఏదం = ఇట్లు, హదార్యం = గొప్పతనము, న విద్యతే = లేదు. తత్ =
ఆకారమువలన, ఇదం = ఈసించాసనమును, అస్థాతుం = (ఎక్కి) కూర్చుండుటకు,
న-అర్హసి = తగవు, తత్ = అమాటను, శ్రిత్వా = విని, రాజా = భోజాడు, తూష్ణీం =
ఊరక, నిర్జగాను = వెడలిపోయెను.

నాల్గవకథ ముగిసెను.

అ యి ద వ క థ.

100. కుటః-అపి = ఒకానొక, వణిజః = వర్తకుని వద్దనుండి, అనర్హా =
విలువలేని, దత్త = పది, మణీన్ = రత్నములను, శ్రీత్వా = కొని, ఏలేఘ-అపి =
భూమింటిలోను, పంచ = అయిదింటిని, నావే = ఓడకొలెకు, దత్త్వా = ఇచ్చి,
అథతే = వచ్చుచున్న, భృత్యాయ = పేదకునికొలెకు, అవశిష్టా = మిగిలిన, మణులను,
న-రాజా = అవిక్రమార్కుడు, దదా = ఇచ్చెను. ఇతి = అని, అద్య = ఇప్పుడు,
నిగద్యతే = చెప్పుచుచున్నది.

పునరపి భోజే సమాగత్య సింహాసనోపాసే పాదం విన్యస్యతి, తావదన్యా సాలభజ్ఞైకా నివార్య గిర మేవం వ్యాజహరః—

విక్రమా దన్యః కోఽపి వేద మారోఢు మర్హతి. తత్తుల్య శ్చే దర్హతి. శ్రూయతాం బ్రహ్మ త స్యాదార్యమ్. విక్రమార్కే మహీం పాలయ త్యేకదా కశ్చి ద్రత్నవణిక్ సమేత్య రత్న మనర్హ మేకం రాజహస్తే సమర్పితవాక్. రాజా దేదీప్యమానం త దాదాయ పరీక్షకా నాకా ర్యాభగత్—‘కీదృశ మేతద్రత్నమ్? కియ మ్మూల్య మర్హతి? నిశ్చిత్య కథయత్.’ పరీక్షకా, స్తద్రత్నం సాధు నిరూప్య —‘రాజ స్వమూల్య మేత ద్రత్నమ్. అన్య మూల్యం నిర్ణేతుం న శేష్యత్ర ప్రథ వన్తి.’ త చ్చుత్వా రాజా తస్మై ధూరి ద్రవ్యం దత్త్వాఽబ్రవీత్—‘భో! సార్థ వాహ!'

పునః-అపి-మఱల, భోజే = భోజముహారాజా, సమాగత్య = వచ్చి, సింహాసన సోపాసే = సింహాసనముయొక్క మెట్టువీడ, పాదం = కాలును, విన్యస్యతి = పెట్టుచుండఁగా, తావత్ = అప్పుడు, అన్యా = మఱియొక్క, సాలభజ్ఞైకా = బొమ్మ, నివార్య = అడ్డగించి, గిరం = పలుకును, ఏవం = ఇట్లు, వ్యాజహర = పలికెను, విక్రమాత్ = విక్రమార్కునికంటె, అన్యః = వేఱొక్కఁడు, కోఽపి = ఎవ్వఁడును, ఇదం = దీనిని, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, న-అర్హతి = తగఁడు. తత్-తుల్యః-చేత్ = వానికిసమానుఁడయినచో, అర్హతి = తగియున్నాఁడు. శ్రూయతాం = వివరబడునుగాక. తస్య = ఆతనియొక్క, ఔదార్యం = గొప్పతనము, బ్రహ్మ = చెప్పెదను. విక్రమే = విక్రమార్కుమహారాజా, మహీం = భూమిని, పాలయతి = కాపాడుచుండఁగా, ఏకదా = ఒకనాఁడు, కశ్చిత్ = ఒక, రత్నవణిక్ = రత్నాల వ్యాపారి, సమేత్య = వచ్చి, అనర్హం = విలువలేని, ఏకం-రత్నం = ఒకముణిని, రాజహస్తే = రాజచేతియందు, సమర్పితవాక్ = ఉంచెను. రాజా = విక్ర మార్కుఁడు, దేదీప్యమానం = మిక్కిలి వెలుగుచున్న, తత్ = దానిని, ఆదాయ = కైకొని, పరీక్షకా = పరీక్షచేయువారిని, ఆకార్య = విలిపించి, అభగత్ = పలి కెను. ఏతత్-రత్నం = ఈరత్నము, కీదృశం = ఎట్టిది? కియత్-మూల్యం = ఎంత వెలను, అర్హతి = చాలియున్నది. నిశ్చిత్య = యోచించి, కథయత్ = చెప్పెఁడు. పరీక్షకాః = శోధకులు, తత్-రత్నం = ఆవణిని, సాధు = లెస్సగా, నిరూప్య = చూచి, రాజా = ఓరాజా, ఏతత్ - రత్నం = ఈముణి, అమూల్యం = విలువ లేనిది. అన్యః-దీనికి, మూల్యం = ఖరీదు, నిర్ణేతుం = ఏర్పఱచుటకు, శేఽపి = ఒక యను, అత్ర = ఇచ్చట, నప్రథవన్తి = చాలరు. తత్ = అపలుకు, శ్రుత్వా = విని, రాజా = రాజా, తస్మై = ఆవర్తకునికి, ధూరి = ఎక్కువ, ద్రవ్యం = ధనమును. దత్త్వా=ఇచ్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. భో!-సార్థవాహ = ఓవర్తకుడా, ఈదృశం =

కి మీద్యక మన్య దస్తి? వణికి:—'దేవ! నాత్ర సన్ని, గ్రామే తు దళ విద్యస్తే, యది జిఘ్ఘా దేవస్య, తస్మి ప్రేషయిష్యామి.' రాజా తేషా మేకైకస్య చతు స్సహస్రం మువర్ణాని మూల్యం నిర్ణీయ తావ ధనం దత్వా స హైవ తేన చతుర మేకం భృత్యం ప్రేష్య, అప్తభిర్దివసై రత్రాఽగచ్ఛే రి త్యాదిదేశ. సోఽపి 'య దాజ్ఞాపయతి దేవ' ఇ త్యాజ్ఞాం శిరసి కృత్వా ఝడితి నిర్జగము. రత్నాని గృహీత్వా పున రాగచ్ఛతి చ తస్మిన్ మధ్యేపథం మహతి వృష్టి రాసీత్. తయా చోభయహుః పరిపూర్ణా న ద్యౌకా ప్రవహతి స్త. తదుత్తరం తీరం గన్తు మశక్తువ న్నావిక మా చూచాయావదత్: 'నావిక! రత్నచారం మా మిమాం నదీ ముత్తారయ.' నావిక:—
 "అయే పథికి! అ ద్యైషా నదీ వేళా మతిక్రమ్య ప్రవహతి. కథముత్తార్యతామి? అన్య

ఇలువంటి, అన్యత్ = వేటొకరత్నము. అస్తికిం=ఉన్నదాయేమి? వణికి (అనా)= వర్తకుడు బదులుచెప్పెను. దేవ = ఓప్రభువా, అత్ర = ఇచ్చట, న సన్ని = లేవు. గ్రామేతు=పల్లెయందు, దళ = పది, విద్యస్తే=ఉన్నవి. దేవస్య = దేవరవారికి, జిఘ్ఘా=కొనవలెననికోరిక, (అస్తి) యది=ఉన్నయెడల, తస్మి = ఇప్పుడు, ప్రేషయిష్యామి=పంపెదను.

రాజా=రాజు, తేషాం = వానిలో, ఏక-ఏకస్య = ఒక్కొక్కదానికి, చతు స్సహస్రం = నాలుగువేలు, మువర్ణాని = మొహరీలు, మూల్యం = వెల, నిర్ణీయ = ఏర్పచుకొని, తావత్-ధనం = అంతధనమును, దత్వా = ఇచ్చి, తేన-సహ-ఏవ = వానితోడనే, చతురం = నేరరియగు, ఏకం = ఒక, భృత్యం = సేవకుని, ప్రేష్య = పంపి, అప్తభిః-దివసైః=ఎనిమిది దినములలోపల, అత్ర=ఇచ్చటికి, ఆగచ్ఛేః = రమ్ము. ఇతి = అని, ఆదిదేశ = ఆనలిచ్చెను. సః-అపి = వాఁడును, దేవః = ప్రభువు, యత్ = దేనిని, ఆజ్ఞాపయతి = ఆనతిచ్చుచున్నాడో, ఇతి = అని, ఆజ్ఞాం = ఆనతిని, శిరసికృత్వా = శిరసావహించి, ఝడితి = కిఘ్ఘముగా, నిర్జగము = వెడలి పోయెను. తస్మిన్ = ఆసేవకుడు, రత్నాని = రత్నములను, గృహీత్వా = కైకొని, పునః = మఱల, ఆగచ్ఛతిచ = వచ్చుచుండగా, మధ్యేపథం = దారివడుము, మహతి = గొప్ప, వృష్టిః = వాన, అసీత్ = కలిగెను. తయాచ = ఆవానచేతను, ఉభయహుఃపరిపూర్ణా = రెండుగట్లునిండిన, నదీ-ఏకా = ఒకనది, ప్రవహతిస్త = పాటుచుండెను. తత్ = అకొరణమువలన, ఉత్తరంతీరం = ఆవలిగట్టువకు, గన్తుం = పోవుటకు, అశక్తువత్ = చాలనివాడై, నావికం = పడవవానిని, ఆచూచ = పిలిచి, అవదత్ = పలికెను. నావిక=ఓ ఓడవడుపువాడా, రత్నచారం=రత్నములు గొనిపోవుచున్న, మాం = నన్ను, ఇమాం - నదీం = ఈయేటిని, ఉత్తారయ = చాటింపుము. నావికః(ప్రాచా) = పడవవాఁడిట్లనెను. అయే పథికి = ఓబాటసారి, అద్యః = ఇప్పుడు, ఏషా-నదీ = ఈయేలు, వేలాం = కట్టను, అతిక్రమ్య = పోలి,

చు, మహానద్యుత్తరణం బుద్ధిమతా వర్జనీయమ్. ఉక్తం చ:

మహానదీ ప్రతరణం మహాపురుషనిగ్రహమ్,

మహాజనవిరోధం చ దూరతః పరివర్జయేత్.

101

తథా చ: చరిత్రే యోషితాం పూర్ణసరిత్రారే నృపాదరే,

సర్వమైత్ర్యే వణిగ్వాక్యే విశ్వాసం నైవ కారయేత్. 102

భృత్యః—‘అయే కర్ణధార! యదుక్తం త్వయా తత్ సత్య మేవ. మమ తు మహత్ కార్య మస్తి.’ కర్ణధారః—‘కథయ కిం తత్’ భృత్యః—‘య ద్యహ మద్యైవ రత్నాని గృహీత్వా దేవపాదమూలం న గచ్ఛేయం, త దాజ్ఞాభక్త్యా ద్రాక్షా మమ నిగ్రహం కరిష్యతి’ నావికః—‘తస్మి తేషాం మమ పశ్చరత్నాని యది దాస్యసి, ప్రసవాతి = పాలుచున్నది, కథం = ఏలాగు, ఉత్తర్యతాం = దాటించబడును? అన్యచ్చ=మఱియు, మహానద్యుత్తరణం=గొప్పనదినిదాటుట, బుద్ధిమతా = తెలివిగల వానిచేత, వర్జనీయం=విడువదగినది, ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పబడియున్నది.

101. మహానదీ ప్రతరణం = గొప్పయేటినిదాటుటను, మహాపురుషనిగ్రహం = గొప్పవారిని దిరస్కరించుటను, మహాజనవిరోధంచ=పెక్కుండ్రతోడిపగను, దూరతః =దూరమునను, పరివర్జయేత్ = విడిచిపెట్టవలయును.

తథాచ=అలాగే.

102. యోషితాం = స్త్రీలయొక్క, చరిత్రే=వడవడియందును, పూర్ణసరితో-తారే=నిడువీటిని దాటుటయందును, నృప-అదరే = రాజాగౌరవమునందును, సర్వ మైత్ర్యే=పాముచెల్లియందును, వణిక్-వాక్యే = వర్తకునిమాటయందును, విశ్వాసం = నమ్మకను, నకారయేత్ = ఉంచరాదు.

భృత్యః-(ప్రాహ) = పనివాడు పలికెను. అయే-కర్ణధార = ఓ నావికుడా, త్వయా = నీచేత, యత్ = ఏది, ఉక్తం = చెప్పబడినదో, తత్ = అది, సత్యం-ఏవ = నిక్కమే, మమతు = నాకన్ననో, మహత్ = గొప్ప, కార్యం = పని, అస్తి = ఉన్నది. కర్ణధారః(అహ) = నావికుడడిగెను, కిం-తత్ = అదేమి, కథయ = చెప్పుము. భృత్యః (ప్రాహ) = పనివాడు బదులిడెను. అహం = నేను, అద్య-ఏవ = నేడే, రత్నాని = రతనములను, గృహీత్వా = కైకొని, దేవపాదమూలం = రాజాగౌరవములనున్నదికి, న-గచ్ఛేయం-యది = పోనైలినేని, తదా = అప్పుడు, అజ్ఞాభక్త్యాత్ = ఉత్తర్యమిటువలన, రాజా = ప్రభువు, మమ = నాకు, నిగ్రహం = శిక్షను, కరిష్యతి = చేయగలడు. నావికః-(అహ) = నావికు డడిగెను. తస్మి = ఇట్లు, పశ్చరత్నాని = అయదురత్నములను, దాస్యసియది = ఇచ్చితి

త్వాం నదీ మిమా ముత్తారయిష్యామి.' తతో భృత్య స్తస్య పఞ్చ రత్నాని దత్వా
నదీ ముత్తీర్య రాజసమీప మాగత్య సవినయం ప్రణమ్య పఞ్చ రత్నాని దదౌ. తదా
రాజాబ్రవీత్ 'కిమ రే పంచైవ సమాసీతాని? కు త్రావశిష్టేని పఞ్చ?' భృత్యః:-
"దేవ! శ్రూయతాం విజ్ఞాప్యతే. అహం యథాదేశ మితో నిర్గత్య వణిజా సహ రత్న
నగరం ప్రవిశ్య తేన దత్తాని దళ రత్నాని గృహీత్వా తతో నిర్గత్య యావదా
గచ్ఛమ్, తావ న్నార్గే కాపి వృష్టి రతిమహతీ సమభూత్. తదా కాపి తటిని హరి
ముల్లజ్ఞ్య ప్రతిభయం ప్రవహతిస్త. అహం తు యథాదిష్టకాలం స్వామిచరణౌ పశ్యే
య మితి నదీ ముత్తీరీతుం నావికాయ పఞ్చరత్నాని దత్తవా నస్మి, పఞ్చరత్నా నీమాని

నేని, త్వాం = నిన్ను, ఇమాం = నదీం = ఈయేటిని, ఉత్తారయిష్యామి = దాటిం
చెడను, తతః = తర్వాత, భృత్యః = బంటు, తస్య = వానికి, పఞ్చ = అయిదు,
రత్నాని = మణులను, దత్వా = ఇచ్చి, నదీం = ఏటిని, ఉత్తీర్య = దాటి, రాజ
సమీపం = రాజుచేరువకు, ఆగత్య = వచ్చి, సవినయం = అడఁకువతోఁగూడ,
ప్రణమ్య = మొక్కి, పఞ్చరత్నాని = అయిదురత్నములను, దదౌ = ఇచ్చెను.
తదా = అప్పుడు, రాజా = విక్రమార్కనరపాలుఁడు, అబ్రవీత్ = పలికెను.
రే = ఓరీ, కిమ = ఏమి, పఞ్చ-ఏవ=అయిదే, సమాసీతాని = తేఁబడినవి? అవ
శిష్టాని = మిగిలిన, పఞ్చ = అయిదును, కుత్ర = ఎచట? భృత్యః - (అవదత్) =
పనివాఁడు బదులుచెప్పెను. దేవ = ప్రభూ, శ్రూయతాం = ఇది వినఁబడుఁగాక,
విజ్ఞాప్యతే = విన్నవించఁబడుచున్నది. అహం = నేను, యథాదేశం = ఉత్తరువు
మేరకు, ఇతః = ఇచటనుండి, నిర్గత్య = వెడలిపోయి, వణిజాసహ = వర్తకునితోఁ
గూడ, రత్ననగరం = రత్నపురమును, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, తేన=అతనిచేత, దత్తాని=
ఈయఁబడిన, దళరత్నాని = పదిరత్నములను, గృహీత్వా = కైకొని, తతః =
అచ్చటనుండి నిర్గత్య = వెడలి, యావత్ = ఎంతలోపల, అగచ్ఛం = వచ్చినో,
తావత్ = అంతలోపల, మార్గే = దారియందు, కాపి = ఒకనాఁక, అతి
మహత్ = కడుగొప్పు, వృష్టిః = వాన, సమభూత్ = సంభవించెను. తదా = అసమ
యమున, కాపి = ఒక, తటిని = నది, హరి-ఉల్లజ్ఞ్య=దరిదాటి, ప్రతిభయం =
మిక్కిలి భయంకరముగా, ప్రవహతిస్త = పాలుచుండెను. అహంతు = నేనన్ననో,
యథాదిష్టకాలం = అనతిచ్చిన సమయముదాటక, స్వామిచరణౌ = దేవరవారిపాద
ములను, పశ్యేయం = చూడవలయును. ఇతి = అని; నదీం = ఏటిని, ఉత్తరీతుం =
దాటుటకై, నావికాయ = ఓడమాలిమికి, పఞ్చరత్నాని = అయిదురత్నములను,
దత్తవా=అన్తి = ఇచ్చితిని, ఇమాని = ఈ, పఞ్చరత్నాని = విదురత్నములు మా
క్రమే, సమాసీతాని = తేఁబడినవి, అవశిష్టః = ఉత్తరభాగమున, సమీపం = రా

సమాసితాని. య ద్యాదిప్తః సమయోఽతిశక్త్యేత, త ద్భాభజ్ఞో భవేత్,

అజ్ఞాభజ్ఞో నరేంద్రాణాం విప్రాణాం మానఖిణ్డనమ్,

పృథక్పయ్యా చ నారీణా మశస్త్రో వధ ఉచ్యతే.

108

ఇ త్యుక్త్వా. దేవః ప్రమాణ మితి విరరామ. రాజా తు తద్వచనం శ్రుత్వా పరం సంతుప్తః సమ్రా న్యావశిష్టా న్యపి రత్నాని తస్మా యదాత్.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞోకా భోజరాజం ప్రతి 'భో దేవ! కి మేవ మాదార్యం త్వయి విద్యతే? యది విద్యేత త ద్ద్వ్యపవిత్రే' త్యవదత్. త దాకర్ణ్య భోజ స్తూష్ణీ మస్తఃపుర మవిశత్.

ఇతి పంచమోపాఖ్యానమ్.

అను, అతితం ఘోరయది = మిఱుబడెనేని, తదా = అప్పుడు, అజ్ఞాభజ్ఞః = ఉత్తరువుమీఱుట, భవేత్ = కలుగును.

108. నరేంద్రాణాం = రాజులకు, అజ్ఞాభజ్ఞః = అనతిమీఱుటయు, విప్రాణాం = బ్రాహ్మణులకు, మానఖిణ్డం = మానముదీయుటయు, నారీణాం = స్త్రీలకు, పృథక్ = శయ్యాచ = నేలుపడకయు, అశస్త్రః = కత్తిలేని, వధః = చంపుట యని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

ఇతి = అని, ఉక్త్వా = చెప్పి, దేవః = ప్రభువు, ప్రమాణం = చిత్తము, ఇతి = అని, విరరామ = ఊరకుండెను. రాజాతు = విక్రమనృపాలుడు, తత్ = వచనం = అమాటను, శ్రుత్వా = విని, పరం = మిక్కిలి, సంతుప్తః = సంతోషించినవాడై, సమ్రాన్య = బహుమతిచేసి, అవశిష్టాని = మిగిలిన, రత్నాని - అవి = మణులనుకూడ, తస్మై = అనేవకునికొఱచు, అదాత్ = ఇచ్చెను.

ఇతికథాం-కథయిత్వా = ఈకథచెప్పి, సాలభంజికా = బొమ్మ, భోజరాజం ప్రతి = భోజరాజునుగూర్చి, భోదేవ = ఓప్రభూ, త్వయి = నీయందు, ఏవం-బేదార్యం = ఇట్టియీవి, విద్యతే కిం = ఉన్నదా? విద్యేతయది = ఉండునేని, తస్మై = అప్పుడు, ఉపవిశ = కూర్చుండుము, ఇతి-అవదత్ = అనిచెప్పెను. తత్-అకర్ణ్య = అది విని, భోజః = భోజరాజు, అస్తఃపురం = అంతపురమును, స్తూష్ణీం = తూరక, అవిశత్ = ప్రవేశించెను.

అయిదవకథ ముగిసెను.

అథ పక్షోపాఖ్యానమ్.

—●—

ఇతిపరం విక్రమభూమిపాల స్రవశ్చరంతం కిల వర్ణనం సః,
పురేఽభిషేచ్య ప్రదదా ధనాని భూరితి సైషా ప్రతిమాఽద్యవక్తి.

భోజరాజః పునః శుభే ముహూర్తే సింహాసన మారోఢు మాజగామ. తావదపరా సాలభజ్ఞికా నివార్య బభాణః—'భోరాజ! యః పున రాదార్యేణ విక్రమ మనుకరోతి స ఏవ సింహాసన మిద మధిరోఢు మర్హతి.' భోజః—'త స్యా దార్యవృత్తాంతం కథయ.' సాలభజ్ఞికాః—'దేవ! శ్రూయతామ్:—

విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వ శ్నేకదా వసంతోత్సవే సకలాంతపురవధూ సమేతః క్రీడార్థం శృంగారవన మగమత్. తత్ర చ,

ఆజవ కథ.

104. ఇతిపరం = ఇతఃపః, సః-విక్రమభూమిపాలః = ఆవిక్రమార్క మహారాజా, తపశ్చరంతం కిల = తపస్సుచేయువానివలెనున్న, వర్ణనం = బ్రహ్మచారిని, పురేఽభిషేచయందు, అభిషేచ్య=పట్టాభిషేకముచేసి, ధనాని = ద్రవ్యములను, భూరి = బంగారమును, ప్రదదా=ఇచ్చెను. ఇతి = అని, సా-ఏషా-ప్రతిమా = ఆయియాజన ప్రతిమ, అద్య=ఇప్పుడు, వక్తి=చెప్పుచున్నది.

భోజరాజః = భోజరాజా, పునః = మఱి, శుభే = మంచి, ముహూర్తే = ముహూర్తమునందు, సింహాసనం = సింహాసనమును, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, ఆజ గామ = వచ్చెను. తావత్ = అప్పుడు, అపరా - సాలభజ్ఞికా = మఱియొకబాప్తు, నివార్య = అడ్డగించి, బభాణ = పలికెను. భోరాజా = ఓరాజా, యః పునః = ఎవ్వఁడై తే, రాదార్యేణ = దాతృత్వముచేత, విక్రమం = విక్రమార్కనరపాలుని, అనుకరోతి = పోలియున్నాడో, స-ఏవ=వాఁడే, ఇదం-సింహాసనం = ఈసింహాసన మును, ఆరోఢుం=ఎక్కుటకు, అర్హతి=తగియున్నాడు. భోజః-(ఆవదత్)-భోజాః దడిగెను. తస్య = ఆతనియొక్క, ఔదార్యవృత్తాంతం = దానవిషయమును, కథయ= చెప్పుము. సాలభంజికా (ఆనా) = బాప్తు చెప్పుచున్నది. దేవ = ఓప్రభువా, శ్రూయతాం=వివరముగా.

విక్రమాదిత్యః = విక్రమార్కమహారాజా, రాజ్యం - కుర్వత్ = రాజ్యము చేయుచు, ఏకదా=ఒకనాడు, వసంతోత్సవే = వసంతోత్సవమునందు, సకల - అంతః పురవధూసమేతః=అందఱులతోపురపుటలివలతో, గూడినవాఁడై, క్రీడార్థం=తడుక ర్కటకు, శృంగారవనం = సింగరపుడోటకు, అగమత్ = వెళ్లెను. తత్ర చ = అప్పుడు.

మాకన్దేషు నవోదయేషు ముదితా మాధ్వీరసాస్వాదినో
 ఝజ్జారైశపరాయణా విరహిణాం మానచ్ఛివో బమ్భరాః,
 హృవ్యత్పల్లవతల్లజాఙ్గురలవాస్వాదోన్మితృశ్చనూ
 భూపాలం రతివిభ్రమాకులకతం భూయో విలేనుః పితాః.
 మద్దేన చందనమహీధరమారులేన
 వ్యానర్తితా నవలతాః కుసుమావతంసాః,
 జహ్నుర్ద్వితౌ చ హృదయం చ నరేశ్వరస్య
 ఘ్రాణం చ భృజ్జనినదై ర్మధురైః శ్రవశ్చ. 106

ఏవం నానావిధతరులతోపశోభితే తస్మిన్ ప్రమదవతే సముద్దీపితరతికాతుకో రాజా

105. నవ-ఉదయేషు = క్రొత్తపుట్టుకగల (అప్పుడే చిగిరించిన), మాకన్దేషు =
 తియ్యమామిడిచెట్లయందు, ముదితాః = సంతోషించినవై, మాధ్వీరస - ఆస్వాదినః =
 తేనెనుగ్రోలినవై, ఝజ్జార-ఏకపరాయణాః = ఝంకారముచేయుట యొక్కటియే
 ముఖ్యముగాఁ గలవై, విరహిణాం = వియోగులయొక్క, మానచ్ఛివః = మాన
 ముంబోగొట్టనట్టి, బమ్భరాః = కుమ్మెదలును, హృవ్యత్ = మొలచునట్టి, పల్లవ
 తల్లజ = శ్రేష్ఠములయిన చిగుళ్లయొక్క, ఆఙ్గుర = మొలకలయొక్క, లవ =
 కుసుకలయొక్క, ఆస్వాద-తినుటచేత, ఉన్మితౌ = హెచ్చిన, పశ్చిమాః = పంచమ
 స్వరముగల, పితాః = కోయిలలును, భూపాలం = రాజును, భూయః = మిక్కిలి, రతి-
 మోహముయొక్క, విభ్రమ = వేడుకలచేత, ఆకులతరం = మిక్కిలి కలవరపడినవానిని,
 విలేనుః = చేసినవి.

106. మద్దేన = తిన్నవై న, చందనమహీధరమారులేన = చందనపర్వతపు గాలి
 చేత, వ్యానర్తితాః = నాట్యమాడునవిగాఁ జేయఁబడిన (కదలింపఁబడిన), కుసుమ -
 అవతంసాః = పువ్వులే శిరోభూషణములుగాఁగల, నవలతాః = క్రొత్తతీరాలు, నరే
 శ్వరస్య = విక్రమార్క నరపాలునియొక్క, దృశ = కన్నులను, హృదయం
 చ = మనస్సును, ఘ్రాణంచ = ముక్కునును, శ్రవశ్చ = చెవులనును, మధురైః =
 శ్రావ్యములైన భృజ్జనినదైః = కుమ్మెదల ఝంకారములచేత, జహ్నుః = అపహరిం
 చినవి.

ఏవం = ఇట్లు, నానావిధ...భితే-నానావిధ = పెక్కురెడలైన, తరు-
 చెట్లచేతను, లతా = తీగలచేతను, ఉపశోభితే = అలంకరింపఁబడిన, తస్మిన్ = ఆ,
 ప్రమదవతే = ఉద్యానవనమునందు, సముద్దీపిత...కః - సముద్దీపిత = వృద్ధిచేయఁ
 బడిన, రతి = క్రీడయందు, కాతుకః = సంతోషముగలవాడై, రాజా = విక్రమనర

కదాచి ద్యాపీడు, కదాచి తునుమాస్తీర్ణేషు లతాగృహేషు, కదాచి తరుకలేషు
కదాచి చుప్తకాస్తమణిమయేషు సౌధేషు, ససై వాస్తాపురవనితాభి ర్విహరణ
మహాస్తం కాలమనైషీత్.

తత్ర కశ్చిద్బ్రహ్మచారి క్షత్రాపి తరుమూలే తపశ్చరణ రాజానం తత్రా-
గతం దృష్ట్వా స్వమన స్మచింతయత్:—“అహో తపఃకుర్వతామయా జన్త వృథైవ
సీతమ్. స్వశ్చేషిషి కింభిత్ సుఖం నానభూతమ్. యావజ్జీవం కష్టేన కాలం సీత్వా
మృత స్తపఃఫలం భోక్తేతి తోఽయం విచారః? విషయసుఖం సర్వ మేవ దుఃఖాను
విధమ్, తదవ్యయసుఖోదర్క మేవ తపః సమాచరేదితి మూర్ఖాణాం ప్రతిపత్తమ్.
ఉక్తం చ:—

సౌఖ్యం, కదాచిత్ = కొన్ని వేళలందు, వాపీషు = నడబావులందును, కదాచిత్ =
ఒకప్పుడు, తునుమాస్తీర్ణేషు = వూవులచేఁ బడవబడిన, లతాగృహేషు = చాద
రిండ్లయందు, కదాచిత్ = కొన్ని వేళలందు, తరుకలేషు = చెట్లమొదళ్ళయందును, కదా
చిత్ = కొన్ని సమయములందు, చుప్తకాస్తమణిమయేషు = చలువతాలుపడిచిన, సౌ
ధేషు = మేడలయందు, అస్తాపురవనితాభిః = సహ-వీధి = అంటిపురపు టితికలతోఁ
గూడనే, విహరణ = తిరుగుచు, మహాస్తం = కాలం = చెక్కుకాలము, అనైషీత్ =
కడపెను.

తత్ర = అచ్చట, కశ్చిత్ = ఒక, బ్రహ్మచారి = వటువు, క్షత్ర = అపి-తరు
మూలే = ఒక చెట్టుమొదట, తపః-చరణ = తపస్సుచేయుచు, తత్ర = అగతం = అచ్చటికి
వచ్చిన, రాజానం = రాజును, దృష్ట్వా = చూచి, స్వమనసి = తనమనస్సున, అచింత
యత్ = అలోచించెను. అహో = అయ్యో, తపః కుర్వతా = తపస్సుచేయు
చున్న, మయా = నాచేత, జన్త = పుట్టుక, వృథా = వీధి = వ్యర్థముగానే, సీతం =
పుచ్చబడినది, స్వశ్చేషిషి = కలయందైనను, కింభిత్ = ఇంచుక, సుఖం = సుఖ
ము, నానభూతం = అనుభవించబడలేదు, యావత్ = జీవం = బ్రతికినంతకాలము,
కష్టేన = కష్టముతో, సీత్వా = కడపి, మృతః = చచ్చినవాడై, తపఃఫలం =
తపస్సుయొక్క ఫలమును, భోక్తా = అనుభవించును అనుట, తోఽయం-విచారః =
ఎట్టివిచారము? విషయసుఖం-సర్వమేవ = ఇంద్రియము లనుభవించెడి సౌఖ్యమంతయు,
దుఃఖ = అనువిధం = వ్యసనముతోఁగూడినది, తత్ = కనుక, అవ్యయసుఖం = ఉద
ర్కం = నాకములేనిసుఖమే యుక్తరఫలముగల, తపః = తపస్సును, సమాచరేత్ =
చేయవలెను. ఇతి = ఇట్లునుట, మూర్ఖాణాం = మూఢులయొక్క, ప్రతిపత్తం =
సీడ్పు, ఉక్తంచ = చెప్పబడినది.

త్యాజ్యం నుఖం విషయసంగమజన్త పుంసా
దుఃఖోపపృష్ట మితి మూర్ఖ విచార జ్ఞేమా,
ప్రీహీ నపాస్య చ సితోత్తమతద్బలాధ్యాత్

ఈః కాజ్ఞ తే తుషకణా మతిమా ధరిత్ర్యామ్. 107

త న్నహత్ కష్టం కృత్యాఽపి సంసారభూతం స్త్రీసుఖ మేవ భోక్తవ్యమ్. ఉక్తంచ:

అసారభూతే సంసారే సారః సారజ్ఞలోచనా,

తదర్థం ధన మిచ్ఛన్తి, తత్త్వాగే తు ధనేన కిమ్? 108

తథాచ, అసారభూతే సంసారే సారభూతా నితమ్పిన్,

ఇతి సంచిస్త్య వై శమ్భు రద్ధాజ్ఞే కామినీం దధా." 109

ఇత్యాది చిన్తయిత్వా విక్రమ క్షాయం జైవా దత్ర సమాయాతః, త మేనం యాచి

107. పుంసా = మగవానిచేత, విషయసంగమజన్త = సంసారసంబంధము వలనఁ బుట్టుకగలిగిన, నుఖం = నుఖము, దుఃఖ-ఉపసృష్టం-ఇతి-దుఃఖములతోఁగూడినది యనుకారణమువలన, త్యాజ్యం = విడువఁదగినది, ఇతి-ఏనా-ఇట్లునట, మూర్ఖ విచారణా = మూఁగుల యాలోచన, ధరిత్ర్యామ్ = పుడమియందు, నిత...ధ్యాత్-నిత = తెల్లని, ఉత్తమ = మేలయిన, తందుల-బియ్యముతో, ఆధ్యాత్ = నిండిన, ప్రీహీత్ = ధాన్యమును, అపాస్య = విడిచి, ఈ-మతిమాత్ = ఏబుద్ధిమంతుఁడు, తుషకణాత్ = ఉమకతునుకలను, కాంక్ష తే = కోరున?

తత్ = ఆకారణమువలన, (కనుక), మహత్ = గొప్ప, కష్టం = కఠినకార్యమును, కృత్యాఽపి = చేసియైనను, సంసారసారభూతం = సంసారమునకు ముఖ్యమైన, స్త్రీసుఖం-ఏవ = స్త్రీసుఖమే, భోక్తవ్యం = ఆనుభవించఁదగినది. ఉక్తంచ = అట్లుచెప్పఁబడినది.

108. అసారభూతే = పిప్పియైన, సంసారే = సంసారమునందు, సార భూతా = మేలువస్తువయినది, సారజ్ఞలోచనా = అఁడుది. తదర్థం = దానినిమిత్రము, జనాః = జనులు, ధనం = ద్రవ్యమును, ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నారు. తత్-త్యాగేతు = దాని యొక్కవిడుదలయందు, ధనేన = ద్రవ్యముచేత, కిం-ఏమి ప్రయోజనము?

తథాచ = అట్లే, అసారభూతే = సారములేనిదగు, సంసారే = సంసారమునందు, సారభూతా = ముఖ్యమయినది, నితమ్పిన్ = అఁడుది, ఇతి-సంచిస్త్య = ఇట్లు ఆలోచించి, శమ్భురైవ = ఈశ్వరుఁడు, అర్థ-అజ్ఞే = తనసగముశరీరమునందు, కామినీం = స్త్రీని, దధా = ధరించెను.

ఇత్యాది = ఈముదలగుమాటలను, చిన్తయిత్వా = యోచించి, ఆయం విక్రమశ్చ = ఈవిక్రమార్క స్వపాలుఁడును, జైవాత్ = అదృష్టవశమున, అత్ర = ఇచ్చటికి, ఆగతః = వచ్చినాఁడు. తం - ఏనం = ఈతనిని, యాచిత్వా = యాచించి,

త్వా సంసారసుఖ మనుభవిష్యా మితి నిశ్చిత్య రాజసమీప మాగత్య 'మహారాజ! చిరం జీవే, త్యాగిమం ప్రాయుజ్ఞుః. రాజా త మాసనే సముపతేజ్యాపుచ్చత్': 'భోబ్రహ్మణ! తుతః సమాగతోఽసి?' బ్రహ్మచారి:—“అహ మత్రైవ జగదమ్మితా పరివర్యాం తుర్వక్ తిష్ఠామి. నిత్య మేవం పరిచరతో మే వత్సావ త్వద్వాణి వ్యతీతాని. అహం తు బ్రహ్మచారి. అద్య నిశాయాం యామమాత్రావశిష్టయాం జీవతా మాం స్వప్నే సమేత్య 'వత్స! త వాహం ప్రసన్నాఽస్మి. త్వ మిదానీం గృహస్థా శ్రమం స్వీకృత్య పుత్ర ముత్పాద్య పశ్చాత్తో మనో నిధేహి. అన్యథా తవ గతి ర్నాస్తి. ఉక్తంచ:

ఋణాని శ్రీ గృహపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్,

సంసారసుఖం=సంసారమువలన సుఖమును, అనుభవిష్యామి = అనుభవించెదను. ఇతి = అని, నిశ్చిత్య = తలంచుకొని, రాజసమీపం = రాజసమీపమునకు, ఆగత్య = వచ్చి, మహారాజ = ఓరాజాధిరాజా, చిరం=బహుకాలము, జీవం=బ్రదికియుండుము, ఇతి = అని, ఆగిమం=ఆశీర్వాదమును, ప్రాయుంక్త=ప్రయోగించెను. రాజా = విక్రమార్క మహారాజు, తం=అతనిని, ఆసనే=పీఠియందు, సముపతేజ్య=కూర్చుండఁబెట్టి, అప్పచ్చత్=అడిగెను. భోబ్రహ్మణ = ఓబ్రాహ్మణుడా, తుతః=ఎందుకు, సమాగతః=అసి. వచ్చితివి? బ్రహ్మచారి(అహ)=బ్రహ్మచారి బదులుపలికెను. అహం=నేను, జగదమ్మితా పరివర్యాం = పార్వతీదేవీసేవను, తుర్వక్ = చేయుచు, అత్ర-ఏవ=ఇచ్చటనే, తిష్ఠామి=ఉన్నాను. నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, ఏవం = ఇట్లు, పరిచరతః = సేవసేయుచున్న, మే = నాకు, వత్సావత్-వత్సాణి = ఏబడెండ్లు, వ్యతీతాని=కడచినవి. అహంతు = నేనో, బ్రహ్మచారి = బ్రహ్మచారిని, అద్య = నేడు, నిశాయాం = రాత్రి, యామ మాత్ర - అవశిష్టయాంసత్యాం = జాముప్రార్థ మిగిలియుండఁగా, జీవతా = లోక మాత, మాం = నన్ను, స్వప్నే = కలయందు, సమేత్య = వచ్చి, వత్స = పిల్ల వాడా, తవ = నీకు, అహం = నేను, ప్రసన్నా-అస్మి = ప్రత్యక్షమైతిని. త్వం= నీవు, ఇదానీం = ఇప్పుడు, గృహస్థ-ఆశ్రమం = గృహస్థాశ్రమమును, స్వీకృత్య = గ్రహించి, పుత్రం = కొడుకును, ఉత్పాద్య = పుట్టించి, పశ్చాత్ = వెనుక, మోక్షే = మోక్షమందు, మనః = మనస్సును, నిధేహి = ఉంచుము. అన్యథా = లేనిచో, తవ = నీకు, గతిః = దిక్కు, నాస్తి = లేదు. ఉక్తంచ = అట్లే చెప్పఁబడినది.

110. శ్రీణి = మూడు, ఋణాని = అప్పులను, (దేవ, ఋషి, పితృణామలను), అపాకృత్య = తీర్చుకొని, మోక్షే = మోక్షమునందు, మనః = మనస్సును, నివేశయేత్ = ఉంచవలెను. అనపాకృత్య = (నైమూడుఋణములను) దీర్చక,

అనపాకృత్య మోక్షంతు సేవమానః పత త్యధః. 110

దానకాండో విక్రమాదిత్యమహారాజ స్తూర్ణ మే వాత్రాఽగమిష్యతి. స తు తన మనో
రథం పూరయిష్యతి, త్యేవ మాది క్యాస్తరథాత్. త దహం ప్రబుధ్య భవ స్తమాగతం
చ దృష్ట్వా సమాగతోఽస్మి” త్యేవ మనృత మవాదీత్. త చ్చుప్రిత్యా రాజా స్వ
మన స్యచి న్తయత్: “కి మేతత్ సత్యం స్యాత్? ఏవ మేతత్. దేవతా స్వప్నే నాకథ
యత్, అసా వేవ లోభా దనృతం వదతి. ఆస్తా మేతత్. తథాఽప్యయ మార్త ఇవ
దృశ్యతే. సర్వథాఽస్య మనోరథం పూరయిష్యమి. ఉ క్తం చ:

దత్త్వాఽఽర్తాయ నృపో దానం శూన్యలిజ్ఞం ప్రపూజ్య చ,
పరిపాల్యాశ్రితాః నిత్య మశ్వమేధఫలం భజేత్. 111

మోక్షం = ముక్తిని, సేవమానః = కోరువాడు, అధః = క్రింద (నరకమున),
పతతి = పడుచున్నాడు.

దానకాండః = దానమందు ప్రసిద్ధి కెక్కిన, మహారాజః = రాజాధిరాజ, తూ
ర్ణమేవ = వేగిరమే, ఆత్ర = ఇచ్చటికి, ఆగమిష్యతి = రాబోవుచున్నాడు, స-తు =
ఆతడే, తన = నీయొక్క, మనోరథం = కోరికను, పూరయిష్యతి = తీర్చగలడు.
ఇతి-ఏవం = ఇట్లని, అదిశ్య = ఆనతిచ్చి, అంతరథాత్ = మఱుఁచుకొనును. తత్ =
ఆకారణమువలన, అహం = నేను, ప్రబుధ్య = హేల్కొని, భవంతం - ఆగతంచ =
వచ్చిన నిన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, సమాగతః-అస్మి = వచ్చినవాడనైతిని, ఇతి -
అనృతం - అవాదీత్ = అని కల్ల పలికెను. తత్ శ్రుత్వా = ఆమాట విని, రాజా =
విక్రమార్కమహారాజా, స్వమనసి = తనమనంబున, అచి న్తయత్ = ఆలోచించెను.
ఏతత్-సత్యం-స్యాత్-కిం = ఏమి ఇది నిక్కముగా నుండునా? ఏవం-ఏతత్ = ఇది
యిట్లే. దేవతా = జగత్తాత, స్వప్నే = కలయందు, నాకథయత్ = చెప్పలేదు.
అసా-ఏవ = ఏడే, లోభాత్ = ఆశవలన, అనృతం = కల్ల, వదతి = పలుకు
చున్నాడు. ఆస్తాం-ఏతత్ = ఇది యుండనిప్పు. తథాఽపి = అయినను, అయం = ఏడు,
ఆర్త-ఇవ = నొచ్చినవానివలె, దృశ్యతే = కనబడుచున్నాడు, సర్వథా = ఎట్టు
లో, అస్య = వీనియొక్క, మనోరథం = ఇష్టమును, పూరయిష్యమి = నింపెదను.
ఉ క్తంచ = అట్లే చెప్పబడినది.

111. నృపః = రాజా, ఆర్తాయ = నొచ్చినవానికి, దానం = దానమును,
దత్త్వా = ఇచ్చి, శూన్యలిజ్ఞం = పాడుపడిన లింగమును, ప్రపూజ్య-చ = పూజించి
యు, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, ఆశ్రితాః = కాచుకొని యుండువారిని, పరిపాల్య = కా
పాడియు, అశ్వమేధఫలం = అశ్వమేధయాగము చేసిన ఫలమును, భజేత్ = పొందు
చున్నాడు.

ఇత్యాది విచార్య తత్ర నగర మేకం నిర్ణయ తత్ర తం సంస్థాప్య శతం విలాసినిః
పశ్చాతతం తురక్తా చత్వారింశతం రథాక్ చతుస్సహస్రం భటాం శ్చ తస్మై
బ్రాహ్మణాయ దదౌ, కిం చ రాజా చణ్డికానగర మితి తస్య నగరస్య నామ చకార.
తతః పరిపూర్ణమనోరథో బ్రాహ్మణః కృతోద్వాహమజ్ఞశ్చ తం రాజాన మాకిర్భి రభి
వవర్ష - రాజాఽపి నిజనగరం జగామ.

ఇతి కథాం సాలభజ్ఞికా భోజాయ కథయామాస, భోజస్తు తాదృశ
జూదార్య మాత్త న్యపశ్యక్ తూష్ఠీం జగామ.

ఇతి షష్ఠోపాఖ్యానమ్.

ఇతి-అది = ఈ మొదలగువానిని, విచార్య = ఆలోచించి, తత్ర = అచ్చట,
ఏకం = ఒక, నగరం = పట్టణమును, నిర్ణయ = ఏర్పఱచి, తత్ర = అచ్చట,
తం = ఆతనిని, సంస్థాప్య = ఉంచి, శతం = నూలుగురు, విలాసినిః = స్త్రీలను,
పశ్చాతతం = ఏనూరు, తురక్తా = గుఱ్ఱములను, చత్వారింశతం = నలువది, రథాక్
= రేయలను, చతుస్సహస్రం = నాలుగువేల, భటాక్ - చ = బంటులను, తస్మై
బ్రాహ్మణాయ = అవిప్రునికొఱకు, దదౌ = ఇచ్చెను. కించ = మఱియు, రాజా = విక్ర
మార్క-నృపాలుఁడు, తస్య - నగరస్య = అపట్టణమునకు, చణ్డికానగరం = చండికా
పురము, ఇతి = అని, నామ = పేరు, చకార = చేసెను. (పెట్టెను.) తతః = తర్వాత,
బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, పరిపూర్ణమనోరథః = శోరికనిండినవాఁడై, కృత-ఉద్వాహ
మజ్ఞశః = చేయబడిన పెండిలియను శుభకార్యముగలవాఁడై (పెండ్లిచేసికొన్నవాఁడై),
తం-రాజానం = అవిక్రమనృపాలుని, ఆకిర్భిః = దీవనలచే, అభివవర్ష = వర్షించెను. రా
జాఽపి రాజాను, నిజనగరం-జగామ = తనపురమునకు వెళ్లెను.

ఇతి...కథయామాస = ఈకథను బొప్పు రాజానకు చెప్పెను. భోజస్తు...
జగామ = భోజరాజు తనయం దట్టి దాతృత్వమును గానక యూరక వెల్లెను.

అంతవఱకు ముగిసెను.

అథ సప్తమోపాఖ్యానమ్.

మధ్యేసముద్రం క్వచిదదిశ్యజ్ఞే దుర్గాలయే ప్రేతకబంధయుగ్మమ్,
చక్రే సజీవం పృథుసాహసేన రాజేతి నేయం ప్రతిమా బ్రవీతి. 112

పున రపి భోజః కదాచి చ్చుభముహూర్తే సముచితసన్నాహః సింహాసన మా
రోధు ముపచక్రమే. తదాఽన్యా సాలభజ్ఞైకాఽవదత్ : 'భోరాజా! తథావిధం సా
హస మాదార్యం ధైర్యం చ యస్యాస్తి స ఏ వేదం సింహాసన మధిరోధు మర్హతి.'
రాజా.-- 'సాలభజ్ఞే! కీదృశం తత్ ?' సాలభజ్ఞైకాః--

భో రాజా! శృణు. విక్రమాదిత్యే రాజ్యం కుర్వతి, లోకే దుర్జనః కట్టకా

ఏడవ కథ.

112. మధ్యేసముద్రం = సముద్రమునడుమ, క్వచిత్ = ఒకచోట, అది
శృంగే = పర్వతశిఖరంబునందు, దుర్గాలయే = కాళికాదేవియాలయమున, ప్రేత
కబంధయుగ్మం = చచ్చినవారి మొండెముల జతన, రాజా = విక్రమార్కుడు,
పృథుసాహసేన = ఎక్కువ తెగువచేత, సజీవం = ప్రాణములతోఁ గూడినదనినిగా,
చక్రే = చేసెను. ఇతి = అని, సా = ఇయం - ప్రతిమా = అయి యేడవ ప్రతిమ, బ్రవీతి =
పలుకుచున్నది.

పునః - అపి = వెండియు, భోజః = భోజనమహారాజా, కదాచిత్ = ఒకానొ
కప్పుడు, శుభముహూర్తే = మంచిముహూర్తమునందు, సముచితసన్నాహః = తగిన
ప్రయత్నముగలవాడై, సింహాసనం = సింహాసనమును, ఆరోధుం = ఎక్కుటకు, ఉప
క్రమే = మొదలుపెట్టెను. తదా = అప్పుడు, అన్యా = మఱియుక, సాలభజ్ఞైకా
= బొమ్మ, అవదత్ = పలికెను. భోరాజా = ఓ భోజనపుపాలా, తథావిధం = అటు
వంటి, సాహసం = తెగువయ్య, ఔదార్యం = దాతృత్వమును, ధైర్యంచ = ధీర
తయ్య, యగ్య = ఎవనికి, అస్తి = ఉన్నదో, సవిత = వాడే, ఇదంసింహాసనం = ఈ
సింహాసనమును, అధిరోధుం = ఎక్కుటకు, అర్హతి = తగియున్నాడు. రాజా (అవా) =
భోజనపుఁడదిగను. సాలభజ్ఞే! = ఓబొమ్మా, తత్ - కీదృశం = అదెట్టిది? సా
భజ్ఞైకా (వదతి) = బొమ్మ చెప్పుచున్నది.

భోరాజా = ఓతేడా, శృణు = వినుము. విక్రమాదిత్యే = విక్రమా
ర్కుడు, రాజ్యం - కుర్వతి = రాజ్యపరిపాలనముచేయుచుండఁగా, లోకే =
ప్రపంచమున, దుర్జనః = దుష్టుడు, కట్టకః = అథమపుకత్తుపు, వాస్తి = లేడు. సర్వే

నాస్తి. సర్వజనాః సదాచారసంపన్నాః. బ్రాహ్మణా వేదకాస్త్రభ్యాసాదిస్వధర్మ
చర్యాపరాః, చట్కర్త నిరతాశ్చ బభూవుః. సర్వస్థాపి వర్ణస్య పాపా ద్భయం,
ప్రాణిభు దయా, పరమేశ్వరే భక్తిః, దేహీ నిర్మమతా, నిత్యానిత్యవస్తువిచారః,
పరత్ర విషయే బుద్ధిః, వాచి సదుక్తిః, పరిపాలనే దార్ధ్యం, హృదయే చాదార్య
మధూత్. ఏవం సర్వోఽపి లోకః పవిత్రభూతా నైకరణో రాజ్ఞః ప్రసాదాత్ సుఖే
నావర్తత. తస్మాం చోజ్జయిన్యాం ధనదో నామ కక్చి దూరుజః సమధూత్. తస్య
సంపదాం మర్యాదా నాస్తి. యాని వస్తూని భువనే సుదుర్లభాని తాని తత్ర సుఖ
భాని. ఏవం సకలసంపత్సమృత్తితస్య తస్యైకదా చేతసి సర్వవస్తు వ్యనిత్యతాబుద్ధి
జనాః=జనులందఱు, సత్ ఆచారసంపన్నాః=మంచియాచారములతోఁగూడినవారు,
బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, వేదకాస్త్ర...పరాః=వేదములయొక్కయు, కాస్త్ర=
కాస్త్రములయొక్కయు, అభ్యాస=నేర్చుకొనుట, అది=మొదలుగాఁగల, స్వధర్మ=
తమయాచారములయొక్క, చర్యా=చేయుటయే, పరాః=ముఖ్యముగాఁగల
వారును, చట్కర్త నిరతాః=చ=ఆఱుకర్తలయందు ఆసక్తిగలవారుగను, బభూవుః=అయిరి.

సర్వస్య-అపి వర్ణస్య = అన్నివర్ణములవారికి, పాపాత్ = పాపమునుండి,
భయం = వెఱపును, ప్రాణిభు = జంతువులయందు, దయా = దయయు, పరమే
శ్వరే = ఈశ్వరునియందు, భక్తిః=ప్రేమయు, దేహీ = దేహమునందు, నిర్మమతా=
అభిమానము లేకుండుటయు, నిత్య-అనిత్యవస్తువిచారః = ఇదినిత్యము, ఇది యనిత్యము
అనుచర్చచేయుటయు, పరత్ర - విషయే = పరలోకమందు, బుద్ధిః = తలంపును,
వాచి=నోటియందు, సత్-ఉక్తిః=మంచిమాటలు పలుకుటయు, పరిపాలనే = కాపా
డుటయందు, దార్ధ్యం = గట్టితనమును, హృదయే = మనస్సునందు, ఔదార్యంచ=
గొప్పతనమును, అధూత్=కలిగియుండెను. ఏవం = ఈలాగు, సర్వ-అపి-లోకః=
సకలజనమును, పవిత్రభూతలంతఃకరణః = పరిశుద్ధమైన మనస్సుగలవై, రాజ్ఞః =
రాజాయొక్క, ప్రసాదాత్ = దయవలన, సుఖేన = సుఖముతో, అవర్తత =
ఉండెను. తస్మాం-ఉజ్జయిన్యాం=అట్టియుజ్జయినీపట్టణమున, ధనదో-నామ = ధనదుఁ
డనుపేరుగల, కక్చిత్ = ఒకనొక, దూరుజః=దూరమిది, సమధూత్=పుట్టెను. తస్య=
అతనియొక్క, సంపదాం = కలుములకు, మర్యాదా=మాద్యు, నాస్తి=లేదు. యాని -
వస్తూని=ఏవస్తువులు, భువనే = లోకమందు, సుదుర్లభాని = చిక్క నసాధ్యములో,
తాని-వస్తూని = ఆవస్తువులు, తత్ర = అతనియింటిలో, సుఖభాని=సుఖపుగా చిట్క
నవి. ఏవం = ఇట్లు, సకలసంపత్-సమృత్తితస్య-సకలసంపత్ = అంతసంపదచేతను,
సమృత్తితస్య = పొందఁబడిన, తస్య = అతనికి, ఏకదా = ఒకసాఁడు, చేతసి =
చేతనస్సునందు, సర్వవస్తుభిః=అన్నివస్తువులయందు, అనిత్యతాబుద్ధిః=అనిత్యతమముపట్టి

రుదధూత్. — చాప్త నిస్సారోఽయం సంసారః. సర్వం చ వస్తుజాత మనిత్యమ్.

ఉ క్తం చ: గగననగరకల్పః సంగమో వల్లభానాం

జలదపటలతుల్యం యావనం వా ధనం వా,

స్వజనసుతశరీరాదీని విద్యుచ్చలాని

క్షణిక మితి సమస్తం విద్ధి సంసారవృత్తమ్.

113

తథా చ: శరణ మశరణం వా బద్ధమూలం నరాణాం

క్షణపరిచితదారా ద్వార మాపద్మజానామ్,

విపరిమృశత పుత్రాః శాత్రవం సర్వ మేతత్

త్యజత భజత ధర్మం నిర్మలం పుణ్యకామాః.

114

అతః సంసారిణాం ధర్మ ఏవ శరణమ్. ఉ క్తం చ:

రలంపు, ఉదధూత్ = కలిగను. చాప్త=ఆహా, అయం-సంసారః = ఈసంసారము, నిస్సారః = ఉత్తయోగములేనిది. సర్వం-వస్తుజాతం-చ = అన్నివస్తువులును, అనిత్యం = కాశ్యతములుగావు. ఉ క్తం-చ=అట్లు చెప్పబడినది.

113. వల్లభానాం = ప్రీతియొక్క, సంగమః = కూడిక, గగననగరకల్పః = ఆకాశమండలి పట్టణముతో సమానమైనది. యావనంవా = ప్రాయముగాని, ధనంవా = కలిమిగాని, జలదపటలతుల్యం = మబ్బులగుమిలో సమానమైనది. స్వజన...దీని-స్వజన = తనవారు, సుత = కొడుకులు, శరీర = ఒడలు, అదీని=మొదలుగాగలవి, విద్యుత్-చలాని = మెలుపువలె గడలునవి, సమస్తం-సంసారవృత్తం = సంసారపు సంగతియంతయు, క్షణికం-ఇతి = క్షణమాత్రముండునదియని, విద్ధి = ఎఱుగుము.

114. తథాచ=అట్లే, నరాణాం = మనుజులకు, శరణం = ఇల్లు, అశరణంవా = రక్షకముగాకయో, బద్ధమూలం = కట్టుటకుకారణమో, (ధవలీ = అగుచున్నది.) క్షణపరిచితదారాః = ఇంచుకనేపు మచ్చికపడుభార్యలు, ఆపత్-గణానాం=ఇదమలగుంపులకు, ద్వారం = వాకిలి, పుణ్యకామాః = పుణ్యమందుఁ గోరికగల, పుత్రాః = కొడుకులారా, విపరిమృశత=ఆలోచింపుడు. ఏతత్-సర్వం=ఇదియంతయు, శాత్రవం = శత్రువును, త్యజత = విడుపుడు. నిర్మలం = ఒచ్చెములేని, ధర్మం = ధర్మమును, భజత=కొలుపుడు.

అతః=కనుక, సంసారిణాం = కుటుంబులకు, ధర్మః-ఏవ = స్వధర్మకార్యమే, శరణం = రక్షించునది. ఉ క్తం-చ = అట్లు చెప్పబడినది.

ధర్మో రక్షతి రక్షితో నను హతో హస్తీహ స ప్రాణినో
హస్తవ్యో న తు యః స ఏవ శరణం సంసారిణాం సర్వదా,
ధర్మః ప్రాపయ తీహ తత్పద మపి ధ్యాయంతి య ద్యోగినో
నో ధర్మాత్ సుహృ దస్తి నైవచ సుఖీ నోష్ణేతో ధార్మికాత్.
ధర్మః శర్మ భుజ్యపుజ్యవపురీసారం విధాతుం త్మమా
ధర్మః ప్రాపితమర్త్యలోకవిఫులప్రీతి స్తదాశంసిహమ్,
ధర్మః స్వర్నగరీనిరస్తర సుధాస్వాదోదయస్యాఽస్పదం
ధర్మః కిం న కరోతి ముక్తివనితాసంభోగభాగ్యాస్తరమ్. 116

115. నను = ఓరి, ధర్మః = స్వధర్మము, రక్షితః = కాపాడబడినదై,
రక్షతి = కాపాడుచున్నది. ఇహ = ఇచ్చట, సః = ఆస్వధర్మము, హతో = చెఱుపఁ
బడినదై, ప్రాణినః = మానవులను, హస్తి = చంపుచున్నది. యః-తు = ఏది, న
హస్తవ్యః = చంపఁడగదో, సఏవ = అదియే, సంసారిణాం = గృహస్థులకు, సర్వదా =
ఎల్లప్పుడు, శరణం = రక్షకము. యత్ = దేనిని, యోగినః = నిష్కలమారు,
ధ్యాయంతి = చింతించుచునో, తత్-పదమపి = ఆస్థానమునుగూడ, ఇహ = ఇలాగమున,
ధర్మః = స్వధర్మము, ప్రాపయతి = పొందించుచున్నది. ధర్మాత్ = ధర్మమున
కంటె, సుహృత్ = చెలికాఁడు, నో-అస్తి = లేడు. ధార్మికాత్ = స్వధర్మము
నడచువానికంటె, సుఖీ = సౌఖ్యవంతుఁడు, పండితః = విద్వాంసుఁడును, నో-అస్తి =
లేనేలేడు.

116. ధర్మః = స్వధర్మము, భుజ్యపుజ్యవపురీసారం-భుజ్యపుజ్య = పాములలో
మేటియగు వాసుకియొక్క, పురీ = పట్టణముయొక్క, సారం = సింహాశ్రమైన, శర్మ =
సుఖమును, విధాతుం = కలిగించుటకు, త్మమః = చాలినది. ధర్మః = స్వకర్మానుష్ఠా
నము (దానము), తత్-ఆశంసిహం = దానిని గోరువారికి, ప్రాపిత...తిః = ప్రాపిత =
పొందింపఁబడిన, మర్త్యలోక = మానవలోకమందలి, విఫుల = ఎత్కువ, ప్రీతిః =
సంతోషముగలది. ధర్మః = దానము, స్వర్నగరీ...యస్య-స్వర్నగరీ = స్వర్ణమందలి,
నిరస్తర = ఎడతెగని, సుధా = అమృతముయొక్క, ఆస్వాద = తీపియొక్క,
ఉదయస్య = పుట్టుకకు. ఆస్పదం = మనికిపట్టయినది. ధర్మః = దానము, ముక్తి...
స్తరమ్-ముక్తి = ముక్తియనెడి, వనితా = స్త్రీతోడి, సంభోగ = కలియుటయనెడి,
భాగ్యాస్తరమ్ = ముత్తొక్క భాగ్యమును, న-కరోతికిం = కలుగజేయదా యేమి ?

తా. దానము స్వర్ణ, మర్త్య, నాగలోక సుఖములను, తుట్టతుడ మోక్షము
పైతము నిచ్చునది యని ముఖ్యతార్థ్యము.

అపి చ: ధర్మసంగ్రహార్థ ముపాజ్ఞితం ద్రవ్యం సత్పాత్రే దాతవ్యమ్, తస్మిన్ సమ
ర్పితం త ద్భవమగుణం భవేత్. తథా హి:

పాత్రవిశేషే న్యస్తం సౌగుణ్యం భజతి విత్త మాధాతుః,
జలమివ సముద్రశుక్తౌ ముక్తాఫలతాం పయోదబృన్దస్య. 117
న్యగ్రోధస్య యథా బీజం స్తోకం సుక్షేత్రభూమిగమ్,
బహువిస్తీర్ణతాం యాతి తద్వ ద్దానం సుపాత్రగమ్. 118

ఇత్యాది బహుధా విచార్య శ్రోత్రియా నావూఞ, తత్సకాన్ దానకా
జ్ఞోక్తాని వివిధాని దానాని శ్రుత్వా సర్వ మేవ నిజధనం సత్పాత్రేభ్యో దత్త్వా
పవిత్రాస్త్రాకరణః పున రపి విచారయతి స్త:—‘అహో మ యైత దనుస్థితం దానవ్ర
తాదికం తదా సఫలం భవేత్, యదా ద్వారవతీం గత్వా శ్రీకృష్ణం ద్రక్ష్యమి,’
ఇతివిచార్య ద్వారవతీం ప్రతి నిగ్రత్య సముద్రతీరం గత్వా కల్పన నావిక మాహూ
య సమచిత మాతరం నిర్ణీయ భిక్షుకయోగినో వై దేశికాన్ నావ మారోప్య స్వశం
చారుహ్య తై: సహ ధర్మ మేదురా స్తా స్తా: కథా: కథయన్ స యావ దగచ్ఛత్,

సత్పాత్రే=మంచియోగ్యనియందు.

117. సముద్రశుక్తౌ=సముద్రమందలి ముత్యైపుచిప్పయందు, (వృద్ధం = కురి
సిన,) పయోదబృన్దస్య=మేఘములయొక్క, జలం=నీరు, ముక్తాఫలతాం=ఇర=మత్స్య
మగుటనుబోలె, పాత్రవిశేషే=యోగ్యనియందు, న్యస్తం=ఉంచబడిన, ఆధాతుః =
దాతయొక్క, విత్తం = ధనము, సౌగుణ్యం = ప్రయోజనమును, భజతి=పొందు
చున్నది.

తా. ముత్యైపుచిప్పయందుఁ బడినవాననీరు ముత్యమగునట్లు, యోగ్యునికిచ్చిన
దానము సఫల మగును.

118. సుక్షేత్రభూమిగం=మంచిచేరిలోఁబడిన, స్తోకం = చిన్నచైన, న్యగ్రో
ధస్య=మట్టిచెట్టుయొక్క, బీజం = విత్తనము, యథా = ఎట్లు, బహువిస్తీర్ణతాం =
మిక్కిలి వికాలత్యమును, యాతి=పొందుచున్నదో, తద్వత్ = అట్లు, సుపాత్రగం =
మంచివానిని బొందిన, దానం=ధర్మము, (బహువిస్తీర్ణతాం=మిక్కిలి విస్తారమును,) యాతి=పొందుచున్నది.

శ్రోత్రియాన్=వైదికులను, నిగ్రత్య=తడలి, నావికం = ఓడనడుపువానిని,
ఆతరం = శేపును, భిక్షుకయోగినః=యాచకులను యోగులను, వైదేశికాన్ = పర
దేశములవానిని, నావం = ఓడను, ఆరోప్య = ఎక్కించి, ధర్మ మేదురాః = నీతితో
నిండిన, తాః-తాః = ఆయాయి, కథాః = కథలను, కథయన్ = చెప్పచు, సః =

తావత్ సమద్రమధ్యే కల్పిత్ సముదీర్ఘః పర్యత స్తేన దృష్టః. తత్ర మహా సేనా
 దేవాలయోఽదృశ్యత. ధనద స్తు దేవాలయం గత్వా భువనేశ్వరీం గంధపుష్పాక్షతా
 దిభి రుపచారై రభ్యర్చ్య నమస్కృత్య తస్యా వామభాగే ఛిన్నమస్తకం స్త్రీపురుష
 యుగళం దృష్ట్వా పురస్థినిభిత్తిభాగే లిఖితా న్యక్షరాణి పపాతః—యదా
 కోఽపి పరోపకారి పరమైశ్వర్యసంపన్నో ద్వాత్రింశత్సంవత్సరేః స్వకర్ణరుధిరేణ
 భువనేశ్వరీ మర్చయిష్యతి, త దేదం స్త్రీపురుషయుగళం సజీవం భవిష్యతీతి. ఏవం
 పతిత్వా సవిస్తయో ధనదః పున రపి నాన మారుహ్య ద్వారవతీం గత్వా శ్రీకృష్ణం
 దృష్ట్వా ప్రణమ్యస్తాపిత్.

అతః, యావత్ = ఎంతలో, అగచ్ఛత్ = వెళ్లెనో, తావత్ = అంతలో, సమద్ర
 మధ్యే = సమద్రమునడుమను, కఃచిత్ = ఒకొక్క, సముదీర్ఘః = గొప్పదయిన,
 పర్యతః = కొండ, తేన = వానిచే, దృష్టః = చూడబడెను. తత్ర = అకొండయందు,
 మహాక = గొప్పదియగు, ఏకః = ఒక, దేవాలయః = దేవళము, అదృశ్యత =
 చూడబడెను. ధనదః = తు = ధనదుడన్ననో, దేవాలయం = దేవళమునుగూర్చి,
 గత్వా = పోయి, భువనేశ్వరీం = భువనేశ్వరిని, గంధ - పుష్ప-అక్షత-అదిభిః =
 శ్రీగంధము, పువ్వులు, అక్షతలు మున్నగువానిచే, ఉపచారైః = పోడకోపచారము
 లచే, అభ్యర్చ్య = పూజించి, నమస్కృత్య = నమస్కరించి, తస్యాః = ఆభువ
 నేశ్వరియొక్క, వామభాగే = ఎడమప్రక్కను, ఛిన్నమస్తకం = తలలు రెగిన,
 స్త్రీపురుషయుగళం = స్త్రీ పురుషులజంటను, దృష్ట్వా = చూచి, పురః స్థిత
 భిత్తిభాగే - పురః = ఎదుట, స్థిత = ఉన్న, భిత్తిభాగే = గోడయందు, లిఖితాని =
 వ్రాయబడిన, అక్షరాణి = వర్ణములను, పపాత = చదివెను. యదా = ఎప్పుడు, కః =
 అపి = ఎవ్వడైనను, పర-ఉపకారి = పరులకుపకారముఁ జేయునట్టియొ, పరమ-విశ్వర్య
 సంపన్నః = మిక్కిలి యైశ్వర్యముతోఁ గూడినవాడును. ద్వాత్రింశత్ = అక్ష-ఉపేతః =
 మాపుదిరెండు అక్షణములతోఁ గూడినవాడు, స్వకంఠ-రుధిరేణ = తన మెడతోని
 రక్తముచేత, భువనేశ్వరీం (భువన+ఈశ్వరీ) = భువనేశ్వరీదేవతను, అర్చయిష్యతి =
 అర్చనఁజేయుఁగఁడో, తదా = అప్పుడు, ఇదం-స్త్రీ పురుషయుగళం = ఈ స్త్రీ పురు
 షులజంట, సజీవం = జీవముతోఁగూడినది (జీవించునది), భవిష్యతి = కాఁగలదు, ఇతి =
 ఇట్లు చదివెను... ఏవం = ఇట్లు, పతిత్వా = చదివి, సవిస్తయః = ఆశ్చర్యముతోఁగూడిన
 వాడై, ధనదః = ధనదుడు, నానం = పడనను, ఆరుహ్య = ఎక్కి, ద్వారవతీం =
 ద్వారవతినిగూర్చి, గత్వా = పోయి, శ్రీకృష్ణం = శ్రీకృష్ణముఁ దిని, దృష్ట్వా = చూచి,
 ప్రణమ్య = నమస్కరించి, అస్తాపిత్ = స్తోత్రముచేసెను.

ఏకోపి కృష్ణస్య కృతః ప్రణామో దశాశ్వమేధావభృథేన తుల్యః,
దశాశ్వమేధీ పున రేతి జన్త కృష్ణప్రణామీ న పున ర్భవాయ.

ఇత్యేకం స్తుత్వా క్రికృష్ణం షోడశభి రుపచానైః సంపూజ్య యద్య దపూర్వం వస్తు
సమానీతం తత్ సర్వం సమర్చ్య తత్ర దినత్రయ ముపిత్వా తతో నిర్గత్య కలిపయై
ర్దినై ర్విజనగర మాజగామ. ఆగత్య చ సర్వా నపి బాధవాక్ కృష్ణప్రసాదేన
సంభావ్య,

రి క్తపాణి ర్న పశ్యేత్తు రాజానం దై వతం గురుమ్,

నై మి త్రికం విశేషేణ నుహృదం ఫలకాముకః.

120

తథాచః ఇష్టాం భార్యాం ప్రియం మిత్రం పుత్రం చాపి కనీయసమ్,

రి క్తపాణి ర్న పశ్యేత్తు తథా నై మి త్రికం ప్రభుమ్.

121

ఇతి విచిన్త్య ప్రకౌతే కిమ ప్యపూర్వం ప్రాభృతం గృహీత్వా విక్రమార్కం ద్ర
ష్టం జగామ. గత్వా చ సవినయం, కృష్ణప్రసాదం దత్వా తదాదిష్ట చాసనే సమా
ససాద. తతో రాజా యాత్రాక్షేమం పృష్ట్య, కిం కి మపూర్వం దృష్ట మితి వణిజ
మపృచ్ఛత్. సోఽపి సమద్రుమభ్యోదీర్ఘ భువనేశ్వర్యాలయదృష్టకబంధృత్వైస్త మవ
దత్. త చ్చుత్వా సముపహతుకుతూహలో రాజా తేన సార్థం ప్రాప తదపూర్వం
స్థానమ్. తత్ర చ దేవతావామభాగే పతితం కబంధయుగళ మపశ్యత్. ఆపశ్చ
తా న్యక్షరాణి. తదనంతరం రాజా భువనేశ్వరీం స్తుత్వా ఖడ్గం కోశా దాకృష్ట
యావత్ కణ్ఠే చకార, తావత్ కబంధయుగళం సకరః సజీవం చ సమధూత్. దేవ
తాఽపి రాజ్ఞో హస్తస్థితం ఖడ్గ మాకృ మ్యబ్రవీత్: 'భో రాజన్! ప్రసన్నాఽస్మి.
వరం వృణీష్య. రాజాఽబ్రవీత్ 'భో దేవి! ప్రసన్నాఽస్మి యది, తర్హ్యస్య మిథునస్య

119. కృష్ణునికః కేయఃబడిన యొక్కనమస్కారమైనను బదియశ్వమేధములు
చేసి యవభృథస్నానము చేసినదానితో సమానము. అంతియకాక, పదియశ్వమేధ
ములు చేసినవాడు మఱిలఁబుట్టనుగాని కృష్ణునికః బ్రజామముగావించినవాడు
మఱిలఁబుట్టఁడు.

ఉపిత్వా=ఉండి,

120. నై మి త్రికం = పనికై, కోరఁబడునట్టి. ఫలకాముకః = కార్యసిద్ధి కోరు
వాడు.

121. కనీయసం = కడగొట్టువాఁడగు, రి క్తపాణిః = ఉత్తచేతులవాడై.
ప్రాభృతం=కానుకను, కబంధ=ముండిము, సముపహర=పుట్టిన, కోశాత్=పిరనుండి,

రాజ్యం దేహి.' తతో దేహిత థేతి రగ్య మిధునస్య రాజ్య మదాత్. రాజాఽపి
ధన దేన సహ నిజపుర మాజగామ.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞికా రాజాన మబ్రవీత్: 'ఏవం విధం సాహ
సాదికం త్వయి న దృశ్యతే.' త చ్ఛ్చిత్వా రాజా తతో విరరామ.

ఇతి సప్తమోపాఖ్యానమ్.

అథ అష్టమోపాఖ్యానమ్.

కాశ్చీర దేశే విపులం తటాకం

వణిక్కుతం పూరయితుం జలేన,

బలిం ప్రదాతుం నిజకణ్ఠరక్తై

రియేష రా జేతి నిగద్యతేఽద్య.

122

భూయోఽపి భోజరాజే యథాపూర్వ మాగచ్ఛతి, పాశ్చాలికాఽన్యా ని
షిధ్య జగాద:—'భోజరాజ! ఇదం పున రనన్యసాధారణ మాసనమ్; యది భవాత్
విక్రమవిశ్రుతేన సాహసాదినా భూష్యతే, తదా త్వా మనుజానామి.' రాజా, కిష్కి

అశ్వవ్య = లాగి, మిధునస్య = దంపతులకు, అదాత్ = ఇచ్చెను.

ఏడవకథ ముగిసెను.

ఎనిమిదవకథ.

122. వణిక్కుతం = వైశ్యునిచే ద్రవ్యింపబడిన, విపులం = విస్తార
మగు, తటాకం = చెరువును, జలేన = నీటిచే, పూరయితుం = నింపుటకొఱకు,
రాజా = విక్రమార్కుడు, నిజకంఠరక్తై = తనమెడయందలి రక్తముచే,
బలిం = బలిని, ప్రదాతుం = ఇచ్చుకొఱకు, రియేష = కోరెను, పాశ్చాలికా
= బాహు, నిషిధ్య = అడ్డగించి, అనన్యసాధారణం = ఇతరులకు సాధ్యపడని,
విశ్రుతేన = ప్రసిద్ధికక్కిన, అనుజానామి = ఒప్పుకొందును, అవనత = చాలిన.

దవనముఖః—‘సాంధ్యజ్ఞిః! కథయ త స్యాదార్యాదివృత్తమ్.’ సాంధ్యజ్ఞిః—

భో రాజన్! శృణు. విక్రమ రాజా భూమద్ధరే ప్రకృతా బహువిధాః
కథాశ్చారముఖేన నిరవశేషం జానన్ వసుమతీం పర్యపాలయత్. ఉక్తంచ:

గావో గన్ధేన పశ్యన్తి వేదేనైవ ద్విజాతయః,

చారైః పశ్యన్తి రాజాన శ్చక్షుర్భ్యామితరే జనాః. 123

కించ, యో రాజా భవతి, తేన సర్వాఽపి లోకస్థితి ర్జ్ఞాతవ్యా. అపిచ, అర్థినః. పూజ
నీయాః, ప్రజాః సమ్యక్ పరిపాలనీయాః, దుష్టా శ్చ ద్విషనీయాః, న్యాయేన భవో
పార్జనం కర్తవ్యమ్, అర్థిభు పక్షపాతో విధేయః. ఏతా శ్శేవ రాజ్ఞః పశ్యన్తి
కర్తాణి. తథాహి:

దుష్టస్య దణ్డః సుజనస్య పూజా

న్యాయ్యేన కోశస్య చ సంప్రవృద్ధిః,

సుపక్షపాతోఽర్థిభు రాజ్యరతు

పశ్చాచ్చైవ యజ్ఞాః కథితా నృపాణామ్. 124

కించ : కిం దేవకార్యేణ సరాధిపస్య

కృత్వా నిరోధం విషయస్థితానామ్,

త దేవ కార్యం జపయజ్ఞ హోమా

యేన ద్విజానాం స పతన్తి రాష్ట్రే. 125

ఏనం విక్రమ రాజ్యం తుర్యతి స త్యేకదా చారా భూమద్ధరం పరిశ్రమ్య రాజ్ఞః
స కాశ మాగత్య రాజ్ఞా పృష్టా వ్యజ్ఞ పన్:—

చారముఖేన = వేంగులముఖమున, నిరవశేషం = పూర్తిగా, జానత్ = ఎఱుఁగుచు,
వసుమతీం = భూమిని, జ్ఞాతవ్యా = తెలియఁదగినది, అర్థినః = యాచకులు,
పక్షపాతః = ప్రేమ.

124. కోశస్య = బొక్కసమునకు.

125. విషయస్థితానాం = దేశమందున్నవారికి, నిరోధం = నిర్బంధమును.

తా. రాజునదేశమందలి జనులకుఁ గిడుచేసి దేవపూజలు సేయుటచే నుపయో
గంబులేదు. దేనిచే బ్రాహ్మణులయొక్క జపయజ్ఞ హోమములు నిలువక వృద్ధి చెందునో
అట్టికార్యమును రాజు చేయవలెను.

చారాః = వేంగులు, సకాశం = సమీపమునకు, వ్యజ్ఞ పన్ = విన్నవించిరి.

‘దేవ’ కాక్తిరదేశే మహాద్రవ్యసంపన్నః కల్పి ద్వణి గన్తి. స చ ధర్మనిర
తేన చేతసా పఞ్చైత్రోశవిస్తారం తటాక మేక మచీభనత్. తన్నభ్యే కింఞ్చి ద్విల మద్భ
శ్శత. తత్ర చ దేవో నారాయణః శయానః సమదృశ్యత. స తస్య చాయతనం కార
యామాస. పరముదకం న తేభే. భూయోఽపి జలోద్గమనిమి త్తం వరుణ ముద్దిశ్య బ్ర
హ్మజై ర్జప మకారయత్. త దపి మధా బధూవ. తత ఏకదా భిన్నమానసే వణిజ
తటాకతీరే సముపవిశ్య ‘అహో! కేనా పుష్పపాయే నోదకం న లభ్యతే, వృథాశ్ర
మోజాతి,’ ఇతి చిన్తయతి, అధిగగన మమానుషీ కాఽపి సరస్వతీ సమజాయతః ‘భో
వణిత్పుత్ర! కిమర్థం నిశ్వసిషిః మహారాజలక్షణయు క్తస్య పురుషస్య కణ్ఠరక్తేన యదా
తటాకం సిచ్యతే, తదా విమలోదక మావిర్భవిష్యతి, నాన్య థేతి. స త దాకర్ణ్య
తటాకతీరే మహదన్నసక్త మకల్మయత్. తత్ర చ భోక్తం స్వదేశవాసినో విదేశవా
సిన శ్చ జనాః సమాయయుః, తదాసీం తత్ర స్థితాః వణిగాదేశకారిణోభృత్యాః విదేశ
వాసినాం పురత ఏవ మవదత్ ‘యః కోఽపి స్వకణ్ఠరుధిరేణ తటాకం సింఞ్చతి తస్య
శతభారనువర్ణం దీయత’ ఇతి. తద్వచః సర్వేఽప్యకృణ్వత్, కోఽపి తత్సాహసం తు
నాన్తీకృతవాత్. ఏవంవిధం మహా చ్ఛిత్రం దృష్ట మస్తాభిః.”

ఇత్యేకం చారాణాం వచనం పుత్రా విక్రమార్కః స్వయం తత్ర గత్వా బిల
శయనం దేవం ప్రణ మ్యాతిమనోజ్ఞ మతివికాలం తటాకం దృష్ట్వా విస్మితో మన
స్వీకృత మకరోత్ :-

యది మమ కణ్ఠరక్తేన తటాకం సింఞ్చయి, త దేదం జలైః సంపూర్ణం భవేత్.
అసేన చ సకలలోకానా ముపకారో భవేత్. ఇదం మమ శరీరం వర్షశత మపి
స్థిత్యా సర్వథా వినాశ మేవ యాస్యతి. ఆతః శరీరమమత్వం న కార్యమ్. పరోప
కారాయ శరీర మపి దాతవ్యమ్. ఉక్తం చ,

శత మపి శరదాం వై జీవితం ధారయిత్వా

శయన మధిశయానః సర్వథా నాశ మేతి,

పఞ్చైత్రోశవిస్తారం = అయిదుకోసులు వెడల్పుగల, తటాకం = చెరువును, అచీభ
నత్ = త్రవ్వించెను. శయానః = పరుండినవాడుగ, పరం = అయినను, ఉద్గమ =
వచ్చుట, మధా = వర్షముగా, వణిజ = వర్తకుడు, నిశ్వసిషి = నిట్టూర్చువిడిచె
డవు, సిచ్యతే = తడుపబడునో, శతభారనువర్ణం = నూలుబారువల బంగారము,
మమత్వం = మోహము.

126. శరదాం = సంవత్సరములయొక్క, శతం-అపి = నూలుఅయినను, జీవితం
= ప్రాణమును, ధృత్వాఽపి = ధరించి, శయనం = పొస్సును, అధిశయానః =
అట్టియూలడువాడును, సర్వథా = తప్పక, నాశం = త్రయమును, ఏతి = యందు

సులభవిపది దేహీ సూరిలోకై కవిద్యే

న విదధతి మమత్వం ముక్తికాన్తోత్సుకా న్తే.

126

కిం చ: సర్వ దైవ రుజాక్రాంతం సర్వదైవ శుచో గృహమ్,

సర్వదా విపదం ప్రాప్తం మర్త్యానాం దేహపఞ్చరమ్

127

తై రేవ ఫల మాక్రాంత మనంతం పుణ్యకర్మణామ్.

యేషాం తు జన్త న స్వార్థే యై: శరీరం పరార్థితమ్.

128

ఏవం విచార్య పురస్థితప్రాసాదగర్భగతజలశయనస్య విష్ణోః పూజాం విధాయ నమస్కృత్య బభావ:—‘భో దేవ! జలకాయీక! ద్వాత్రింశల్లక్షణసంపన్నస్య పురుషస్య కణ్ఠరక్తం వాఞ్ఘ్నసి? తస్మి మ మాస్య కణ్ఠరక్తస్య తృప్తో భూత్వా తటాక మేనం జలైః పరిపూరయ’ ఇతి సంసార్థ్యయావత్ కణ్ఠే ఖడ్గ మకరోత్, తావ దేవ భగవాన్ ఖడ్గం భృత్వా జగాద:—‘వీర! త వాహం ప్రసన్నోఽస్మి ఆల మనేన పా హనేన. విరమ, వరం వృణీష్య.’ రాజాఽవదత్: ‘దేవ! యది మమ ప్రసన్నో జాతో ఽస్మి, త ర్హి నుం తటాకం జలైః పరిపూరయ.’ దేవ:—‘రాజా! త్వ మస్తాత్ స్థా నా నిర్గత్య యావత్ పశ్యాత్ పశ్యసి, తావజ్జలైః పరిపూర్ణ తటాకో భవిష్యతి.’ రాజా త చ్ఛ్చుత్వా ససంభ్రమం తటాకతీర మారురోహ, తావత్ సరోఽపి జలైః పరిపూర్ణ మదృశ్యత. రాజా విక్రమాగ్కోఽపి తేన వణిజా స్తూయమాన స్తేన సమ ర్పితం శతభిరనువర్ణం కన్ఠైర్విది ద్వివాహార్థినే దరిద్రాయ బ్రాహ్మణాయ దత్త్వా స్వనగర మగమత్.

చున్నాడు, ముక్తికాన్తోత్సుకాః=ముక్తియనుకొంతయందుఁ గోరికఁగలవారలగు, తే = ఆమానవులు, సూరిలోక-ఏకనింద్యే=పండితజనములచే ముఖ్యముగా నిందింపఁ దగిన, సులభవిపది = సుశువుగాసంభవించు నాపదగల, దేహీ = దేహమానందు, మమత్వం = ఆభిమానమును, న విదధతిహి = చేయరుగదా (ఉంచరుగదా.)

తా. మానవుడు పాపమీదఁ గూర్చుండి నూతేండ్లుబ్రతికియు నకించును గనుక, మోక్షపేక్షగల యామనుజులు పండితనింద్యమైన యీశరీరమునం దభిమా నము నుంచరు.

127. శుచ: = దుఃఖమునకు, రుజా = వ్యసనముచే.

128. తా. ఎవరిచే శరీరము పరులకొరకులకేయుపయోగింపఁ బడుచున్నదో, తమపనులకుఁగాదో అట్టిపుణ్యాత్ములచేత నే యెక్కువపుణ్యము సంపాదింపఁ బడినది.

పురఃస్థిత...యస్య-పురఃస్థిత = ఎదుటనున్న, ప్రాసాద=దేవాలయమయొక్క.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభజ్జికా రాజాన మబ్రవీత్: 'భోరాజన్! త్వయ్యేవ హదార్యపహాపకారపాహసప్రభృతయో గుణా విద్యస్తే చేత్, త్వస్య స్థితా సింహాసనే సముపవిశ.' త దాకర్ణ్య రాజా తుష్టిం బభూవ.

ఇ త్యప్తమోపాఖ్యానమ్.

అథ నవమోపాఖ్యానమ్.

నివార్య కాఞ్చీనగరే లతాక్షీం నిశాచరోపద్రవతః కదాచిత్,
చరిత్రమాఖ్యాతవ తే తదీయం దదాసతామిత్యధునాభిధత్తే.

భూయోఽపి భోజమహీపాలే సకాతుకసంభ్రమ మాగచ్ఛతి, అన్యా సాలభజ్జికా సహాస మిద మభావతః—'దేవ! సింహాసన మారోఢుం సంభ్రమసి. దుర్లభం తే విక్రమార్కగతం పాహసాదార్యాదికమ్. త ద్విర మాస్తా స్తథాసముద్యమాత్.' రాజా.—'అయి! కథయ గుణా నన్యదురవాపాక్ విక్రమార్కస్య.'

సాలభజ్జికా—విక్రమార్కే రాజ్యం కుర్వతి, భట్టి నిర్వస్త్రీ, ఉపమస్త్రీ గోవిస్త్రీ. చస్త్రీః సేనాపతిః, తస్య పుత్రః కమలాకరో నామ. స పితుః ప్రసాదా దనుదిన మాకణ్ఠం భుజ్జానో వస్త్రధూపణ తాబ్బూలాదినా శరీరం సంస్కృత్య విషయసుఖ మనుభవత్ సుచిర మతివత్. ఏక దా దుర్వృత్తం సుత మాహూయ చస్త్రోఽవదత్:—

రే కమలాకర! బ్రహ్మణజన్త ప్రాప్యాపి త్వం కథ మేనం తిష్ఠసి? క్వేచ్ఛా వృత్తాఽయ మాత్తా నానాయోనిషు జన్త ప్రాప్నోతి. కదాచిత్ సుకృతవశాన్త సుష్య గర్భ=లోపతి, జలశయనస్య=నీరే పాన్యగాగల, విరమ=చాలింపుము. వృణీష్య = వరముగోరుము, ప్రభృతయః = మొదలుగాగల.

ఎనిమిదవకథ ముగిసెను.

తొమ్మిదవకథ.

129. లతాక్షీం = (తీగవంటి మేనుగల) స్త్రీని, కదాచిత్ = ఒకప్పుడు, తదీయం = తనదైన, అధునా = ఇప్పుడు, అభిధత్తే = చెప్పించుచున్నది.

సంభ్రమసి = త్వరపడుచున్నావు, మధాసముద్యమాత్ = వ్యర్థప్రయత్నము నుండి, దురవాపాక్ = పొందవీలుగాని, ప్రసాదాత్ = దయవలన, ఆకణ్ఠం=కుత్తుక వలన, భుజ్జానః = తినుచు, సంస్కృత్య = పోషించుకొని, సుకృతవశాత్ = పుణ్య

యోనిం ప్రవిశతి. కల్రాపి బ్రాహ్మణకులే జన్మ మహతా పుణ్యేన అభ్యుతే. కల్లభ్యాఽపి త్వం దుర్వృత్తో జాతోఽపి. సర్వదా బహిః కేవల సంచరసి. భోజనకాలే పరం భవన మాగచ్ఛసి. అనుచిత మేకం కరోషి. అన్యచ్చ, తవాయం విద్యాభ్యాసకాలః. అన్యైశ్చ కాలే విద్యాం యది నాభ్యస్యసి, త దుత్తరత్ర తవ మహాకా సంతాపా భవిష్యతి.

ఉ క్తాఞ్చ: యో బాలభావే న పఠన్తి విద్యాం

కామాతురా యావననష్టచిత్తాః,

తే వృద్ధభావే పరిభ్రాయమానా

వహన్తి గాత్రం శిశిరే యథాఽబ్జమ్.

180

తథా చ: యేషాం న విద్యా న తపో న దానం

న చాపి శీలం న గుణా న ధర్మః,

తే మర్త్యలోకే భవి భారభూతా

మనుష్యరూపాః పశవ శ్చరన్తి.

181

అక్రహి పురుషస్య న విద్యాయాః పరం భూషణం ధనం వాఽస్తి. తథా చ:

విద్యా నామ నరస్య రూప మధికం ప్రచ్ఛన్నగుప్తం ధనం

విద్యా భోగకరీ యశస్సుఖకరీ విద్యా గురూణాం గురుః,

విద్యా బంధజనో విదేశగమనే విద్యా పరా దేవతా

విద్యా రాజసుపూజితా న హి ధనం విద్యావిహీనః పశుః. 182

తథా చ: కిం కులేన విశాలేన విద్యాహీనస్య దేహీనః!

అకులీనోఽపి విద్యావాక్ దైవతై రపి పూజ్యతే. 183

అన్యచ్చ, వత్స! యావ దహం జీవామి, తావ దేవ త్వయా విద్యాభ్యసనీయా.

అన్యథా తు దుష్ప్రియైవ సా. అభ్యస్తా తు సా తవ సకల మపి బంధకృత్యం కరిష్యతి.

మువలన, న-అభ్యస్యసి-యది = నేరవవేని, ఉత్తరత్ర = ఇళళమోదట.

180. యావననష్టచిత్తాః = ప్రాయముచేసకొంచిన బుద్ధిగలవారై (వయసునందు

అడుటచే బుద్ధిలేనివారై), పరిభ్రాయమానాః = అవమానింపఁబడుచు, శిశిరే =

శిశిరముకువునందు, అబ్జం యథా = కమలమువలె.

182. ప్రచ్ఛన్నగుప్తం = రహస్యస్థలంబునందు దాఁపఁబడిన, విదేశగమనే =

పరదేశమునకుఁ బోయినవృద్ధుడు.

183. దేహీనః = మానవునికి, విశాలేన = గొప్పదైన.

దుష్ప్రియావిత = పొందరానిదే.

విక మోక్షా—15

ఉక్తాః మా తేవ రక్షతి వి తేవ హితే నియుక్తే-

కా నేవ చాభిరమయ త్యపసీయ భేదమ్,

కీర్తిం చ దిక్షు వితనోతి తనోతి లక్ష్మీం

కిం కిం న సాధయతి కల్పలతేవ విద్యా!

184

ఏవం పితృవచనం శ్రుత్వా పశ్చాత్తాపపరిభూతః కమలాకరో 'యథాఽహం సర్వజ్ఞో భవిష్యామి తదా పితృముఖం ద్రక్ష్యామి' తి ప్రతిజ్ఞాయ స్వయం కాశ్చీర దేశం గత్వా తత్ర చన్ద్రహరిభటనామాన ముపాధ్యాయ ముపసృత్య సవినయం ప్రణమ్య 'భోః స్వామిః! మూఢోఽహం భవత్సకాశా ద్విద్యాభ్యాసం కర్తు మాగ తోఽస్మి పరం ప్రసీద. యథాఽహం మమితజ్ఞో భవేయః తథా విధాతు మర్హతి స్వామి.' ఇతి పునః ప్రాణంసీత్. ఉపాధ్యాయశ్చైవ మణ్ణీచకార. కమలాకర శ్చ గురుం శుశ్రూషమాణః పపాత. ఉక్తం చ,

గురుశుశ్రూషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వా,

అథవా విద్యయా విద్యా చతుర్థా నోపలభ్యతే.

185

ఏవ మప్రమాదం శుశ్రూషమాణస్య తస్య 'కాలో మహా నతిచక్రామ. అనంతర మేక దా తూపాధ్యాయ స్తస్య కృపాతరణ్ణితా న్తరఙ్గః సిద్ధపారస్వతమస్త్ర ముపదిదేశ. తేన చోపదేశేన సర్వజ్ఞో భూత్వా కమలాకరః కృతార్థ మాత్మానం మత్వా సప్రదక్షిణ ప్రణామ ముపాధ్యాయ స్వానుజ్ఞాం గృహీత్వా పితృదర్శనలాలసః స్వనగరం ప్రత్యా గచ్ఛక్ మార్గవళాత్ కాశ్చీనగర మగమత్.

తత్ర చానన్యసాధారణరూపసంపన్నా నరమోహినీనామ కాచిద్వనితాఽఽస్త్ర. య స్తాం పశ్యేత్ స కామజ్వరపీడితః పర మున్నదావస్థాం ప్రాప్నుయాత్. యః పున రనయా విహృత్య తస్మి శ్నేహ తర్పే నిద్రామనుభవేత్, తస్య రుధిరం విఘ్నాచలనివాసీ కశ్చ ద్రాక్షసో నిరవశేషం పీత్వా తం మారయేత్. కమలాకరోఽప్యేతత్ కాతు కం తత్ర దృష్ట్వా నిజనగర మాజగామ. అగతే చ కుమారే జనకః పరం ననన్ద.

184. హితే = మంచియందు, నియుక్తే = చొప్పించుచున్నది, అపసీయః = పోగొట్టి, వితనోతి = వ్యాపింపఁజేయుచున్నది, ప్రాణంసీత్ = నమస్కరించెను.

185. న-ఉపలభ్యతే = పొందఁబడదు, కృపాతరణ్ణిత - అన్తరఙ్గః - కృపా = దయయుక్త, తరణ్ణిత = అలలుగల, అన్తరఙ్గః = మనస్సుగలవాడై, సిద్ధపారస్వత మస్త్రం = సిద్ధపారస్వత మనుపేరుగలమంత్రమును, ఉపదిదేశ = ఉపదేశించెను. కృతార్థం = కార్యహితేర్చుకొన్న వానినిగా, లాలసః = ఆసగలవాడై, అనన్య... పన్నా-అనన్యసాధారణ = ఇతరులకులేది, రూత = చక్కఁదనముతో, సంపన్నా =

పరేద్యు రేష కమలాకరః పిత్ర సహ రాజానం ద్రష్టుం గత్వా,

‘పాణ్డుపజ్జజసంలీనా మధుపాలి ర్మనోహరాః,

యో బిభర్తి విధే రాత్వా స తనోతు శుభం తవ.’

186

ఇతి విక్రమార్కాయాశ్రిమవదత్. ఆస్థాయ చ సముచిత మాసన మార్తనః కలా
వై దగ్ధ్య మదర్శయత్. రాజా తు తం వస్త్రభరణాదినా సంభాష్య పప్రచ్ఛ. ‘భో! కమ
లాకర! త్వత్ వ్యచరః? కింకి మద్భుత మద్రక్షీ?’ కమలాకరః, ‘అహం తు బహుశా
దేశాశ్చ వ్యచరమ్. పున రాగచ్ఛక్ తా ఇహేనగ రేద్యుత మేక మవశ్యమ్.’ ‘రాజా,—
‘తత్ కిం కథయ’. ‘కమలాకర స్తదద్యుత మాచచత్. రాజా,—‘కమలాకర! తద్వ్యా
గచ్ఛ. తత్త్రగచ్ఛావః. తత్ నేన సహ రాజా తా ఇహేనగర మాగత్యనరమోహిన్యా నిరతి
శయం రూపం దృష్ట్వా విస్తయం ప్రాప్య తస్యా గృహం ప్రవివేశ. సాపి తా రాజా
ర్షేణోపచారేణ ముదితహృదయా కృత్యా గవినయ మేవం వ్యజిజ్ఞ పత్! దేవ! ధన్యాఽ
స్మి. పవిత్ర మథూ దిదం భవనం, యతో భవచ్చరణకమలధూళీభూషిత మబాయత.
అద్య భోజనపరిగ్రహేణ జన మిమం కృతార్థయతు దేవః.’ రాజా,—‘ఇదానీ మే వా
హం భుక్త్వా సమాగతోఽస్మి; శ్రుతిశుభేన భాషితమధునైవ తుష్టోఽస్మి.’ తత్ స్తయా
దత్తం వీటికాం జగ్రాహ. ఇథం రాత్రే ప్రహరోఽతీయాయ. నరమోహినీ తు శుప్త్యా
ప. ద్వితీయే ప్రహరే రాక్షసః సమాగత్య నరమోహినీం మఖేన సుప్తా మేకాకిం
దృష్ట్వా నిద్రగామ. రాజా తు రాక్షసం కేకే గృహీత్వా కృపాజేన కణ్ఠ మచ్చినత్.
తతోక్తలాహరిం శ్రుత్వా నరమోహినీ ప్రబుధ్య హతం రాక్షసం విలోక్య సంతుష్టా
రాజాన మస్తావీత్. —‘దేవ! తవ ప్రసాదా దహం నిర్భయా జాతాఽస్మి. అద్యప్రభృతి
మమ రాక్షసోపద్రవో నివృత్తః. యుష్మత్కృతా దుపకారాత్ కథ మహ మత్తీర్ణా
నిందినదగు, కనితా = స్త్రీ, ఆస్ = ఉండెను, విహృత్య = క్రీడించి, తత్ =
పాన్డునందు, పీత్యా = త్రాగి, పరేద్యుః = మఱునాడు.

186. పాణ్డుపజ్జజసంలీనాః = తెల్లదామరపువ్వునందు దాగినట్టి, మనోహ
రాః = చక్కని, మధుప-ఆళిః = తుమ్మెదలగుపులను, యః = ఏ, విధేః = బ్రహ్మ
యొక్క, ఆత్మా = శరీరము, బిభర్తి = మాయంచున్నదో, సః = ఆ బ్రహ్మశరీరము,
తవ = నీకు, శుభం = మేలును, తనోతు = చేయునుగాక. కలావైదగ్ధ్యం = విద్య
లందు నేర్చును, సంభాష్య = గారవించి, వ్యచరః = తిరిగితివి, భవత్...దూషితం-
భవత్ = తమయొక్క, చరణ = పాదములనెడి, కమల = తామరపువ్వులయొక్క,
ధూళీ = పువ్వాడిచేత, భూషితం = అలంకరింపబడినది, కృతార్థయతు = ధన్య
రాలినిజేయుము. శ్రుతిశుభేన = వినుటకింపయిన, భాషితమధునా = మాటలనెడి
తీపుచేత, వీటికాం = తాంబూలమును, ప్రహరః = ఒకజాము, అతీయాయ = కద

భవేయమ్? అత స్త్యా మనుసరామి. య దాజ్ఞాపయతి దేవ స్త దాదరితు మియ
 మాయతాఽస్తి.' రాజా.-'యది మయోక్తం కరిష్యసి, తర్హ్యముం కమలాకరం
 భజస్య.' తతః సా నరమోహినీ కమలాకర మభజత్. విక్ర మోఽపుజ్జయినీ మగమత్.

ఇమాంకథాం కథయిత్వాసాలభజ్జికా రాజానం భోజ మవదత్. 'భోరాజన్!
 త్వయ్యేవ షాదార్యం ధైర్యం పరోపకార శ్చ విద్యస్తే చేత్ తర్హ్యస్మిన్ నింహాసన
 ఉపవిశ.' త చ్ఛ్చుత్వా రాజా కూష్ఠీ మతిష్ఠత్.

ఇతి నవమోపాఖ్యానమ్.

అథ దశమోపాఖ్యానమ్.

కదాఽపికేనాపి మునీశ్వరేణ మృతే రభావాయ ఫలం ప్రదత్తమ్,
 కుష్మాభిభూతాయ దదౌ ద్విజాయ సవిక్రమోభూప ఇతీహ వక్తి.

పునరపి రాజా భోజో యావత్ నింహాసన మారురుక్షత్, తావదన్యాపాఞ్శ్చ
 లికా ప్రాహ. 'భోరాజన్! విక్రమ స్వాదార్యాదిగుణా యస్య విద్యస్తే స ఇదం సిం
 హాసన మారోధుమలమ్. 'భోజః.—సాలభజ్జికే! కథయ తస్య దార్యాదివృత్తమ్.'
 సాఽబ్రవీత్,—భో! రాజన్, శ్రూయతామ్.

విక్రమార్కే నింహాసన మిద మస్థాయ విశ్వస్ఫురాం పాలయతి, యోగీకశ్చి
 దుజ్జయినీం ప్రత్యాగచ్ఛత్. స చ వేదవేదాక్లాదిసకలశాస్త్ర విచక్షణః. కిం బహు
 నా, తత్సద్భవోఽన్యో నాస్తి. స సాక్షాత్ సర్వజ్ఞ ఏవ. ఏకదా విక్రమో రాజా
 తస్య ప్రసిద్ధిం నిశమ్య త మాహ్వాతుం పురోహితం త్రివిక్రమం ప్రేషయామానః, స చ
 చెను. నుస్వప = నిద్రించెను, కృపాణేన = కత్తిచే, ఆయతా = ఆయితురాలినిగా.

తొమ్మిదవకథ ముగిసెను.

పదవ కథ.

187. విక్రమార్కుఁడు ఒకప్పడు మరణములేమికి యొక బ్రాహ్మణునిచే నీయఁ
 బడిన ఫలమును కుష్మరోగపీడితుఁడైన బ్రాహ్మణుని కొనఁగ నని ఇక్కడ బొమ్మ
 చెప్పఁచున్నది.

అరురుక్షత్ = ఎక్కఁగోరెనో, అలమ్ = నేర్పరియగువాఁడు, విశ్వస్ఫురాం =
 భూమిని, సర్వజ్ఞ ఏవ = భగవంతుఁడే, అస్తాకం = మాకు.

తద నైకం గత్వా నమస్కృత్యాబ్రవీత్: 'భో: స్వామి! రాజా విక్రమా భవన్త మాహ్వాయతి. తత్రైగచ్ఛతు భవాత్.' యోగీ.—“రాజదర్శనే నాస్త్వాకం కి మన్తి ప్రయోజనమ్?

అశాసీమహి భిక్షాన్న మాశావాసో వసీమహి,

శయీమహి మహీపుష్టే కుర్వీమహి కి మీశ్వరై:?. 138

అన్యచ్ఛ: నిస్పృహో నాధికారీ స్యాత్ నాఽకామీ మద్దేనప్రియః,

నావిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్ స్ఫుటవక్త్రా న వచ్ఛకః.” 139

పురోహిత స్త దాకర్ణ్య రాజసమీప మాగత్య న్యవేదయత్. తతో రాజా స్వయ మేవ తత్సందర్శనార్థ మాగత్య ప్రణమ్య తదాజ్ఞ యోపవిష్ట స్తేన సహ నానావిధా ధ్యాత్వ కథాః కుర్వ స్నేకదా త మపుచ్ఛత్: 'భో: స్వామి! తవ కలి వర్షాణి జాతాని?' యోగీ—“కి మేవం పృచ్ఛసి? నీలివిదా పురుషేణ స్వ స్యాయు ర్న కథ నీయ మితి కిం నాశ్రేషీ? అన్య ఛ్చ, య స్తు యోగీశ్వరః స కాలం వచ్ఛయిత్వా సుచిరం జీవతి. ఆస్తా మేతత్. యది త్వం సాధయితుం ప్రథవసి, తస్మి మస్త్ర మేక ముపదిశామి.' రాజా.—“కిం లేన లభ్యేత? యోగీ.—“లేన మస్త్రేణ జరామరణ వర్జితో భవిష్యసి' రాజా.—“త ద్భ్యుపదిశతు స్వామి, కథ మపి సాధయామి. తతో యోగీశ్వరో రాజేమస్త్ర ముపదిశ్య, 'అమం మస్త్రం బ్రహ్మచర్యేణ వర్ష మేకం సంజప్య దూర్వాబ్జురైః స్తోమం విధేహి. తతః పూర్ణాహుతిసమయే హోమ

128. అశాసీమహి = కోరుదుము. అశావాసః = దిక్కులనెదు వస్త్రమును వసీమహి = కట్టుదుము. మహీపుష్టే = నేలమీద, శయీమహి = పరుగుదుము. కిం=ఏమి, కుర్వీమహి = చేయుదుము. ఈశ్వరైః=రాజులచేత.

139. నిస్పృహః = ఆశలేనివాడు, అధికారీ న స్యాత్ =యజమానుడుగా నుండఁగూడదు. అకామీ = స్త్రీలయఁజేయలేనివాడు, న-మద్దేనప్రియః=అలంకార ప్రియుడు గాఁగూడదు. అవిదగ్ధః=నేర్చులేనివాడు, ప్రియం = ఇష్టమును, న బ్రూ యాత్ = పలుకరాదు, స్ఫుటవక్త్రా వంచకః న స్యాత్ = గట్టిగామాలటాడువాడు హాసరిగా నుండఁగూడదు.

అధ్యాత్ = పరబ్రహ్మనుగూర్చిన, కలివర్షాణి = ఎన్నియేండ్లు, నాశ్రేషీ:- కిం = వినలేదా? సాధయితుం = పునశ్చరణచేయుటకు. ప్రథవసియది = సమర్థుడవని, దూర్వాబ్జురైః = గరిక మొలకలచేత, ఉపయజ్ఞ = తిని, వజ్ర

తుడ్డాత్ కశ్చిత్ పురుషః ఫలహస్తో నిర్గత్య ఫలం దాస్యతి. త దుపయోజ్య జరా మరణవర్జితో వజ్రకాయో భవిష్యసి. ఇ త్యుక్తౌ త మామస్త్య యథేచ్ఛం జగామ. రాజా పుష్కజ్వలనీం సమయా హేయనమేకం బ్రహ్మచర్యేణ మస్త్రం సంజప్య దూర్వా దత్తై ర్హస్త్యా వూర్ణాచుతి మకరోత్. తావద్ధోమతుడ్డాత్ కశ్చిత్ పురుషో నిర్గత్య దివ్య మేకం ఫలం రాక్షే దదౌ. రాజాపి తత్ఫలం గృహీత్వా కృతకృత్యః పురం ప్రవిశ్య రాజమార్గే సమాగచ్ఛక్ తుష్ట్యాధినా విక్రీర్ణ సర్వావయవం కశ్చిన్ బ్రాహ్మణ మద్రక్షిత్. స చ రాజాన ముపసృత్య కృపణ మవాదీత్:—“దేవ! రాజా నామ బ్రాహ్మణానాం లోకస్య చ మాతాపితృన దవగ న్తవ్యః. ఉక్తం చ:

రాజా బన్ధు గబన్ధూనాం రాజా చక్షు రచక్షుమామ్,

రాజా పితౌ చ మాతౌ చ రాజా చార్తిహరో గురుః. 140

త్వం తు విశ్వస్యాఽర్తిం పరిహరసి. అనేన వ్యాధినా మమ శరీరం నశ్యతి. శరీరనాశా దనుష్ఠానం నశ్యతి. సర్వ స్వాపి ధర్మ కార్యస్య శరీర మేవ సాధనమ్. ఉక్తం చ:

అయి! క్రియాధం సులభం సమిత్కుళం?

జలా న్యపి స్నానవిధిక్షమాణి తే?

అపి స్వకక్త్యా తు తపః ప్రవర్తతే?

శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధనమ్.” 141

రాజా.—‘కిం తే మనోగతమ్? కి మహం కరవాణి? నిశ్శబ్దం కథయ.’ బ్రాహ్మణః.—‘మమైత చ్చరీరం యథా నిరామయ మనుష్ఠానయోగ్యం భవేత్, తథా విధాతు మర్హతి భవాత్. ‘రాజా తస్య బ్రాహ్మణస్య వచనం శ్రుత్వా తస్మై తత్ఫలం దదౌ. తతో బ్రాహ్మణః పర మతుష్యత్. రాజాపి స్వధనం జగామ.

కాయః = వజ్రమువంటి దేహముగలవాడవు, ఆమస్త్య = విడ్డొని, సమయా = దాపున, హేయనం = సంవత్సరము, విక్రీర్ణ-అవయవం = తునిగినయంగములుగల, కృపణం=దీనముగా.

140. ఆర్తిహరః = నొప్పినిబోగొట్టునట్టి,

141. అయి = ఓయి, స్నానవిధిక్షమాణి = స్నానముచేయుటకు దగినవే?

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞికా భోజరాజ మబ్రవీత్. 'భోరాజ! త్వయ్యేవ మాదార్యం విద్యతే చేత్ త ర్హస్తికా సింహాసన ఉపవిశ, త చ్చ్యుత్వా రాజా తూష్టిం బధూన.

ఇతి దశమోపాఖ్యానమ్.

అథై కాదశోపాఖ్యానమ్.

శై వాలశై లనిలయం విశితాశ నేంద్రం
విప్రా పలాశనగరీనిలయా ఘనస్తమ్,
శ్రుత్వా తతః సపది తా నిబుధా నరత్
ద్రాజేతి వక్తి మధురం ప్రతిమా నృపాయ.

142

పున రపి రాజా భోజః సింహాసనే శుభముహూర్తే యావ దుపశేష్టు మా జగామ, తావ దన్యా పాక్షాలికా పున రేవ నివారయామాస. రాజాబ్రవీత్. 'అయి సాలభజ్ఞికే! యది జానీషే కథయ తస్య ధైర్యాదివృత్తాంతమ్.' సాబ్ర వీత్ మహీపాల! శ్రూయతామ్ —

విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి, భూమణ్డలే దుర్జనః పిశున స్తస్కరః పాపకర్తా వా న కోఽప్యాసీత్. కిం చ, యస్య రాజ్యః సర్వదా రాజ్యచిన్తా మస్తపిచారః స్వతో బలవదరివిజయోపాయవిచార శ్చ, స కేవలం చిన్తాపరత్వా ద్దివారాత్రం నిద్రా మపి న యాతి. ఉక్తం చ :

మనోగతం = కోరిక, నిరామయం = రోగములేనిదై, పరం = మిక్కిలి, అతువ్యత్ = సంతోషించెను.

పదవకథ ముగిసెను.

పదునొక్కండవ కథ.

142. శై వాలశై లనిలయం = పాచితీగఱల పర్వతమందున్నవాడును, పలాశ నగరీనిలయా = పలాశపురమే యునికిగఱల, విప్రా = బ్రాహ్మణులను, ఘన స్తమ్ = తినుచున్నవానిగా, విశిత-అశన-ఇంద్రం = మాంసమే యాహారముగాగఱల వారిలో, (రాక్షసులలో) మేటియైనవానిని, నిబుధా = పండితులను, మధురం = ఇంపుగా, పిశునః = పిసినిగొంటు, తస్కరః = దొంగ, స్వతః = తనకంటే, బలవత్ = అరివిజయ-ఉపాయవిచారః-చ = బలముగలకత్తువుల గల్బుటకైన, యోపాయముం గూర్చిన యాలోచనయు, దివారాత్రం = రేయింబవళ్ళు.

అథాతురాణాం న గురు ర్న బన్ధుః

కామాతురాణాం న భయం న లజ్జా,

చింతాతురాణాం న సుఖం న నిద్రా

క్షుధాతురాణాం న రుచి ర్న కాలః.

143

ఏవ పున ర్విక్రమో రాజా నైవ మథూత్. సర్వాక్ ప్రత్యర్థిభూభుజః స్వపాద పద్మక్రాంతాక్ విధాయ నిజాజ్ఞాపరతంత్రం రాజ్య మకరోత్. ఉక్తం చ :

ఆజ్ఞామాత్రఫలం రాజ్యం బ్రహ్మచర్యఫలం తపః,

జ్ఞానమాత్రఫలా విద్యా దత్తభుక్తఫలం ధనమ్.

144

ఏకదా రాజా రాజ్యభారం మన్త్రిషు నిధాయ స్వయం యోగివేషేణ దేశాంతరం ప్రతి నిర్జగామ. నిర్గత్య చ యత్ర స్వచిత్తస్య సుఖ మథూత్ తత్ర కతిచిద్దినా న్యతిష్ఠత్. యత్రాశ్చర్యం తత్రాపి కఞ్చిత్ కాల మనయత్. ఏవం పర్యటత స్తస్యైకదా కుత్రాపి మహారణ్యే సూర్యోదయం జగామ. రాజా తు కింఞ్చన వృక్ష మాలయాశ్రిత్యోపవిష్ట. తస్యోపరి వృద్ధ ఖరజీవీ నామ కఞ్చిత్ పక్షిరాజ స్తస్మాత్. తస్య పుత్రః పాత్రాశ్చ ప్రాత ర్దేశాంతరం గత్వా స్వోదర మాహర్య సాయం ప్రత్యేక మే కైకం ఫలం గృహీత్వా తస్మై చిరజీవినే ప్రతిదినం దిశంతః సుఖ మూషుః, సాధు చేద ముచ్యతే:—

వృద్ధా చ మాతాపితరా సాధ్వీ భార్యా సుతః శిశుః,

అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మను రబ్రవీత్. 145

అత్రైకదా రాత్రౌ చిరజీవీ సుఖోపవిష్టః సకా పక్షిణోఽపృచ్ఛత్. రాజాఽపి వృక్ష మాలయాశ్రిత్య తద్వచనం శృణ్వ న్నాస్త. చిరజీవీ:—‘భో! పుత్రా! పరితః

143. క్షుధాతురాణాం = ఆకలిచే బీడితులగువారికి.

ప్రత్యర్థిభూభుజః = శత్రు రాజులను, పరతంత్రం = అధీనమయినదిగా.

144. తా. రాజ్యము రాజాజ్ఞయే ఫలముగాఁగలది. తపస్సు బ్రహ్మచర్యమే ఫలముగాఁగలది, విద్య జ్ఞానమే ఫలముగాఁగలది. ధనము ఇచ్చుట కుడుచుటయే ఫలముగాఁగలది.

కతిచిత్ = కొన్ని, పర్యటతః = తిరుగుచున్న, స్వోదరం = తమపొట్టను, ఆహర్య = నింపుకొని, దిశంతః = ఇచ్చుచు, ఊషుః = ఉండినవి.

145. భర్తవ్యాః = పోషింపఁదగినవారు.

పర్యటన్తో భవన్తః కిమద్భుత మద్రాక్షుః?, తత్ర పటుచఘ్న ర్నామ కశ్చిత్ ప్రాహ. 'అహం కి మప్యాశ్చర్యం నాద్రాక్షమ్. అపి తు పరేద్భు ర్నమ మహన్దుఃఖం భవిష్యతి. చిరజీవీ.—భోః పుత్రే, యః సుహృదే స్వదుఃఖం నివేదయతి స సుఖీ భవతి. తథాహి:—

సుహృది నిరస్తరచిత్రే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కళత్రే,
స్వామిని సౌహృదచిత్రే నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవ త్యేవ. 146

త దాకర్షణ్య పటుచఘ్న రాత్నదుఃఖ మకథయత్:—

తాత, శ్రూయతామ్, అస్త్వత్తరజీశే వైవాలకోనామ పర్యతః. తత్సమీపే పలాశనగరం నామాగ్రహాశోఽస్తి. తత్ర చ పర్యతే కశ్చిద్రాక్షః ప్రతిదినం నగర మార్గాగతాకా జనాకా బలాత్ పర్యతం సీత్యా భక్షయత్ తవతి స్త. ఏకదా తు జనాః 'భోరాక్షస, యథేచ్ఛం సముఖాగతం పురుషం మా భక్షయ. వయం తుభ్య మేకైకం పురుషం ప్రతిదిన మాహారాథం దాప్యామః.' ఇత్యభ్యర్థయ చ స్త. సోఽప్యేత దన్తీచకార. అనస్తరం మహాజనాః ప్రతిదినం గృహక్రమేణైకైకం పురుషం తస్మై ప్రాయచ్ఛత్. ఏవం మహా నతిచక్రామ కాళః. అద్య మమ పూర్వజన్మనిమిత్తభూతస్య బ్రాహ్మణస్య బలివాసరః సంప్రాప్తః. తస్య పౌత్రక ఏవ పుత్రః. యది తం దద్యాత్ తదా సంతతివిచ్ఛేదో భవేత్. య ద్యాత్తాన మేవ ప్రాయచ్ఛతి, తదా భార్యా శత వృద్ధా విధవా భవతి. వైధవ్యం పున ర్న హద్దుఃఖ మబలానామ్. తథా చ రామాయణే.

పతిహీనా తు యానారీ కామం భవతు పుత్రినీ,

ధనధాన్యైః సుపూర్ణాఽపి విధ వే త్యుచ్యతే బుధైః. 147

త దేత ద్దుఃఖం మయి సంక్రమతి.—

తస్య వచనం శ్రుత్వా త త్రాస్యే పతక్తా నిజగదుః—సఖే సజ్జనస్య దుఃఖేన తవ దుఃఖం యుక్త మేవ. ఉక్తం చ:

సుఖిని సుఖీ సుహృది సుహృ ద్దుఃఖిని ద్దుఃఖిణీ చ సజ్జనో భవతి,
ఉదయతి ముదితః కామం శశిని సముద్రోఽస్తమయతి చ క్షీణః.

పర్యటన్తః=తిరుగుచు, నివేదయతి=తెలుపుచున్నాడో.

146. నిరస్తరచిత్రే = ఎడములేని మనస్సుగల (కలిసియుండు), కళత్రే = భార్యయందు, సౌహృదచిత్రే = ప్రేమతోఁగూడిన మనస్సుగల, సంతతివిచ్ఛేదః = వంశనాశము, శతవృద్ధా=నూతేంద్రియములేనిది.

147. కామం = విరివిగా, పతక్తాః=పక్షులు, నిజగదుః=పలికినవి.

148. సత్పురుషుఁడు తనచెలికొఁడు సుఖముతో నున్నప్పుడు సుఖవంతుఁడును దుఃఖముతో నున్నప్పుడు దుఃఖముగలవాఁడు నగుచున్నాఁడు. చంద్రుఁడుదయించి

వికమార్క—16

క్షీరేణాత్మగతోదకాయ హి గుణా దత్తాః పురా తేఽఖిలాః

క్షీరోత్తాపమవేక్ష్య తేన పయసా హ్యత్తా కృశానా హుతః,

గస్తం పావక ముద్గతం త దభవద్దృష్ట్యా స్వమిత్రాపదం

యుక్తం తేన జలేన శామ్యతి సతాం మైత్రీ పున స్తీవ్యశీ. 149

ఇతి పక్షిణాం సల్లాపం శ్రుత్వా విక్రమార్క స్తం పర్యత మయాత్. తత్ర చ వధ్యశిలాం నిరీక్ష్య తత్సమీపస్థితే సరోవరే స్నాత్వా వధ్యశిలాయా ముపవిశే. త త్రాస్తరే రాక్షసోఽపి సమాగత్య తత్ర ప్రహసితవదనం రాజాన మాసీనం దృష్ట్వా విస్మితః పప్రచ్ఛః 'భోమహాసత్త్వ, కో భవాణి? కుతః సమాగమతో? యః పునరత్ర శిలాయా ముపవిశతి, స మా మదృష్ట్వాపి భయాన్నియేత, త్వం పున ర్నహాధైర్య సంపన్నః స్తేరాననో దృశ్యసే. అన్య చ్చ. యస్య మరణకాలః సన్నిధితే గ్లానిం భజతి. త్వం పున రధికాం కానిం ప్రాప్య హాససి.' రాజా. — 'సఖే, తవ కి మనేన విచారేణి? మయా పరార్థమేవ శరీరం ద్రియతే. య దాత్త నః సమీహితం తత్ కరు.' నవ్వుడు సముద్ర ముప్పొంగుచున్నది. అస్తమించినపు డడఁగుచున్నది. ఇది స్నేహ ధర్మము అని తాత్పర్యము.

149. క్షీరేణ = పాలచేత, ఆత్మగతోదకాయ = తన్నుఁబొందిననీటికి, తే అఖిలాః-గుణాః = ఆయన్నిగుణములు, పురా = మొదట, దత్తాః = ఈయఁబడినవి, క్షీరోత్తాపం = పాలతాపమును, అవేక్ష్య = చూచి, తేన - పయసా = ఆనీటిచేత, ఆత్తా = స్వస్వరూపము, కృశానా = నిష్పవందు, హుతః = వేల్చఁబడెను. స్వమిత్ర అపదం = తనచేలికొనియాపదను, దృష్ట్యా = చూచి, తత్ = ఆపాలు, పావకం = అగ్నిని, గస్తం = పొందుటకు, ఉద్గతం = లేచినదిగా, అభవత్ = ఆయెను. తేనజలేన = ఆనీటిచే, యుక్తం = తగినట్లు, శామ్యతి = తగ్గుచున్నది. సతాం = సజ్జనులయొక్క, మైత్రీపునః = సుస్నేహమన్ననో, ఈదృశి = ఇట్టిది.

తా. పాలు తనలోఁ జేరిననీటికిఁ దనగుణముల నిచ్చినది. అంతట, పాలు కాఁగునవ్వుడు, దానికిఁ గలిగినతాపమునుఁ జూచి, యానీరు అవిరియై లేచిపోయినది. తనమిత్రునియాపదఁ జూచి, పాలు నిష్పవనఁ బడఁబోయినవి. అంతట నీరుచల్లఁగానే పాలు చల్లారినవి. కావున సుస్నేహితు లిట్లొందోరుల ముఖదుఃఖములచే ముఖదుఃఖ ములనొందుచుందురు అని తా.

సల్లాపం = ముచ్చటను, అయాత్ = వెళ్లెను. వధ్యశిలాం = చంపఁదగినతాపగు బండను, మహాసత్త్వం = ఎక్కువపరాక్రమము గలవాడే, స్తేరాననః = చిఱునవ్వు మోము గలవాఁడవుగ, గ్లానిం = వాడుటను, పరార్థమేవ = ఇతరులకొఱకే, ద్రియతే =

నిశాచర స్తు రాజ్ఞః సౌజన్య మాలోక్య మన శ్యేక మ చిత్తయత్. “అహో! సాధు రయమ్, యదాత్మనః శుఖభోగేచ్ఛాం విహాయ పరదుఃఖ మసహమానః స్వకరీరం జహాసతి.

ఉ క్తం చ: త్వక్వాత్త్వనుఖభోగేచ్ఛాం సర్వసత్త్వనుభై పిణః,
భవన్తి పరదుఃఖేన సాధవోఽత్యస్తదుఃఖతాః.” 150

ఇ త్యేవం విచిన్త్య రాజాన మబ్రవీత్:—‘భో మహాపురుష, యతః పరార్థం కరీరం ప్రయచ్ఛసి, తత్ సవైక జీవితం శ్లాఘ్యమ్:

జీవ త్యేవ పశు శ్చాసి కేవలం హ్యుదరమ్భరిః,
తస్మైవ జీవితం శ్లాఘ్యం యః పరార్థే తు జీవతి. 151

అథ వా భవాదృశాం పరోపకారిణా మేతత్ చిత్తం న భవతి. ఉ క్తంచ:
కి మత్ర చిత్తం యత్ సన్తః పరానుగ్రహతత్పరా,
న హి స్వదేహాకైత్యార్థం జాయంతే చన్దనద్రుమాః. 152

నభే, నూనమనేనోపకారేణ త్వం సర్వాః సంపదః ప్రాప్నుహి. తథా చాహుః—

పరోపకారవ్యాపారపరో యః పురుషో భవి,
స సంపదః సమాప్నోతి పరా దపి చ యాః పరాః. 153
పరోపకారనిరతా యే స్వర్గనుఖనిఃస్పృహః,
జగద్ధితాయ జనితాః సాధవ స్తీవృద్ధౌకా భవి.” 154

మోక్షబదుచున్నది. సమీహితం = కోరికయో, సౌజన్యం = మంచితనమును, జహా సతి = విడువగోరుచున్నాడు.

150. సర్వసత్త్వనుఖ-విపిణః = అన్నిజంతువుల శుఖమును గోరువారగు, సా ధవః = సజ్జనులు, పరదుఃఖేన = ఇతరులదుఃఖముచేత, అత్యస్తదుఃఖిలాః = మిక్కిలి దుఃఖముగలవారగు, భవన్తి = అగుచున్నారు.

ప్రయచ్ఛసి = ఇచ్చుచున్నావో.

151. ఉదరమ్భరిః = పొట్టనింపుకొనునట్టి, భవాదృశాం = నీవంటి.

152. సన్తః = సత్పురుషులు, పరఅనుగ్రహతత్పరాః = ఇతరులయందు దయ తలచుచే ముఖ్యముగాగలవారు. చన్దనద్రుమాః = గంధపుంజెట్లు, స్వదేహాకైత్యార్థం = తమదేహముకొఱకుఁ జల్లదనమునిమిత్తము, నహిజాయంతే = పుట్టవు.

నూనం = నిక్కముగా.

154. స్వర్గనుఖనిఃస్పృహః = స్వర్గ సౌఖ్యమునందును ఆసక్తిని, జగత్-హితాయ = లోకముయొక్క-మేలుకై.

ఏవ మభిధాన్ రాజానం పునరబ్రవీత్ 'వయస్య, త వాహం కుప్తోఽస్మి; కరం వృ
జీవ్య.' రాజా. — "యది ప్రసన్నో జాతోఽసి, త ర్హ్యద్య ప్రభృతి మనుష్యభక్ష
ణం పరిత్యజ; అత్ర త్యాక్ విస్తాక్ మృత్యుభయాత్ పరిత్రాయస్య; అత్తాన మివ
తాక్ పశ్య. త ధామః ప్రాప్యః—

మరిష్యామీతి యద్దుగళం పురుషస్యోపజాయతే,

త క్యస్తే నానుమానేన పరోఽపి పరిరక్షితమ్.

155

అన్యః చ్చుః యథాచ తే జీవిత మాత్మనః ప్రియం

తథాపరేషా మపి జీవితం ప్రియం,

సంరక్ష్యతే జీవిత మాత్మనో యథా

తథా పరేషా మపి రక్ష జీవితమ్."

156

ఇతి రాజా నిరూపితః సోఽపి రాక్షస స్తదా ప్రభృతి ప్రాణివధం పరితత్యాజ. రాజా
విక్రమాఽపి కృతార్థో భూసురాక్ ప్రణమ్య తై రభినందితః శ్వసగర మగమత్.

ఇ తీయాం కథాం సాలభజ్ఞకాకథితా మాకర్ణ్య భోజ ప్రపాకనతకదనో
నిజాస్తఃపుర మయాసీత్.

ఇ త్యేకాదశోపాఖ్యానమ్.

అథ ద్వాదశోపాఖ్యానమ్.

కుత్రాపి వేణువిపినే రజసిచరేణ

కే నాపి రాత్రిం పరం వ్యధితాం రసస్తమ్,

తస్యై రరక్ష వినిహత్య త మేష రాజే

త్యేనాం కథాం కథయతి ప్రతిమాద్య రమ్యామ్.

157

వయస్య = చలికాండ, అత్ర త్యాక్ = ఇచ్చటనుండు, ప్రాప్యః = పెద్దలు.

155. మానవునికి తాను చచ్చుననెడువ్యసనము గలుగుచుండును గాన, సజ్జనుఁ
డితరుల నట్టిభయములేకుండఁ గాపాడవలయును. కృతార్థః = కార్యముచేసినవాడై,
అభినందితః = దీనింపఁబడినవాడై, త్రపాకనతకదనః = సిగ్గుచే పందినమాము
గలవాడై, అయాసీత్ = వెళ్లెను.

పదునొక్కండవకథ ముగిసెను.

పండ్రెండవ కథ.

157. వేణువిపినే = వెదుళ్ల యడవియందు, తస్యై = దుఃఖించుచున్న, తస్యై =
స్త్రీని, తం = ఆరాక్షసుని.

భూయోఽస్మేకదా భోజే భూమిపాతే సింహాసన మాగోధుమాయా త్యపరా
సాలభజ్ఞాకా జగాద: 'ఏత త్సింహాసనం విక్రమార్కుస్య. త స్యాదార్ఘ్యం ప్రథమ మా
కర్ణాన్తనైర ముపవిశ.' భోజః—'కథయ త స్యాదార్ఘ్యమ్.' సా బ్రవీత్, స్మయతామ్.

విక్రమార్కు రాజ్యం కుర్వతి, తస్య నగరే భద్రనేనో నామ వశి గాసీత్.
తస్య పురస్థరో నామ పుష్పోఽభూత్. తస్య భద్రనేనస్య సంపదాం పరిచ్ఛేదో నా
దృశ్యత. స తు పరం వ్యయశీలో నాసీత్. తత స్త్విరా దృష్టనేనే మృతే పురస్థరః
పితుః సర్వస్యం ప్రాప్య కాలోఽతం త్యాగం కర్తు ముపాక్రమత. అ తైవంవిధ
మేనం ధనదో నామ సుహృ దభావతః—సఖే పురస్థర, వశిష్ఠస్త్రి భూత్వాపి
మహాక్షత్రియకుమార ఇవ వ్యయం కరోషి. ఏత ద్వశిక్కులసంభవస్య నోచితమ్.
వశిష్ఠస్త్రేణ కాశిణ్యాపి ద్రవ్యసంగ్రహః క ర్తవ్యః. పరం వరాటికాయా అపి వ్యయో
న క ర్తవ్యః. ఉపార్జితం ద్రవ్యం కస్యాఞ్చి దాపది పురుష స్వోపకర్యాత్.

ఉక్త ఇచ్చ: ఆపదర్థం ధనం రక్షే ద్దారాక్ రక్షే ద్ధనై రపి,

ఆత్మానం సతతం రక్షే ద్దారై రపి ధనై రపి." 153

ఇ త్యేత ధనదవచనం శ్రుత్వా పురస్థరః ప్రాహః—“సఖే ధనద, సముపార్జితం స
ద్విత్తం కస్యాఞ్చి దాప ద్యుపయోగాయ భవ తీతి యో వదతి స విచారహస్యః.
యదా త్యాపదః సమాయాస్యన్తి, త దోపార్జితం ధన మపి నశ్యతి, అతో వివేకినా
పురుషేణ గ తేఽర్థే శోణో న కార్యః. నా ప్యాగామినోఽర్థస్య చింతా. పరం వర్త
మాన మేవ విచారణీయమ్. తథా చోక్తమ్:

గతే శోణో న క ర్తవ్యో భవిష్యన్నైవ చిన్తయేత్,

వర్తమానేషు కార్యేషు వర్తన్తే హి విచక్షణాః. 159

తథా యద్భవితవ్యం తదనాయాసేన భవిష్యతి. యద్గతవ్యం తదపి గమిష్యతి.

ఉక్తం చ: భవితవ్యం భవత్యేవ నారికేళఫలామ్బువత్,

గతవ్యం గచ్ఛతి సదా గజభు క్తకపిత్థవత్. 160

ఆయాతినతి = రాగా, ఆకర్ణ్య = వివి, పరిచ్ఛేదః = కొలత, వ్యయశీలః =
ఖర్చు పెట్టువాడు, ఉపాక్రమత = ఆరంభించెను. కాశిణ్యాఽపి = గవ్యచేతనైవను,
వరాటికాయాః = గవ్యయొక్క, దారాక్ = భార్యను.

160. కాండగినది పెంకాయలోని సిరువలె కానేయగును, ఏనుగుచే మ్రింగఁ
బడిన కలగపండువలె బోడగినది యెల్ల పుడు పోవును.

తథా చ: సహి భవతి యన్న భావ్యం

భవతి హి భావ్యం వి నాపి యత్నేన,

కరతలగత మపి నశ్యతి

యస్య హి భవితవ్యతా నాస్తి.”

161

ఏతేన పురస్థరచనేన నిరుత్తరీభూతో భవద మ్రాష్టి మాసీత్. తతః పురస్థరః పితృ ద్రవ్యం సర్వం వ్యయ మనయత్. తదా నిరర్థకం పురస్థరం బంధమిత్రాదయో నమాన యన్తి స్త. తేన సహ గోష్ఠీ మపి నాకుర్వత. తదా పురస్థరః స్వమనస్యచింతయత్:— “యావద్ధస్తే భవ మాసీత్, తావ దేవ సర్వే మిత్రాదయో మా మసేవ స్త; ఇదానీం మయా సహ గోష్ఠీం న కుర్వన్తి. నీతి రియం సత్యం, యస్యాథాస్తస్య మిత్రాణీతి.

య స్యాథాస్తస్య మిత్రాణి య స్యాథాస్తస్య బాంధవాః,

యస్యాథాః స పుమాన్ లోకే యస్యాథాః స చ పణ్డితః. 162

పుంసి క్షీణభనే న బాంధవజనః పూర్వం యథా వర్తతే

స్థిత్యా కేవలయా స్థితః పరిజనః స్వచ్ఛంద తాం గచ్ఛతి,

లోలత్వం సుహృదశ్చ యాన్తి బహుళః కిం వాపరై ర్భావనై

ర్భార్యాయా అపి భూతలే స్ఫుటమహో నై వాదర స్తాదృశః.

తథా చ: య స్యాన్తి విత్తం స నరః కులీనః

స పణ్డితః స శ్రుతవాన్ విధిజ్ఞః.

స ఏవ వక్తా స చ దర్శనీయః

సర్వే గుణాః కాశ్చాన మాశ్రయన్తి.

164

161. కరతలగతం-అపి = అలచేతనున్నదిహద.

నిరర్థకం = ద్రవ్యములేని, గోష్ఠీం = ముచ్చటను.

163. తా. పురుషుడు భవముకొలుపోగా, చుట్టములు ముందువలె నుండరు, తన్నే నమ్మియున్న సేవకులు సైతము స్వేచ్ఛను బొందుదురు, తనచెలికొండ్లును చంచలతను బొందుదురు. కేయిమాటలేల, తనభార్యకు సైతము ముందున్నంతటియాదర ముండదు. ఆహా యిది యెంతయశ్చర్యము?

164. కులీనః=మంచికులమునఁ బుట్టినవాడు, శ్రుతవాన్=శాస్త్రములు గల వాడు, దర్శనీయః = చూడఁ దగినవాడు, కాంచనం = బంగారమును.

అన్యచ్ఛ: అపనయతోఽపి హి ధనినో బంధుసహస్రం భవేత్ పదస్థస్య,

భ్రష్టధనస్య హి సతతం బంధురపి ముఖం న దర్శయత్సేవ,

తథాచ: వనాని దహతో వహ్నే: సఖా భవతి మారుతః,

సవప దీపనాశాయ కృతే క స్యాప్తి సాహృదమ్. 166

తథాచ: దారిద్రాయ నమస్తుభ్యం సిద్ధోఽహం త్వత్ప్రసాదతః,

సర్వం పశ్యామి దేవేశ న మాం పశ్యతి కశ్చన. 167

అన్యచ్ఛ: మృతో దరిద్రః పురుషో మృతో యాగ స్త్వదక్షిణః,

మృతమశ్రోత్రియే దానం మృతం మైథునమప్రజమ్. 168

ఇ త్యేకం విచార్య పురస్థో దేశాత్ పరిభ్రమత్ హిమాచలసమీపస్థం నగర మేక మగమత్. తస్య నాతిమారే వేణునామతిగహన మేకంవన మభూత్. స్వయం తన్నగరాభ్యంతరం ప్రవిశ్య రాత్రౌ కస్యచి ధ్నేహీ బహి ర్వేదికాయాం సుష్యప. అథ రాత్రసమయే వేణువనమధ్యే రుదత్యాః కస్యాశ్చి దబలాయా హహాకాశోఽభూత్. కి మేత దితి పురస్థరే ద త్తకర్ణే తివ్రతి, 'భో మహాజనా, మాం రిత్రాయధ్య, మేష కోఽపి రాక్షసో మాం మారయ తి' తి వర్ణావళి రశ్రూయత. తతః ప్రభాతసమయే స విస్తయం పురస్థర స్తన్నగరవాసిनో జనా నపృచ్ఛత్. జనాః.—'అత్ర వేణువన మధ్యే ప్రతిదిన మేకం రాత్రౌ శోదనధ్వనిః శ్రూయతే. పరం తు కోఽపి భయా న్మ

165. అపనయతః-అపి = పంపివేయువాడయినను, పదస్థస్య = స్థితిలోనున్న వానికి, భ్రష్టధనస్య = ధనహీనునికి.

166. వనములు దహించునగ్నికివాయువుతోడను. ఆయన్నియే దీపమున నున్నప్పుడు ఆవాయువే యార్వలూనును. చిక్కినవానియందెవ్వనికిఁ బ్రేమగలదు?

కృతే = చిక్కినవానియందు, (దరిద్రునందు), సాహృదం = అనురాగము.

167. ఓదారిద్ర్యమా నీకు నమస్కారము. నీయనుగ్రహమువలన నేను యోగి నైతిని. ఓదేవేశుడా (దారిద్ర్యము) నే నన్నిటిని జూచుచున్నాను. న న్నొక్కరుఁ జూచుటలేదు. యోగియుఁ దానందతీనిఁ జూచును. త న్నొక్కరును జూడరు. అట్లే వీఁడును అని భావము. దరిద్రుఁడు యాచనకై యింటింటికిఁ బోయి యందఱిని జూచునుగాని, వాని నెవ్వఁడును జూడఁడని తా.

168. అప్రజం = సంతతిలేని, మైథునం = సంసారములు.

అతిగహనం = మిక్కిలి చొరరాని, బహిర్యేదికాయాం = వెలుపటికిన్నె మీఁద, ద త్తకర్ణే=చెవి యొగ్గినవారై, వర్ణ ఆవళిః = అక్షరములవరుస, అశ్రూయతః =

గచ్ఛతి, న విచారయతి చ.' ఇతి జనై స్విదితవృత్తాన్తః పునర్దరస్తతో నిష్క్రిమ్య స్వేచ్ఛయా కఞ్చిత్ కాంఁ పరిభ్రమ్య స్వవగర మాగత్య రాజాన మద్రాక్షిత్.

రాజా చ 'వత్స' పురస్థర, దేశాత్ పర్యటన్ బహుని దినసా న్యనయః, అతి మహతా చానేన సమయేన కిం కి మద్భుత మద్రాక్షిః? కిం కి మత్సై? ఇ త్యప్పచ్ఛత్. పురస్థర స్తు వేణువనవృత్తాన్త మకథయత్. తత్కైతుకం శ్రుత్వా తేన సహ తన్నగర మవగాహ్య నిశీధే మధ్యేవన మాక్రన్తవధ్వని మాకర్ణ్య కృపాణపాణిః స్వయ మేక ఏవ తదరణ్యం వివేశ. తత్ర చాతికరుణం రుదతీ మనాథాం మానుషీం పీడయన్తం రాక్షస మేక మపశ్యత్. అబ్రవీచ్ఛ 'రే పాపిన్త, స్త్రియ మనాథాం కిమర్థం మారయసి?' రాక్షసః.—'తవ కి మనేన విచారేణ? యథాగత మవసర. అన్యథా త్వ మపి వృత్తై వ మరిచ్ఛసి.' అనన్తర ముభయో ర్వివాదో మహా నభూత్. తతో రాజా కృపాణ ముత్కృప్య రాక్షసం జఘాన. హతే చ తస్మిన్, ఛిన్నమూల ఇవ మహీరు 'హే నిపతితే, ప్రహృష్టా సావనితా ససంక్రమం సమాగత్య రాజ్ఞః పాదయోర్నిపత్తి బభావః 'స్వామిన్, తవ ప్రసాదాన్త మకాపావసాన మాసీత్. మహతో దుఃఖసాగరా దుద్భృతాస్తి.' రాజా—'కా త్వం, తుత స్త్వా మేవ పాపీయా నపీడయత్? కియతా కాలే నైవంవిధా మవస్థా మనుభవసి?' వనితా.—'దేవ, విజ్ఞాపయామి. అస్మి శ్వేత నగరే మహాధనసంపన్నః కశ్చి ద్భ్రాష్టాణోఽభూత్. తస్య భార్యాహం వ్యభిచారిణీ. మమ తస్మిన్ స్త్రీతిలేశోఽపి నాశీత్. తస్య తు మ య్యతిమహా నసురాగోఽవర్రత. రూపలావణ్యగంపన్నాహం తేన సంభోగార్థ మసకృ ద్యాచితాఽపి నైచ్ఛమ్. తథా యావజ్జీవం కామసంతప్తో మే పతి ర్దేహవసానసమయే మా మశపత్ - అయి దురాచారే, త్వ మేవ మమ మృతే ర్ముల మసి. యదేవం మమ మనోరథం వితథమకాక్షిః, అనుభవ త దద్య ప్రభృతి తత్ఫలమ్. వేణువనవాసీ కశ్చిద్రాక్షసో భయజ్ఞురదూపో రాత్ర త్వా మనిచ్ఛన్తీ మపి బలా దాకృప్య మరతార్థం ప్రతిదినం పీడయన్తి.' ఇతి కష్టా మయా సపాదపతనమభియాచితో యదా పశోపకారీ మహాదైర్యసంపన్నః కశ్చిన్త హపురుషః సమాగత్య తం రాక్షసం మారయన్తి, తదా తవ కాపావసానం భవిన్యతి' క్షుక్త్యైతమ మత్యాక్షిత్. తదా ప్రభృతి భవదాగమన మభికాక్షన్తీ చైవా దద్య భవతాహం కాపాన్తోచి తాస్తి. అద్య మమ ప్రాణాః శరీరాన్నిర్గమన్యన్తి. మమ నవఘటపరిపూర్ణం నువర్ణ మస్తి. త ద్వృథా యాస్యతి. త్వం త ద్వహా జే' తి ధనస్థానం రాజ్ఞే నివేద్య సా ప్రాణా నత్యజత్. రా జాపి తన్నవఘటపరిపూర్ణం వివరదేను. నిశీధే = సగమరాత్రియందు, మధ్యేవనం = అడవివడుమ, ఆక్రన్తనం = ఏడ్చు, యథాగతం = వచ్చినట్లే, అవసర = పొమ్ము. ఛిన్నమూలః = మొదలులేనిన, మహీరుహ ఇవ = చెట్టుమాడ్కి, కియతా = ఎంతటి, స్త్రీతిలేశః అపి = ఇంచుక స్త్రీతి

సువర్ణం పురస్కరణం వణిజే దత్వా తేన స హోజ్యయిసి మహాప.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సావిధజ్ఞికా రాజానం భోజ మబ్రవీత్: 'భోరాజ! స్నేహంవిధ మాదార్యం ధైర్యం వా కిం త్వ మాత్తని పశ్యసి?' రాజా తచ్ఛుత్వా తూష్ణీం బధూప.

ఇతి ద్వాదశోపాఖ్యానమ్.

అథ త్ర యో ద శో పా ఖ్యా నమ్.

నద్యాః పూరా ద్విప్ర మేకం సభార్యం
తీరం నీత్వా తద్వితీర్ణం చ పుణ్యమ్,
దత్త్వా విప్రం మోచయామాస కఞ్చ
ద్రక్ష్యో రూపా దేష ఇ త్యద్య వ క్తి.

169

పున ర ప్యేకదా సింహాసన మారురుక్షసమాగతం భోజభూపతి మపరా ప్రతి మా జగాద:—రాజక! ప్రథమం విక్రమార్కదేవ స్వేదార్య మాకర్ణయ, యది రోచతే తదనంతర ముపవిశ. హ్రయతామ్:

ఏకదా విక్రమార్కో రాజ్యం మప్రివర్ణే నిధాయ స్వయం భూమికాంతర తిరోహితః పృథివీపర్యటనాయ నిశ్చక్రమ్. నిర్గత్య చ ప్రతినగరం త్రీణి త్రీణి దిన యు, సపాదపతనం = కార్ల మీదఁ బడుటతోఁగూడ, నదఘటపరిపూర్ణం = తొమ్మిది బింజెలందు నిండిన.

పండ్రెండవకథ ముగిసెను.

పదుమూడవ కథ.

169. పూరాత్ = ప్రవాహమునుండి, తత్-వితీర్ణం = అతనిచే నీయఁబడిన. ఆరురుక్షసమాగతం = ఎక్కఁ గోరికతో వచ్చిన, భూమికా...హితః - భూమికా-అంతర = మాయుజేసముచేత, తిరోహితః = మఱుంగుపటపఁబడినవాడై, పర్యటనాయ = తిరుగుటకు.

సాని గమయ స్నేకదా నగర మేక మగమత్. తన్నగరసమీపనీతటస్థితే జేవాలయే
సర్వ మహాజనాః కస్తా దపి పారాణికాత్ పురాణం శృణ్వ స్థితి నిగమ్య రాజా
నద్యాం స్నాత్వా దేవాలయం గత్వా దేవం నమస్కృత్య మహాజనసమీపే స్వయ
మపవిశ్య పురాణోక్తా నేతా నశ్చతోతః—

అనిత్యాని శరీరాణి విభవో నైవ కాశ్వతః,
నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః, 170

శ్రూయతాం ధర్మసర్వస్యం యదుక్తం శాస్త్రకోటిభిః,
పరోపకారః పుణ్యాయ సాపాయ పరపీడనమ్. 171

యోదుగ్ధతాని భూతాని దృష్ట్వా భవతి దుగ్ధతః,
సుఖతాని సుఖ చాపి స ధర్మా త్రేతి శ్రూయతే. 172

నాతో భూయస్తరో ధర్మః కశ్చి దస్యాస్తి దేహినః,
ప్రాణినాం భయభీతానా మభయం యత్ ప్రయచ్ఛతి. 173

వర మేకస్య సర్వస్య ప్రదానం జీవితస్య తు,
స చ విప్రసహస్రేభ్యో గోసహస్రం దినేదినే. 174

అభయం సర్వభూతేభ్యో యో దదాతి దయాపరః,
తస్య దేహవిముక్తస్య క్షయ ఏవ న విద్యతే. 175

హోమధేనుధనాదీనాం చాతారః సులభా భవి,
దుర్లభః పురుషో లోకే సర్వజీవదయాపరః. 176

మహతా మపి యజ్ఞానాం కాలేన క్షీయతే ఫలమ్,
ఫల స్యాభయదానస్య క్షయ ఏవ న విద్యతే. 177

దత్త మిష్టం తపస్తప్తం తీర్థయాత్రా శ్రుతం తథా,
సర్వాణ్యభయదానస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్. 178

178. భూయస్తరః = మిక్కిలి గొప్పదైన.

174. వరం=మంచిది, సర్వస్య = జంతువునకు.

178. దత్తం=దానము, ఇష్టం = యజ్ఞము, తప్తం=తపః=చేయబడినతపస్సు,
తీర్థయాత్రా = తీర్థములయాత్ర, శ్రుతం = శాస్త్రము, సర్వాణి = నైవి యన్ని
యు, అభయదానస్య = భయము లేమిడియిచ్చుటయొక్క, షోడశీం = పదునాఱు,
కలాం = భాగమునకు, నార్హన్తి = చాలవు.

చతుస్సగరపర్యంతా యో దద్యాద్యనుధా మిమామ్,
యశ్చాభయం చ భూలేభ్య స్తయో రభయదోఽధికః. 179

అద్భుతేణ శరీరేణ ప్రతిక్షణవినాశినా,
ధ్రువం యో నాక్షయే ధర్మం స శోచ్యో మూఢచేతనః. 180

యది ప్రాణ్యుపకారాయ దేహోఽయం నోపయుజ్యతే,
తతః కి మపకారోఽస్య ప్రత్యహం క్రియతే నృభిః. 181

ఏకతః క్రతవః సర్వే సమగ్రవరదక్షిణాః,
ఏకతో భయభీతస్య ప్రాణినః ప్రాణరక్షణమ్. 182

పరోపకారవ్యాపారపరో యః పురుషో భువి,
స సంపదం సమాప్నోతి పరా దపి చ యా పరా. 183

ఏవం పురాణలోకకథనసమయే కల్పి ద్భావిస్తాః పత్న్యా సహ నదీ ముత్తి
తీర్ణు ర్నదీ మహాగాహ్యమహాపూరణే నీయమానో హాహాకారం తుర్య న్నదీతలే పురాణ
శ్రవణత్పరాక మహాజనా నుద్దిశ్యైవ మవాదీత్:—‘భో భో మహాజనా! ప్రాయ
ధ్వం, త్రాయధ్వమ్; వృధః సపత్నీకో బ్రాహ్మణోఽహం నదీ ప్రవాహో మహుర్ద్రుహ
ర్షిమజ్జ శ్నేహ జీవితం త్యక్త్వామి. యః కోఽపి సత్త్వాధికో ధార్మికో మమ సభా
ర్యస్య ప్రాణాక దదాతు.’ ఇతి ప్రార్థయమానస్య దీనధ్వనిం శ్రుత్వా మహాజనాః
సర్వేఽపి సదయ మపశ్యత్. న కోఽపి త స్యాధయం దాతుం ప్రబభౌవ. ప్రవా
హో త ముక్త్యాంయతుం కోఽపి న శకాక. తతో విక్రమాంకో రాజా ‘మాభైషీ’
రితి ధీర ముద్భుద్య నదీమధ్యం ప్రవిశ్య పత్న్యా సహ తం బ్రాహ్మణం మహాపూరా
దాకృద్య తట మానినాయ. రాజా! తస్య కియా నానన్దః స్యాదితి భవానేన విచా
రయతు. బ్రాహ్మణోఽపి స్వస్థః సక రాజాన మవదత్:—‘భో మహాపురుష !

179. భూలేభ్యః = ప్రాణులకు, అభయదః = అభయము నిచ్చువాడు.

180. అద్భుతేణ = కాశ్యరముగాని, శోచ్యః = విచారపడఁదగినవాడు.

181. నృభిః = మానవులచేత.

182. ఏకతః = ఒకవైపు.

183. పరాత్-అపి = ఉత్తమమనకంటె, పరా = మేలైనమాక్షము, ఉత్తి
తీర్ణుః = దాటఁ గోరినవాడై, త్రాయధ్వం=రక్షింపుడు, సపత్నీకః = భార్యతోఁ
గూడినవాడై, నిమజ్జక్ = మునుఁగుచు, ఉత్కూఢయితుమ్ = గట్టుచేర్చుటకు,
న ప్రబభౌవ = చాఁడయ్యెను. మాభైషీః = వెలవలదు, ఉద్భుద్య = అలచి,
రాజా = ఓభోజరాజా, యాక = ఎంత, విరమామయది = చాలింఁగింటి నేని,

మమైత చ్చరీరం పురా పితృభ్యా మజనిష్ట. తతోఽన్య గాయత్ర్యా ద్వితీయం జన్త
ఇదానీం భవత స్తుతీయం జన్త ప్రాప్తమ్. అతః, ప్రాగదానా న్న హోపకారిణ స్తవా
హం కి ముపకరిష్యామితి యది విరమామి, మమ జీవితం ముదైవ స్యాత్. అతో
యథాశక్త్యుపకరోమి, ప్రతిగృహణ. గోదావర్యుదకమధ్యే ద్వాదశ వర్షాణి నామ
త్రయమస్త్ర మజపమ్. తత్పుణ్యం తుభ్యం దీయతే, అన్య చ్చ, యత్ కృచ్ఛ్ర
చాన్ద్రాయణాదినా సంపాదితం సుకృత మస్మి, తత్ సర్వం గృహణ.” ఇ త్యుక్త్వా
రాక్షీ తత్ సమగ్రం పుణ్యం సమర్ప్యాఽశివం దత్త్వా పత్న్యా సహ బ్రాహ్మణో నిజ
స్థానం జగామ.

అస్మిన్నేవ సమయే భీషణః కోఽపి బ్రహ్మరాక్షసో రాజసమిపమాజగామ. బ్రా
హ్మణాః సంబ్రువన్త స్తమపశ్యత్. రాజాఽపి తం దృష్ట్వాఽపృచ్ఛత్: ‘భోమహాపురుష!
కస్తస్యమ్? కుతః సమాగచ్ఛసి?’ రాక్షసః—“అహ మత్రైవ నగరే బ్రాహ్మణః కశ్చి
ద్దుష్ప్రతిగ్రహజీవీ దుర్యాచనాపర శ్చ. తథా విద్యాగర్వాత్ సర్వాకృద్ధా నసకృ
దదూషయమ్. తత్పాతకవశా దస్తత్పురస్థితేఽశ్వత్థిపాదపే బ్రహ్మరాక్షసో భూత్వా
నియుతం వర్షాణి తిష్ఠామి. అద్య భవతో రుభయో గ్లోష్ఠీ. మాకర్ణ్య సమాగతోఽ
స్మి. యతో నిర్విశేషం సర్వేషా ముపకరోషి. త న్నమా శ్చ్యుపకర్తు మర్హసి.”
రాజా:—“కిం వాఞ్ఘసి?” రాక్షసః—“ఇదానీం బ్రాహ్మణేన తుభ్యం యత్ సుకృతం
దత్తం, తన్నహ్యం దీయతామ్, తేన పుణ్యే నాహ మస్తాద్దోషాదు త్రిగ్లోభవిష్యమి.”
రాజా తదానీ మేవ నిశ్శబ్దం తస్మై తత్పుణ్యం దదౌ, సోఽపి తేన పుణ్యేన తన్నా
త్పాపజన్తనో నివృత్తో దిగ్యరూపధరః సక రాజానం ప్రశస్య దితం జగామ.
రాజాఽపి తత్రత్యాక మహాపురుషా నాపృచ్ఛ్యి క్షనగర మగమత్.

ఇతి కథాం సాలభజ్జికా కథయామాన, భోజోఽపి త దాకర్ణ్య విఫలమనో
రథో జగామ.

ఇతి త్రయోదశోపాఖ్యానమ్.

ప్రతిగృహణ = గ్రహింపుము, కృచ్ఛ్ర-చాన్ద్రాయణ అదినా = కృచ్ఛ్రము, చాన్ద్రాయణము మొదలగు వ్రతములచేత, సుకృతం = పుణ్యము, దుష్ప్రతిగ్రహ = చెడ్డదాన
ములు గైకొనుటచేత, నియుతం = పదివేలు, గ్లోష్ఠీ = ముచ్చటను, నిశ్శబ్దం =
నిస్సంకోలుముగా, ప్రశస్య = కొనియాడి, ఆపృచ్ఛ్య = విడొని.

పదుమూడవకథ ముగిసెను.

కస్తాదపి మునివర్యాచ్చివలిజ్ఞం కిచ్చేదేవ సంగృహ్య,

అగచ్ఛత్ విప్రాయ స్తదా దితి సాలభజ్ఞికా వదతి.

184

భూయోఽపి కదాచన భోజే రాజని సింహాసన మాశోభు మభివతి, అపరా పాశ్చాలికా వ్యాజహర. వామన ఇన వృక్షాగ్రస్థితం ఫల, మిద మధిగస్త మభివసి. అకర్ణయ విక్రమార్కు స్వోదార్యమ్.

ఏకదా విక్రమా రాజా పృథ్వీమధ్యే కన్తిం స్థానే కి మాశ్చర్య మస్తి, కా వార్తా, కిం తీర్థం, కో వా దేవతావాసో, అస్తితి విశోకయితుం తపస్వివేషేణ పరి భ్రమన్ నగర మేక మగమత్. తన్నగరసమీపే తపోవన మేక మదృశ్యత. తస్మి శ్చేకా నదీ ప్రవహతి స్త. తత్ర జగదమ్మికామహాప్రాసాదోఽధూత్. రాజాఽపి తత్ర నదీజలే స్నాత్వా దేవతాం సప్రదక్షిణం ప్రణమ్య తతో నిర్జగామ. త త్రాస్త రేఽవధూతవాసా నామ కశ్చి ద్యోగీ తత్రాఽగత్య కృతప్రణామం రాజాన మన్వయన్ ద్భుః. 'కో భవా?' తదా రాజాః — 'అధ్వనీనోఽహం కోఽపి తీర్థ యాత్రాకిలః.' యోగీః — 'న త్వం విక్రమార్కుః? ఏకదా త్వా ముజ్జయన్యా మపశ్యమ్. అతోఽహం త్వాం జానామి. కిమర్థ మాగతోఽసి' రాజాఽబ్రవీత్: 'స్వామి! కసుమతీం పరి భ్రమేయ మితి మహా శ్యుక్తజ్ఞా సమధూత్. తేన చ సర్వ మాశ్చర్యం విశోక్యతే. భవాదృశానాం మహతాం సందర్శన మపి భవిష్య తీతి. అవధూతవాసా అబ్రవీత్: 'రాజ! తత్ తాదృశం రాజ్యం పరిత్యజ్య కథం దేశాంతరం పరిభ్రమసి? కతోఽపి మధ్యే వికృతి శ్చేత్ కిం కరిష్యసి?' రాజాః — 'అహం సర్వ మపి రాజ్యభారం మన్త్రి హస్తే నిధాయ సమాగచ్ఛమ్,' అవధూతవాసాః — 'అయే! త్వయా నీతి కాప్ర విరోధః క్రియతే. ఉక్తం చ:

నియోగిహస్తాద్విరరాజ్యభారా స్తిష్ఠన్తి యో సైస్విరవిహారధీరాః,

బిడాలబృన్దాద్విరదుగ్ధభాణ్ణాః స్వపన్తి తేమాధధియః షీతీన్ద్రాః. 185

ఇదునాలవ కథ.

184. ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. వామనః = పాటివాడు, అధిగస్తం = పొందుటకు, జగదమ్మికా మహాప్రాసాదః = కాలికాదేవాలయము, అన్వయంత్ర = అడిగెను. అధ్వనీనః = బాటసారిని, ఉత్కణ్ఠా = ఆక, వికృతిః = అపాయము.

185. మాధధియః = బుద్ధిహీనులైన, యే-షీతీన్ద్రాః = ఏరాజులు, నియో గి...భారాః-నియోగి = మంత్రులయొక్క, హస్త=చేతులయందు, అర్పిత = ఉంచు

అన్య చ్చ, రాజ్యం స్వకళంకద మధూ దితి నోపేక్షణీయమ్. స్వాంత్యమపి పునః
సుదృఢం కర్తవ్యమ్. తథా చోక్తమ్:

కృషీర్విద్యా వణిగ్భార్యా ధనం సామ్రాజ్యసంపదా,
కర్తవ్యం సుదృఢం సర్వం కృష్ణసర్పముఖం యథా," 186

తచ్చుత్వా రాజా బభావ:—“భగవత్! సర్వ మేత త్పాదమ మనర్థకమ్,
కింతు, దైవ మేవ సర్వస్య మూలమ్. సుదృఢేఽపి రాజ్యే సత్త్వా మపి సాధనసమృద్ధీ
శంకశ్చేఽపి పాదమే దైవవైముఖ్యా స్మరః పరిధూయతే. తథా హి:

నేతా యస్య బృహస్పతిః ప్రహరణం వజ్రం సురాః సైనికాః
స్వర్లో నిగ్రహదుర్గమః ఖలు హరే రైరావణో వారణః,
ఇత్యాశ్చర్యబలాన్వితోఽపి బలభిద్యగ్నః పరైః సంగరే
తద్యుక్తం నను దైవమేవ శరణం ధిగిగ్వృథా పారుషమ్. 187

తథా చ: నైవాఽకృతిః ఫలతి నైవ కులం న శీలం
విద్యాఽపి నైవ న చ యత్నకృతాఽపి సేవా;
భాగ్యాని పూర్వతపసా కిల సంచితాని
కాలే ఫలన్తి పురుషస్య యదైవ వృథాః. 188

బదిన, రాజ్యభారాః = రాజ్యమును భారముగలవారై, స్వైరవిహారధీరాః-స్వైర =
స్వేచ్ఛగా, విహార-తిరుగుటయందు, ధీరాః=అసగర్భిసప్తివారై, తిష్ఠన్తి = ఉన్నారో,
తే=వారు, విదాః...భాషాః=విదాః=పిల్లియొక్క, హస్త=చేతియందు, అర్పిత =
ఉంచబడిన, దుగ్ధభాషాః=పాలకుండలంగలవారై, స్వపన్తి=నిద్రించుచున్నారు.

తా. పాలకుండలను పిల్లులకడ నుంచిన వని యెట్లాపాలను ద్రాగివేయునో,
అట్లు మంత్రతనకముచేసిన రాజ్యమును దామె యపహరింతురు.

స్వకళంకదం = తనయధీనము, దైవవైముఖ్యాత్ = దైవప్రతికూలతవలన, పరి
ధూయతే = అవమానపడుచున్నాడు.

187. నేతా = నడుపువాడు, ప్రహరణం = ఆయుధము, నిగ్రహదుర్గమః=
తిరస్కరించుటచే బ్రవేశింపరానిది. వారణః = ఏనుగు - వాహనము, హరేః =
ఇంద్రునికి, బలభిత్ = ఇంద్రుడు, భగ్నః = ఓడింపబడిన, సంగరే = యుద్ధము
నందు, ధిగిగ్ధా = చీచి.

188. వం. దూషణుభలింపడు. తులమునుభలింపడు. నడకయు ఫలింపడు. చదు
వును ఫలింపడు. ప్రయత్నముతోఁజేసిన సేవయు ఫలింపడు. పూర్వజన్మమునందలి తప
శ్శుచి సంపాదించబడిన పురుషునిభాగ్యములు శృంగములవలె నతమున ఫలింపుచున్నవి.

అపిచ: యేనాఽఖడ్జలదన్తిదస్తముసలాన్యాకుఞ్చితాన్యాహవే
ధారా యేన పినాకపాణిపరశోఞ్చకుణ్డితా చాహతా,
జాయా దాశరథేః ప్రభావవసతేః సంక్షేళితా జానకీ
దైత్యః సోఽపి హతో విధిర్హి బలవాక్ లోక్తైరలఙ్ఘ్యః ఖలు.
వృద్ధా త్తయే చ దైవ మేవ నిదాన మితి కిం స్వామి న జానాతి?

భగ్నాశస్య కరణ్డపిణ్డితతనోర్హానేన్ద్రియస్య త్తుధా

కృత్వాఽఽఖర్వివరం స్వయం నిపతితో న క్తం ముఖే భోగినః,
తృప్తస్తప్తిశితేన సత్వర మసా తేనైవ యాతః పథా
స్వస్థా స్తివృత దైవమేవ హి పరం వృద్ధా త్తయే కారణమ్. 190

189. అహవే = యధామనందు, యేన = ఏరావతానురునిచేత, అఖడ్జ...సలా
ని-అఖడ్జలదన్తి = ఇంద్రునియేనుగుయొక్క (విరావతముయొక్క) దస్తముసలాని =
రోశశ్లవంటికోటలు, అపిఞ్చితాని = విజువబడినవో, యేన = ఏరావతానుచేత,
అకుణ్డితా = మొరవపాని, పినాకపాణిపరశోః = (పినాకమునవిల్లు చేతఁగలిగిన వా
నియొక్క) శివునియొక్కగండ్రగొడ్డలియొక్క, ధారా = అంచు, అహతా - చ =
కొట్టబడినదో, ప్రభావవసతేః = ప్రభావమున కునికిపట్టగు, దాశరథేః = రాముని
యొక్క, జాయా = భార్యయగు, జానకీ = సీతాదేవి, సంక్షేళితా = కప్ప పెట్టబడి
నదో, సోఽపి-దైత్యః = అట్టిరక్కసుఁడు సైతంబు, హతః = చంపబడెను, విధిః
= దైవము, బలవాక్-హి = బలిమిగలదిగా, లోక్తైః = జనులచేత, అలంఘ్యః ఖలు =
దాటఁగూడనిది గదా.

త్తయే = నాశమునందు, నిదానం = కారణము.

190. ఆఖుః = ఒకఎలక, వివరం = రంధ్రమును, కృత్వా = చేసికొని,
భగ్న-అశస్య = భంగమునొందిన యాశగల (అశయుడిగిన), కరణ్డపి...తనోః—
కరణ్డ=పాములబుట్టయందు, పిణ్డిత = చుట్టుకొన్న, తనోః = దేహముగల, త్తుధా =
అఁకలిచేత, మ్లాన = ఇన్ద్రియస్య = వాడిన యింద్రియములు గల, భోగినః =
సర్పము యొక్క, ముఖే = నోటియందు, స్వయం = తానుగా, న క్తం = రాత్రి
యందు, నిపతితః = పడెను. అసా = ఈపాము, తప్తిశితేన = దానిమాంసముచేత,
తృప్తః = తనివి నొందినదై, సత్వరం = వడిగా, తేన-పథా-ఏవ = అమార్గముననే,
యాతః = వెళ్లెను. స్వస్థాః = వెప్పుదిగలవారుగ, తివృత = ఉండుఁడు, దైవమేవ =
భాగ్యమే, వృద్ధా - త్తయే = పెంపుతఱుగుదలయందు, పరం = ముఖ్యమైన,
కారణం = హేతువు.

అన్యచ్ఛ: ఆరక్షితం తివ్రతి దైవరక్షితం

సురక్షితం దైవహతం విసశ్యతి,

జీవేత్ తథాఽన్ధోఽపి వనే విసర్జితః

కృతప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి.

191

అపిచ, భగవత్! శ్రూయతామ్. రాజశేఖరో నామ రాజా కశ్య దాసీత్, స చైకదా మనస్వీక మకరోత్:—‘యో మమ తరుతలనివాసినో రాజ్య మదిశత్-సఏవ రాజ్యం నిర్వహతు.’ ఇతి విసృష్టభారే రాజని, దేవ: స్వయం వైరిణో నిర్జిత్య రాజ్య మకట్టక మకరోత్.’

ఇ తీమాం కథాం కథయతి వసుధరాధినాథే, తపస్వీ ప్రహృష్ట స్తస్మై కాశ్చీరలిజ్జ మేకం దత్త్వా బభావ: ‘భోరాజక! ఏతత్ కాశ్చీరలిజ్జం చిన్తామణి రివ చిన్తితాని వస్తాని దదాతి; తస్మా దేతత్ సాధు పూజయ.’ రాజా బాధ మిత తం ప్రణమ్య త దాదా యాగచ్ఛక్ నగరమార్గే కచ్ఛన బ్రాహ్మణ మపశ్యత్. స చ రాజానముద్దిశ్య.

పాతు వో గిరిజా మాతా యస్య ద్వాదశలోచనః,

త థైవ గిరిజామాతా ద్వాదశార్ధారలోచనః.’

192

తా. ఒక సర్పము తప్పించుకొను ఆశయుడిగి, పాముల బుట్టయందు చుట్ట చుట్టుకొని ఆఱబడిచే నింద్రియములు వాడి యందు పడియుండఁగా, నొకయెలుక ఆ బుట్టలో భక్ష్యములున్నవి తాను తినవచ్చుననెడి యాసతో ఆబుట్టను కొఱికి బొఱియ చేసికొని లోపలఁ బ్రవేశించెను. అంత ఆబుట్టలో నున్న పామును సంకసించి తన నోటఁ జిక్కిన యెలుకను జంపి తిని, సత్తువ వచ్చుటచే నా మార్గముగూడనే వెలికి పోయెను. ఓ జనులారా! నెమ్మదిగా నుండుఁడు. సంపదయొక్క రాక పోకలకు భాగ్యమే కారణము.

వైరిణః = శత్రువులను, అకట్టకం = అల్ప శత్రువులు లేకుండు నట్లుగా, చిన్తితాని = కోరఁబడిన, బాధం = మంచిది.

192. యస్య = ఏమారస్వామికి, గిరిజా = పార్వతి, మాతా = తల్లియో (సః = ఆ), ద్వాదశలోచనః = పదైందు కన్నులు గల, తథైవ = అట్లే, ద్వాదశ-అర్ధ-అర్ధలోచనః = పదైందింటిలో సగములో సగమును-మూడు-శేత్రములుగల, గిరి-జామాతా = హిమవంతుని యల్లుడగు ఈశుఁడును, తః = మిమ్ము, పాతు = రక్షించును గాక.

ఇత్యాశిష ముక్త్యుబ్రవీత్.— 'రాజక, మమ సుచిరాభ్యర్చితం శిషిలిజం శ్రేణా
ప్యపహృతమ్. త్రిచతురైర్ద్వివస్తై రహ ముపకపామి, అనారాధ్య లిజం న భక్షయేయమ్
యదీదం లిజం దాశ్యసి, తస్మై కృతాగో భవిష్యామి.' రాజా తు తచ్చుత్వాతన్వై
తలిజం దత్త్వా నిజాన్తఃపురం జగామ.

ఇతిమాం కథాం భోజః శ్రుత్వా నాహ మర్హమితి విరరామ.

ఇతిచతుర్థో పాఖ్యానమ్.

అథ పల్లవకోపాఖ్యానమ్.

నగర్యాం కస్యాశ్చిద్విబుధవసితాయాస్తు భవనే

కటాపే సమగ్నో జ్వలనపరితప్య త్రిలరసే,

ఉదంతం యస్తస్యాః సమవదదముష్టే ప్రియతమాం

దదా వేనా మేష క్షీణిపతి రితి స్వాదు వదతి.

193

అత్రైకదాయధాపూర్వం సింహాసనమారోఢు మాగచ్ఛతి ధారాధినాథే, సాం
భజ్జికాన్యా విహస్య రాజాన మభాణీత్.— కథమివ ధూయోఽపి సమాగమః?
అద్యాపి సమాకర్ణయ తస్య విక్రమస్య మహాదార్యమః

విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి తస్య పురోహితో వసుమిత్రో నామ. సోఽత్యంత
రూపవాక్, సకలకలాభిజ్ఞః, రాజ్ఞోఽత్యంతం ప్రియతమా, పరోపకారి, సర్వలోక
ప్రియో, మహాధనసంపన్నశ్చ. తస్య చైవంవిధస్య చేత స్వేరం బుద్ధి రుదధూత్:—

ఉపార్జితానాం పాపానాం గణ్ఠాన్నానా దృతే తయో నాస్తి. ఉక్తం చ:

తిపసా బ్రహ్మచర్యేణ యజ్ఞే స్త్యాగేన వా పునః,

గతిం చ లభతే జన్మర్జణాం సంసేవ్య తు వ్రజేత్.

194

సుచిర అభ్యర్చితం = పెక్కింట్లనుండి పూజింపబడిన, త్రిచతురైః = మూడు
నాలుగు.

పదునాలవకథ ముగిసెను.

పదునైదవ కథ.

193. విబుధవసితాయాః = అచ్చరయొక్క, భవనే = ఇంటియందు, కటాపే =
బావయందు, జ్వలన...రసే = జ్వలన = అగ్నిచేత, పరితప్యత్ = కాగుచున్న, తిలరసే =
నూనెగం, స్వాదు = తిన్నగా, ఉదంతం = కృత్వాంతమున, ధారా = అధినాథే =
ధారానగరరాజు (భోజుడు), సమాగమః = వచ్చితివి.

194. త్యాగేన = దానముచేత.

- స్నాతానాం శుచిభి స్తోమైర్గాఙ్గేయైర్నియతాత్మనామ్,
 పుష్టి ర్భవతి యా పుంసాం స సా క్రతుశ్చతై రపి. 195
 అపహృత్య తమస్త్రీవ్రం యథా యాత్యుదయం రవి,
 తథాపహృత్య పాపాని భాతి గంగాజలాప్లుతః. 196
 అగ్నిం ప్రాప్య యథా సద్యస్తూలరాశిర్విసశ్యతి,
 తథా గంగాజలే నై వ సర్వపాపం విసశ్యతి. 197
 చాన్ద్రాయణసహస్రేణ యః కుర్యాత్ కాయశోషణమ్,
 పిబేద్యశ్చాపి గంగామ్భః సమా సత్య ముభావపి. 198
 యస్తు సూర్యాంశుసంతప్తో గాఙ్గేమం సలిలం పిబేత్,
 విధియుక్తం చ పీత్వాపి సర్వపాపాత్ ప్రముచ్యతే. 199
 భూతానామపి సర్వేషాం దుఃఖభోపహతచేతసామ్,
 గతిమన్వేషమాణానాం నా స్తి గంగాసమా గతిః. 200
 మహద్భిరశుభైర్గ్రస్తాః భూతాంశ్చ ప్రసభేన సా,
 ఉద్భృత్య నరకా ధ్వోరా ద్గంగా రక్షతి సేవనాత్. 201

195. గాఙ్గేయైః = గంగానది యందలి, తోయైః = నీటిచేత, నియత ఆత్మనాం = పాపనమైన శరీరముగల, పుష్టిః = పెంపు.

196. త్రీవ్రం = వాచ్చిన, తమః = చీకటిని, గంగాజలప్లుతః = గంగానది యందలి నీటిచే స్నానము చేసినవాడు.

197. కూలరాశిః = దూదిపోగు.

198. సూర్యాంశుసంతప్తః = ఎండవేడిమిచే వాడినవాడై, విధియుక్తం = కాస్తప్రకారముగా.

తా. ఎండవేడిమిచే సామ్రసిల్లి దప్పి దీర్చుకొనుటకై గంగాజలమును ద్రాగి నను, కాస్తరీతిచే స్నానముచేసి యాచమనాది పూర్వకముగా జలము పానము చేసి నను సకలపాపము నశించును.

200. దుఃఖ ఉపహతచేతసాం = వ్యసనముచే గొట్టబడిన మనస్సుగలవారికి, గతిం = దిక్కును.

201. అశుభైః = కీడులచేత, గ్రస్తాః = చుట్టుకోబడిన, ప్రసభేన = బలాత్కారముగా.

సప్త పూర్వా సప్త పరా విత్తా తేభ్యశ్చ యేవరే,
పరం తారయతే గజ్ఞా దృష్టా పీతాఽవగాహితా. 202

దర్శనాత్ సుర్వనాధ్యానాత్ తథా గజ్ఞేతి కీర్తనాత్,
పునాతి పురుషం పుణ్యా శతశోఽథ సమాస్తకః. 203

తే జాత్యన్ధేషు జాత్యన్ధా మృగేషు చ మృగాః స్మృతాః,
సమర్థా యే స పశ్యన్తి గజ్ఞాం పాప ప్రణాశినీమ్. 204

ఏవం విచార్య వారాణసిం జగము. తత్ర గజ్ఞాయాం యథావిధి స్నాత్వా
విశ్వేశ్వరం మాధవం చ ప్రణమ్యాభ్యర్చ్య పశ్యన్లోకయాత్రాం విధాయ పునః
ప్రయాగే మాఘస్నానం గయాత్రార్థం చ విధాయ స్వనగరాభిముఖ మాగచ్ఛక
మార్గే నగర మేక మగమత్.

తత్ర నగరే కాపదగ్ధా సురాజ్ఞనా కాచిద్రాజ్య మకరోత్. తస్యాః పతిర్నా
సీత్. తత్ర లక్ష్మీనారాయణస్య మహాకా ప్రాసాదోఽదృశ్యత. తస్య చ గోపురాగ్రే
చిరాత్ తప్తే మనాతి లోహకటాపా లైలం సంకప్తతేస్త. తత్ర నియుక్తాః పురు
షాః వైదేశికా జనా నేనం బ్రువన్తోఽవర్తంత 'యః సత్త్వాధికః కోఽపి పురు
షోఽస్త్రికా కటాపా నిపతేత్, తస్యేయం మన్తథగంజీవినీ నా మాపురాః కణ్ఠే
మాలికా మర్మయివ్య తీరి. కనుమిత్తోఽపి తం వృత్తాంతం శ్రుత్వా తత్ సర్వం
దృష్ట్వా స్వనగర మాజగము.

అగత్య చ సర్వై ర్భృథిః సహ మిలిత్వా ప్రభాతేరాజమందిరం గత్వా రా
జానం దృష్ట్వా రాజ్ఞే గజ్ఞోదకం విశ్వేశ్వరప్రసాదం చ దత్త్వోపవిశేశ. రాజా.-
'అర్య వసుమిత్ర, దిష్ట్యా భవంతం చిరా యాపశ్యమ్. కిం సుఖేన నిర్వర్తితా పుణ్య
తీర్థయాత్రా?' వసుమిత్ర.- 'భోరాజన్, తవ ప్రసాదాత్ తీర్థయాత్రాం విధాయ
క్షేమేణ సమాగతోఽస్మి.' రాజా.- 'తత్ర దేశాంతరే కిం కి మపూర్వ మపశ్యః?'
వసుమిత్రః సురాజ్ఞనాత ప్రతైలవృత్తాంత మకథయత్.

తా. గంగానది చూడఁబడినను, త్రాగఁబడినను, స్నానము చేయఁబడినను,
ఏడుతరములు ముందువారిని, ఏడుతరములు వెనుకవారిని వారికి ముందు వెనుకల
వారిని దప్పక తరింపఁజేయు చున్నది.

203. పునాతి = పరిశుద్ధినిఁ జేయుచున్నది.

204. జాత్యన్ధాః = పుట్టు గ్రుడ్డివారు.

వారాణసిం=కాశి, యథావిధి = కాస్తప్రకారము, పశ్యన్లోకయాత్రాం =
విదేశములయాత్రను, వైదేశికా = పరదేశమునుండిచ్చిన, మాలికా=పూవుల

తచ్చుత్వా రాజాపి లేననూ తత్త్వసంగత్వా తత్తనద్యాం కృతాభిషేకా
అక్షీనారాయణం నమస్కృత్య తప్తైలమధ్యే పపాత తత్త్రిత్యా జనా మహాసం
ఖోలాహల మవర్తకా, రాజ్యస్థశరీరం మాంసపిష్టాకార మధూత్. తచ్చుత్వా
మన్తథ సంజీవినీ పీయూష మానీయ మాంసపిష్ట మభిషేషేచ. తతో రాజా దివ్య
దూపధరః కుమారః సంవృతః తతో మన్తథసంజీవినీ కుసుమమాలాం మహీపతేః
కణ్ఠే నివేశయితు మాజగామ, తదా రాజా:—‘భద్రే, మదీ యానీ. మామకం ఛంద
మనుకర్తస్య.’ మన్తథసంజీవినీ:—‘అదిశ త్వార్యపుత్రః.’ రాజా:—‘తర్హ్యముం
మమ పురోహితం వృణీష్య.’ మన్తథసంజీవినీ మహాప్రసాద ఇతి పురోహితకణ్ఠే
కుసుమమాలా మక్షిపత్, రాజాపి తయోర్వివాహం కృత్వా తం వసుమిత్రం తప్తైవ
రాజ్యేభిషిచ్య నిజనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞికా రాజాన ముబ్రవీత్. ‘కి మాకర్ణిత
మాదార్యం దేవస్య విక్రమార్కస్య? తదుపరి యథార్థం విధేహి.’ తచ్చుత్వా
రాజా తూష్ణిన్యూత స్తథా.

ఇతి పంచదశోపాఖ్యానమ్.

అథ షోడశోపాఖ్యానమ్.

విక్రమధరాధినాథో విప్రాయ ప్రవయసే దరిద్రాయ.
కన్యాసమాసభారం కాంచన మదిశ న్తు దేతి వత్క్యేషా. 205

భూయోఽపి కదాచన ససంధ్రమ మాగచ్ఛంతం భోజ మపరా పాఖ్యానికా
జగాద:—రాజ న్నుపసంహర సంధ్రమం, తిప్త; సర్వ మ ప్యాకర్ణయ విక్రమ
ర్కస్య వదాన్యభావమ్.

రాజా విక్రమస్త్యేకదా దిగ్విజయాగ్ధం కృతసన్నాహా నిర్గత్య పూర్వదక్షిణ
పశ్చిమాత్తరా దిశో విదిశ శ్చ పరిభ్రవ్య సర్వా నపి స్పృహణీ నిజపాదపద్మసమా
క్రస్తాక విధాయ తైః సమర్పితా రథగజాశ్యానీ రుపదాః స్వీకృత్య నిజనగరీ ముజ్జ
దండసు, కృత అభిషేకః = స్నానము చేసినవాడై, పీయూషం = అమృతమును,
మామకం = నాదను, ఛందం = అభిప్రాయమును, తదుపరి = తర్వాత, విధేహి = చేయును.

పదునైదవ కథ ముగిసెను.

పదునాఱవ కథ.

205. ప్రవయసే = ముగిలివాడయిన, అదిశత్ = ఇచ్చెను, మదా =
సంతోషముతో, వక్త్రీ = చెప్పచున్నది, ఉపసంహర = ఆపుము, వదాన్యభావం =
దాతృత్వమును, కృతసన్నాహః = చేయబడిన పూనికలవాడై (ప్రయత్నముచేసిన
వాడై), విదిశః = మూలము, ఉపదాః = కాసుకలను, స్వీకృత్య = గ్రహిని,

యినీం ప్రతి సమాగత్య యావత్ ప్రావివిత్, తావత్ ప్రధానో వై వజ్రః ప్రాహ—
'జేవ, చత్వారో వాసరా నార్హన్తి పురప్రవేశమ్.' తచ్చుత్వా రాజా వగరా
ద్వహీరుద్యానే నివాసం పరికల్పయేతి సచివ మాదిదేశ. కుసుమ్రో నామ సచివః ససం
భ్రమం కుసుచితం నివాసం కౌరయామాస. త త్రాన్తరే ఋతు ర్వసంతోఽపి శన్తై
రుద్యానం నిషేజే. తదామస్త్రీ రాజాన మబ్రవీత్:—జేవ, దిప్త్యా సమయః కుసుమా
శరోఽపి సమాగమత్. పశ్య:

వకుళా ముకుళాః పహన్తి సద్యః
సకలాశా భ్రమరీనిదగీతాః,
కమలాయతలోచనా వనాన్తే
విచరన్తి ప్రమదాః ప్రసూనలోలాః.

206

అపి చ. మాకన్త మగ్ర్యమకరన్త మహానురాగా
నిద్దినిరా నిబిడయన్తి సమన్త్రాదాః.
మందానిలాశ్చ వనితావదగారవిన్దా
మోదాధివాసమధురా భువి వాన్త్యజస్రమ్.

207

ప్రావివిత్ = చొచ్చెనో, ప్రధానః = మఖ్యుడయిన, వై వజ్రః = జోక్యుడు, సచివం =
మంత్రిని, నిషేజే = కొలిచెను (ఆశ్రయించెను). కుసుమఆకరః = పువ్వులకుగనియైన,
సమయః = కాలము (వసంతర్తువు).

206. వకుళాః = పొడవెట్లు, ముకుళాః = మొగ్గలను, సకలతాః =
అన్నిదిక్కులను, భ్రమరీనిదగీతాః = అడుగుమైదల యుంకారము లనెడి పాటలు
గలిగి, కమలాయతలోచనాః = తామర తేకులవలె నిడుదలైన కన్నులగల,
ప్రమదాః = జవరాండు, ప్రసూన లోలాః = పువ్వులయం దాసగలవారలై,
వనాన్తే = వనమధ్యమందు, విచరన్తి = తిరుగుచున్నారు.

207. నిద్దినిరా = కుమైదలు, అగ్ర్య = మంచి, మకరన్త = పూదేసె
యందలి, మహత్ = గొప్పదైన, అనురాగాత్ = ప్రీతివలన, సమన్త్రాదాః =
గొప్పనాదముతోఁ గూడినవై, మాకన్తం = తియ్యమామిడి చెట్టును, నిబిడయన్తి =
సంకులేనట్లు చేయుచున్నవి (కమ్మియున్నవి), మన్దఅనిలాః = తిన్ననిగాలులు,
వనితా...మధురాః—వనితా = అతివలయుక్క, వదన ఆరవిన్త = కమలమునుబోలు
మోములయొక్క, ఆమోద = కువాసనయొక్క, అధివాస = వాసన కట్టుచేర,
మధురాః = గమగమ యని వాసనగలవై, భువి = నేలమీఁద, అజస్రం = ఎల్ల
ప్పుడు, వాన్తి = వీచుచున్నవి.

లతాం పుష్పవతీం స్పృష్ట్యా స్నాతో విమలవారిషు,

పున స్పర్శనశక్తివ మద్దం చలతి మారుతః.

208

ఏవం బ్రవాణం మన్త్రిణం రాజా వసంతపూజాసంవిధానసంపాదనే న్యయు
జ్జ్మ. తతః స మన్త్రీ సుమనోహరం వర్ణప మేకం కారయత్వా వేదకాస్త్రపురాణ
జ్ఞానా బ్రాహ్మణా తార్యత్రికనిపుణాకా నర్తకీ ర్విలాసినిశ్చ సమాహ్వయత్. తత్ర
సభామధ్యే నవరత్నఖచితే సింహాసనే అక్షీ నారాయణప్రతిమాద్వయం ప్రతిష్ఠాప్య,
తస్యపూజార్థం కుక్కుమకన్తూరీకర్పూరచందనాగరు ప్రభృతీని సుగంధద్రవ్యాణి మల్లి
కాశతపత్రమరువక చమ్పక శేతకీ కరవీర ప్రభృతీని కుసుమాని చ సమాసీయ సర్వమపి
సజ్జేకృత మితి రాజ్ఞే నివేదయమాస. రాజాపి స్వయమేవ దేవం సంపూజ్య బ్రాహ్మ
ణాకా యథార్హ మధ్యర్చ్య సర్వా నపి లోకాకా యథోచితం సంభావ్య వాదిత్రాది
వినోదేన కాలం నయన్ సుచిరం సుఖ మువాస.

త త్రాంతర కశ్చిద్వృద్ధో బ్రాహ్మణో హస్తే కాఞ్చన కన్యకాం గృహీత్వా
రాజసమాప మాగత్య-

కల్యాణదాయీ భవతోఽస్తు పినాకపాణేః

పాణిగ్రహే భుజగకంక్కుణభీషి తాయాః,

208. మారుతః = వాయువు, పుష్పవతీం = పువ్వులుగల (రజన్యలయైన),
లతాం = తీగను (ఒక స్త్రీని), స్పృష్ట్యా = తాకి, విమలవారిషు = నిర్మలజలము
అందు, స్నాతః = స్నానము చేసినవాడై, పునః = మరల, స్పర్శనశక్తి-ఇవ =
తాకుటలలన భయపడినది వోలె, మద్దం = మెల్లగా, చలతి = తిరుగుచున్నది.

తా. వసంత మాసమునందు విరియఁబూచిన పువ్వుల నెత్తానినిగాని, చల్లని
నీటిమీఁదుగాఁ దిన్నగ వీచుచున్నది. మఱియొక యర్థము భవనించుచున్నది. ఒకపురు
షుఁడు తెలియక రజన్యలయైన యుగ్మలిని తాకి యంటుపడి, నిర్మలమయిన తటాక
మునందు మునిగి, మరల నెక్కడ మైలపడుదునో యని మెల్లగా నడిచిపోవును.
అని యర్థాంతరము భవనించుచున్నది.

సంవిధాన = వస్తువులయొక్క, న్యయుంక్త = ఏర్పాటుచేసెను, తార్య
త్రికనిపుణాః = నృత్యగీత వాద్యములందు నేర్పుగల, నర్తకీ = ఆటకత్తెలగు,
విలాసిని = బోగపు చానలను, శతపత్ర = తామరపువ్వులు, శేతకీ = మొగలి,
కరవీర = గన్నేరు, సమాసీయ = తెచ్చి, సజ్జేకృతం = సిద్ధము చేయఁబడినది, వాది
త్ర ఆదివినోదేన = వాద్యములు మొదలగు వేడుకచేత, నయన్ = కడపుచు.

209. పినాకపాణేః = కివునియొక్క, పాణిగ్రహే = వివాహమునందు,
భుజగ కంక్కుణ భీషితాయాః = పాముకడియములచే కలపింపఁబడిన, అంకిత

సభాస్తదృష్టి సమా సైవ 'నమః శివాయ'

త్యుక్తార్థలజ్జితనతం ముఖ మమృశాయాః.

209

ఇత్యాశీషం ప్రయుజ్య రాజ్ఞా నిర్దిష్టం బ్రువీమాస్మాయ రాజాన మేవ మవాదిత్.
'రాజా, విజ్ఞాపన మస్తి.' రాజా:—'నిశ్చయం నివేదయతు భరాత' బ్రాహ్మణ:-
'అహం నదీవర్ధమాననామనగరనివాసీ. మ మాస్మై పుత్రాః కమజాయంత. కన్యకా
పుత్రాః కాపి నాజని. తతః సభాశ్యోఽహం జగదమృశాయాః పురత ఏవం సంకల్ప
మకర్షమ్. 'అమృతయది మమ కన్యకాభవిష్యతి, తాం త్వన్నామాజ్ఞేతాం తత్తులితేన
సువర్ణేన సహ కస్మై చి చ్చతుర్వేదవిదే వరాయ చాస్యామి'తి. తతః కలిపయై రేవ
దివసై ర్జగదమృశాప్రసాదా దేహ కన్యా జాతా. ఇదానీ మస్మాః పాణిగ్రహణ
సమయః సమతిక్రమతి. అతోఽనయా తులితం సువర్ణం చాతుం విక్రయా దన్యః-
కోఽపి నాస్తీతి శ్రుత్వా త వానిక మహ మాగమమ్.' రాజా:—'సాధు కమమస్మి
తం త్వయా, యావతో ధనస్య తృప్యసి, తావ ద్ధృచ' తే త్యుక్త్వా భాణ్డారిక మా
హూ యాదిదేశ 'ఏతస్మై బ్రాహ్మణాయైతత్కన్యకామితం సువర్ణం దేహి. ధూయో
ఽప్యప్తకోటిసువర్ణం దీయతామి' తి. కోకాధ్యక్షోఽపి మహాప్రసాద ఇతి విప్రాయ
తావత్ కాశ్చిసం దదౌ. బ్రాహ్మణోఽప్యతిసంతుప్తః సకా కన్యకయా సహ జగామ.
తతో రా జాపి శుభే ముహూర్తే పురం వివేశ.

ఇతి కథాం పాశ్చాలికోదీరితాం నిశమ్య భోజో నిర్జగామ.

ఇతి హాడకోపాఖ్యానమ్.

యాః = పార్వతియొక్క, సబ్రాస్తదృష్టి = చెదరిన చూపు గతియు, సహసా
ఏవ = వెంటనే, "నమః - శివాయ" = "శివునికి నమస్కారము" ఇతి - ఉక్త్వా =
అని చెప్పి, అర్ధలజ్జితనతం = సగము లజ్జచే వంగిన, ముఖం = మోము, భవతః = నీకు,
కల్యాణ దాయ = మేలునిచ్చునది, అస్తు = అగుగాక.

ఆశీషం - ప్రయుజ్య = దీపించి, బ్రువీం = దర్శాసనమును, నఆజని = పుట్టలేదు,
అకర్షం = చేసితిని, త్వత్-నామ-ఆజ్ఞితాం = నీచేరు గుర్తుగల, తత్తులితేన =
దానితో సమానమైన, వరాయ = పెండ్లి కుమారునికి, సమతిక్రమతి = మీటిపోవుచు
న్నది, తులితం = తూచిన, భాణ్డారికం = బొక్కసపుకొరిమని, మితం = తూచిన,
కోకాధ్యక్షః = బొక్కసపు అధికారి, ఉదీరితాం = చెప్పబడిన.

పదునాఱవ కథ ముగిసెను.

అథ సప్తదశోపాఖ్యానమ్.

కేనాపి రాజ్ఞా వసులాభహేతోర్ది నేదినే కల్పితమాత్మనాశమ్,

నిశమ్య తత్సాహసమస్తరేణ తస్యేప్సితం చక్రతీహ వక్తి.

పున రపి రాజానం భోజమాగత మన్యా సాలభజ్ఞికా భణతి—‘రాజన్, అత్ర సింహాసనే సముపవేష్టుం స ఏవ త్తమో యన్య విక్రమ స్యోదార్యాదయో గుణాః సన్తి.’ రాజా:—‘సాలభజ్ఞికే, కథయ త స్యోదార్యాదివృత్తాంతమ్.’ సాలభజ్ఞికా భణతి. శృణు రాజన్. త స్యోదార్య మేవ త్రిభువనే కీర్తిం వితస్తార. సర్వే జనాస్తమేవ రాజానం తుష్టువు. అన్యచ్చ, అగ్ని నాం స్వస్తిచనం దాతృణాం ప్రీత్యై భవతి; సతు కౌర్యాదయో గుణాః. ఉక్తం చ:

యుధ్యస్తే పక్షిపశవః పఠన్తి శుకశారికాః,

దదాతి కోఽపి దానం యః స శూరః స చ పక్షితః. 211

తథా చ: దాతృణామేవ సుప్రీతిః స్వస్తివాచా యథార్థినః,

సంప్రహర్షో న హి తథా రణదుస్తుభినిస్సవైః. 212

కార్యజ్ఞానాన్యూపాదయో గుణాః సర్వేషా మపి భవిష్యన్తి, న త్వేదార్యమ్.

ఏవం త్యాగగుణాః శ్లాఘ్యుః సర్వేషు గుణరాశిషు,

త్యాగా జ్ఞగతి పూజ్యస్తే పశుపాషాణపాదపాః. 213

అన్యచ్చ: త్యాగో గుణో గుణశతా దధికో మతో మే

విద్యా విభూషయతి తం యది కిం బ్రవీమి,

శౌర్యం హి నామ యది తత్ర సమోఽస్తు తస్మై

తచ్చ త్రయం యది భవే దతిచిత్ర మేతత్. 214

పదు నేడవకథ.

210. వసులాభహేతోః=ద్రవ్యలాభము నిమిత్తము, త్తమః=యోగ్యుడు, త్రిభువనే = మల్లోకములయందు, వితస్తార = వ్యాపింపజేసెను, అగ్ని నాం = యాచకులయొక్క, స్వస్తిచనం = వాక్యము.

211. శుకశారికాః = చిలుకలు గోరువంకలు.

212. రణదుస్తుభినిస్సవైః = యుద్ధములందలి భేరివాద్యములమ్రోతలచేత.

213. పశు పాషాణ పాదపాః = స్పృగములు, తాలు, వృక్షములు.

తా. దాతృత్వము నూఱుగుణములకంటె మేలు. దాతృత్వమునకు తోడుగా విద్యయున్న నేమి చెప్పవలెను. అరెండుగుణములు గలచోట కౌర్యమున్నచో నొక్క ననుష్కారము. అవి మూడునుండుట మిక్కిలి చిత్రమాగానుండును.

తచ్చతుష్టయం తస్మిన్ విక్రమార్కైశ్చ గత.

ఏకదా పరమర్షలే కస్యచి ద్రాజ్ఞః పురతః శేనచిత్ స్తుతిపాతశేన విక్రమస్థు
గుణాభిరపాతి. తాం శ్రుత్వా రాజా పర మనూయయా వన్దిత మువాచ:- 'తే వన్దితా!
కుతః స్తుతిపాతకా విక్రమార్క మేవ స్థున నిశికిమన్యో రాజా తాదృశో నా స్తి?' తస్మి:-
'దేవ! ధైర్యే త్యాగే పరోపకారే సాహసే దయా యాం చ తేన సదృశో రాజా త్రిభు
వనేఽపి నా స్తి. పరోపకారకరణే స్యదేహేఽపి తస్య మహత్సనో మమత్వం నా స్తి'
త దాకర్ణ్య స రాజా 'అహ మపి పరోపకారం కరిష్యామి' తి మనసి కృత్యా కచ్చున
యోగిన మాహూయోవాచ:- 'భోయోగిణి! పరోపకారార్థం మమ ప్రీతి రనుదిన మేధ
తే; యది కచ్చి దుపాయః స్యాత్ తం నివేదయ.' యోగి:- 'భో! కిం వా నా స్తి?'
రాజా:- 'అస్తి చే దుపదిశ, సాధయామి.' యోగి:- 'కృష్ణచతుర్భాగం చతుష్పతి
యోగినీచక్రం పూజయ. తత్పురణో జపం కృత్వా దశాంశహోమం విధేహి; హోమా
వసా నేపూర్ణాహుతినిమిత్తం స్యశరీరచేవోపకల్పయ; తతో యోగినీచక్రం ప్రసన్నం
భవిష్యతి. యత్ త్వయాప్రాగ్భవే త గ్గాస్యతి. ఇన కర్మనిమం శరీరం తవి భవిష్య
తి.' త చ్చుత్వా రాజా సర్వ మపి త త్రై వాయుస్థాయ పూజా హుతినిమిత్తం స్యయ
మే వాగ్నో పపాత. తతో యోగినీచక్ర దేవతా ప్రసన్నా భూత్వా రాజేనమ శరీరం
దత్త్వా భగిని:- 'రాజక! తుష్టాఽస్మి. కరం వ్యణీష్య,' రాజా:- 'అమృ! ప్రసన్నా
యది, తస్మి మమ గృహం సప్తఘటసువర్ణ పరిపూర్ణం విధేహి.' దేవతా:- 'త్య మేవం
ప్రతిదినం శరీర మగ్నో హోష్యసి చే దహం తథా కరిష్యామి.' రాజాఽపి త భేక్యూరీ
కృత్య నిత్య మగ్నో శరీరం సువర్ణార్థం జహ్వ దాత్.

ఏకదా విక్రమార్కైశ్చ తాం వార్తాం శ్రుత్వా తత్ స్థానం సమాగత్య పూర్ణా
హుతిసమయే స్వయ మే వాగ్నో పపాత. తతోయోగినీ స్వయ మచింతయత్:- 'కిమద్య
తనం మాంస మతీవ స్వాదుతిరం దృశ్యతే? అన్య హృదయం సారభూత మి చా స్తీ'
తి. పునః శరీరం దత్త్వా జగాద: 'భో మహాసత్త్వ! కో భవా! తవ శరీరత్యాగేన కిం
ప్రయోజనమి? త ద్బుధిహి దాస్యా మి' తి. రాజా:- 'యది ప్రసన్నాఽసి, తర్హస్తి
యం రాజా ప్రతిదినం మరణా న్నచాకర్ష మనుభవతి, తన్నివారయతు భవతి. అన్య
గృహే సప్త మహాఘటాః ప్రతిదినం సువర్ణైవ పూర్ణయా.' యోగినీ తథా కరిష్యా

పరమర్షలే = శక్తిర్రాజ్యమునందు, అనూయయా = చూపోపమితో, వన్ది
నం = స్తుతిపాతకుని, స్తుతన్తి = పొగడుచున్నారు. మమత్వం = నాది య
నుట, ఏధతే = వృద్ధిపొందు చున్నది. సాధయామి = చేసెదను, దశాంశ =
పదకపాలు, సప్తఘట సువర్ణ పరిపూర్ణం = ఏడుబిందెల బంగారముతో నిండిన
దానిని, ఊరీకృత్య = ఒప్పుకొని, జహ్వత్ = వేల్చుచు, అద్యతనం =

మీ తల్లిజీకృత్య తస్య గృహే ప్రతిదినం సప్త మహాభూతాః సువర్ణేన పూరయామాస
రాజానం మరణాన్నివారయామాస. విక్రమోఽపి స్వనగరం ప్రత్యాగతః.

ఇహం కథాం కథయిత్వా సాంభజ్ఞికా రాజాన మబ్రవీత్:—‘రాజా!
త్వయీదృశః పరోపకారః కిమస్తి?’ త చ్ఛృత్వా రాజా తూష్టిం బభూవ.
ఇతి సప్తదశోపాఖ్యానమ్.

అథాష్టాదశోపాఖ్యానమ్.

ఉదయశిఖరిగజ్ఞా స్తమ్భమార్గేణ గత్వా
ప్రతిదిన మతిమాత్రస్వర్ణదాం కర్ణభూషామ్,
ఖరకిరణసకాశాల్ ప్రాప్య తాం బ్రహ్మణాయ
వ్యతర దతిదరిద్రా యేతి సై మాఽన్య వక్త్రే.

215

పున రపి రాజని సింహాసన మారోఢు మాగచ్ఛ త్యపరా పాఖ్యాలికా ప్రాహః
‘భోరాజా! విక్రమార్కస్యోదార్యాదిసుతా యస్య సన్తి, తేనైవైతత్పింహాసన మధ్యా
నితవ్యమ్.’ రాజా. — ‘కథయ త స్యోదార్యాదివృత్తాన్తమ్.’ సాఽబ్రవీత్:—రాజా!
శ్రూయతామ్:—

విక్రమార్కరాజా నీతి వణుమాత్రమపి నోల్లంఘయేత్. మణిపురే గోవిందశర్తా
నామ బ్రహ్మణః స్వపుత్రాయ నీతి రుపాదితే; అనా మ ప్యశ్రవమ్; తత్
తుభ్యం నివేదయామి, శ్రూయతామ్.

మనీషీ పురుషో దుర్జనైః సహ సంసర్గం న కుర్వీత; యతో మహానర్యాః
ప్రవర్తరణ ఉక్తం:

ఇప్పటి, స్వాదుతరం = మిక్కిలి మధురముగా, పూరణియా = నింపఁగాఁ దగినది.

పదు నేడవ కథ ముగిసెను.

పదు నెనిమిదవ కథ.

215. ఉదయశిఖరి... గేణ-ఉదయశిఖరి = ఉదయపర్వతమందలి, గజ్ఞాస్తమ్భ
= గంగనుండిలేచు స్తంభముయొక్క, మార్గేణ = దారినుండా, అతిమాత్రస్వర్ణదాం
= ఎక్కువ బంగారు నిచ్చునది, కర్ణభూషం = కంఠము, ఖరకిరణసకాశాల్ = వేడి
కిరణమువారియొక్క (నూర్చునియొక్క) సమీపమునుండి, వ్యతరత్ = ఇచ్చెను.

అధ్యానితవ్యం = ఎక్కడదగినది: అణుమాత్రం = ఇంచుక, నకుర్వీత = చేయరాదు,

దుర్వృత్తసంగతి రనర్థపరమ్మరాయా
హేతుః సతా మధిగతం వచనీయ మత్ర,
లక్ష్మీశ్వరే హరతి దాతరథేఃకళత్రం
ప్రాప్నోతి బంధ మథ దక్షిణసింధురాజః.

216

తస్మాత్ సజ్జనసజ్జం విదధిత. తాశ్చ సత్సత్త్వాత్ పరో నాస్తి. ఉక్తం చ:

కన్దళయ త్యానన్దం నిన్ద త్యనిలేన్దుచన్దనాని భృశం,
మన్దాయతి మన్ద హాసం సంధతే సంపదోఽపి సత్సజ్జః.

217

అన్యచ్చ, కే నాపి వైరం న కర్వీత. పరేషాం సంతాపం కర్వీత. అపరాధం వినా
భృత్యాకా న దద్దయేత్. మహద్దోషం వినా భార్యాం న త్యజేత్; యతోఽక్షయం
నరకం భవేత్.

ప్రజ్ఞాసంపాదనే దత్తౌ ఏరసూం ప్రియవాదిసీమ్,

యోఽదృష్టదోషాం త్యజతి సోఽక్షయం నరకం వ్రజేత్. 218

లక్ష్మీ : స్థిరేతి న మత్యేక; యతోఽత్యంతచచ్చలా సా. ఉక్తం చ:

అనుభవత దత్త విత్తం మాన్యం మానయత సజ్జనం భజత,

ఆతిపరుషపవనలులితా దీపశిఖే వాతిచచ్చలా లక్ష్మీః. 219

స్త్రీభ్యో గుహ్యం న నిశేదయేత్. భవిష్యచ్చిన్తాం న కర్మాత్. వైరిణామపి హితమేవ
చిన్తయేత్. దానాధ్యయనాదిభిర్వివాదితం మథా నాపనయేత్. పితరా నేత్య
చోరైః సహ న సల్లజేత్. కదాఽపి నిష్ఠురాణి న భాషేత్. అన్యనిమిత్తం బహుత.
యం న కల్పయేత్. ఉక్తం చ:

216. దుర్వృత్తసంగతిః = చెడ్డవారితోడి సహవాసము, అనర్థ పరమ్మరాయా = చేటులవరుసకు, అధిగతం = స్నేహము, కళత్రం = భార్యను.

217. కన్దళయతి = మొలకలెత్తునట్లు చేయుచున్నది. నిన్దతి = పరిహసించును. అనిత-ఇన్దు-చన్దనాని = గాలిని, చంద్రుని, గంధమును, మన్దాయతి = అలంకరించును. సంధతే = కలుగజేయును.

218. ప్రజ్ఞాసంపాదనే = బుద్ధికలిగించుటయందు, దత్తౌ = శేష్యకలెయ్య, ఏరసూం = కూరునిగన్నదియు.

219. చూడుము, 76 స్లోకము.

గుహ్యం = రహస్యమును. భవిష్యత్ చిన్తాం = రాబోవుదానింగూర్చిన విచారమును, హితం - ఏన = మేరే. న - అపనయేత్ = పుచ్చుగూడదు. పాణ్డిత్యం = శేష్య భూరితక్షణం = ఎక్కువగుదానియొక్క కలెయ్య, భర్త్యానే = పోర్టుకలదు

న స్వల్పస్వక్యతే భూరి నాశయే న్నతిమాన్ నరః,
 ఏత దేవ హి పాణ్డీత్యం యత్ స్వల్పాద్భూరిరక్షణమ్. 220
 ఆర్యభౌత్య దదాత్. ధర్మస్థానే మృషా న భాషేత. మనసా వాచా కర్మణా
 పరోపకారం కుర్వీత. యే పరోపకారిణ స్తే నుజనాః. ఏతత్ సామాన్యతః పురు
 షజ్ఞాం నీతికాస్త్ర ముపదిష్టమ్.

సతు విక్రమారాజా స్వభావత ఏవ సకలనీతికాస్త్రజ్ఞః, ఏవం కాలే గచ్ఛతి,
 ఏకదా కల్పి దైవదేశిణి రాజానం దృష్ట్వపావిశత్. రాజా.—‘భోః కుత్రతో
 భవాన్?’ పురుషః.—‘భోరాజన్! అహం వై దేశికః, మమ కోఽపి నివాసో నాస్తి!
 సర్వదా పరిభ్రమ స్నేన కాలం నయామి.’ రాజా.—‘పృథివీపర్వటనాత్ త్వయా
 కిం కి మపూర్వం దృష్టమ్? కథయ.’ పురుషః.—‘ఉదయపర్వతే మహా నాదిత్యస్య
 ప్రాసాదోఽస్తి. తత్త్రగక్ష్టా నామ కోఽపి నదీ ప్రవహతి. తద్గక్ష్టా ప్రవాహాత్ కల్పిత్
 ముత్తర్లస్తమ్భా నిర్గచ్ఛతి. తస్యోపరి నవరత్నఖచితం సింహాసన మేక మస్తి. స చ ముత్త
 ర్లస్తమ్భః ప్రా గుదయతి విభావసా పృథివ్యా నిర్గత్య, గగనమధ్య మధ్యాయాశ్చే
 స్వయ మపి సన్నిధతే; ఆస్త్రముపగచ్ఛతి చ తస్మిన్ క్రమే జావతీర్య స్వయం గక్ష్టా
 ప్రవాహే నిమజ్జతి. ప్రతిదిన మేవం తత్త్రభవతి. ఏత స్తవాశ్చర్యం మయా దృష్టమ్.’

రాజా విక్రమాఽపి త చ్ఛృత్వా తేన సహ తత్ స్థానం గతో రాత్రౌ నుఖం
 నుమ్యాప. ప్రభాతాయాం చ శర్వర్యాం గక్ష్టా ప్రవాహే ద్వరసింహాసనయ్యక్తో హేమ
 స్తమ్భా మస్తం చుస్తం నిరగమత్. తస్మిం స్తమ్భే రాజా స్వయ ముపావిశత్. స్తమ్భా
 ఽపి యావత్ సూర్యమణ్డః సమాప మగమత్, తావ దగ్నిః సముద్ధారిభిః సూర్యకిరణై
 రదహ్యత రాజ్ఞః పరింప. తతో రాజా మాంసపిష్టిధూతే నైవ శరీరేణ సూర్యమణ్డలం
 ప్రా ప్యాస్తాపీత్.

సమః సచిత్రే జగ దేకచక్షుషే జగత్ప్రసిసాతిసాశహేతవే, 221
 త్రయీమయాయత్రిగుణాత్తధారిణేపరిశ్చిన్నారాయణశబ్దరాత్తనే.

మృషా = అసత్యము, కుత్రత్యః = ఎచ్చటివాడవు. అపూర్వం = క్రొత్తది. విభా
 వసా = సూర్యుడు, పృథివ్యాః = భూమినుండి, నిర్గత్య = లేచి, అధ్యాహ్నాశ్చే =
 ఎక్కడగా, సన్నిధతే = దగ్గఱించుచున్నది. శర్వర్యాం ప్రభాతాయాం = రాత్రి
 గడవఁగా, సముద్ధారిభిః = కమ్మనట్టి.

221. జగత్-ఏకచక్షుషే-లోకమునకు ఒకటి నేత్రమైన, జగత్ ప్రసాతి
 సాతినాశహేతవే-లోకము యుత్పత్తి రక్షణ నాశము వీనికి గారణమయిన, త్రయీ
 మయాయ-ముగ్ధజాస్సమనేద స్వరూపుడైన, త్రిగుణ-ఆత్మధారిణే = సత్త్విరజ
 స్తమోగుణములు గలస్వరూపమును ధరించిన, విరించి-బ్రహ్మ, అర్యముం-సూర్యుని.

ఇతి బహుధా స్తుత్వా పరమాత్మన మర్యమణం నమశ్చకార. తతః సూర్యస్తమమృతే నాసిచ్చత్. తతో రాజః శరీరం ధూయోఽప్యవర్ధత. రాజాఽవదత్:—‘ధన్వోఽహమస్మి.’ సూర్యః,—‘భోరాజక! త్వం మహాసత్త్వాధికోఽసి; ఏత స్తమ మణ్డలం దుష్ప్రిప మన్తై రహవాగతః; త దహం ప్రసన్నోఽస్మి; వరం వృణీష్య.’ రాజోక్తమ్.—‘భో! దేవ! కి మతః పర మధికో వరోఽస్మి! మహామునీనా మ పులభ్యం తవ సందర్శనం య దహ మభజమ్! తవ ప్రసాదాన్నమ సర్వ మ ప్యర్థజాతం నిర పాయం విద్యతే.’ తద్దవనే నాతిసంతుప్తో భగవాన్ విభావనుః స్వకీయే రత్నకుండలే దత్త్వా భో రాజక! ఏతత్ కుండలద్వయం ప్రతిదిన మేక్షకం సువర్ణభారం ప్రయచ్ఛతి.’ ఇ త్యుక్తైః ప్రేమయామాస.

తతో రాజా కుండలద్వయం గృహీత్వా పున ర్మమస్పృశ్య తస్మాత్ స్వర్ణస్తమ్భా దవతీర్య యావ దుజ్జయసి మాజగామ, తావత్ కశ్చి ద్భృచ్చణో మార్గే సమాగత్య.—

వేదాస్తేషు య మాహు రేకపురుషం వ్యాప్య స్థితం రోదసీ

యస్మి న్నీశ్వర ఇత్యనన్యవిషయ శ్శబ్దో యథార్థాత్మరః,

అస్తర్య శ్చ ముముక్షుభి ర్నియమితప్రాణాదిభి ర్మృగ్యతే

స స్థాణుః స్థిరభ క్తియోగసులభో నిశ్చేయసా యాస్తువః. 222

అసిచ్చత్ = తడిచెను. మహాసత్త్వ - అధికః = ధైర్యకాలలలో మేటివి. దుష్ప్రిపం = పొందరాని, అఘోరాతం = ద్రవ్యసమాహమ, కుండలే = కర్ణధూమణములను, స్వకీయే = తనవను, సువర్ణభారం = బంగారముయొక్క బరువును.

222. వేదాస్తేషు = ఉపనిషత్తులందు, యం = ఏపరమాత్మను, రోదసీ = ధూమ్యాకాశములను, వ్యాప్య = అల్లకొని, స్థితం = ఉన్నట్టి, ఏకపురుషం = ఒకయొక్కనుగాను, అహః = చెప్పదురో, యస్మిన్ = ఏపరమాత్మయందు, ఈశ్వరః - ఇతి. శబ్దః = ‘ఈశ్వరుడు’ అనుశబ్దము, అనన్యవిషయః = ఇతరులకు గోచరముకానిదై, యథార్థ-అత్మరః = నిక్కపుటర్థముగల యత్మములుగలదిగా, (అస్తి = ఉన్నదో), (కించు = మఱియు), యః = ఏ పరమాత్మ, నియమితప్రాణ-అదిభిః = కట్టబడినప్రాణములు మొదలుగాఁ గల, ముముక్షుభిః = మోక్షచ్ఛగయోగులచే, అస్తః = మనసులలోపల, మృగ్యతే = వెదకఁబడుచున్నాడో, సః = అట్టి, స్థిర...సులభః - స్థిర = కదలని, భక్తియోగ = సేవామార్గముచే, సులభః = సులభముగాఁ బొందఁదగిన, స్థాణుః = శివుడు, వః = మాయొక్క, నిశ్చేయసాయ = మోక్షముకొలకు, అస్తు = అగునగాక.

ఇత్యాశీషం కృత్వాభగతో: 'భోరాజా! అహం కటుమ్ని బ్రాహ్మణ, పరంబరి
ద్రు: సర్వత్ర భిక్షాటనం కరోమి. తథాభ్యుదయం న పూర్వతే.' తచ్చుత్తా
రాజా తస్మై కుండలద్వయం దత్వాభగదతో: 'ఏతత్ ప్రతిదిశ మేకైకం శుభర్ష
భారం దాస్యతి.' ఇతి రాజ్ఞో వచనం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణ: సంతుష్టో రాజానం బహు
శ: స్తుత్వా నిజాయ మగమత్. రాజాభ్యుజ్జయినీం ప్రత్యాగచ్ఛత్.

ఇమాం కథాం కథయంత్యాం సాంభజ్ఞికాయాం భోజ స్తుష్టిం మాసీత్.

ఇత్యష్టదశోపాఖ్యానమ్.

అ ధైకోనవింశోపాఖ్యానమ్.

రాజా వరాహ మనుధావ్య బిలం ప్రవిశ్య
దృష్ట్వా బలిం సమధిగమ్య చ తత్సపర్యామ్,
దత్తం రసాయన మవాప్య రసం చ విస్త్రా
యాదా దితి ప్రతిమయా వినివేద్య తేద్య.

223

పున రపి రాజానం భోజం సింహాసనసమారుదతా సమాకులితహృదయ మపరా
నివార్య జగాద.

మహీపాల! శ్రూయతామ్, విక్రమే రత్నాకరమేఖలా మిమాం కాసతి సర్వే
ఽపి లోకా: పరమానందపరిపూర్ణహృదయా: సమభూషా బ్రాహ్మణా: చట్కర్త నిర
తా:, స్త్రీయ: పతివ్రతా: శతాయామ: పురుషా: కృతా: సదా ఫలకుసుమధరితా
శ్చాసకా: పర్జన్య: కాశీ వర్షతి స్త మహీ సర్వ దోర్వతాద్యశ్శత. లోకానాం

కుటుమ్ని = కుటుంబముగలవాడు.

పదునెనిమిదవకథ ముగిసెను.

పందొమ్మిదవ కథ.

రసాయనం = దేవభుష్టికరమగు లేహ్యమును, సమాకులితహృదయః = కలవర
పడిన మనస్సుగలవాడై, రత్నాకరమేఖలాం = సముద్రమే ఒడ్డునముగాఁగలదానిని
(ఘామిని), చట్కర్త నిరతా: = ఇచ్చుట, పుచ్చుకొనుట, చదువుట, చదివించుట,
పూజించుట, పూజలేయించుట అను అంకురతయందు శ్రద్ధగల, శతాయామ: =
నూతనేర్పయాయముగలవారు, పర్జన్య: = మేఘము, సర్వదా = ఎల్లప్పుడు,

భూతేషు దయా పాపభీతిః అతిథిసత్కారః గురుసేవా సత్పాత్రే దానంచ ప్రాక
ర్తంత. తత ఏకదా విక్రమార్కుః సింహాసన మధ్యాపామాస. తత్ర సఖాయా ముప
విష్టాః సుమనసః కాప్రాణి విచారయమానుః. వద్దినో వివిధాపదానాని శేతుః. మల్లాః
పునః స్వభుజబల మదర్శయత్. సవయసో రాజకుమారా నఖాఙ్కురసముల్లాసికశ్చ శ్ర
వోఽన్యోన్యం హసంతః శరణాగతపరిపాలన ప్రతిజ్ఞాప్రాప్తిణ్య ముద్గిరంతః, తేచ నాఽ
ముష్టికప్రీతి మావిఘ్నర్వంతః, తేచన భర్త సంగ్రహప్రాధన మద్భావయంతో రాజాన
మనేవంత. తదా కశ్చి న్నృగవధాజీవః సమాగత్స రాజానం ప్రణమ్య సప్రశ్రయం
వ్యజ్ఞపత్ : 'అరణ్యమధ్యే కశ్చి ద్జ్ఞానాచలసంకాశో మహాకవరావాః కలిపయైర్దివ
నైః పరిభ్రమతి. వనైకవసతేర స్వాపి జన స్వామృతపూర్వోఽహయ మిదృశో
జస్తుః, కింపున రదృష్టచర ఇతి. త దేవ దేవస్య దృష్టిపథ మవతరితు మ్నీతి. తదు
పరి దేవః ప్రమాణ మి' తి విరరామ.

తచ్చుత్పా రాజా తవై వ రాజకుమారైః సహ వసం వివేక. ప్రవిశ్య చ నదీతటే
కుత్రాపి నికుఙ్క్షాన్తరే శయానం నూకర వపశ్యత్. తతః స వరాహో మృగయూనాం
కోలాహలం శ్రుత్వా ఘుర్గురాదవముఖం బిర్జగామ. తతః సర్వేఽపి రాజకుమారా
అహమహమికయా స్వహస్తకాశలాని దర్శయంతః సర్వాయుధాని చిక్షిపుః. స చ

ఉర్వరా=సకల సస్యములతోఁగూడినదై, అతిథి సత్కారః = వచ్చినవారికి మర్యాద
చేయుట, అధ్యాపామాస = ఎక్కినను. సుమనసః = పండితులు, అపదానాని =
ముందుచేసిన విక్రమపుణ్యములను, శేతుః = చదువుచుండిరి. మల్లాః = జెట్టులు,
సవయసః = సరియిడుగల, నఖ-ఆఙ్కుర... శ్రవః-నఖ-ఆఙ్కుర=గోళ్ల కొనలతో,
సముల్లాసిక = ఒడవేయఁబడిన, శ్చత్రవః = మీసములుగలవారై, అన్యోన్యం =
ఒండొరులను, హసంతః = ఎక్కిసక్కిములాడుచు, శరణా... విణ్యం-శరణాగత
శరణువొచ్చినవారియొక్క, రక్షణ = కాపాడుటయును, ప్రతిజ్ఞా=పంకమునందలి,
ప్రాప్తిణ్యం = సేర్పను, ఉద్గిరంతః = వెలిపుచ్చుచు, అముష్టిక = పరలోకమునందు,
అవిఘ్నర్వంతః=తెలియఁజేయుచు, ప్రాధవం=సేర్పను, ఉద్భావయంతః=చూపుచు,
మృగవధాజీవః = బోయవాడు, సప్రశ్రయం = వినయముతోఁగూడినట్లు, వ్యజ్ఞ
పత్ = విన్నవించెను. అజ్ఞానాచలసంకాశః=కాటుకకొండలోనిదగు, వన-ఏకవసతేః=
అడవియే ముఖ్యమయిన నివాసముగాఁగలిగిన, అస్య జనస్య-అపి = ఈజనమునకును
(నాకును), అశ్రుతపూర్వః=ఇంతకుమున్ను వినఁబడనిది, అదృష్టచరః=ముందుచూడఁ
బడనిది, అవతరితుం=దిగుటకు-చూచుటకు, దేవః-ప్రమాణం=దేవరచిత్తము, నికుఙ్క్షా-
అన్తరే = పొదరింటిలోపల, శయానం = పరుండిన, నూకరం = అడవిపండిని,
మృగయూనాం = బోయలయొక్క, అహమహమికయా=నేనుముందు నేనుముందు

తావ్యగణయః పశ్యతా మేవ కూరమానినాం కి మపి పర్వతకన్దరం వివేక. రాజా
 2పి తం పృథ్వీలో2సుధావక బహి రక్వం నిబధ్య స్వయ మపి బిలం ప్రవివేక. మహ
 త్యన్తకారే కుదురం గత్వా మహాన్తం ప్రకాశ మపశ్యత్. తతః కిచ్చి ది వాతీక్రమ్య
 నగరమేకం కువర్ణప్రాకార మభ్రజ్జుషప్రాసాదోపశోభితం దేవతాయతనై రుపవనై
 రతింకృతం సమ స్తవస్తుసంపూర్ణ విపణిరమణీయం ధనికలోక సమాకులం నానావిలాసిని
 జనసంసేవ్యమాన మలిమనోహర మపశ్యత్. అథ కథ మపి ప్రవిశ్య విపణిమధ్యే గచ్ఛ
 న్నతిమనోహరం హరశిఖరిసహోదరం రాజధనన మపశ్యత్. తత్ర విరోచనసుతో
 బలీరాజ్యం కుర్వ న్నా స్త. రాజా2పి సఖాం ప్రవిశ్య సింహాసనోపవిష్టేన బలినా యుడితి
 సమాలిజ్జితో2తిరమణీయే భద్రాసనే సముపవేళితః. అనన్తరం బలీ రాజాన మప్రా
 క్షీత్: 'సఖే! కుత్ర తే నివాసుః? కాని తవ నామాక్షరాణి? కథ మివ దురవగాహ మిమం
 వేశం ప్రవిష్టో2సి?'. రాజా:—'క్రమనామాసం మామాహుః. ఉజ్జయిని మే నివా
 సుః. భవత్సందర్శనార్థం క మపి వారాహ మనుసరణ్ కథ మపి సమాగతో2స్మి.'
 బలి:—'ధన్యో2స్మి. అద్వైత సఫలాః సంవృతా మే మనోరథాః.' విక్రమ:—
 'భో రాజ! త్వం పవిత్రధూతాన్తఃకరణః; త వైవ జీవితం జ్ఞాఘ్నమ్; యతః
 పాతా ద్వైకుళభవనో నారాయణ స్తవ మార్గణతా మాలలమ్మే.' బలి:—'యది భవా
 స్తే మిత్రం, తర్హి మదీయం కి మపి వస్తు పరిగృహణ.' విక్రమ:—'ధనదనుగ్రహ
 దహ మపి పూర్ణ కామా2స్మి.' బలి:—'సఖే! మైవమ్. ఏత దేవ హి బంధుక్షణమ్:

దదాతి ప్రతిగృహ్యతి గుహ్య మాఖ్యాతి పృచ్ఛతి,

భుక్తే చ భోజయ త్యేవ షడ్విధం బంధులక్షణమ్. 224

తథాచ: పాపాన్ని వారయతి యోజయతే హితాని

గుహ్యం నిగూహతి గుణాన్ ప్రకటికరోతి,

అదగ్గతం చ న జహతి దదాతి కాలే

సన్నిత్రలక్షణ మితి ప్రవదన్తి సన్తః.

225

అను తలంపుతో, ముద్దుర - ఆరవముఖరం = గుఱుగుఱుమని యలచుచు, కాశలాని =
 నేర్పులను, చిక్షిపుః = వేసిరి. అగణయక = లెక్కింపనిదై, కూరమానినాం = తాము
 మొనగాండ్రమని తలచువారు, పశ్యతామేవ = చూచుచుండగానే, కన్దరం =
 గుహను, నిబధ్య = కట్టి, అస్తకారే = చీకటియందు, అభ్రజ్జుష = ఆకసము
 నంటెడి, ఉపవనైః = లోటులతో, విపణి = అంగడి వీధులలో, హరశిఖరిసోదరం =
 శివుని కొండతో సమానమగు, బలీ = బలిచక్రవర్తి, యుడితి = త్వరగా, భద్రాసనే =
 సింహాసనమందు, మార్గణతాం = యాచకుడగుటను, అలలంచే = అవలంబించినో
 (పొందనో).

225. అగణయతి - చెప్పచున్నాడు.

కిం చ: నోపకారం వినా ప్రీతిః క స్యాపి భువి జాయతే,
ఉపయాన్తి చ దానేన యతో దేవా అభీష్టదాః. 226

తథాచ: తావత్ ప్రీతి ర్భవేత్లోకే యావ ద్దానం ప్రదీయతే,
వత్స: క్షీరక్షయం ద్భద్రస్త్వస్వయం త్యజతి మాతరమ్. 227

అన్యచ్ఛ: పుత్రా దపి స్త్రియతరం నియమేన దానం
మన్యే వశో రపి వివేకవివర్జితస్య,
గత్రేస్సృజే తు నిఖిలం ఖిలు యేన దుగ్ధం
నిత్యం దదాతి మహిషీ వినిరర్త్య వత్సమ్." 228

ఏవం భగిత్యా విక్రమాయ రాజ్ఞే గనం రసాయనం చ దదౌ.
తతో రాజని తస్మా ద్దశాం ప్రాప్య కిలాన్నిత త్యాక్య మారుహ్య నిజ
పురం ప్ర త్యాగర్ణి రాజమానే సమాగచ్ఛసి, మహాదుర్గతిపీడిత: సపుత్ర: కన్య
ద్వాప్రీతిః సమాగత్స మ్ త్యాభాషిత:—‘భోరాజక, పర మహం దరిద్ర: అద్య
గత్యుచ్ఛ్రయ మను కి మపి భోజనపర్యాప్తం భనం దహి, మహత్యా బభుక్షయా
స హతుల: స్త:’ తదా రాజా—‘భోప్రాప్త, ఇదానీం మమ హస్తే కి మపి భనం
నాస్తి. పరం తు రసో రసాయనం చేతి వస్తుద్వయ మస్తి. అనేన రసేన సంపక్ష్మే
సతి సప్తధాతవ: కుష్టాని భవన్తి. ఇహిం రసాయనం యస్మ సేవతే స జరామరణవర్జ
తో భవేత్ససి. ఉదయో హేం గృహః,’ తదా ప్రాప్త:— ‘యేన పుమాక జరా
మరణవర్జిలో భవేత్సతి. త స్త్రియతామ్.’ తదా తస్య పుత్ర: ప్రాహ: ‘కిం క్రియతే
తాతేన రసాయ నేన కి జరామరణవర్జితే నాపి పున గ్ధాగర్హ్యమే వాసుభవితవ్యమ్. యేన
సంపక్ష్మే సతి ధాతు: వివర్ణం భవతి, స ఏవ రసో గ్రహ్య:’ ఇత్యుభయో ర్వివా
దో రాజసమక్ష మేవ సమధూతో. తతో రాజా ఉదయో ర్వివాదం దృష్ట్వా రసం
రసాయనం చ తాభ్యాం దదౌ. తా రాజానం స్తుత్యా నిజాలయం జగ్మతు: రాజాఽపి
నిజనివాస మాజగామ.

ఇహం కథాం కథయిత్వా సాలభ్యోకా భోజరాజ మబ్రవీత్-భో రాజక,
కిమద్య మన్యసేకే’ త చ్చుప్రిత్యా రాజా తుష్టిం బధూవ.

ఇ త్యేలోనవింశోపాఖ్యానమ్.

226. ఉపయాన్తి = బచ్చుచున్నారు.

227. వత్స: = మాడ.

228. దుగ్ధం = పాలన, మహిషీ = శేబ, దుర్గతి = వేడిమిచేత, బుభుక్ష
యా = ఆకలితో, ధాతవ: = లోహములు.

పందొందవకథ ముగిసెన.

అథ విశోపఖ్యానమ్.

సదృశకన్ఠాం ఖటికాం మునేస్తు గృహీతరాజ్యాయ విపక్షభూపైః,
దిదేశ రాజన్యకమారకాయ రాజేతి సైమా ప్రతి మాభిధత్తే.

పున రపి రాజా సింహాసన మారురోహ. తావ దన్యా సాలభిజ్ఞికోటిత్య జగా
ద-‘భో రాజక, విక్రమ స్వేదార్యాదిగుణా యస్య సన్ని, సోఽస్తిక్ సింహాసన ఉప
విశతు.’ రాజా.—‘కథయ తస్యేదార్యాదిగుణైస్తవమ్.’ సావదత్.—రాజక, శ్రూ
యతామ్.

విక్రమో రాజా షడ్జాసాక్ రాజ్యై కృత్వా షడ్జాసాక్ దేశాన్తరం పరిభ్రమ
న్నాత్. ఏవ మేకదా నానాదేశాక్ పరిభ్రమ్య పద్మాలయం నామ నగర మగమత్.
తన్నగరా దృహిస్సి లోద్యానవ నే మనోహరం విమలోదకం చ సరోవరం దృష్ట్వా
తిగ్రోదకం పీత్వా తు త్రాపి తరుతలే సుఖ ముపవిశే. త త్రాప్యే కేచన వైదే
శికాః సమాగత్య జలపానం విధా యోపవిశ్య పరస్పరం గోష్ఠీ మకుర్వంతః ‘అహా!
అస్తాభి ర్మహతో దేశా దృష్టాః, బహూని తీర్థాని సేవితాని, అతిదుర్గమాః పర్వతాః
సమామాధాః; పర మేక త్రాపి మహాపురుషదర్శనం సాధూత్.’

తేష్యైకః.—‘కథం మహాపురుషదర్శనం భవిష్యతి? యత్ర మహాపురుషో వర్తే
త త ద తీవ దుర్గమ మేవ భవేత్. బహవోమధ్యే విఘ్నాః సమాపతంతి. దేశా స్వాపి
నానో భవతి. యత్ర చ శరీర మేవ నశ్యేత్, సోఽయ ముద్యమః కతమాయ ఫలాయ?
ప్రథమ మాత్మైవ రక్షణీయో బుద్ధిమతా పురుషేణ. ఉక్తం చ:

అపదర్థం ధనం రక్షేద్ధారాక్ రక్షేద్ధనై రపి,

అత్తానం సర్వదా రక్షేద్ధారై రపి ధనై రపి.

230

తస్మాత్ సర్వత ఏ చాత్తానం గోపాయేత్. అన్య చ్చ, సర్వధర్మాణాం శరీర మేవ ప్ర
థమం సాధనమ్. తథా హి:

ఇరువదియవ కథ.

229. సదృశకన్ఠాం = కఙ్ఠిలోను బొంతలోను గూడిన, ఖటికాం = బలపమును,
విపక్షభూపైః = శత్రు రాజాళచేత, దిదేశ = ఇచ్చెను. షడ్జాసాక్ = ఆఱునెలలు
(అత్యంతసంయోగదీప్తియ), ఉద్యమః = ప్రయత్నము, కతమాయ = ఎట్టి, సమా
పతంతి = సంభవించుచున్నవి, గోపాయేత్ = రక్షింపవలెను, తేత్రం = చేను,
మనీషీ = విద్యాంసుడు.

అపి క్రియాధం సులభం సమిత్కుశం ?

జలాన్యపి స్నానవిధితుమాణి తే ?

అపి స్వశక్త్యా తు తపః ప్రవర్తతే ?

శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధనమ్.

281

తథా చ : పున ద్జాయా పున ర్విత్తం పునః క్షేత్రం పున స్సతాః,

పునః శుభాశుభం కర్మ శరీరం న పునః పునః.

282

తస్మాన్మనీషీ సాహసం న కుర్వీత తథా చోక్తమ్ :

అఫలాని దురన్తాని సమన్యయఫలాని చ,

అశక్యాని చ కార్యాణి నారథేత విచక్షణః.

283

కిం చ : పర్వతం విషమం ఘోరం బహువ్యాఘ్రసమాకులమ్,

నారోహతి నరః స్త్రాప్తసంశయో హి కదాచన.

284

యత్కార్యం పురుషేణ క్రియతేతద్విచారైశ్చ కర్తవ్యమ్. యత్ర చ ఫలం నాస్తి,
స్వల్పంచ యత్ర ఫలం భవతి, తస్మిన్ కార్యే శరీరస్యైవ నాశో భవిష్య తీతి తన్న
కుర్యాత్."

రాజాపి తస్యవచనం శ్రుత్వా సన్నిహయావదత్. — "వై జ్ఞానాః, కిమేవ
మచ్యతే? యావత్ పురుషేణ పౌరుషం సాహసం చ న క్రియేత, తావత్ సర్వమపి
దుష్టభవ, ఉక్తం చ :

వన్నాని దుష్టభాన్యపి లభ్యంతే వాఙ్మితాని సాహసికైః,

సూజీవిన్యమృతాద్యా హనుమద్గుహాదిభిర్హృతాహి ఖలు.

విశతి కదాచి ద్దగనం ఖాతాత్ సాతాశతోఽపి జల మేతి,

క్షైవ మచిన్త్యంబలవ దృలవా నిహ గణ్యవ పౌరుషవా.

అక్షేతః సుఖాని న లభ్యంతే. తథా చ :

దురధిగమఃపరభాగోయావత్ పురుషేణ పౌరుషం సకృతమ్,

హరతి తులా మధిరూఢో భాస్వానుద్యౌహిజలదపటలాని.

తతః ప్రాజ్ఞవచనం శ్రుత్వా వై జ్ఞానా అపృచ్ఛ - 'భోమహాసత్త్వ, తస్మిన్
కింకార్యం కథయ.' రాజా — 'మహాపురుషదర్శన మేవకర్తవ్యమ్. అస్తాన్నగరా

285. ప్రయోజనములేనివి, తుదిలేనివి, సమమగు ఆదాయవ్యయములుగలవి,
అలవికానివియునగు పనులను బుద్ధిమంతుఁ డారంభింపఁ గూడదు.

286. వాఙ్మితాని = కోరఁబడిన, ఖాతాత్ = ధూమికుడి, తులాం =
త్రాకుడు (తులారాని), హాస్వాత్ = మారుదు, ఉద్యౌహి = ఉదయించుచు,

ద్వాదశయోజనపర్యంతం యదిగమ్యతే, తత్రమహారణ్యమధ్యేవిషమః కశ్చిత్ పర్యతో
 ౭స్తి, తదుపరి త్రికాలనాథోనామ యోగీ విద్యతే. స తు సేవితో వాఙ్మితార్థం
 దాస్యతి. అహం తత్ర గమిష్యామి.' వైదేశికాః.—'తస్మి వయ మపి త త్రాగమి
 ష్యామః' రాజా.—'సుఖమాగమ్యతామ్.' తతస్తే రాజ్ఞా సహ నిర్గత్య మహా దరణ్య
 మతివిషమం దృష్ట్వా రాజాన మూచుః—'భో మహాసత్త్వి, కియద్ధూరే పర్యతో ౭స్తి?'
 రాజా.—'ఇతో ౭ష్టా యోజనాని విద్యంతే.' వైదేశికాః.—'తస్మి వయం నాగ
 మిష్యామః, మహాద్ధూర మస్తి. మగ్గో ౭ప్యతివిషమ ఇవ దృశ్యతే.' రాజా—
 "వైదేశికాః, వ్యవసాయినాం కి న్నామ దూరమ్ ?

నాత్యుచ్చం శిఖరం మేరో ర్నాతిసీచం రసాశలమ్,

వ్యవసాయ ప్రసక్తానాం నాతిపారో మహాదధిః, 237

కో ౭తిభారః సమర్థానాం కః పరః ప్రియవాదిన మ్?

కో విదేశః సవిద్యానాం? కిం దూరం వ్యవసాయినామ్? 238

పున రపి కలిచి ద్యోజనాని కథమ ప్లతీత్య పురలో మహాకరాళవదనం విషా
 గ్ని ముద్యమస్త మతిభయజ్ఞురం సర్పం మార్గమావృత్యస్థిత మద్రాక్షుః. తేతు తం
 దృష్ట్వా భయాత్ పలాయమ్యథూవు. రాజా పున రపి గన్తం ప్రారబ్ధత. తతః స
 సర్పః సమాగత్య రాజానం పరివేష్టాదశత్, తతస్తన వేష్టితో విషవేగా చ్చూర్చ్య ప్త
 ప్యతిదుర్గమం తం పర్యత మారుహ్య యోగినం త్రికాలనాథం దృష్ట్వా సమర్పకౌర
 యోగిసందర్శనమాత్రేణ సర్పస్తం ముక్త్యైపకసార. రాజాపి నిర్విషో బభూవ.
 యోగీ.—'భో మహాసత్త్వి, మహాప్రమాదభూయిష్ట మేత దమామమం స్థాన మతిక్లేశేన
 కిమర్థ మాగతో ౭సి?' రాజా.—'భో స్వామిక, అహం భవత్సందిర్భనార్థ మేవ
 సమాగతోస్తి.' యోగీ.—'తస్మి మహాకష్ట మనుభూతం త్వయా.' రాజా.—
 "కిమపి కష్టం నాస్తి. భవత్సందర్శనమాత్రేణ సకలమపి కల్పమం నామ శేష మభూత్.
 కష్టం తు కియత్ ? ఆద్యాహం ధన్యో ౭స్తి, యతో మహతాం సందర్శన మతిదుర్లభ
 అతివిషమం = మిక్కిలి యెగుడుదిగుడునున, వ్యవసాయినాం = ప్రయత్నముగల
 వారికి.

237. అతిసీచం = కడులోతు, రసాశలం = పాతాళము, అతిపారః =

దవ్యవసండుగట్టుగలది, వ్యవసాయ ప్రసక్తానాం = పూనికయందు చేరిక గలవారికి,
 ఉదధిః = సముద్రము, విదేశః = పరదేశము, ఉద్యమస్తం = క్రమ్మచున్న, పరి
 వేష్ట్య = చుట్టుకొని, అదశత్ = కలచెను. మూర్చక = సాక్కుచు, అపకసార =
 పథ్యగలైను, భూయిష్టం = నిండిన, నామ శేషం = శిరితోమిగిలినది, అభయం =
 బొందిరిని.

మధజమ్. కించ, యావ దిదం శరీరం దృఢం, యావ దిద్వియాణి స్వస్థాని, పురుషేణ పుణ్యేన తావ దాత్మహిత మనుష్ఠేషుమ్. తథా చోక్తమ్ :

యావత్ స్వస్థ మిదం శరీర మనుజా యావ జ్వరా దూరతో
యావచ్చేన్ద్రియశ క్తిరప్రతిహతాయావత్క్షయోనాయువః,
అప్రశ్నేయసి తావ దేవ విరుషా కార్యః ప్రయతో మహాన్
సందిస్తే భవనే తు కూఃఖననం ప్రత్యుద్యమః కీదృశః? 2.9

తతః ప్రసన్నో యోగీరాజ్ఞే ఖటికాం యోగదండం కథాంచ దత్త్వాబ్రవీత్: “భోరాజ, స్వనయా ఖటికయా భూమా యావన్యోశేభా లిఖ్యస్తే తావన్ద్వియోజనా న్యేక స్త్రిక్ షణ్డే గతుం శక్యతే. అనునాయోగదండేన దక్షిణహస్తవిధృతేన స్పృశ్యతే యది మృతం సైన్యం గజేనం భూగ్వోత్థిషతి; వామహస్తే దృత్వా వైరివైన్యం దృశ్యతే యది తదా గర్హ మపి తన్న శ్యేత్. ఇయం కథా పున రీష్పితంస్తు దదాతి.” రాజా తత స్తాని గృహీత్వా యోగినం నమస్కృత్వానుజ్ఞాం లభ్యా ప్రత్యాజగామ. తావన్తాన్తే కచ్చి రాజకుమారోఽభ్యన్నీ వత్తమానః; కాఠ్యసంచయేన తం వర్ధయన్ పతన్వన్తు ఖ ఇ వాదృశ్యత. రాజా తమపుచ్చత్-‘భోః సామ్య, కి మేతత్ప్రియతే?’ తుమారః.—‘అహం కస్యచిచ్ఛ్నః కుమారః. మమ రాజ్యం దాయాదైరపహృతిమ్. దరిద్రోఽహం జీవితం ధారయితు మగహమానోఽన్నీం ప్రజ్ఞేన్ద్రం కాఠాని సంచినో మి.’ తిచ్చుత్వా రాజా త స్యాగ్రి సుం దత్త్వా ఖటికాం యోగదండం కథాంచ దత్త్వా తేషాం గుణా నఃకయత్. తవనన్తరం సంతుష్టచిత్తో రాజకుమారో రాజానం ప్రణమ్య స్వదేశ మగమత్. రాజా విక్రమాఽపుజ్జయినగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభిష్ఠీకౌ రాజాన మవదత్-‘భోరాజన్, త్వయ్యేవ చాదాన్యం సైన్యం పశోపకాం శ్చ యది విద్యస్తే, త ర్హస్త్రిన్క్ సంచ సన ఉపవిశ.’ త చ్చుత్వా రాజా తుష్టి మపససార.

ఇతి వింశోపాఖ్యానమ్.

289. అరుజం = రోగములేచి, అప్రతిహతా = కొట్టబడినదై, కూఃఖననం = బావిశ్రవ్యుట.

కథాం = బొంతను, యోగదండం = యోగులకట్టను, శేభాః = గీతలు, అభ్యన్నీ = అగ్నిహోత్రునియెదుట, కాఠ్యసంచయేన = కట్టెల రాశిచేత, పతన ఉన్తు ఖఇర = పడుటకు అయితుఁడైయున్నట్లు, దాయాదైః = బంధువులచేత.

ఇరువదియవ కథ చూగినను.

అక్షైకవింశోపాఖ్యానమ్.

అ త్రానర్గళనామ్నా కథితం తిప్తోదకం సరః ప్రాప్య,
అమరీదత్రాః సిద్ధిర్విస్త్రా యాష్టే దదా వితి బూతే. 240

భూయోఽప్యేకదా భోజరాజః సింహాసనసమాహోవాణముచితవేషః సమా
గత్య పాశ్చాతికయా నివారితస్తా మాచా : 'కథయ త స్వాదార్యవృత్తాంతమ్.' సా
బ్రవీత్. శ్మయతాం రాజకా.

విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి బుద్ధిసింధు ర్నామ తస్య మస్త్రీ సమభవత్. తస్య
పుత్రోఽనర్గళః, స పుత్రోదనం భుక్త్వా కుమారవృత్త్యాకాల మనయత్. క మపి
విద్యాభ్యాసం నాకరోత్. ఏకదా పితా త మవాదీత్:--

భో అనర్గళ, త్వం మ మేదరా జ్ఞానోఽసి. పరం దుష్టిధేయో, విద్యాభ్యా
సం న కరోషి, మూర్ఖ స్థిగ్మసి, శృణు,

అపుత్రస్య గృహం శూన్యం దేశః శూన్యో హ్యబాన్ధవః,
మూర్ఖస్య హృదయం శూన్యం సర్వశూన్యా దరిద్రతా. 241

మ మాపి కోఽప్యశ్శస్త్రస్తో నాస్తి. తథా చోక్తమ్ :

కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన యో న విద్వాన్ న ధార్మికః,
తయా గవా కిం క్రియతే యా న దోగ్ధీన గర్భిణీ. 242

తథా చ: వరం గర్భస్రావో వర మృత్యుషు నైవాభిగమనం

వరం జాతః ప్రేతో నర మపి చ క నైవ జనితా,

వరం వన్ధ్యా భార్యా వరి మగృహవాసే నిరసనం

న చే ద్విద్వాన్ కశ్చిద్ద్రవిణమదయిక్తోఽపి తనయః. 243

ఏత చ్చుత్సాస పశ్చాత్తాపసంతప్తోఽనర్గళో వైరాగ్యం ప్రాప్య దేశాన్త
రం జగామ. తస్మిన్ దేశాన్తరే కళ్యచి రుపాధ్యాయస్య సకాలాత్ సకాలాప్రాణి

భరువదియొకటవ కథ.

అనర్గళనామ్నా = అనర్గళుఁ డనుపేరివానిచేత, అమరీ = దేవతా స్త్రీ చే, పుత్రో
దనం = పేరియన్నము, కుమారవృత్త్యా = పసికనముతో, కోఽపి అర్థః = ఒక ప్రయోజన
మును, త్వత్తః = నీవలన, ఋతుషు = ఋతుకాలములందు, నభిగమనం - ఏక =
సంగమింపబడుదుటయే, వన్ధ్యా = గొడ్రాలు, అగృహవాసే = పొడింటియందు,
నిరసనః = నూడేలుదెను. బాధం = మంచి, అనస్మత్త్య = తిరిగికట్టి, పరేద్యుః =

మహతా కౌలేన పతిత్వా నిజనగరం ప్రత్యాగచ్ఛక్, మార్గే మధ్యేరణ్యం క మపి
దేవాలయ మపశ్యత్. దేవాలయసమీపే పద్మవర్ణమణ్ణితం చక్రవాకమిథునాలంకృత
మలివిమలౌదకం సరోవరమాసీత్. తత్సరోవరైకదేశేఽలిసంత ప్రముదకమదృశ్యత.
ఏతత్ సర్వం పశ్యత్ త స్రోపవివేశ. తతః సూర్యోఽస్తమగమత్. తదనంతర మర్థ
రాత్ర సమయే తస్తోదకమధ్యా దప్త దిశ్యప్రియో నిర్జగ్త్. తా దేవాలయం గత్వా
దేవ స్వావాహనాదీక షోడశోపచారాక కృత్వా నృతగీతాదిభి ర్దేవమలౌఽ
యక్. తనో దేవః ప్రసన్నో భూత్వా తాభ్యః ప్రసాద మదాత్. ఏతత్ సర్వ మ
పశ్యన్దళః పశ్యత్ ప్రభాతకమయే నిర్గమనవేళాయాం తాభిర్యల్పాః. తాసా మేకా
జగాద 'భోః సౌమ్య, ఏ హ్యస్తస్మగరం గమిష్యమః.' సోఽపి బాధ మితి తయా
సహగచ్ఛత్ తస్తోదకమధ్యప్రవిష్టాను తాసు భయా దవశృత్య స్వనగర మాగత్య
పితృప్రముఖాక సర్వాక బహు నపశ్యత్, పరేయ్యా రాజదర్శనార్థం గత్వా
రాజానం ప్రణ మ్యోపవివేశ. రాజా సకుతూహల మపుచ్ఛత్ - 'భో అనగ్ర నైతా
వన్తి దినాని కుశ్ర గతోఽసి?' అనగ్రతః. - 'విద్యాభ్యాసార్థం దేవానరం గతో
స్మి.' రాజా. - 'తస్మిక్ దేశే కిం కి మపూర్వం దృష్టమ్?' అనగ్రతః తస్తోదక
కృత్వానోఽభ్యధాయ.

తచ్ఛృత్వా రాజా సేనసహ తథ్ఘనం గతవాక్. తతః సూర్యోఽస్తం
జగామ. తత్రార్థ రాత్రసమయే తా దిశ్యప్రియ స్తస్మాత్ సరోవరస్తోదకమధ్యా
నిర్గత్య దేవసమీపం గత్వా పూజాం విధాయ నృతగీతాదినా దేవ ముపస్థాయ
ప్రభాతే న్యతరత్త. తావత్ తానాం మధ్యే కాచి దజ్ఞానా రాజానం దృష్ట్వా
సమవదత్ - 'భోః సౌమ్య, ఏహి మమ నగరం గచ్ఛామః.' తచ్ఛృత్వా రాజా తా
అనుససార. తాః సర్వాస్తోదకమధ్యే ప్రవిష్టాః సత్యః సాతాళే నిజనగరం జగ్త్. రాజాపి
తస్తోదకమధ్యే మగ్నః సకానమౌవ తాభి ర్జగామ. తత్ స్తానం దృష్ట్వా తవ
సేవాం కరిష్యామ ఇ త్యుచుః. రాజా. - 'కిం మ దన్యో రాజా నాస్తి? మ మాపి
రాజ్య మస్తి. అహ మేతత్ కుతూహలం ద్రష్టుం సమాగతోఽస్మి.' క న్యాః. -
'భో మహాసత్త్విః వయం ప్రసన్నాః; ఐరం వృణీష్వ.' రాజా. - 'భవత్యః కాః?'
క న్యాః. - 'వయం మహాసిద్ధయః.' రాజా. - 'తస్మి మహ్య మస్తా సిద్ధీ ర్భిశత.' తతో
రాజ్ఞే తా అప్టారత్నాని దదః. తా న్యప్తసిద్ధియంతాని రత్నాని గృహీత్వా తస్తో
దకాన్నిరగత్య స్వనగర మాజగామ.

తావ న్నారే కశ్చి ద్భాగః సమాగత్యః-

మఱుసటినాడు, ఏతావన్తి = ఇన్ని, అభ్యధాయ = చెప్పబడెను, ఉపస్థాయ =
పూజించి.

‘ఉత్పన్నో నాభికమలే హరే ర్య శ్చతురాననః,
స పాతు సతతం యుష్మాక్ వేదానా మర్థపారగః,’

244

ఇత్యాశిషం కృత్వా ప్రాహః—

శూరః సురూపః సుభగః సుదృక్ చ
శాస్త్రా చ శాస్త్రార్థవిదాం పరిష్ఠః,
అర్థం వినా నైవ కలాకలాపం
ప్రాప్నోతి మర్త్యోఽత్ర మనవ్యలోకే.

245

కిం చ: తా నీన్ద్రియాణ్యవికలాని త దేవ నామ
సా బుద్ధి రప్రతిహతా వచనం తదేవ,
అగ్రోష్టణా విరహితః పురుషః క్షణేన
సోఽప్యన్య ఏవ ధవ తీతి విచిత్ర మేతత్. —

246

ఇత్యుక్త్వా ‘రాజ స్వహం మహాగారిద్ర్యపీడితో బహుపుత్ర పాత్రాదికుటుంబః సం
సారం పరిత్యజ్య గన్తాప్రవేశం కరిష్యామితి నిర్ణయోఽస్తి. అత స్తత్రభవతామమ
దారిద్ర్యనివారణం కర్తవ్యమ్.’ ఇత్యవదత్. రాజా తద్వచనం శ్రుత్వా తస్య తా
స్యస్త రత్నాని దదా. స విప్రో రాజానం శ్రుత్వా తాని రత్నాని గృహీత్వా స్వపురం
జగామ. రాజా పుష్కయినీ మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభణ్ణికా రాజాన మబ్రవీత్—‘భోరాజక్, త్వ
యీదృశ జూదార్యం ధైర్యం చ విశ్వేతే చేత్, తద్వ్యాప్తిక్ సింహాసన ఉపవిశ.’
తచ్ఛృత్వా రాజా తూష్ణీ మగమత్.

ఇత్యేకవింశోపాఖ్యానమ్.

244. అగ పారగః = అగ్రములయంతయునొందిన.

245. సుభగః = ఆదృష్టవంతుఁడును, కలాకలాపం=విద్యలసమూహమును.

246. ఆవికలాని = మొఱవపాని, ఉష్టణా = వేడిమిచేత.

ఇరుకడియొకటవ కథ ముగిసెను.

అథ ద్వావింశోపాఖ్యానమ్.

అత్ర హి నీలమహీద్రే కామూక్షీమద్విరే బిలాత్ సమాసా,
ఉద్భృత్య తు రసకుమ్భం ద్విజాతయే ద త్రవానితి బ్రూతే. 245
భూయోఽపి ధారానగరీధూర్వహే విశ్వవృధాధినాథే సమాగతే పాశ్చాతి
కా న్యాబ్రవీత్: భో రాజక. శ్రూయతామ్:—

విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వ శ్వేకదా పృథ్వీపర్యటసార్థం నిర్గత్య నానా
దేవాలయతీర్థపర్యటాదికం దృష్ట్వా కదాచి స్తహరత్నమయప్రాకారపరివృత మధ్రం
లిహప్రాసాదోపశోభిత మనేకహరిహరాలయపవిత్రితం నగర మేక మపశ్యత్. తత్ర
నగరోపాస్తగం నారాయణాలయం గత్వా తత్ర సరోవరే స్నాత్వా దేవం నమ
స్కృత్య తుష్టావ.

మయా జ్ఞాతం జగన్నాథ మాన మేవ జగత్ సతే,
కో జానాతి పరం బ్రహ్మ హరిం వాచా మగోచరమ్. 246

నాస్యం వదామి న శృణోమి న చింతయామి
నాస్యం స్మరామి న భజామి న చాశ్రయామి,
ముక్త్యా త్వదీయచరణామ్బుజ మాదరేణ
శ్రీశ్రీనివాస పురుషోత్తమ దేహి దాస్యమ్. 247

కరచరణకృతం వా కర్తవాక్యాయజం వా
శ్రవణనయనజం వా మానసం వాపరాధమ్,
విహిత మవిహితం వా సర్వ మేతత్ క్షమేథా
జయ జయ కరుణాభే శ్రీసతే శ్రీముకుంద. 248

ఇరువదిరెండవ కథ.

245. నీలమహీద్రే = కాటుకకొండయందు, రసకుంభం = పాదరసపుటుండను,
ద్విజాతయే = బ్రాహ్మణునకు, బ్రూతే = చెప్పుచున్నది, ధారానగరీధూర్వహే =
ధారాపురపు బయలు మోయునట్టి (ధారాపురిని పాలించునట్టి), అత్రంలిహ = నిగిని
దాడునట్టి, ఉపాస్తగం = సమీపముననున్నట్టి.

246. వాచాం = అగోచరం = మాటలకు విషయముగాని.

247. ముక్త్యా = విడిచి, దాస్యం = కొలువును.

248. క్షమేథా = మన్నింపుము, విహితం = చేయబడినది, అవిహితం =

ఏవమాది బహుధా స్తుత్వా రజమణ్డపే విశక్రామ.

తత్ర కశ్చి ద్భ్రాహ్మణః సమాగత్య రాజసమీపే సముపవివేశ, తదాత్వే రాజావదత్ - 'భో బ్రాహ్మణ, కుతస్త్యో భవాః?' బ్రాహ్మణః - 'అహం కశ్చిత్ తీర్థయాత్రాం కరోమి, భవాత్ కుతః సమాగతః?' రాజా - 'అహం భవాద్యః కశ్చిత్ తీర్థయాత్రాపరాయణః' బ్రాహ్మణః సమ్యగ్రాజాన మవలోక్యోపచ్ఛత్: "కో భవా నతితేజస్వీ దృశ్యతే? త్వయి రాజలక్షణాని సర్వాణి దృశ్యంతే. త్వం రాజసింహాసన మర్హసి; కుతః పృథివీం పర్యటసి? అథ వా లలాటలిఖితం కో వా లజ్జయతి?

త్రిలోకేశః శార్ఙ్గ శబరశరలక్ష్యత్వ మగమ

ద్విధాతా లోకానా మలభత శిరఃకృన్తనవిధిమ్,

ప్రయాతౌ తౌ రాహోర్దినకరశశాఙ్కౌ కబళతాం

ప్రభు ర్నగ్నః శమ్భుః శిరసి లిఖితం లజ్జయతి కః. 249

కించ: హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి నునై రపి,

లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్దం న శక్యతే."

తద్వచనం శ్రుత్వా రాజాపృష్ఠీచకార. ఉక్తం చ:

యక్తియుక్త ముపదేయం వచనం బాలకాదపి,

విదుషామపి లత్ త్యాజ్య మయుక్తం పద్మజన్తనః. 250

రాజా - 'భో బ్రాహ్మణ, కిమగ్ర మతిశ్రాంత ఇవ దృశ్యతే?' బ్రాహ్మణః - 'శ్రమకారణం కథయామి. కష్ట మతీవ ప్రాప్తోఽస్మి' రాజావదత్ - 'కథ్యతాం తస్య కష్టస్య కారణమ్.' బ్రాహ్మణః - "భో రాజా, శ్రమితామ్. ఇహో నాతిమాకే నీలో నామ పర్యతోఽస్తి. తత్ర కిచ్చిత్ సాతాళచిత మస్తి. తస్య ధ్యే కామాక్షీ నామ దేవతా వసతి. మధ్యే చ తస్య కశ్చి ద్రసకుమ్భా దృశ్యతే. తేన చ రసేన ధారవః సువర్ణతాం యన్తి. ద్వాదశ వర్షాణి కామాక్షీమస్త్రజప మకరవమ్. మయా చితద్వారం చేయబడదనిది, కరుణాజ్ఞే = దయకు సముద్రమైనవాడా! విశక్రామ = శ్రమతియ్య కొనెను, తదాత్వే = ఆసమయమున, భవాద్యః = సింహవాడును.

249. శార్ఙ్గ = విష్ణువు - కృష్ణుడు, శబరశరలక్ష్యత్వం = బోయవానిబాణ

మునకు నురియాటను, విధాతా = సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ, శిరఃకృన్తనవిధిం = శిరశ్చేదనమునైన కార్యమును, దినకరశశాఙ్కౌ = సూర్యచంద్రులు, కబళతాం = రాములైన కావాలపు ముద్దయగుటను, నగ్నః = బట్టలులేనివాడు.

250. పరిమార్దం = తుడుచుటకు, పద్మజన్తనః = బ్రహ్మవలనైనను,

నోద్ధాట్యతే. తే నాతిదుఃఖితోఽస్మి.” రాజా బ్రవీత్ — ‘తత్ స్థానం మమ దర్శయ. తోఽప్యుపాయః క్రియతే.’

తత స్తేన రాజ్ఞే తత్ స్థానం దర్శితమ్: తత స్తస్యా మేన రాత్రౌ రాజ్ఞః స్వప్నే దేవతా సమాగత్య జగాద — ‘రాజక, త్వం కిమర్థ మాగతోఽసి? ఆత్మ ద్వాత్రింశల్లక్షణయోక్తస్య పురుషస్య కణ్ఠరక్త సేచనం వినా బిలద్వారం నోద్ధాట్యతే.’ ఏత ద్దేవతా వచనం శ్రుత్వా రాజా ప్రబుధ్య బిలద్వారసమీపం గత్వా నిజకణ్ఠంఛేత్తుముపవక్రమే తావ ద్దేవతా. — ‘భోరాజక, సాహసప్రియ, త వాచం ప్రసన్నాస్మి. వరం వృణీష్యి.’ రాజా. — ‘దేవి, యది క్రసన్నాసి, తర్హ్యస్మిన్మి బ్రహ్మణాయ రసకుమ్భం ప్రయచ్ఛు.’ దేవతాపి బాధమితి బిలద్వార ముద్ధాట్య బ్రహ్మణాయ రసకుమ్భం దదా. సోఽపి రాజానం శ్రుత్వా నిజస్థానం జగామ. రాజాపి. నిజనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞేకా రాజాన ముబ్రవీత్. ‘భోరాజక, త్వ య్యేవ హృదార్యం సాహసం పరోపకారశ్చ విద్యస్తే చేత్, తర్హ్యస్మిన్ నింహసనే సముపవిశ.’ త చ్చుత్వా రాజా తూష్టిం గతః.

ఇతి ద్వావింశోపాఖ్యానమ్.

అథ త్ర యో విం శో పా ఖ్యా నమ్.

ఏష హి విక్రమభూషో దుస్స్వప్నా లోకనోపశమనాయ,

నిజకోశం త్రీణి దినా న్యకరో జ్జనసా దితి బ్రూతే. 251

పున రపి రాజా యావత్ సింహాసన మారోఢు మాజగామ, తావ దన్యా సాలభజ్ఞేకాభిత్: — ‘భోరాజక, తవ సింహాసన సమారురుక్షా గరియసీ దృశ్యతే; ఇదం పున రాసనం విక్రమాదిత్యసదృశ మేవ త్నమేత.’ శృణు తస్య రాజ్ఞో గుణాక.

ఏకదా విక్రమా మహీం పరిభ్రమక్ నిజనగరమాగచ్ఛత్. తదానగరవాసినః సర్వే పరమానంద మవాపుః. రాజాపి స్వశుద్ధాంతం ప్రవిశ్య మధ్యాహ్నసమయే ముగధి తైలాక్షః స్నాత్వానంతరం వస్త్రాభరణాదిభి రలంకృతః క్షణ దేవ మర్చయిత్వా, న-ఉద్ధాట్యతే=తెరవబడదు, ఉద్ధాట్య=తెరిచి, ప్రయచ్ఛ=ఇస్తు.

ఇరువదిరెండవకథ మగినను.

ఇరువదిమూడవ కథ.

దుస్స్వప్న ఆలోకన ఉపశమనాయ = చెడ్డకలకనటయొక్కకాంతికై, కోశం = బొక్కనమును, జనసాత్ = జనుల యధీనము, గరియసీ = మిక్కిలి గొప్పదిగా, త్నమేత = కీర్తును, ముగధితైల అక్షః = మువానగలతైలముతోఁ దలయఁటు

‘త్వమేవ మాతాచ పితా త్వమేవ త్వమేవ బన్ధుశ్చ గురు స్త్వమేవ
త్వమేవ విద్యా ద్రవిణం త్వమేవ త్వమేవ సర్వం మమ దేవదేవ.
నమో నమః కారణకారణాయ నారాయణాయామితవిక్రమాయ,
శ్రీకార్ణచక్రాసిగదాధరాయ నమో నమస్తే పురుషోత్తమాయ.’

ఇతి దేవం స్తుత్వా నమస్కృత్య గోభూతిలాది నానావిధ నిత్యదానాని నిర్వర్త్య దీనా
స్థవిధిరతుజ్జపక్ష్వాదిభ్యో భూరి దత్త్వా భోజనగృహం ప్రవిశ్య బాలానువాసినీపుష్పా
దీక్షా భోజయిత్వా స్వయ మన్వైశ్చ ర్భస్థభిః సాక మధ్యరజవార. సాధు చేదమ్:

బాలాన్ నువాసినీర్వృద్ధాన్ గృహ్యాతురకన్యకాః,

సంభోజ్యాతిధివృద్ధాంశ్చ దమ్పత్యోః శేషభోజనమ్. 225

అన్య చ్చ: ఏక ఏవ న భుజ్జీత యదీచ్ఛేద్వృద్ధి మాత్తనః,

ద్విత్రైస్తు బన్ధుభిః సాకం భోజనం కారయే న్నరః. 255

అభీష్టఫలసంసిద్ధి రిష్టకార్యార్థసంపదః,

ద్విత్రైస్తు బన్ధుభిః సాకం భోజనేన ప్రజాయతే. 256

తతః కశ్చిత్ కాంః కలిపయాని పదాని పరిక్రమ్యాపవివేశ. ఉక్తం చ:

భుక్త్వోపవిశతో మన్దం భుక్త్వా సంవిశతః సుఖమ్,

అయుష్యం క్రమమాణస్య మృత్యుర్ధావతి ధావతః. 257

అత్యమ్బుసానాదతిసంగమాచ్చ దివా చ సుప్తేర్నిశి జాగరాచ్చ,

నిరోధనాన్తూత్ర పురీషయోశ్చపట్టిర్నిదానైః ప్రభవ నిరోగాః. 258

అథ రాజని సమానపయోవిద్యైః ప్రియమిత్రై స్తోష్ఠిం తుర్యతి, క్రమేణ భగ
వాన్తరీచిమాలీ చరమగిరికిఖర మవతతార. అథ రాజా సముత్థాయ సాయంత్రం కర్త
కొన్నకాదై, దీనఅన్ధ బధిరతుజ్జ పక్షు ఆదిభ్యః = దరిద్రులు, గ్రుడ్డి, చెవిటి, గూని,
మంటి మన్నగువారికొకట, భూరి = ద్రవ్యమును, అభ్యరజవార = భోజనముచేసెను,
సాధు = మంచిది.

254. నువాసినీః = ముత్తైదువలను, అతుర = రోగులను.

255. ద్విత్రైః = ఇరువురు ముగ్గురు.

257. సంవిశతః = అనుభవించు.

258. దివా = తగలు, జాగరాత్ = మేల్కొంచుటవలన, మాత్రపురీష
ద్యోః = మాత్రమలములయొక్క, నిదానైః = కారణములచేత, ప్రభవన్తి = పుట్టు
చున్నవి, మరీచిమాలీ = మాయుడు, చరమగిరికిఖరం = అర్చమయ పర్వతపుకొనను,

కలాపం నిర్వర్త్య భుక్త్వ శయనగృహం ప్రవిశ్య తత్ర శశికరనికరప్రభాభాసుర
పట పరిస్తీర్ణే మురభివసుమవిక్షేప్త విచిత్రతరోల్లాచనముల్లాసిలే పర్యక్తే ముఖం ను
హ్వం. ప్రభాతసమయే స్వప్నే స్వయ మాత్మనం మహిష మారుహ్య దక్షిణాం దిశం
గచ్ఛంతం దృష్ట్వా సహసా ప్రబుద్ధో విష్ణుం స్తరక్ సముత్థాయ సంధ్యాదికర్త సమ
నుషాయ సింహాసనే సముపవిష్టా బ్రాహ్మణానాం పురతః స్వప్నవృత్తాంత మకథయత్.

తచ్ఛ్రుత్వా సర్వజ్ఞభట్ట నామా ప్రాచాః—“భోరాజన్, స్వప్నాస్తు ద్వి
విధాః. కేచన శుభాః శుభఫలం ప్రయచ్ఛన్తి; కేచనాశుభా అశుభఫలం ప్రయచ్ఛన్తి.
తత్ర శుభాః—

అరోహణం గోవృషకర్ణరాణాం ప్రాసాదశైలాగ్రవనస్పతీనామ్,
విష్ణుసులేహో రుదితం నితాంతం శుభాస్యగమ్యాగమనం తథైవ.

అశుభా శ్చ—

అరోహణం కణ్ఠకవృక్షవాహవైర్యవృక్షాణా మథ దర్శనాని,
కార్వాసతీవ్రోగగపాత్రిశాఖామృగాదిమానానుశుభాని లోకే.
ఖలోష్టమహిషవ్యాఘ్రాక్ స్వప్నో యస్తస్వధిరోహతి,
వక్షాసాభ్యంతరే తస్య మృత్యుర్భవతి నిశ్చయాత్. 261

ఫలకం శ్చ—

స్వప్నాస్తు ప్రథమే యామే వత్సరేణ విపాకభాక్,
ద్వితీయే చాష్టభి ర్హైవే స్త్రిభి ర్హైవే స్తృతీయకే. 262
అరుణోదయవేలాయాం దశాహేన ఫలం భవేత్,
గోవిసర్జనవేలాయాం సద్యః స్వప్నఫలం భవేత్. 263

కిం బహునా? భో రాజ న్నయం దుస్స్వప్నః త వారిష్టకారీ.”

సముత్థాయ = లేచి, సాయంత్రం = సాయంకాలము చేయవలసిన, శశికర...పరి
స్తీర్ణే-శశి = చంద్రునియొక్క, కర = కిరణములయొక్క, నికర = గుంపుయొక్క,
ప్రభా=దాహవలె, భాసుర=వెలింగడి, పట=వస్త్రముచేత, పరిస్తీర్ణే = పటపబడిన,
విసర=గుంపుచేత, విక్షేప్తే=చల్లబడిన, ఉల్లాచ = మేల్కొట్టుచేత, పర్యక్తే=పాస్సు
నందు, ప్రభాతసమయే=వేళువన, వృష = ఎద్దుయొక్క, మృజ్జరాణాం=ఎనుగుల
యొక్క, విష్ణుసులేహః = మలముయొక్కపూత, అగమ్యాగమనం=పొందరానిదాని
పొందు, కర్ణవృక్ష = ముండ్లచెట్లు, వాహవైరి = దున్నపోతు, ఉష్టక = ఒంటె,
కార్వాస=దూది, తీవ్రశరగ=కూరసర్పము, పోత్రి=పంది, శాఖామృగ = కోడి,
అదిమానాం = మొదలుగాఁగలవానియొక్క, అరిష్టకారీ = కీడుచేయునది, అజ్యులవే

రాజా:—‘భో బ్రాహ్మణ, ఆస్య దుస్స్వప్నస్య ప్రాయశ్చిత్తం కిం కరవాణి?’
 సర్వజ్ఞభట్ట:—“స్నాత్వా వస్త్రాద్యలంకృతః స స్నాన్వాశేషేణం కృత్వా తద్వస్త్రా
 దికం బ్రాహ్మణాయ దేహి. పునర్నవ వస్త్రాదికం భృత్వా దేవస్యాభిషేకం కార
 యిత్యా నవరత్నైః సంపూజ్య బ్రాహ్మణేభ్యో గవాది దశ దానాని దేహి. దీనాంధ
 బధిరపక్ష్యాదిభ్యో ధూరి ప్రయచ్ఛ. అనేనానుస్థానేన బ్రాహ్మణాశీర్వాదేన చ
 దుస్స్వప్నజాతారిష్టఫలం నశ్యతి.” రాజా శ్చేతత్ సర్వజ్ఞభట్టవచనం శ్రుత్వా
 యథోక్త మనుస్థాయ ధూరిదానార్థం దినత్రయం భడ్దారం ముక్తవాక్, యథాభి
 లషితం సర్వే జహ్రూః.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞికా రాజాన మబ్రవీత్—‘భోరాజక,
 త్వయ్యేవ మాదార్యం కిం విద్యతే?’ తచ్ఛ్రుత్వా రాజా క్షుష్టిం జగామ.

ఇతి త్రయోవింశోపాఖ్యానమ్.

అథ చతుర్వింశోపాఖ్యానమ్.

పురందరపురీవణిక్తనుజదాయభాగక్రమం
 నికమ్య ధూరి తత్కృతా సహ విగృహ్య యుద్ధే జతిః,
 ఉపాస్య పథి వాసుకిం త్వమృతకుమ్భ మాదాయ తం
 దదా ద్విజనుషే ముదే త్యభిదధాతి పాశ్చాలికా.

264

పున రపి భోజధూపాల మాగత మాషిష్యాన్యా సాలభజ్ఞికాబ్రవీత్—‘భో
 రాజ శ్చేతత్ సింహాసనం సమారోఢుం విక్రమార్కసదృశ ఏవ త్తమః’ రాజా—
 ‘భో: సాలభజ్ఞికే, కథయ తస్య గుణాత్.’ సాబ్రవీత్. రాజ స్నాకర్ణ్యతామ్.
 త్తణం = నేతియందు (తనముఖమును) చూచుటను, గవాది = గోదానము మొదలు
 గాగల, భడ్దారం = బొక్కసమును, జహ్రూః = కైకొనిరి.

ఇరువదిమూడవ కథ ముగిసెను.

ఇరువదినాలుగవ కథ.

264. పురందర పురీవణిక్ తనుజదాయ భాగక్రమం=పురందరవ ర్తకునికొడు
 కుల పంపక పురీతిని, ధూరి=ముందటి, తత్ కృతా=సహ = ఆపంపకము చేసినవానితో
 (కాలివాహనునితో), నిగృహ్య=కలహించి, ద్విజనుషే=బ్రాహ్మణునికొడుకు.

అషిష్య = అడ్డగించి, చతురః = నలుగురు, పరతే=మృతినొందగా, మత

విక్రమాదిత్యస్య రాశ్యే పురస్తరపురీ నామ కాచన నగరీ సమధూత్. తత్ర మహాధవికః కల్పిద్యతీ గాసీత్. తస్య చత్వారః పుత్రాః సమధూతకా. తతోమహతి కాశీగచ్ఛత్యులివృధః సవైశ్యో మరణసమయే చతురః పుత్రా నాహూయావాదీత్: 'భోః పుత్రాః, పాయ పరేతే భవతాం మైత్రీ మతిరాం భవతి వా న వా. పశ్యాద్వి వాద్ భవిష్యతి. త దహం జీవన్నేవ భవతాం చతుర్థాం జ్యేష్ఠానుక్రమేణ విభాగం కరవాణీ'తి. తథా చ కృణ్వోవాచ- 'అస్య మఖ్యస్య చతుర్థాం పాదానా మథ శ్చ త్వాలో భాగా విశిష్టా. తాన్ జ్యేష్ఠక్రమేణ గృహ్ణీధ్యమ్.' పుత్రా బాధ మిత్థ్యజ్ఞే చక్రుః. తత స్త్రిక్ పరలోకం గతే చత్వారో భృగరో మాస మేకత్ర తస్య. తత స్తేహం స్త్రీణాం కలహః శనై రుదియాయ. తదన న్తరం బ్యాయానువాచ: 'ఓమగ్ధం కోలాహలః క్రియతే? తాతపాపశ్చతుర్థాం విభాగః ప్రాగేవ కృతః. త న్నన్తాస్థిథ స్థితం ద్రవ్యం గృహీత్వా విభక్తా ఏవ సుఖిన స్తిహేమ.' త థేతి సర్వేషామ్యోగ్యత్య మఖ్యస్యాథశ్చక్కు. తావ చ్చతుర్థాం పాదానాం తలే చత్వారి తాప్రసంపుటాన్య దృశ్యన్త. తేషామేకత్ర సంపుటే మృత్, ఏకత్రాక్షరః, అన్యత్రాస్థిని, పరత్ర పలా లం చాసీత్. ఏతచ్చతుష్టయం దృష్ట్వా తే చత్వారః పరస్పరం విస్తితాః యాయః అహా! అస్మత్పితౄ సమ్యక్తేవ కృణ్వో విభాగః! ఓమత్ర నిదాన వితి న జ్ఞాయతే.' ఇతి విచార్య రాజసభాం ప్రవిశ్య నివేదయామానుః. త చ్చుత్వా సభాస్థినిశ్చేతుం న శేతుః. పున స్తేస్రతిసగర మేకస్యాప్రాజ్ఞేభ్యో వ్యవేదయత్. పరమేకోఽపినిశ్చేతా న నిశ్చక్రమ్.

అన న్తర మజ్ఞునిం సమాగతా రాజసభా మాగత్యవృత్తాన్త మకథయత్. తతో రాజ్ఞా చ విభాగక్రమా న జ్ఞాయతే స్త. తదన న్తర మేకదా ప్రతిహాననగర మాగతా స్తత్ర త్యేభ్యో జనేభ్యో జగదుః. తైరపి నిర్ణయా న కృతః. తస్త్రిక్ సమయే కున్కు కారగృహే స్థితః కాలివాహనోఽయం వృత్తాన్త మాకర్ణ్య తత్రాగత్య బ్రాహ్మణాన్ మహాజనా సేవం భవతి స్త. - 'భోః సామ్యాః, ఓమత్ర దుశ్శృధ మస్తి? శేనాయం విభాగక్రమా న జ్ఞాయతే భవద్భి?' తేనదత్ 'కుమార, అస్తాభిర్నాకబుధ్యతే. యది జానాసి, కథయ కథ మయం విభాగక్రమ ఇతి.' తదా కాలివాహనః - "ఏతే చత్వార ఏకస్థైరక పుత్రాః. జీవన్నేవై తేహం పితా జ్యేష్ఠకనిష్ఠానుక్రమేణ విభాగం కృత వాత్. యతో జ్యేష్ఠస్య మృత్రికా దత్తా, తేన యా సముపార్జితా భూమిః సర్వాసా తస్మై దత్తేతి జ్ఞాయతామ్. ద్వితీయస్య పలాలో దత్తః, తేన సర్వమపి ధాన్యం దత్తిమ్. తృతీయ స్యాక్షరో దత్తః, తేన సర్వ మపి సుఖర్లం దత్తమ్. చతుర్థస్యాస్థిని రాం = మిక్కిలి, వివాదః = కలహము, కరవాణి = చేసెదను, పాదానాం = కాళ్లయొక్క, ఉదియాయ = పుట్టెను, బ్యాయాన్ = పెద్దవాడ, తాతపాదః = పూజ్యులగు తండ్రిగారిచేత, ఊరీకృత్య = ఒప్పుకొని, చక్కు = క్రియిం, మృత్ =

దత్తాని, తేన సర్వాణి గోధనాని దత్తాని." ఇతి కాలివాహనేన తేషాం విభాగక్రమ నిర్ణయః కృతః. తేషాం సుతుప్తాః స్వనగరం జన్తుః.

రాజా విక్రమోఽపీమాం విభాగనిర్ణయవార్తాం శ్రుత్వాతివిస్మయం గతః. పత్తిస్థాననగరమహాజనాః పత్తి పత్తికాం ప్రేషయామాసు. తథాహి:—“స్వస్థిశ్రీయ జనయాజనాధ్యయ నాధ్యాపన దాన ప్రతిగ్రహ చట్కర్త నిరతాన్యమనియమాదిగుణ గరిష్ఠాః పత్తిస్థాననగరవాసిసో మహాజనాః కుశలప్రశ్నప్రశంసాపూర్వకం రాజా విక్రమో వదతి:—భవన్మగరే చతుర్థాం వజీర్వత్తాజాం విభాగనిర్ణయో యేన కృతః సో ఽస్మదన్తికం ప్రేషయితవ్య ఇతి.” ఏనం మహాజనా రాజ్ఞా ప్రేషితాం పత్తికాం వాచయిత్వా కాలివాహనం తమాహూతావాదిభు:—“కాలివాహన, రాజాధిరాజః శ్రీ వీరప్రతాపకాలీ ప్రత్యర్థి పృథ్వీనాథనమస్కృతచరణసహస్రపత్రః శ్రీ విక్రమాదిత్య మహారాజ ఉజ్జయినీనగరవతంసః సకలార్థిలోకకల్పవృక్ష స్త్యాం సమాన్వయతి. త్వం తత్త్రగచ్ఛ.” కాలివాహనః.—“విక్రమో నామ రాజా కియాః? తేనాహ మాహూతో న గచ్ఛామి. యది తస్య ప్రయోజన మస్తి, స్వయ మే వాగచ్ఛతు. మమ తదన్తికే కిమపి ఫలం వాస్తి.” తస్య వచనం శ్రుత్వా మహాజనాః స నాయాతీతి పునః పత్తికాం లిఖిత్వాం కమపి దూతం ప్రేషయత్. తతో రాజా పత్తికాం గృహీత్వా క్రోధానలేన దేదీప్యమానవిగ్రహోఽష్టదశాక్షహిణీబలేన నిర్గత్య పత్తిస్థాననగర మౌగత్య కాలివాహనాయ దూతం ప్రేషయత్. తతో దూతః సమాగత్య కాలివాహనం

మన్ను, అక్టారః = కట్టైప్ప, అస్త్రీని = ఎముకలు, పలాలం = మాంసము, నిదానం = కారణము, సభ్యాః = సభవారు, న-శేఖః = చాలరైరి, నిర్ణేతా = నిర్ణయించువాడు, శేన = ఏకారణముచేత, యజన...నిరతాః-యజన = యాగముచేయుట, యజన = యాగములుచేయుచుట, అధ్యయన = వేదములుచదువుట, అధ్యాపన = వేదములు జదివించుట, దాన = ఇచ్చుట, ప్రతిగ్రహ = పుచ్చుకొనుట, చట్కర్త = ఆణుకర్త, యందు, నిరతాః = శ్రద్ధగల, యమ...రిష్టాః - యమ = వెలుపలియింద్రియముల నణచుట, నియమ = లోపలియింద్రియము (మనస్సు) నణచుట, ఆది = మొదలు గాఁగల, గుణః = గుణములచేత, గరిష్ఠాః = మిక్కిలిపూజ్యులయిన, ప్రేషయితవ్యః = పంపదగినవాడు-పంపనలెను, ప్రత్యర్థి పృథ్వీనాథ = శత్రురాజులచేత, నమస్కృత = మ్రొక్కబడిన, చరణసహస్రపత్రః = కమలములంబోలు పాదములుగలవాడును, వతంసః = శిరోధూమగమైనవాడు? ప్రేషయత్ = పంపిరి, క్రోధ అనలేన = కోప మునది నిప్పుచేత, దేదీప్యమానవిగ్రహః = కడునెరియు శరీరముగలవాడై, అష్టదశ-అక్షహిణీబలేన = పదునెనిమిది యక్షహిణులసేనతో, (అగిరిం రథములు, అగిరిం ఏనుగులు, బుద్ధిగం గుఱ్ఱములు, గంభీరం కాలిబంటులుగల సేన అక్ష

దృష్ట్యైవాచీకః—‘భోః కాలివాహన! సకలరాజాధిరాజో విక్రమాదిత్య స్త్వం సమాహ్వాయతి. తస్య సందర్శనార్థ మగచ్ఛ. కాలివాహనః.—‘త నాహ మేకాః రాజానం ద్రక్ష్యామి. చతురజ్జలసమేతః సకల సమరాజ్ఞనే విక్రమం పశ్యేయమ్. ఏవం రాజ్ఞే నివేదయ.’ తస్య వచనం శ్రుత్వా దూతౌ రాజ్ఞే నివేదయామాసు. త చ్ఛృత్వా విక్రమో యథాయ సంగరరజ్జ మాజగామ.

కాలివాహనోఽపి కుమ్భకారగృహే మృత్యుయం హస్తస్యశ్వరథపాదాతం మస్త్రేణ సమజ్జీవ్య తేన బలేన సగరాన్నిగత్య సమరాజ్ఞం మవజగాహే. తదాత్వే, దిక్పక్రం చలితం భయాంజలనిధిద్వితో భృశం వ్యాకులః పాతాళే చకితో భుజజ్జమపతిః పృథ్వీధరాః కమ్పితాః, భ్రాన్తా సా పృథివీ మహావిషధరాః క్షేళం నమన్త్యత్కటం ఏవం వృత్త మభూజ్జగజ్జవతేః సర్వం చమూనిర్గమే. 265

తథాచః పవనమతిగతీనాం వాజినాం భూరిబృన్దై

ర్హసనిభగజయూథా రాజతే వీరసేనా,
రథదుచిరపతాకాప్రావృతం ఖం సమస్తం
పటహపటునినాదై ర్భజ్య తే స్త్ర త్రిలోకీ.

266

అశ్వాఙ్మృత్తితరేణుభిర్బహులైర్వాప్తం త్వశేషం నభ
శ్శస్త్రైరావృత మస్తరాళ మఖిలం వ్యాప్తా విశాలా ధరా,

హిణి యన(బడును,) రే = ఓరీ, చతుర్ = అర్థబలసమేతః = గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, రథములు, బంటు లనుకాలుగంగములు గల సేనతోఁ గూడినవాడనై, సమర-అర్థజే = యుద్ధభూమియందు, అవజగాహే = చూచెను, దిక్పక్రం = దిక్కులవలయము, చలితం = కదలేను, వ్యాకులః = కలవరపడినది, భుజజ్జమపతిః = పాఁపతేఁడు అది కేఱుఁడు, పృథ్వీధరాః = పర్వతములు. క్షేళం = విషమును, నమన్తి = క్రక్కుచు న్నవి, చమూనిర్గమే = సేన వెదలునప్పుడు.

266. పవనమతిగతీనాం = గాలియొక్కయు మనసుయొక్కయు వేగముం బోలువేగముగల, వాజినాం = గుఱ్ఱములయొక్క, భూరిబృన్దై = గొప్పకూటములచేత, ఘననిభగజయూథా = మబ్బులంబోలు ఏనుఁగుల గుంపుగల, పతాకా = పెక్కము, ఖం = అకసము, పటహపటునినాదైః = తప్పెటలగొప్పరొదలచేత, భజ్యతే = బద్దలు చేయఁబడుచున్నది, త్రిలోకీ = మల్లోకములు.

267. అంఘ్రై = పాదములనుండి, నభః = అకసము, అస్తరాళం = సందు. ధరా =

నిర్భోషై రథజై స్తతః ప్రతిహతా వాక్చాపి న శ్రూయతే

వీరాణాం నినదైః ప్రభూతభయదైర్యుక్తా ప్రసన్నా చమూః, 267

అనన్తర మథయోః సైన్యయోః సంకులం యుద్ధం సమభూత్. తతో విక్రమార్కేణ కాలివాహనసైన్యం సర్వముపి నిపాతితమ్. కాలివాహనోఽప్యతివిహ్వలః కథా 'అప త్కాలే' మాం స్మరే'తి పిత్తుదత్తం వరం స్మృత్వా 'కేదం వాగేంద్రం పితరం సన్నర. శేషోఽపి సర్వాక సర్వాక ప్రేషయామాస. జై రాజీవిషై ద్విష్టమాత్రం విక్రమస్య సైన్యం నిఖిలం నిపపాత.

తదనన్తరం విక్రమ రాజా స్వయ మేకాకీ నివృత్య స్వసైన్యసముజ్జీవనార్థం తీర్థోదకే కర్ష మేకం వాసుకిం ప్రతి వ్రత మన్వతిష్ఠత్. తతో వాసుకిః ప్రసన్నో భూత్వా బభాషే: 'భో రాజక! వరం వృణీ మ్యే'తి. రాజా,—'భో: సర్వరాజ! యదిప్రసన్నోఽసి, తస్మి భుజద్ధవిషవేగేన యుద్ధితం మమ సైన్యం సంజీవయ.' తథేతి వాసుకిరమృతఘటం మేక మదాత్. త మమృతఘటం గృహీత్వా రాజా విక్రమః సత్వర మాజగామ. తావ ద్బ్రాహ్మణః కశ్చిత్ సమాగత్య-

'హరే శ్రీలావరాహస్య దంష్ట్రాదణ్డః స పాతు వః,

హేమాద్రిః కలశో యత్ర ధాత్రీ చ్ఛత్రశ్రియం దధౌ.' 268

ఇత్యాకిష ముక్తవాన్. రాజా:—'భో బ్రాహ్మణ! కుతః సమాగతోఽసి?' బ్రాహ్మణ. 'అహం ప్రతిష్ఠావనగరా దాగచ్ఛమ్.' రాజా:—'యత్ త్వయా యాచ్యతే త దహం దాష్యామి.' బ్రాహ్మణ:—'భవా నగ్ధిజనచిన్తామణి, యత శ్చిన్తితం వస్తు దా తుం ప్రభవసి. అతో మ మైతస్మిన్ వస్తుని మహతీ ప్రీతి రస్తి; త ద్దీయతా మయ మమృతమమ్భు.' రాజా.—'త్వం కేన ప్రేషితోఽసి?' బ్రాహ్మణ:—'అహం కాలి వాహ నేన ప్రేషితోఽస్మి.' తతో రాజా విచారయామాస: 'మయా పూర్వ మస్మై పుడమి, ప్రభూత = ఎక్కువ, చమూః = సేన, సన్నర = తలచెను, ఆకీవిషైః = పాములచే, భుజద్ధ=పాములయొక్క, సంజీవయ=బ్రుతింపుము.

268. శీలావరాహస్య = విలాసపువరాహమైన, హరేః = విష్ణువుయొక్క, స:-దంష్ట్రాదణ్డః=ఆకారజనుకొను, వః-పాతు = మిమ్మురక్షించుఁగాక. యత్ర = ఏకామ కు, హేమాద్రిః=మేరుపర్వతము, కలశః = గుబ్బగా, ధాత్రీ=భూమి, చ్ఛత్రశ్రియం= గొడుగుకొంటిని, దధౌ=ధరించెనో.

తా. విష్ణువు వరాహవతార మెత్తినప్పుడు భూమి గొడుగుగాను, కోట కొను గాను, మేరుపర్వతము గుబ్బగాను నుండెను,

అగ్ధిజనచిన్తామణిః = యాచకులకు చింతామణివంటివాఁడవు, అన్యతం = కల్ల,

దాస్యామి త్యుక్తమ్: ఇదానం వ దీయతేచే దృక్పక్షే రథరోపి ప్యాత్; అతః సర్వ
థా దాతవ్య మేవ.' బ్రాహ్మణః—“రాజా! కిం విచార్యతే? ధవాక్ సజ్జనః. సజ్జన
స్తు ద్వి ర్న భావతే. తథా చోక్తమ్.

ఉదయతి యది భానుః పశ్చిమే దిగ్విభాగే
ప్రచలతి యది మేఘః శీతతాం యాతి వహ్నిః,
వికసతి యది పద్మం పర్వతాగ్రే శిలాయాం
భవతి త దన్వతం వై భాషితం సజ్జనానామ్. 269

తథా చ: అద్యాపి నోఽస్య తి హరిః కిల కాలకూటం
కూర్తో భిభర్తి ధరణీం ఖలు పృథ్వభాగే,
అమౌఘానిధి ర్వహతి దుష్పహబాఢ గాగ్ని
మజ్జీ కృతం సుకృతినః పరిపాలయన్తి.” 270

రాజా: ‘సత్యమాహ ధవాక్. గృహ్యతా మమృతిఘటోపయ మి’ తి తస్మై డదౌ.
సోపి రాజానం స్తుత్వా నిజస్థానం గతః. రాజాఽప్యజయినీ మగాత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభిజ్ఞేకా త మవోచత్:—‘భోరాజా! యది
తమ మాత్మానం మన్యసే, తస్యైవవిశ.’ తి చుచ్ఛిత్వా రాజా తూష్ణీం బధూవ.
ఇతి చతుర్వింశోపాఖ్యానమ్.

అథ పఙ్చవింశోపాఖ్యానమ్.

ద్వాదశవార్షిక మధికావగ్రహం భావినం సమాకర్ణ్య,
అకాపూరణ్యై నిజశిరో బలీం ద త్రవా నితి బ్రూతే. 271

స-శిష్టతి = విడువడు, ముకృతినః = పుణ్యాత్ములు, అజ్ఞీకృతం = ఒప్పుకొన్నదానిని,
ఇరువదినాలుగవకథ ముగిసెను.

ఇరువదియైదవ కథ.

271, ద్వాదశవార్షికం = పంద్రెండేండువందట్టి, భావినం = రాజోవు, అవ
గ్రహం = వలపును-అనావుట్టిని, అకాపూరణ్యై = అకాపూరణీయమగుచుగల దనక
రొలదు. శిరోబలీః = శోనుడు.

పున రపి రాజా యావత్ సింహాసన ఉపవేస్తు ముపాక్రమత, తావ దన్యా
సాంభజ్ఞికాబ్రవీత్. శ్రూయతాం రాజకాః:—

విక్రమాదిత్యే రాజ్యం కుర్య త్యేకదా కశ్చ జ్యోతిషిక అగత్య,—

సూర్యః శౌర్యమథేస్తు రిన్ద్రపదవీం సన్తజ్ఞశం మజ్ఞశః
సద్భుద్ధిం చ బుధో గురుశ్చ గురుతాం శుక్రః శుభం శం శనిః,
రావూర్భావబలం కరోతు సతతం కేతుః కులస్యోన్నతిం

నిత్యం భూతికరా భవన్తు భవతః సర్వేఽనుకూలా గ్రహాః. 272

ఇత్యాది ముక్త్యై పశ్యన్త మకథయత్. రాజా పశ్యన్తం శ్రుత్వా జ్యోతిషికమపు
చ్ఛత్:—‘భోదైవజ్ఞ! కీదృశ మేతత్సంవత్సరఫలమ్?’ దైవజ్ఞః:—అస్మిన్ సంవత్సరే
రాజారవిః, మస్త్రీ మజ్ఞశః, ధాన్యాధిపతిః శనిః. అన్య చ్చ, శనైశ్చ రో భామశ్చ
రోహిణీశకటం భిద్యతా యాస్యతః. తస్మాత్ సర్వథాఽనావృష్టి ర్భవిష్యతి. ఉక్తంచ
వరాహమిహిరణః

అర్కసుతేన హి భగ్నే భామః శుక్రశ్చ రోహిణీశకటే,

ద్వాదశ చాబ్దాక్ సహింసా వర్షతి వర్షాణి వారిదో నియతమ్. 273

రోహిణీశకటమర్కసునునా భిద్యతే రుధిరవాహినీ సరిత్,

కిం బ్రవీమి? సహి వారిసాగరే సర్వలోక ఉపయాతి సంక్షయమ్. 274

మతానరే: యదా భినత్తి మన్తోఽయం రోహిణ్యాః శకటం తదా,

వర్షాణి ద్వాద శాత్యస్త వారివాహో న వర్షతి.” 275

ఇదం దైవజ్ఞవచనం శ్రుత్వా రాజాఽబ్రవీత్:— ‘ఏతదవగ్రహనివారణే కమపున్య
పాయం నితేదయ.’ దైవజ్ఞః:—‘సవగ్రహహోమాద్యనుష్ఠానం కర్తవ్యమ్, తతో
వృష్టిర్భవిష్యతి.

తతో విక్రమార్కః శ్రీశ్రీయాక్ బ్రహ్మణా నాహుయతేభ్యః పూర్వవృత్తాన్త
ముక్త్యై తైస్రోమం కారియతు ముపక్రాన్తవాక్. తతః సర్వా హోమసామగ్రీ సంపా
దితా. బ్రహ్మణైః కల్పితప్రకారేణ సవగ్రహహవిసమపిక్వతిమ్. హోమసాన్ధ్యత్యార్థం
పూర్ణాహుతి రపి నిర్వర్తితా. రాజా దివ్యవిస్తాదినా బ్రహ్మణా సతోషయత్.

272. మజ్ఞశః = అంగారకుడు, శం = సుఖమును, కేతుః = కేతుగ్రహము,
రవిః = సూర్యుడు, రోహిణీశకటం = బండిరూపుగలరోహిణీ నక్షత్రమును, వరా
హమిహిరణః=వరాహమిహిరుఁ డనుపేరుగల జ్యోన్మునిచేత, అర్కసుతేన = శనైశ్చ
రునిచేత, భామః = అంగారకుడు, ద్వాదశ-అబ్దాక్ = పంద్రెండేండ్లు, వారిదః =
మేఘము.

274. శరిత్ = నది.

తతోధూరిదాశేన దీనానబధిరపజ్ఞుఃపృథ్విదయాఽపి సంతోషితాః. తథాఽపి కృష్టిర్నాథూత్. తదనన్తర మనావృష్ట్యా సర్వోఽపి తోఃః పరం క్షేత్ర మగమత్. రాజాఽపి తేషాం దుఃఖేన స్వయం దుఃఖితః స శ్చైకదా యజ్ఞ కాలాయాముపవిష్టోవ్యచిన్తయత్. తావ దవరీణీ వాగాసీత్; “భో రాజక్! తవ పరోపకారో యది, పురస్థితదేవాలయ వాసీన్యా ఆకాపురణ్యా దేవతాయః పురో ద్వాత్రింశత్సత్తతయ క్షయ పురుషస్య కణ్ఠరక్షేన బలిం దేహి. తతో కృష్టి ర్భవిష్యతి, అన్తర్గమోఽపి నశ్యతి.” ఇతి శ్రుత్వా రాజా దేవాలయం గత్వా దేవతాం నమస్కృత్య కణ్ఠేభిర్దం న్యధాత్. తావద్దేవతాః ‘రాజక్! తవ ధైర్యేణ ప్రసన్నాఽస్మి. పరం కృణీష్య.’ రాజాభగతో:—‘దేవి! అనావృష్టిం నివారయ.’ దేవతా ‘తథా కరిష్యామి’ త్యుక్త్వా నద్య శ్చకార. తతో రాజా నిజభవన మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభష్టే కా ఘోజరాజ ముచ్రీచీత్: ‘భోరాజక్! ఏవంవిధం సాహసం త్వయి విద్యతే చే దస్మిన్ సింహాసన ఉపవిశ.’ త చ్చుత్వా రాజా తూష్ణీం బధూవ.

ఇతి పంచవింశోపాఖ్యానమ్.

అథ పద్వింశోపాఖ్యానమ్.

పరోపకారిత్వపరీక్షణాయ స్వారాణ్యాయక్రాంబహు పజ్ఞుమగ్నామ్, ఉద్ధృత్య రాజా సురభిం ద్వితీయా దదా వితివ్యాపారతీహపై పా. 276 పునరపి రాజా యాతత్ సింహాసనే సముపవేష్టు మయతిష్ఠ, తావ దన్యా సాలభష్టే కాఽవదత్:—‘భో రాజ! స్మత్ర సింహాసనే స్థిత్యా రాజ్యం కర్తం విక్రమవీర ప్రభవతి.’ రాజా:—‘సాలభష్టే! కథయ తస్య మహిమానమ్.’ సాఽబ్రవీత్:—‘భోరాజక్! నిశమ్యతామ్:

విక్రమాదిత్యనద్యో రాజాఽన్యః సర్వైదార్యాదిగుణైర్నాస్తి. అన్య చ్చ, య దుక్తం త దన్యథాన న కరోతి. యచ్చిల్లే తిష్ఠతి త దేవ వదతి. య ద్వాచా వదతి త దేవ కరోతి. అతః నజ్జనో విక్రమార్కః.

275. వారిహాసః = మేఘము, హవనం = హోమము, న్యధాత్ = ఉంచెను. ఇరువదియైదవకథ ముగిసెను.

ఇరువదియొకవ కథ.

276. స్వారాట్ నియక్రాం=ఇంద్రునిచే నియమింపబడిన, పజ్ఞు = అడుగు నడు, సురభిం = గోవును, వ్యాపారతి = చెప్పుచున్నది, సత్త్వ = బలము.

యథా చిత్తం తథా వాక్ష్మ యథా వాక్ష్మ తథాక్రియా,
చిత్తే వాచి క్రియాయాం చ సాధూనామేకరూపతా. 277

తథాచ: ఉపకర్తుం ప్రియం వక్తుం కర్తుం స్నేహ మకృత్రిమమ్,
సజ్జనానాం స్వభావోఽయం యథేంద్రోః శిశిరో గుణః. 278

అతైకదా సురనగర్యాం సింహాసనమలంచకార భగవాన్ సహస్రాక్షః తదాచ
త మష్టదశ సహస్రాణి మహర్షయః, త్రయస్త్రింశత్ కోటయో దేవా, అష్టైలోక
పాలా, ఏకోనపఞ్చాశ్చ న్నరుద్గణా, ద్వాదశాదిత్యా, శ్చన్ద్రాక్షారకాదయో
గ్రహా, నారదాదయో దేవర్షయో, మేనకోర్యకీతిలో తమానుకేళిఘృతాచీమజ్జు
ఘోషా ప్రియదర్శినీప్రభృతయో దివ్యాజ్ఞనాః, సర్వే గన్ధర్వాదయోగణా, శ్చాసే
వన్త. అత్రాన్తరే నారదః—‘భూమణ్డలే విక్రమసదృశః పరోపకారి మహాసత్త్వసం
పన్నోచారాణా కోఽపి నాస్తి.’ తద్వచన మౌక్త్యై సర్వాఽపి సభాపరం విస్తయం
జగామ. కామధేనుః—‘కోఽత్ర సందేహః? న కి మ ప్యత్ర విస్తయనీయమ్.

దానే తపసి కార్యే చ విజ్ఞానే వినయే నయే,

విస్తయో హి న కర్తవ్యో బహురత్నా వనున్ధరా. 279

తథాచ: వాజివానరలోహానాం కావ్యపాషాణవాసనామ్,

నారీపురుషతోయానామ మన్తరా మహదన్తరమ్.’ 280

తదనన్తర మిన్ద్రోః సురభి మవాచీత్:—‘శ్వం మర్త్యలోకం గత్వా విక్రమస్య
పరోపకారగుణాణా నిశ్చిత్య మను నివేదయ.’

అథ సురభి ర్విక్రమార్కస్య హృదయపరీక్షార్థం రాజాగమనమార్గే దుర్బలా
సతీ త్వప్రాప్తి ఘోర పక్షే నిమగ్నః, రాజాఽపి తాం దృష్ట్వా సహసా స్వయాపాభియాన

277. వాచి = మాటయందు, ఏకరూపతా = ఒకటేరుపనగుండుట. సహ
స్రాక్షః = ఇంద్రుడు, అష్టదశసహస్రాణి = పదునెనిమిదివేలు, త్రయస్త్రింశత్ కోట
యః = ముప్పదిమూడు కోట్లు, అష్టై = ఎనమండ్రు, ఏకోనపఞ్చాశ్చత్ - మరు
ద్గణాః = నలువది తొమ్మండ్రువాయువుల, సమూహములు, దివ్యాజ్ఞనాః = అపూరులు.

279. నయే = నీతియందు, వనున్ధరా = భూమి, బహురత్నా = పెక్కు
శ్రేష్ఠకస్తువులుగలది, (భూమిలో ననేకులుత్తములున్నారని తా.)

280. తోయ = ఉదకము, అంతరం = వార, ఘోర = భీకరమైన, నిమ
గ్నః = దిగబడిన, స్వయాప-అభిమానం = అత్తగౌరవమును, సహసం = పదివేల
గడ్డిని, కంఠాయాన = గీతలు.

మపహాయ దురకగాచా పక్షే ప్రవిశ్య స్వయ మేవ తాం పక్కాచాకృష్య ప్ర
 త్యక్ష్య కనై ధ్వాసముప్తిం దత్త్వా కష్టాయనాదిభి రుపచచార. తదా కామధేను ర్విజ
 రూపం ధృత్వా ప్రసన్నా భూత్వానవదత్:- 'భో రాజ! వరం వృణీష్య.' రాజా:-
 'యది మమ సుప్రసన్నానసి, తస్మి నిజరూపేణ మమగృహే సర్వదా నివసతు భవతి.'
 తథేత్యుక్త్వా సాసురభి రాజ్ఞోహ స్తగతాభూత్. తదా కశ్చి ద్భ్రాష్ట్రాః సమాగత్య,

'సానన్దం నన్ది హస్తాహతమురజః వాహూతకౌమారబర్హి

త్రాసన్నా సాగ్రరస్థం విశితి ఫణిపతౌ భోగసంకోచభాజి,

గడ్డోడ్డినాళిమాలాముఖరితకకుభ స్తాన్దవే శూలపాణే

రైన్వాయక్యశ్చిరంవో వదనవిధుతయః పాన్తు ఫీట్కూరవత్వః.' 281

ఇ త్యాశిషం ప్రయ జ్ఞావాదీత్:

రాజ! సర్వా నహం యాచే న మాం కశ్చన యాచతే,

అహో దై వవిపాకోఽయ మిశ్వరాణా మ పీశ్వరః.

282

యస్తు దారిద్ర్యమన్రిత స్తస్య గృహే సర్వం కూన్యం వర్తతే. తథాహి:

281. కూలపాణేః=శివునియొక్క, తాన్దవే=నాట్యసమయమందు, సానన్దం=
 జేడ్కతోడ, నన్ది...త్రాసాత్ - నన్ది = నందికేశ్వరునియొక్క, హస్త = చేతితో,
 అహత = కొట్టబడిన, మురజ = మందెయొక్క, రవ = ధ్వనిచేత, అహూత =
 పిల్వబడిన, కామార=కుమారస్వామిదయిన, బర్హి=నెమ్మిలని, త్రాసాత్=భయము
 కలన, ఫణిపతౌ = సర్పశ్రేష్ఠుడు, భోగసంకోచభాజి = పడగయొక్క నడుచు
 కోలును బొందినదై, నాసాగ్రరస్థం = ముక్కులకొనరంద్రములను, విశిలసతి =
 ప్రవేశింపగా, గడ్డో...కకుభః=గడ్డ = చెక్కిళ్ల యందు, ఉడ్డిన = ఎగురుచున్న,
 అలి = తుమ్మెదలయొక్క, మాలా = వరులచేత, ముఖరిత = ప్రాగఁ జేయబడిన,
 కకుభః = దిక్కులుగల, ఫీట్కూరవత్వః=భియనుధ్వనిగల, వై వాయుక్యః=విఘ్నేశ్వరుని
 సంబంధమైన, వదనవిధుతయః = మోముయొక్కవిడిలించుటలు, వః=మిన్ను, చిరం =
 చాలకాలము, పాన్తు = రక్షించునుగాక.

తా. ఈశ్వరుడు ప్రదోషసమయమన నాట్యమాడుచుండగా, నందికేశ్వ
 రుడు మందెల వాయించెను. ఆధ్వని విని కుమారుని వాహనమగు నెమలి జేఘగర్జన
 మనుకలంపుతో కలుపలికి వచ్చెను. ఆ నెమలిని జూచి శివుని దేహమున భూషణ
 మయిన సాము భయపడి, తనపడగ ముడుచుకొని వినాయకుని తొండమున దూతెను.
 అప్పుడు వినాయకుడు తలయూచెను. అట్టి తలయూపులు మిన్ను రక్షించుగాక.

గ్రాసం మే పథికాయ దేహి సుభగే హా హా గిరోనిష్కలాః
కస్తాద్భూహి సఖేఽస్తి నూతనమిదం కో వాపథిర్నాస్తి వై,
యావజ్జీవమిదం న జాతి రపరా విత్తప్రభావా దియం
కో జాతో మమ సర్వవిత్తహరణో దారిద్ర్యనామా సుతః. 288

రాక్షోక్తమ్:—‘భో బ్రాహ్మణ! కిం యాచ్యతే త్వయా?’ బ్రాహ్మణః—‘భవనాక్రిత
కల్పకృత్. యావజ్జీవం మమ దారిద్ర్యదుఃఖం మాస్తు.’ రాజా ‘ఇయం కామధేను
స్తవేష్ఠికం దాగ్యతి. ఇమాం గృహణే, తి తస్మై కామధేనుం దదా. బ్రాహ్మణ స్తాం
గృహీత్వా నిజభవన మయాసీత్. రాజాఽపి నిజనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞికో రాజాన మపదత్:—‘కిం తథా
దాతుం ప్రభవసి?’ త చ్ఛృత్వా రాజా తూష్ణీ మగచ్ఛత్.

ఇతి పద్మింశోపాఖ్యానమ్.

288. ఈశోకము భార్యాభర్తలకు ప్రశ్నితరూపము.

భర్త:—సుభగే! పథికాయ-మే-గ్రాసం దేహి-ఽసౌందర్యవతి! దానదాచి
వచ్చిన నాకు అన్న మిడుము.

భార్య:—హా-గిర:- నిష్కలాః=అయ్యయో ఆమాటలు వ్యర్థములు.

భర్త:—కస్తాత్-బ్రాహి = ఏలనో చెప్పము?

భార్య:—సఖే! నూతనం-ఇదం-అస్తి-చెలికొదా! ఇదేమిక్రొత్తయా?

భర్త:—కోవా - అవధి: - నాస్తివై = ఏదీయైన ముగింపులేదా?

భార్య:—యావజ్జీవం = జీవమున్నంతవఱకు ఇది.

భర్త:—అపరా-జాతి: న = వేటొకజన్మములేదు.

భార్య:—విత్తప్రభావతో - ఇయం=భవప్రభావముచేతనే యీజన్మము.

(ఈ జన్మమున సంపదయుండి దానధర్మములుచేసిన, మంచి జన్మము గలుగును.
వేటొక్క జన్మమునను మన కీ జన్మము ప్రాప్తించునో! లేదో! మన మంతటి పుణ్య
ము చేయలేదు గనుక ముండటి కేజన్మ మెత్తుదుమో).

భర్త:—కో జాతో మమ సర్వవిత్తహరణః=నాయావద్ధృవ్యము నపహరించు
వాఁడెవఁడు పుట్టినవాఁడు?

భార్య:—దారిద్ర్యనామా సుతః = దారిద్ర్యమును కొడుకు.

ఇరువదియాఱకథ ముగియెను.

అత్త కణ్ణరుధిరేణ బైరవం తోషయన్ వసుమయం ఘటత్రయమ్,
దేవదత్తకితవాయ దత్తవా నిత్యసా భణితి సాలభజ్జికా. 284

పున ర శ్చేకదా భోజే వహీపతౌ సింహాసనమారోఢుం సమాగచ్ఛతి, తావ
దన్యా సాలభజ్జికా నిరాచకౌర, వ్యాజహర చ: రాజక! స్మయతామ్:—

విక్రమాగ్నో రాజా పృథ్వీం కాస శ్చేకదా ధరావర్యటవార్థం నిజనగరా
న్నిర్గత్య నగర మేక మగమత్. తత్ర త్యా రాజాన: పరం ధార్మికాః, శ్రుతిస్మృతి
విహితానుష్ఠానతత్పరాః, చాతుర్వర్ణ్యం సాధు పర్యపాలయన్, సర్వేజనా: సదాచారా
అతిశిష్ఠియా దయాపరా క్షాన్, రాజా విక్రమస్తత్ర పఞ్చ దినాని స్థాస్యామితి
కఞ్చి దతిమనోహరం దేవాలయం గత్వా దేవం నమస్కృత్య రజ్జమట్టప మధ్యాస్త.
అత్రాస్తరే కచ్చి వ్రాజకుమార ఇ వాతిమనోహరకూపో దుహలనస్త్రధారి నానాం
కరణాలంకృత: కద్వూరకుంజుమాగురుమృగ నాభిసుగంధమిలితచందనానులిప్తశుగంధి
కాభి: సాకం తత్రాగ్రత్య నానావిధా: క్రీడాకథా విధాయ కఞ్చిత్ కాలమపసీయ
పున రపి తాభి: సార్థం నిర్జగామ. రాజాపి తం దృష్ట్వా కోఽయ మితి విచారయ
న్నాస్త. పరేద్యు: స ఏకాకీ దీనవదనో వస్త్రాదిరహిత: కాపీనమాత్ర శేష: సమాగత్య
రజ్జమట్టపే పసాత్. రాజా తం దృష్ట్వా భణితి స్త:—‘భో: పూర్వేద్యు ర్యస్తాభర
ణాదినానలంకృతశరీరో రాజకుమార ఇవ వేళ్యాభి: సహ సమాగతోఽసి. ఆద్య పున
రేవం దృశ్యతే. కి మేతత్?’

స పురుష:—“భో మహాపురుష! కి మేవ ముచ్యతే? ఆహం పూర్వేద్యు స్త
త్రైవ శిర: ఇదానీం వై వయోగా దేవం తిస్థామి. తథా హి:

యే వర్ధితా: కరికపోలమదేన భృజ్గా:
ప్రోత్ఫుల్లపఙ్కుజరజస్సురభీకృతాజ్గాః,

ఇరువదియేడవ కథ.

284. రుధిరేణ = నెత్తుటిచేర, వసుమయం = బంగారుమయమైన, కిరవాయ =
జూదగానికి, నిరాచకౌర = అక్షేపించెను.

ధరా=భూమియందు, చాతుర్వర్ణ్యం = నాలుగువర్ణములవారిని, అధ్యాస్త =
హద్దుండెను. దుహల = వెల్లపట్టు, గణికాభి: - సాకం = వేళ్యలతోడ, కాపీన =
గోచరి.

285. యే - భృంగా: = ఏకుమైదలు, ప్రోత్ఫుల్ల ...అజ్గా: - ప్రోత్ఫుల్ల =

తే సాంప్రతం ప్రతిదినం గమయన్తి కాలం
నిమ్మేషు చార్కతునుమేషు చ దైవయోగాత్. 285

వికసితసహకారపుష్పవాటీ
పరిమళకేళిపరాయణో హి భృజః,
విలసతి మధుతున్దిలః పురాయః
స విధిబలా నధునై తి చాల్పవృత్తో. 286

యే వర్ధితాః కనకపద్మజకేసరాస్త్రై
ర్నన్దాకివీమలతున్దతరంగసౌధే,
తే సాంప్రతం ప్రతిదినం ఖలు రాజహంసాః
శైవాలజాలజటిలం జల మాశ్రయన్తే. 287

వాతాన్దోళితగాఢపద్మజరజగిసిజ్జాఢ్యరాగోజ్జ్వలో
యః శృంగ్వో కలకూజితం మధులిహం సంజాతహర్షోత్సవః,
కాన్తాచఙ్కపుటావలమ్బితబిసగ్రసగ్రహేఽవ్యతమః
సోఽయం సంప్రతి హంసకో మరుగతః కష్టం తృణం మార్గతే.

చక్కగా వికసించిన, పద్మజ = కమలములయొక్క, రజః = పుష్పాడిచేత, గుర
భీకృత = మహాసంగతిగాఢ జేయబడిన, అజ్ఞాః = అవయవములుగలవై, కరికపోల
మదన = ఏనుగుల చెక్కిళ్లగట్టుచేత, వర్ధితాః = పోషింపబడినవో, తే = అట్టి
తుమ్మెదలు, సాంప్రతం = ఇప్పుడు, నిమ్మేషు = వేపచెట్లయందు, అర్కతునుమేషు =
జల్లేటిపువ్వులయందు. కాలం గమయన్తి = ప్రాదువుచున్నవి.

286. సహకార = తియ్యమామిడిచెట్లయందలి, వాటీ = వరుసలయొక్క, మధు
తున్దిలః = తేనియగ్రోలుటచే బొజ్జయై త్రిస. అధునా = ఇప్పుడు.

287. కనకపద్మజకేసరాస్త్రై = బంగారుతామరపూవుల కింజల్కములకొనల
చేత, మన్దా...సౌధే-మన్దాకినీ = గంగానదియందలి, విమల = నిర్మలములైన, తున్ద =
ఎత్తగు, తరంగ = అలలనెడి, సౌధే = మేడయందు, శైవాలజాలజటిలం = పాచిలీగల
గుంపుచే జడలుగలదగు, జలం = నీటిని.

288. వాతా...జ్వలః = వాత = గాలిచేత, అన్దోళిత = కదలింపబడిన, గాఢ = గం
గానదియందుబుట్టిన, పద్మజ = కమలములయొక్క, రజః = పుష్పాడిచేత, పిన్ద =
పసుపువచ్చని, అజ్ఞరాగ = మైపూతచేత, ఉజ్జ్వలః = ప్రకాశించునట్టి, యః-హంస
కః = ఏరాయంచ, మధులిహం = తుమ్మెదలయొక్క, కలకూజితం = ఇంపగుహాతన,
శృంగ్వో = వినుచు, సంజాత...త్సవః = పుట్టిన సంతోషమును వేడుకయుగలవై,

కర్తృణా నియమితే జన్తసి, తో వా కష్టం న ప్రాప్నోతి? తథా చోక్తమ్:

బ్రహ్మ యేన కులాలవన్నియమితో బ్రహ్మజ్ఞాణోదరే
విష్ణు ర్యేన దశావతారగమానే క్షిప్తా మహాసంకటే,
రుద్రో యేన కపాలపాణిపుటకే భిక్షాటనం సేవతే

సూర్యో భ్రామ్యతి యేన భేదనవరతం తస్మై నమః కర్తవ్యమ్.” 289

రాజా:—‘తో భవాణి?’ పురుష:—‘అహం కితవః,’ రాజా:—‘త్వం ద్యూత
క్రీడాం జానాసి కిమ్?’ పురుష:—‘దురోదరవిషయేహ మేవ విచక్షణో, నాన్యః.
అన్యః చ, వారిక్రీడాం వరాలమప్తించ జానామి. పరంహేవ మేవ బలవత్. ఉక్తంచ.

శశిదివాకరయోర్గ్రహపీడనం గజభుజజ్ఞవిహజ్ఞచుబద్ధసమ్, 290

మతిమతాంచ సమీక్ష్య దుర్ద్రతాం విధిరహోబలవానితి మే మతిః.”

రాజా:—‘భో దేవదత్త! త్వమి తీవ ప్రాప్తోఽసి. కథ మేవం పాపే ద్యూతకర్త
ణీచ్ఛాం కరోషి?’ దేవదత్త:—‘ప్రాప్తోఽపి పురుష: కర్తృణా ప్రేర్యమాణః కిం
న కుర్యాత్?’

కిం కిం న కుర్యాత్ ప్రాప్తోఽపి ప్రేర్యమాణః స్వకర్తృభిః,

ప్రాగేవ హి మనుష్యాణాం బుద్ధిః కర్తానుసాదరీ. 291

రాజా:—ద్యూతం పున ర్నహాపాదమాలమ్. సర్వేషాం వ్యసనానా మాశ్రయధూతో
ద్యూతవిధిః. తథోక్తమ్:

భవన మిద మక్షేత్రే, శోచ్యేరవేశ్యాదిద్రు

వ్యసననిధి రుదగ్రాపన్నిధిః పాపబీదమ్,

విషమనరకమాన్తే వ్యగ్రయాయీవ మర్త్యః

క ఇహ వికదబుద్ధి ర్ద్యూతకార్యం కరోతి? 292

కాస్తా... గ్రహేఽపి-కాస్తా=తన ప్రయత్నముకర్త, చందుపుట=ముక్కుతోట్టల
చేత, అలలంబిత=పట్టుకొనబడిన, గ్రాహ=కబళముయొక్క, గ్రహేఽపి=పట్టుకొనుట
యందును, అక్షమః = ఓషికలేనిదో, సః-అయం = అట్టియీహంస, మరుగతః=
నిరులేనితావును బొంది, తృణం=గడ్డిని, మార్గలే=వెదకుచున్నది.

289. నియమితే=కట్టబడిన, కులాలవత్=కుచ్చురవానివలె, అనవరతం=ఎల్లప్పుడు,
వరాలమప్తించ=ఒకవిధమయిన ఆట, దురోదర = జాదము, విషమ = ఎచ్చుతక్కువ
యైన, అగ్రయాయీ = ముందుగాఁబోవునది, వికదబుద్ధిః = నిర్మలబుద్ధిగల,
త్యాగ్యాని=విడువఁదగినవి.

అ థాష్టావింశోపాఖ్యానమ్.

అత్ర హి బేతాళపురే కఞ్చన చణ్డ్యా నివార్య బలిభావాత్,
తత్రాపనునోద నృణాం తత్ప్రిథమం బలివిధానమితి వక్తి.

పున రపి రాజా కదాచన సింహాసన మధిరోఢుకామః పాఞ్చాలికామస్తతే
పాదం నిధాతు ముపచక్రమే; తావ దప్టావింశతితమా ప్రతిమా జగాద.— యద్యపి
భవాత్ మహీం పాలయతి, తథాఽపి విక్రమార్క ఇన భద్రాసన మిద మధిరోఢుం
సార్హతి; శ్రూయతామ్.

విక్రమాదిత్యో రాజా పృథివీపర్యటసాథ మేకదా స్వనగరాన్నిగ్గతో నగర
మేక మగమత్. తన్నగరసమీపే నిర్మలాదకా కాఽపి తరల్లిణీ ప్రవహతి. తత్తీరే
నానావిధకుసుమఫలభరితవిటపికులసంకులం తన మేక మపశ్యత్. మధ్యే చ తస్య
సముత్తుజ్గోపురవరణమణీయం దేవతాయతన మద్రాక్షిత్. దృష్ట్వా చ తత్ర నదీజల
మవగాహ్య త మాలయ మలంకుర్వాణం దేవం ప్రణమ్య త త్రోపవివేశ, తత్రాంతరే
వైదేశికా శ్చత్వారః సమాగత్య రాజసమీపే సముపవిషుః. తతో రాజా తా నప్రా
క్షిత్: యూయం కుతః సమాగచ్ఛథ? తత్ర కశ్చి దువాచ: 'పూర్వదేశా దాగ
చ్ఛామః.' రాజా:—'తత్ర కి మన్యుత మపశ్యతి?' తే స్తోమః: 'స్వామిక్! మహా
దపూర్వం లోచనగోచర మకుర్త. యత్ ప్రాణాత్ హస్తే గృహీత్వా వయ మాగ
చ్ఛామః.' రాజా:—'తత్ కిం కథయథ.' పురుషాః:—'తత్ర దేశే బేతాళపురీ నామ
వర్తతే. తత్ర శోణితప్రియా నామ దేవతాఽస్తి. తత్రత్యా మహాజనా రాజా చ
ప్రతిసంవత్సరం స్వమనోరథపూరణార్థం తస్యై పురుషోపహారం ప్రయచ్ఛన్తి.
తస్మిన్ దినే తోఽపి వైదేశికః సమాయాతి యది, త మేవ దేవతాయా పురః పశు
మివ సమర్పయన్తి. వయ మపి తస్మిన్నేవ దినే మార్గవశాత్ తన్నగరం ప్రాప్తాః.
తత్రత్యా అస్తా నుపహర్తు మయతివత. తాం ప్రవృత్తిం కర్ణపరమ్పరయా నిశమ్య
వయం ప్రాణత్రాణపరాయణాః కథమపి పలాయన మేవ శరణం మన్వానాః సమాగతాః
స్మః. ఏత స్తహ దాశ్చర్య మస్తాభి ర్దృష్టమ్.'

ఇరువదియెనిమిదవ కథ.

చణ్డ్యా = కాలికకు, బలిభావాత్ = బలియగుటనుండి, అపనునోద = మాన్వను,
తత్ప్రిథమం = అది మొదలు, అప్టావింశతితమా = ఇరువదియెనిమిదవ. తరల్లిణీ =
నది, విటపికుల = చెట్లగుంపు, సముత్తుంగ = మిక్కిలియెత్తైన, వరణం = ప్రాకారము,
పూర్వదేశాత్ = కూర్మదేశమునుండి, ఉపహర్తుం = బలియిచ్చుటకు, అనులివత = ప్రయ
త్నపడిరి, పలాయనం = పరుగిడుట, మన్వానాః = తలఁచుచు, అధిశ్ఠేయరుండెను.

ఏవం విచార్య రాజా తాన్ మహాజనా నపుచ్ఛత్: 'అయం దీనవదనః కుశ్ర కిమర్థం నీయతే?' జనాః—'అయం దేవతాబలినిమిత్తం నయామః.' రాజా—'కిం కారణమ్?' జనాః—'దేవతాఽనేన పురుషోపహారేణ తుష్టా స త్యస్తస్తనోరథం పూరయిష్యతి.' రాజా—'భో మహాజనా! అయ మత్యస్త మర్పితనుః, పరం భీతశ్చ. అస్య శరీరోప హారేణ దేవతాయాః కా నామ తుష్టి ర్భవిష్యతి? తస్మా దయం ముచ్చిస్తు భవన్తః. అహ మేవ తదర్థం మమ శరీరం చాస్యామి. అహం పుష్టాన్లోఽస్మి, నమ మాంసోపహారేణ దేవతా సంతుష్టా భవిష్యతి. అతోమాం నయత.' ఇతి భణిత్వా రాజా తం విమోచ్య స్వయ మేవ దేవతాయాః సమక్షం గత్వా స్వఖద్గం కణ్ఠే చకార. తావ దేవతా మణ్డ లాగ్రమాకృప్య జగాదః—'భో మహాస త్య! త వాదార్యేణ దైర్యేణ చ సంతుష్టాఽస్మి; వరం వృణీష్య.' రాజా—'దేవి! యదిమమ ప్రసన్నాఽసి, తస్యైద్యప్రభృతి పురుష మాంసోపహారం పరిత్యజ.' దేవతాఽప్యజ్ఞీచకార. తత్ర మహాజనా రాజాన మవదన్: "మహీపాల! త్వం నిజసుఖనిరభిలాషః సకా పరార్థ మేవ పరం భేదం వహసి మహ గ్రుమ ఇవ. తథా హి:

స్వసుఖనిరభిలాషః ఖద్యసే లోక హేతోః
ప్రతిదిన మథ వా తే వృత్తి రేవంవిధైవ,
అనుభవతి హి మూర్ధ్నా పాదౌ స్త్రీవ్ర ముష్ణం
శమయతి పరితాపం ఛాయయా స్వాశ్రి తానామ్"

299

తతో రాజాఽపి తదనుజ్ఞాం గృహీత్వా నిజనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభజ్ఞికా రాజాన మబ్రవీత్:—'ధారానగర ధురన్ధర! త్వయ్యేవ మాదార్యం విద్యతే?' త చ్ఛ్చిత్వా రాజా తూష్ణీం బధూవ.
ఇత్యష్టావింశోపాఖ్యానమ్.

గూడినవాడై, నయామః = కొనిపోవుచున్నాము, వణ్డలాగ్రం = కత్తిరి, ఆకృప్య = తీసి, నిరభిలాషః = కోరికలేనివాడవు.

299. తా. ఓరాజా! నీవు స్వసుఖమం దాశలేనివాడవై జనులకొఱకు నలయు చున్నావు. ఓరాజా! నీవిట్లు శ్రమపడుట. వింతకాదు. నీవృత్తి ఎల్లప్పుడిట్టిదే, ఏలయన, వృక్షము తాను ఓర్వరాని యెండను నెత్తిచే ననుభవించుచున్నది. అయినను, తన్నాశ్ర యించినవారికి నీడ యొసఁగి వారి యలసటును బోగొట్టుచున్నది.

ధారానగరధురన్ధర = ధారారాజ్యపు భారమును మ్రోయువాడా!

ఇరువదియెనిమిదవ కథ ముగిసెను.

అక్షరకోసత్రింశోపాఖ్యానమ్.

ఏవ హి విక్రమభూపః కస్తేచి ద్వంద్వే నే దరిద్రాయ,
రత్నాని యావదిష్టం హర్తుం కోశం దదావితీ బ్రూతే. 300

భూయోఽపి సమాగతం భోజరాజ మపరా వ్యాజహరః నేద మధిస్థాతు
మర్హతి భవాన్ శ్రూయతాం రాజా! :—

ఏకదా విక్రమాశ్కో రాజా రాజన్యకుమారైః సంసేవ్యమానః సభాయా ముప
వివేగ, తదా కశ్చన స్తుతిపాతకః సమాగత్య ప్రణమ్య,

“యావద్వీచీతరజ్గాఢా వహతి సురనదీ జాహ్నువీ పుణ్యతోయా
యావచ్చాకాశమార్గే తపతి దినకరో భాస్కరో లోకపాలః,
యావద్వజ్రేన్ద్రసీలస్ఫటికమణిమయం విద్యతే మేరుశృంగః
తావత్పుత్రైః సపోత్రైః స్వజనపరివృతోభుజ్జ్వరాజ్యం నృపాల.
యాథా తోయం సమాకాజ్జ్య మయూరో గ్రీష్మపీడితః,
నిరీక్షితేఽథ జీమూతం తథాఽహం తవ దర్శనమ్.

అహం తు హిమవన్నికటా ద్భరతః కీర్తిం సమాకర్ణ్య దూరా దాగ లోఽస్మి.’ ఇత్యు
క్త్వాఽస్తాపీత్ :—

కర్పూరా దపి కైరవా దపి దళత్కున్దా దపి స్వర్న్నదీ
కల్లోలా దపి కై తకా దపి గలత్కాన్తాద్భగన్తా దపి,

ఇరువది తొమ్మిదవ కథ.

301. వీచీతరజ్గాఢా = అలలవరుగలను, జాహ్నువీ = గంగానది, భాస్కరః =
నూర్యుడు, వజ్ర-ఇంద్రసీల స్ఫటికమణిమయం = రవలు, సీలములు, పువ్వరాగములతో
నిండినదియగు. భుజ్జ్వ = పాలింపుము.

302. వేసవికి దస్మి నెప్పి యాదకము గోరి మేఘముల నెదురుచూచునట్లు, దారి
ద్రవ్యపీడితుడనైన నేను నీరాకను నిరీక్షించుచున్నాను.

303. కైరవాత్ = తెల్లకలువకంటెను, దళత్ కుందాత్ = విరిసిన మొల్ల మొగ్గ
కంటె, స్వర్న్నదీకల్లోలాత్ = గంగలోని గొప్పయలకంటె, కైతకాత్ = మొగలి
పువ్వుకంటె, గళత్ కాన్తాద్భగన్తాత్ = జాటుచున్న చెలవయొక్క కడగంటికంటె,
దూరో...భణ్డాత్, దూర = దవ్వున, ఉన్నక్త = విడిచిన, కళబ్జు = మచ్చగల,

దూరోన్ముక్తకళజ్జుశజ్జురశిరశ్శీతాంశుఖడ్గా దపి,
 శ్వేతాభిస్తవ కీర్తిభిర్ధవళితా సప్తాన్ల వా మేదిసి. 303
 దేవ దేవతరుచ్ఛాయా మూత్రితోఽస్తి మహీపతే!,
 కిం నామ ఖలు దైన్యం మే ధన్యో నాన్యోఽస్తి మద్భువి. 304
 దేవ! సర్వస్వదాతారం భవస్తం పశ్యతో మమ,
 గామా తే హృదయం భూపం తం వదాన్యశిరోమణిమ్. 305

రాజా:—‘కస్తే స్మరణవిధీ మాగతః?’ వన్ది:—దేవ! అస్తుత్యత్తరస్యాం దిశి
 హిమవత్సర్వతోత్తరదిగ్భాగే జమ్బీరనగరే ధనేశ్వరో నామ రాజా. స తావ దర్థి
 నాం దారిద్ర్యదుఃఖం నివార్య తాఁ ధనపతీఁ కఠోతి. ఏకదా తేన ధనేశ్వరేణ
 మాఘశుద్ధసప్తమ్యాం వసంతపూజా విహితా; తత్ర దానార్థ మష్టదశకోటిసువర్ణం
 పరికల్పితమ్. ఏవ మాదార్యగుణగరిష్ఠః స రాజా జాగర్తి. అన్తికాదేకే దేవ ఏవ
 తాదృశో దృష్టః. తస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా భాణ్ణారిక మాహూ యావాదీతః
 ‘అమం వన్ది నం భణ్ణారం నీత్వా మహార్హణి రత్నాని దర్శయ. తతోఽయం యావ
 న్తి వాఙ్మతి తావన్తి రత్నాని గృహ్లాతు.’ తథా కోకాధ్యక్ష స్తం భణ్ణారం నీత్వా
 దివ్యాన్యశేకరత్నాన్యదర్శయత్. స్తుతిపాఠకోఽపి స్వేచ్ఛితాని రత్నాని యథేష్టం
 గృహీత్వా పరిపూర్ణ మనోరథో రాజసమీప మాగత్య భజతి స్తః “భోదేవ! తవ
 ప్రసాదా దహం ధనపతి ర్జాతోఽస్తి. నచాపి నిధయౌ మమ హస్తే ప్రాప్తా ఇత.
 మహారాజ! హిరణ్యగర్భాదయోఽపి భవత్తులాం నాధిరోహన్తి. తథా హి:

వేధా వేదమయౌ విష్ణు ర్గోవిన్దోఽపి గదాధరః,

శమ్భుః కూలీ విమాదీ చ దేవః కేనోపమీయతామ్?” 306

శజ్జురశిరః = ఈశ్వరునితలయందలి, శీతాంశుఖండాత్ = చంద్రకళకంపెను, సప్తా
 ర్ణవా = ఏడుగును ద్రుమణుగల, మేదిసి = భూమి, ధవళితా = తెల్లనిదిగాఁ జేయఁబడినది.
 304. దేవదేవతరుచ్ఛాయాం = దేవర యనుకల్పవృక్షపు నీడను, దైన్యం =
 దిగులు, మత్ = నాకంటె.

305. వదాన్యశిరోమణిం = దాతలతో మేటియైన, భూపం = రాజును,

జాగర్తి = వెలయుచున్నాఁడు, మహార్హణి = ఎక్కువవెలగల.

306. వేధాః = బ్రహ్మ, వేదమయః = దర్శనీపురే, స్వరూపముగాఁగలవాఁడు.
 (వేదస్వరూపుఁడయినవాఁడు) విష్ణుః = విష్ణువు, గోవిందః - అపి = పనులకొఁ
 పరియు, (తోకపాలుఁడు.) గదాధరః = గదా-అధరః = రోగముచే నీచుఁడు (గదనుధరిం
 చువాఁడు), శంభుః = శివుఁడు, కూలీ = కూలరోగముగలవాఁడు (కూలాయాదనుకం

ఇతి స్తుత్వా బ్రహ్మాయ ర్భ వేత్త్యాశిష మభిధాయ నిజనివాస మయాసీత్.

ఇతి కథాం కథయత్వా సాలభజ్జికా రాజాన మబ్రవీత్:—‘భో రాజా!
కి మాకర్ణిత మాదార్యం విక్రమార్కస్య?’ రాజా తుష్టిం బభూవ.

ఇ త్యేకోన త్రింశోపాఖ్యానమ్.

అథ త్రింశోపాఖ్యానమ్.

ఇన్ద్రజాలవిదుష: ప్రవీణతాం భూమిజాని రవలోక్య విస్మితః,
పాణ్డ్యభూపతిసమర్పితం ధనం దత్తవానితి హి వక్త్రీ సాంప్రతమ్.

అథ భూయోఽపి భద్రాసన మధిరోఘ మభిలష స్త మన్యా సాలభజ్జికాఽథ
ణ్:—‘మహీపాల! విక్రమస్యాదార్యం త్వయి కిం విద్యతే?’ రాజా:—‘భో! సాల
భజ్జికే! కీదృశం తత్?’ సాఽబ్రవీత్: రాజా! శ్రూయతామ్.

ఏకదా విక్రమ: సకలసాను స్తరాజకుమారై రుపసేవ్యమాన: సింహాసన మధ్యా
స్త. తత్ర కశ్చి దైన్ద్రజాలిక: సమాగత్య రాజానం నమస్కృత్య జగాద:—‘దేవ! సకల
కలాభిజ్ఞస్య తవ సమీప మాగత్య బహవ విన్ద్రజాలికా నిజలాఘవ మదర్శయన్తా కిల.
మమ తావ దిద మేకం లాఘవం తత్రభవాత్ ప్రసన్నేన చేతసా విలోకయతు.’
రాజా:—‘నేదానీమవసరోఽస్తాకమ్. స్నానసమయ: సంప్రాప్త: శ్వోప్రభాతే ద్రక్ష్యా
మ:.’ అథ పరేద్యు: ప్రభాతే రాజా విక్రమ స్తత్కాలోచితం సర్వ మనుష్ఠానజాతం
విధాయ ప్రియబాంధవై: సహ శరీరవృత్తిం నిర్వర్త్య వస్త్రాభరణాన్ధమాల్భ్యదై రలం
కృత: సకల సాను స్తమహీకా స్తహితపురోహిత సేవిత: కుధర్తాభిధానం సభాభవన
మవగాన్యా తదిద మమరపరిబృథప్రసాదసమాసాదిత మాసన మాస్థాయ తమైన్ద్ర
జాలిక మాహ్వయయత్. విన్ద్రజాలికో మహాకాయో మహాశ్రుభి ర్దేహీప్యమానవదన్వో
దక్షిణవాస్తే భిద్యం ధృత్వా, అతిమనోహరరూపలవణ్య ప్రేక్షణీయాం కా మపి కమల

వాఁడు), వివాహీ = దుఃఖముగలవాఁడు. (విష-అహీ = గరళమును దిన్నవాఁడు.)
ఉపమాయతాం = పోల్చుచున్నా?

ఇయవదిలోమిదవకథ ముగిసెను.

ముప్పదియవ కథ.

భూమిజాని: = భూమియే భార్యగాఁ గలవాఁడు (విక్రమార్కమహారాజు),
సానుస్త = చుట్టుపట్లనున్న, విన్ద్రజాలిక: = యక్షిణీవిద్యచేయువాఁడు, తత్రభవాత్
= దేవరవారు, శ్వో = రేవు, మహీకాస్త = రాజులు, అమర...సాదితం = అమరపరి

లోచనాం పరిగృహ్య, రాజాస్థానమద్వపం ప్రవిశ్య, రాజానం ప్రణమ్య తద్వాస
 ర్వేఽపి సామాజికాః సవిస్మయ మద్రాక్షుః, అప్రాక్షుః శ్చః 'కోభవాః? కుత స్త్యుః?'
 ఇతి. విప్రబాలికః—“అహం మహేష్వరీనేకః, కదాచిత్ స్వామినా శస్త్రోభూష
 ణైశ్చ తిష్ఠామి. ఇయం మమ ప్రేయసీ. అద్య స్వర్గే దేవానాం పూర్వదేవానాం చ
 మహా ద్యుద్ధం ప్రవర్తతే. అహం తత్త్ర గచ్ఛామి. అయం తు రాజా విక్రమాదిత్యః
 పరనారీసహోదర ఇత్యుక్తావమ్. అతోఽహ మస్య సవిధే ప్రియా మిమాం సమీప్య
 యుద్ధార్థం గమిష్యామి.” త చ్ఛ్రుత్వా రాజా విక్రమాదిత్యః పరమాద్యుతభరితహృద
 యః కథమ ప్యురరీకృతవాక్. సోఽపి విక్రమహస్తే ప్రణయినీం సమర్చ్య తం ప్రణ
 మ్య రుడితి గగన ముదపతత్.

తావ దాకాశే, ‘తే రే మారయ ఘాత యే’ తి ఘోరతరా వాగధూత్. అథ
 సర్వేఽపి సభ్యా యగవ దున్నమితవదనాః సకాతుక మపశ్యత్. అనన్తరం మహూ
 ర్తమాత్రే రాజసమక్షం దృఢముష్టినిపిడితకృపాణో రుధిరధారాహూషితో బాహు
 రేకో దివః పపాత. రాజా విలోక్య సభ్యా నవాదీత్—మహా నయం వీరః సంగ్రామే
 ప్రతిభతై ర్నృపాతి. త నైకః సఖిణ్ణో బాహు రత్ర పతితః. ఏవం వద త్యేవ
 రాజని కబన్ధో న్యపతత్. సమనన్తర మేవ శిరోఽపి పత దదృశ్యత. త ద్దృష్ట్వా సా
 వనితా సకరుణం జగాదః—‘భో దేవ! మమ భర్తా రణాజ్ఞనే యుద్ధం విధాయ శత్రు
 భిన్నిహతః. త స్వేదం శరీరం సఖిణ్ణో బాహుః శిర శ్చ మమ వ్రాగప్రియం యావ
 దమశ్శ్యేన వృణతే, తావ దహం గమిష్యామి. మమాగ్ని ర్దీయతామ్.” ఏవం తస్యా
 వచనం శ్రుత్వా రాజాఽబ్రవీత్—‘అయి పుత్రి! కిమర్థ మగ్నిం ప్రవేక్ష్యసి? త్వ
 మహం తనయామిత పరిపాలయామి; ర త్కృతైశ్చరీరమ్.’

వనితాః—దేవ! కి మభిధీయతే! యదర్థ మే తచ్ఛరీరం, స మే స్వామీ దశా
 మిమా మనుభవతి. దేవ! త దేతచ్ఛరీరం కస్య కృతే రత్యామి. దేవోఽశ్వేనం మా వా
 దీత్. యతః ప్రమదాః పతివర్త్యగా ఇతి స్వతస్సిద్ధోఽయం పథాః. తథా హి.

బృథ=దేవేంద్రునియొక్క, ప్రసాద = దయచేత, సమాపాదితం = పొందబడిన,
 మహాశ్చక్రభిః = బుజ్జమీసాలలో, ప్రేక్షణీయం = చూడదగిన, ప్రేయసీ =
 ప్రియురాలు, అద్య=ఇప్పుడు, పూర్వదేవానాం = రక్కసులకు, సవిధే = దాపున,
 ఉరరీకృతవాక్ = ఒప్పుకొనెను, ప్రణయినీం = ప్రియురాలిని, రుడితి = వేగిర
 ముగా, సభ్యాః = సభలోనుండువారు, ఉన్నమిత = పైకత్తబడిన, న్యపాతి =
 త్రోయబడిన. ప్రతిభతైః = శత్రువీరులచే, కబన్ధః = ముందెము, న వృణతే =
 కోరకో, కస్య-కృతే=ఎవనికొఱచు, మా-వాదీత్ = చెప్పరాదు. ప్రమదాః=స్త్రీలు,
 పంథాః = దారి.

శశినా సహ యాత్మికాముదీ సహ మేఘేన తటిత్ ప్రలీయతే,
ప్రమదాః పతివర్తగా ఇతి ప్రతిపన్నం హి విచేతనై రపి. 308

తథా చ స్మృతిః—

మృతే భర్తరి యా నారీ సమారోహేద్ధుతాశనమ్,
సాఽరున్ధతీసమా భూత్వా స్వర్గలోకే మహీయతే. 309

యావచ్ఛాన్నమృతే పత్యేభార్యాఽఽత్తానం ప్రదాహయేత్,
తావ న్తుచ్ఛాతి నో దేహం స్త్రీ గరిష్ఠా కథచ్ఛన. 310

మాతృకం పైతృకం చైవ యత్ర చైవ ప్రదీయతే,
కులత్రయం పునా త్యేషా భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి. 311

తిస్రః కోట్యోర్ధ్వకోటి చ యాని రోమాణి మానవే,
తావత్కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి. 312

వ్యాశగ్రాహీ యథా వ్యాశం బిలా దుద్ధరతే బలాత్,
తథా స్త్రీ పతి ముద్ధృత్య సహ తేనైవ మోదతే. 313

దుర్వృత్తం వా సువృత్తం వా సర్వపాపరతం తథా,
భర్తారం తారయ త్యేషా భార్యా ధర్మే సునిష్ఠితా. 314

రాజా! పతిహీనాయా జీవితేన కిం ప్రయోజనమ్! ఉక్తం చ:

దీనాయాః పతిహీనాయాః కిం నార్యా జీవితే ఫలమ్,
శ్చ శానవటవ త్తస్యాః శరీరం నిష్ప్రయోజనమ్. 315

308. శశినా = చంద్రునితో, కాముదీ = వెన్నెల, తటిత్ = మెఱుము, ప్రలీయతే = చేరియున్నది.

310. గరిష్ఠా = గొప్పదగు.

311. పైతృకం = తండ్రిచైన, యత్ర ప్రదీయతే-చైవ = ఎక్కడనియ్యఁ బడుచుండునో అకొలమునను.

312. వ్యాశగ్రాహీ = పాములవాడు, వ్యాశం = సర్పమును, బిలాత్ = కలుగునుండి, మోదతే = సంతసించును.

314. తారయతి = దరిశేర్చును.

315. నార్యాః = అడుదానికి, వటవత్ = మట్టిచెట్టువలె.

- కించ. అపి బంధుశతైర్నారీ బహుపుత్రగణైర్మృతా,
శోచ్యా భవతి సా నారీ పతిహీనా తపస్విని. 816
- గన్ధర్వైశ్చ సైకా ధూపైర్వివిధైర్భూషణైరపి,
వాసోభిః శయనైశ్చైవ విధవా కిం కరిష్యతి. 817
- నాతస్త్రి వాద్యతే వీణా నాచక్రో యాతి వై రథః,
నాపతిః సుఖ మాప్నోతి నారీ బంధుశతైరపి. 818
- మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః,
అమితస్య తు దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్. 819
- దరిద్రో వ్యసనీ వృద్ధో వ్యాధితో వికల స్తథా,
పతితః కృపణో వాపి స్త్రీణాం భర్తా పరా గతిః 820
- నాస్తి భర్తృసమో బంధుర్నాస్తి భర్తృసమః సుహృత్,
నాస్తి భర్తృసమో నాథో నాస్తి భర్తృసమః ప్రియః. 821
- వైధవ్యసదృశం దుగ్ధిం స్త్రీణా మన్యన్న విద్యతే,
ధన్యా సా యోషితాం మధ్యే మ్రియతే భర్తృరగ్రతః. 822

ఇ త్యేవ మత్స్యే సా మతాశనదానాయ రాజ్ఞః పాదయోర్మృపకత్. రాజాపి తస్యాః పతిభక్తిపవిత్రం వచః శ్రవణసాత్ కృత్వా కరుణారసార్ధాస్తః కరణః శ్రీఖణ్డాదిభిః శ్చితాం విరచయ్య తా మన్వజ్ఞాసీత్ పాపి రాజ్ఞః సకాశా దనుజ్ఞాంప్రాప్య భర్తృశరీరేణ సహ పావకం ప్రావిశత్. తతః సూర్యోపి సంకుచితకరసహస్రశ్చరమగిరిశిఖరగహ్వర మవాగాహత. అథ రాజాపి సాయస్తనం కర్తవాతం నిర్వర్త్య క్రమేణ నిశా మనైషీత్.

816. శోచ్యా = చగచఁదగినది.

817. వాసోభిః = బట్టలచేత.

818. అతస్త్రి = తంతులులేసి.

820. వికలః=కుంటివాఁడు, కృపణః=లోభి, నాథః=రక్షకుఁడు, శ్రవణసాత్ కృత్వా=చెవులయధీనముచేసి, కరుణా...రణః = దయయ నెడి రసముచే తడిసిన మనస్సుగలవాఁడై, శ్రీఖణ్డాదిభిః = శ్రీగంధపుచెక్కలు మున్నగువానిచేత, చితాం=కావ్యమును, అన్వజ్ఞాసీత్=అనుజ్ఞయిచ్చెను. పావకం=అగ్నిని, ప్రావిశత్ = చొచ్చెను, సంకుచితకరసహస్రః = లోబలుచుకొన్న వేయిచేతులుగలవాఁడయి, చరమగిరిశిఖరగహ్వరం = అస్తమాన పర్వతంభ్రుంగొనజుండలి గుహయందు, త్రియా

అథ ప్రభాతాయాం త్రియమాయా మదయమహీధరశేఖరాయితనా తిగ్గ
భానారాజా సింహసనోపవిష్టః సకలసామంతసంహతిప్రణతీర్వాకదక్షితుర్వన్నాస్త్ర
తావత్సవీరో యథాపూర్వం ఖడ్గవాస్తో దేవీప్రయానవిగ్రహాః సభస్థలాదవతీర్య
రాజ్ఞః కణ్ఠే సురతరుతుసుమనిర్జితాం పరిమళబుద్ధమధుకరనికురుమ్మనీరస్తరామమ్నానాం
దివ్యమాలాం సమర్ప్య మహేంద్రసందేశం తస్మై నివేద్య నానావిధప్రథనానుబంధాః
కథాః కథయితు ముపాక్రంస్త. తతః సర్వాఽపి సభా విస్తితా జాతా. తదా వీరో
ఽనదత్ :- “అహ మితో నిర్గత్య స్వర్గం గతోఽస్మి కిల. తత్ర దేవానాం వైత్యానాం
చ మహాఽ సంగ్రామః ప్రవృత్తః తత్ర చ మయా బహవో దానవా నిపాతితాః కేచన
కాన్దికీకాఽనకాః ఏవంసంగ్రామే సకామ ఏవ సంవృత్తే, దేవః సహస్రలోచనః సప్రసా
దంయా మనలోక్యావదత్ :- ‘అయే వీర! చిరద్బుద్ధాఽస్మి. ఏతావంతం కాలం తుత్ర
స్థితోఽస్మి?’ తతోఽవాదిదమః :- ‘స్వామినః కాపా దేతావత్తదినాని ధూలోకే స్థితో
ఽస్మి. అద్య స్వామినో వైతైత్యః సహ యుద్ధం ప్రాప్త మాకర్ణ్య సహాయార్థ మౌగ
తః.’ తదా పరం ప్రసన్నచిత్తో మహేంద్రః ‘అయే! ఇద మృగముం మధ్యమలోకంయా
గచ్ఛతాత్. సంత్రుతి త వాహం ప్రసన్నోస్మి. గృహణ కనకవలయ’ మితి స్వకరా
స్తజికబ్జుణముస్తుచ్యమమహాస్తే స్వయ మే వాచకతత్. పునరహం ‘భోః స్వామి
న్నహ మత్రైగచ్ఛక్ విక్రమార్కే భార్యాం నిక్షిప్త్యాఽగతోస్మి. తాం గృహీ
త్వా యుజితి పునః సమాగమిష్యామి దేవపాదమూల మితి విజ్ఞాప్య సమాగతోఽస్మి
తత్ క్వమే ప్రేయసి? ప్రేచ్ఛతామ్.’ రాజా శ్రుత్వా తద్వచనం విస్మయం గత్వా
తూష్ణి మధూత్. విప్రజాలికః :- ‘రాజక! కి మితి జోష మాస్యతే? తదా సభ్యః
కచ్చి దాహః :- ‘తవ భార్యాఽగ్నిం ప్రవిష్టా’ విప్రజాలికః :- ‘హస్త కి మేతత్?’
సర్వే పరస్పరవదనాని విలోకయంతో నిరుత్తరీభూతా ఆనకా. త దైప్రజాలికః :-
‘భో రాజవతంస! పరదారసహోదరః సకలార్థ లోకకల్పితరు శ్చేతి మహతీం కీర్తి
మాసాద్య మమ ప్రాణప్రియా మస్తఃపురే సంగోప్య కిమర్థం తూష్ణిం స్థితోఽస్మి? కి
మాయాం = రాత్రి, ఉదయ...తన, ఉదయమహీధర = పాదుపుగుబ్బలియొక్క,
శిఖర=కొనకు, శేఖరాయిత = తలమానిక మైనట్టి, తన = దేహముగలవాడు కా
గా, తిగ్గ భానా = వేడికిరణములకలవాడు (నూర్వడు), సమస్త సామంత-సంహతి
ప్రణతీ = అందఱు తగ్గరాజులగుంపుల మ్రొక్కులను, సురతరు = కల్పకృత్ముల,
పరిమళ...నిరస్తరాం = సువాసనయందు ఆసగల, తుమ్మెదలగుంపులచే సందులేని,
అమ్నానాం = వాడని, సందేశం = చెప్పిపంపిన సంగతిని, ప్రథనఅనుబంధాః = యుద్ధ
మునకుసంబంధించిన, ఉపాక్రంస్త = ప్రారంభించెను. సంగ్రామః = పోరు, దాన
జా = రక్కసులు, కాన్దికీకా = వెలుపుచేయరుగల్గినవారు, మాగచ్ఛతాత్ = పోవలదు

‘మేర దపచరితమ్?’ ఇ త్యుక్తవతి తస్మిన్, రాజా సంకుచితమనాః శుద్ధాన్తచరాణా
సావిదల్లా నాహూ యావాదీత్:—‘సావిదల్లా! కత్యం బ్రాతః కి మగ్య దయితాన్త
ర్వర్తతే?’ సావిదల్లా:—‘స్వామి! న్నస్పృజనన్యా దేవ్యా సల్లప న్నినుఖ మాన్తే.’ రా
జా:—‘తర్హ్యత్రాన్తనయత.’ తత స్తే మహాప్రసాద ఇతి సత్వర మప్రశురం ప్రవి
శ్య తామానైః. రాజా తాం దృష్ట్వా సామాజికైః సహ మహాన్తం విస్తయ మహా
హ్నిత్. ఆ త్రాన్తరే సవీరః స్థిత్యాన్తస్తావీత్: “జయ, మహారాజ! సకలమహిపాత
మకుటకోటిమణికిరణపాటలిత పాదపీత! జయ, నిరర్థశ్చ దానోదకధారాపూర పవమాన
నిఖిలమార్గణ! విక్రమ! నమస్తర! ఘరస్తర! ఆహ మైస్సృజాలికః మయైత దిస్సృజాల
విద్యాలాఘవం దర్శితమ్.” రాజా పరమాశ్చర్యతరశ్చేతాన్తరశ్చోన్తభూత్. తస్మిన్
సమయే భాణ్డారిక ఆగ త్యాభాషీత్:—‘భో! స్వామిక్! పాణ్డ్యరాజేన స్వామినే
కరః ప్రేషితః, రాజా:—‘కిం ప్రేషితమ్?’ భాణ్డారికః—“దేవ!

అష్టా హాటకకోటయ స్త్రినవతి ర్దుక్తాఫలానాం తులూః
పఞ్చాశ్చ న్త దగన్తబుభుమధుపా ధౌరన్తరాః సిన్ధురాః,
అశ్వానాం త్రిశతం చతుర్దశ రథాః పగ్నాజ్ఞానానాం శతా
న్యేతద్విక్రమభూమిసాల! భవ త స్తత్పాణ్డ్యరాత్ప్రేషితమ్.”
తతో రాజా సర్వమైస్సృజాలికాయ దీయతా మి త్యాదిత్. తదా తేన తత్సర్వం
తస్మై దత్తమ్.

ఇయాం కథాం కథయత్యా సాలభిక్షికో భోజరాజ మబ్రవీత్:—‘భో రాజ
స్మిద్భృశ హదార్యం విద్యతే చే దుపవిశ.’ త చ్చుత్వా భోజరాజోప్రీడితస్తాష్టేం
గృహం గతః.

ఇతి త్రింశోపాఖ్యానమ్.

అచకలత్ = తొడిగను. జోవం ఆస్యతే = ఊరకయున్నావు. ఆపచరితం =
అన్యాయము, శుద్ధాన్తచరాణ్ = అంతఃపురమునఁ దిరుగునట్టి, సావిదల్లాక్ = బంటు
లను, ఆనైః = తెచ్చిరి, సామాజికైః = సభ్యులతోడ, పాటలిత = ఎట్టుగాఁ
జేయఁబడిన, నిరర్థశ్చ...ర్గణ-నిరర్థశ్చ = అడ్డులేని, దాన-ఉదక = దానపునీటియొక్క,
పూర = ప్రవాహమునందు, ప్లవమాన = తేలుచున్న, నిఖిలమార్గణ = పెక్కిండు
యాచకులుగలవాఁడా, భాణ్డారికః = బొక్కసపుటధికారి, కరః = కప్పము.

328. తా. ఎనిమిదికోట్లబంగారు లొంబదిమూఁడు తులముల ముత్యాలు మడ
గంధమునం దాళగల తుమ్మెదలుగల బరువుమ్రోయగల యేఁబదియేనుఁగులును,
మున్నులు గుఱుములును, పదునాలుగురథంబులును, నూఱువురు వేశ్యలును పాండ్య
రాజుతోఁ బంపఁబడినవి.

మప్పదియవకథ ముగిసెను.

అర్హకర్త్రీశోపాఖ్యానమ్.

అత్రాయం మతికాశలా ద్విలసతో బేతాశతః స్వాం మృతిం
 దూరేఽపోహ్య తతశ్చ హస్తమనసం సంహృత్య దిగ్వాసనం,
 బేతాశం స్వవశంవదం చ కలయన్నష్టే చ సిద్ధిః పరాః

ప్రాప్యోద్దామయశాః శశాస వసుధామిత్యేవమాభాషతే. 324

పునరప్యేకదా రాజా సింహాసన మారోఢు మాజగాను, తావ దన్యా పా
 శ్చాలికా జగాదః 'భో మహీవల్లభ! విక్రమార్కసదృశమేవ వహేరితి మహే
 ద్భ్యోఽదత్తాదేశ మిద మాసనమ్, తదీయా మజ్జశగుణా స్త్యయ్యపి యది, కామ మావ
 విశ.' రాజాః—'భో! సాలభజ్జీతే! కథయ తస్య భవ్యగుణాత్.' ప్రతిమాః—
 రాజా! శ్రూయతామ్.

విక్రమార్క రాజ్యం కుర్వ త్యేకదా కశ్చి ద్దిగమ్పర ఆగత్య,
 'శ్రీశో దదాతు భగవాన్ భక్తానాం వః సమీహితమ్,
 యద్భక్తిః శుల్కతా మేతి ముక్తికన్యాకరగ్రహే. 325
 ధ్యానవ్యాజముపేత్య చింతయసి కా మున్నీల్య చక్షుః క్షణం
 ప శ్యానజ్జశరాతురం జనమముం త్రాతాఽపి నోరక్షసి,

ముప్పది యొకటవ కథ.

324. మతికాశలాత్ = బుద్ధియుక్త నేర్పునకు, విలసితః = సంతసించిన, ఆపో
 హ్య = తొలగించి, హస్తమనసం = చంపదలచిన, దిగ్వాసనం = దిగంబరుని,
 స్వవశంవదం = తనయధీనుని, ఉద్దామ = మోఱని, శశాస = పాలించెను.

వహేః = మోయును.

కామం = ఇష్టప్రకారము.

325. సమీహితం = శోరికను, శుల్కతాం = నుంకమగుటను, ముక్తికన్యా
 కరగ్రహే = మోక్షమనెడికన్యయుక్త వివాహమందు.

326. తా. ధ్యానవ్యాజం = ధ్యానమనెడిసాధనను, ఉపేత్య = పెట్టికొని,
 కాంక్షయతేను, చింతయసి = తలచెదవు. క్షణం-చక్షుః-ఉన్నీల్య = క్షణకాల
 ము కన్ను వెఱచి, అమం-అనజ్జశర-అతురం-జనం-పశ్యం=ఈమన్నభద్రబాణ పీడితమైన
 జనమును చూడు. త్రాతా-అపి-నో-రక్షసి = కాపాడువాడవయ్యను గాపాడవు.

మిథ్యాకారుణికోఽసి నిర్బుణతరస్త్యత్తోఽస్తికోఽన్యః పుమాన్
సేర్ష్యం మారవధూభిరత్యభిహితో దేవో జనః పాతు వః. 826

యచ్చాపగా శ్రీః సదనం సురాణాం యన్తన్దురాపద్మభువోముఖాని,
యత్తూణమమౌభధరపానభూమిద్దేవః సభూయాద్భవతాం శివాయ.

ఏకం ధ్యాననిమిలనాముకుళితం చక్షుర్ద్వితీయం పునః

పార్వత్యా వదనామ్బుజే మదలసద్భుక్తాంయితం యస్య వై,
అన్యద్దూరవికల్పప్రచాపమదనే క్రోధానలోద్ధీపితం

శమోర్భర్తజగదం సమాధిసమయే నేత్రత్రయం పాతు వః.' 828

ఇ త్యాది మత్స్యే రాజ్ఞో హ స్తే ఫల మేక మదాత్. అథ రాజనిర్దిష్ట మానస మ
ధ్యాసీతో వాచ మేవ ముదచ్చయామాసః-‘రాజ! న్నహం మార్గకిర్ష చతుర్దశ్యాం నిశి
శ్చ కానే హవనం కరిష్యామి. భవాక్ హి పరోపకారీ, మహాసత్త్వాధిక శ్చ. త ద్భవ
తు మామకహవనసహకారీ.’ రాజాః-‘మయా కిం కర్తవ్యమ్?’ దిగమ్బరః-
‘మహాశక్తానస్యానతియాశే శమిపాదపమూలే కచ్చి జ్యేతాలో పరివృత్యతే. స త్వ
యా మానేన సమానేతవ్యః.’ రాజా ఓ మిత్కురరీచకార.

మిథ్యా కారుణికః-అసి = నీవు బూటకపు జాలిగలవాడవుగ నున్నావు, త్వత్తః-ని
ర్బుణతరః-కః-అన్యః-పుమాన్-అస్తి-నీకంటె దయమాలినవా డెవ్వడూన్నాడు,
సేర్ష్యం = అమాయతో, మారవధూభిః = మన్తభూడు పంపిన కాంతలచేత, ఇతి-
అభిహితః-జనః-పాతు = ఇట్లు చెప్పబడినమన్త భూడు మిమ్ము రక్షించును గాక.

827. యత్ చాపగా-శ్రీః-సురాణాం-సదనం-ఎవనిబింటిసొందినకాన్తి కల్ప
తయిల్లో (ఎవనికి మేయపర్యతము విల్లో), యన్తన్దురా-పద్మ-భువః-ముఖాని = ఎవని
గుట్టపుకాల బ్రహ్మముఖములో (బ్రహ్మముఖమునుండి వెడలిన కేదము లెవ్వనికి
గుట్టములో), యత్తూణం - అంభోధరపానభూమిః = ఎవనియముతపాది మేఘములు
త్రాగుతావో (ఎవనికి సముద్రము అముతపాదియో), సః-దేవః-భవతాం - శివాయ
భూయాత్ = ఆకంకరుడు మీకు శుభములను చేయును గాక.

828. ధ్యాననిమిలనాముకుళితం = ధ్యానమందుమాసికొనుటచే ముడిచికొను
నది, వదన అంబుజే-మోముఅనది కమలమందు, మదలసత్-భంగాయితం-మదముచే
నొప్పుకున్నెదయై యుండునది, దూర...మదనే-దూర = దవ్వనకు, వికల్ప = ఈ
ద్యోబడిన, చాప=విల్లకత, మదనే-మన్త భూనియందు, క్రోధ-అనల-ఉద్ధీపితం-కోప
మనెడినిప్పుచే వెలిగింపబడినది, ఉదచ్చయామాస = వెలిపుచ్చెను, పరివృత్యతే-

క్షుపణకః కృష్ణచతుర్థశ్చాం హోమద్రవ్యాణి సంగృహ్య మహాశక్తానవాట
మగాహత, రాజాఽపి కృపాణపాణిర్హస్తానాం వివేశ, తత్రచ దిగ్మృతోచేతాశ్చ
పరిగ్రహార్థం శమిమహీరుహ మదర్శయత్. తేన చ మార్గేణ భూరుహం తం
ప్రాప్య చేతాశం స్కన్ధే గృహీత్వా శక్తానమార్గే సమాగచ్ఛతి భూపాలే చేతాశో
జగాదః—‘భోరాజ! మార్గశ్రమాపనయాయ కాఽపి కథా కథ్యతామ్.’ రాజా
మానభజ్జభయాత్ తూష్టిం జగామ, పున ర్చేతాశః ‘కథాం న కథయసి, మానభజ్జ
భయా న్న జల్పసి, తర్హ్యహం కథయామి, కథావసానే మమ ప్రశ్నోత్తరం జ్ఞా
త్వాఽపి మానభజ్జభయా న్న కథయిష్యసి చేత్, తవ కిరః సహస్రధా ఫలిష్య తి,
తి భణిత్వా కథాం కథయితు మారభే.

భో రాజ! శ్రూయతామ్—దక్షిణేన హిమవంతం విస్తృతతీ నామ నగరీ,
తత్ర నువిచారో నామ రాజా వసతి స్త, తస్య పుత్రో జయతేనః, స ఏకదాఽఽ
భేటనాయ మహదరణ్య మవగాహ్య తత్ర కరిణ మేకం దృష్ట్వా త మనుభావణ
నుమార మతిపపాత, అథ కథంబీ న్నగరమార్గ ముపలక్ష్య వందం వంద మేకాకీ సమా
గచ్ఛత్ మధ్యే కామపి తరణ్ణిణీ మద్రాక్షిత్, తత్ర తీరే కల్పి ద్భ్రాష్టాణాఽనుతిష్ఠ
న్మతిష్ఠత్, రాజపుత్ర సత్సమిపం గత్వాఽవదత్—‘భో బ్రాహ్మణ! యావ దహం
జలం పిబామి, అహ మశ్వం గృహాణ.’ బ్రాహ్మణః—కిం తవ ప్రేష్యోఽహ మశ్వం
గ్రహీతుమ్? తవ స్తేన కళయా తాడితో బ్రాహ్మణో దుదణ రాజసమిప మగత్య
సర్వం వృత్రాంతం నివేదయామాస, స రాజాఽపి త చ్ఛ్చిత్వా రోమరుణలోచనః
పుత్రం స్వదేహ నిర్వ్యాసయితు మియేష, తస్మి న్నవసతే సచివః ప్రాహః—‘దేవ!
రాజ్యభారోద్వహనయోగ్యం కుమారం కిమితి దేహ నిర్వ్యాసయసి? నైత దుచితం
మన్యే.’ రాజాః—“సఖే! సముచిత మే వేద మస్య మన్యే, య ద్భ్రాష్టాణం కళ
యా జహూన, బుద్ధిమతా పురుషేణ బ్రాహ్మణద్వేషో న కార్యః, ఉక్తం చః

న విషం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞో నక్రీడేత్ పన్నగైః సహ,

న నిన్దే ద్యోగిబృందం చ బ్రహ్మద్వేషం న కారయేత్.

329

తిరుగుచుండును, శమిపాదవ = జమ్మిచెట్టు, సమానేతవ్యః = లేదగినవాడు, ఓం =
అట్లే, క్షుపణకః = సన్నాల్పి, వాటం = ప్రదేశమును, స్కన్ధే = భుజముమీద అపనయ
నాయ = చొవుటకై, ఫలిష్యతి = పగులును, హిమవంతం-దక్షిణేన = హిమాలయపర్వత
మునకు దక్షిణమున, అభేటనాయ = క్రీడకొంటు, అనుభావణ = వెంటబించి పరుగెత్తు
చు, కథంచిత్ = ప్రయాసచేత, అనుతిష్ఠణ = సంధ్యావందనాదికర్త అను జేసికొనుచు,
కళయా = కొరదాలో, నిర్వ్యాసయితు = వెదలనడుచుటకు, ఇయేష = కొరెను.

భో మన్రికా! కిం క్షయా న శ్రుతాని పురాణాని? పురా బ్రహ్మణాపా దీశ్వరస్య
లిజ్జం పపాత. తథా చ:

అత్యున్నతపదం ప్రాప్తః పూజ్యం నైవావమానయేత్,
న హనుషః శక్రతాం ప్రాప్త శ్చ్యుతోఽగస్త్యావమానతః. 830

అతో బ్రాహ్మణాః సర్వేపి పూజనీయా ఏవః ఉక్తం చ:

ద్విజాశ్చ నావమస్తవ్యాస్త్రైలోక్యేశ్వరపూజితాః,
దేవవల్ పూజనీయాస్తే దానమానార్చనాదిభిః. 831

యైః కృతః సర్వభక్షోఽగ్ని రపేయః స మహోదధిః,
క్షుయీ చ స కృత శ్చంద్రః కోఽనష్టో విప్రకోపనాత్. 832

యతః సోమం సదాఽశ్నన్తి హవ్యాని త్రివివాకసః,
కవ్యాని చైవ పితరః కిం భూత మధికం తతః. 833

తథా చ: యే పూజితాః సురాః సర్వే మనుష్యాశ్చైవ భారత,
తపోవ్రతధనా యే చ క స్తా జగతి నార్చయేత్. 834

పూర్వం పీతః సముద్రోయై ర్విద్యో యై ర్వినిపాతితః,
యై శ్చాపి దేవతాః పుష్టాః కిం భూత మధికం తతః. 835

య ఏవం దేవ మన్విచ్ఛేదారాధయితు మవ్యయమ్,
సర్వోపాయైః ప్రయత్నేన సంతోషయతు స ద్విజాః. 836

తథా చ: ద్వారవత్కాం భగవతా కృష్ణే నాశ్చక్రమ్:

ఘ్నన్తం శపన్తం పరుషం వదన్తం
యో బ్రాహ్మణం నార్చయతే తథా మామ్,
స పాపకృత్ బ్రహ్మదవాగ్ని మధ్యే
వధ్య శ్చ దణ్డ్య శ్చ న చాగ్న దీయః. 837

కిం చ: య శ్చ మాం పరయా భక్త్యా హ్యారాధయితు మిచ్ఛతి,
తేన పూజ్య ద్విజాః సమ్యక్ గేవం తుష్టో భవా మ్యహమ్. 838

830. శక్రతాం = ఇంద్రత్వమును.

832. అపేయః = త్రాగరానిది.

833. అశ్నన్తి = తిండుదురు, హవ్యాని = హోమ ద్రవ్యములను, కవ్యాని = పితృ, దేవతల కియ్యబడు హోమ ద్రవ్యములను.

ఇత్యుక్త్వా పునః 'అనేన దురాత్మనా యేన హస్తేన బ్రహ్మణ స్తాదితః తస్య ఛేద ఏవ ప్రతీకార' ఇతి కరచ్ఛేదం నిర్ణనాయ. తావదేవ బ్రహ్మణః సమాగత్య తం రాజాననుభాషితః—'భోరాజ! నుతోబాలికస్తథా కృతవాక్. అద్యప్రభృతీదృశ మనుచితం న త్వర్యాత్. అద్యోఽయ మపరాధో మర్షణీయః. అహం పునర్మర్షయా మ్యేన మి' తి. తస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా స్వపుత్రం విససర్జ. బ్రహ్మణోఽపీయథా గత మగాత్.

ఇతి కథాం కథయిత్వా బేతాళఃప్రాహః—'శియది జానాసి బ్రూహి, అనయోః బ్రహ్మణభూపాలయోః గుణాధికః కః?' రాజా—'భూపాల ఏవ గుణాధికః.' త చ్చుప్రిత్వా మానభక్తో జాత ఇతి బేతాళః శమితరు మాజగామ. రాజాఽపి పునస్తత్ర గత్వా తం సుస్థేఃసమారోప్య యావదాజగామ, తావత్ పునరపి కథాం కథయతి స్త. ఏవంవిధాః కథాః పఞ్చవింశతిం కథయామాస. తతో బేతాళో విక్రమస్య బుద్ధి కాళంకథాగ్రహణవైదగ్ధ్యం కృపారసాదార్యాదిమాం శ్చ గుణాన్ నిరీక్ష్య తస్మిన్ ప్రసన్నో భూత్వా విక్రమ మవాదీత్—'భోరాజ! న్నయం దిగమ్మర స్త్యాం హస్తం ప్రయతతే' రాజా—'కథమివ?' బేతాళః—'యదాత్వంమాంతత్ర ప్రేవ్యసి, తదా సవీవం త్యాం వదిష్యతి—'భో రాజ! త్వ మతిక్రాంతోఽసి. ఇదాసి మిద మగ్నిత్వం ప్రదక్షిణీకృత్య దణ్డవత్ ప్రణమ్య నిజస్థానం గచ్ఛ.' ఇత్యుక్తస్త్వం ప్రణామం కర్తుం నప్రార్థవిష్యసి తదా దిగమ్మరః ఖడ్గేన భవంతం ప్రహృత్య తావతేన మాంసేన హామం కృత్వా పూర్ణాచుతిం విధాయ తత్ర హోమే బ్రహ్మణం మాం కృత్వా సర్వమే వేదం కర్త బ్రహ్మర్పణం కరిష్యతి. ఏవం కృతేఽస్య దిగమ్మర స్యాణియాద్య అష్ట సిద్ధయో భవిష్యన్తి." విక్రమః—'సఖే! కిమహం కరవాణి?' బేతాళః—'త్వమేవం తరుః యదా స దిగమ్మర స్త్యాం నమస్కర్తు మాదేక్ష్యతి, తదా 'అహం సార్వభౌమః, సర్వే రాజానో మామేవ ప్రణమన్తి, నయ ప్రణామః కదాఽపి న కృతః. తదహం న జానే. త్వం క్రథమం ప్రణామ మనుష్ఠాయ దర్శయ. అనంతర మహంకరిష్యామి' తి బ్రూహి తతః స యదా ప్రణామం కర్తుం నప్రార్థవిష్యతి, తదా త్వం తస్య కిరశ్చిన్ధ్యా. అహం తవ బ్రహ్మ భూత్వా హవనం పూరయిష్యామి. తావాప్తే మహాసిద్ధయో వశంవదాభవి ష్యన్తి." ఇ త్యుక్తో రాజా త తైవ కృతవాక్. తతో బేతాళః స్వయం నిర్వర్త్య హవనం, దిగమ్మరస్య కిరః పూర్ణాచుతిం కృత్వా, సర్వం బ్రహ్మర్పణం విధాయ, అణియా దీరష్ట మహాసిద్ధి రాజసాత్ కృత్వా జగాద.—'భోవిక్రమార్క మహీపాల! తవాహం

887. ఘ్నంతం = చంపునట్టి, దవాగ్నిమధ్యే = కాలుచిచ్చునడుమను, ప్రతీకారః = దండన, బాలికః = మూఢుఁడు, మర్షణీయః = మన్నింపఁదగినది, వైదగ్ధ్యం = నేర్పును, అదేక్ష్యతి = ఆనతిచ్చునో, సార్వభౌమః = చక్రవర్తి

ప్రసన్నోఽస్మి, ఖరం వృణీమ్య.' రాజా:—'యది మమ ప్రసన్నో జాతోఽసి త
ర్హిమం దిగమ్భరం సమద్ధర. యదాఽహం తవ స్మరిష్యామి, తదా త్వయాగస్త
మర్హసి.' స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ దిగమ్భరం సమద్ధృత్య నిజనివేశం ప్రవితేక. రాజా
విక్రమోఽసి తస్మై దిగమ్భరాయ తా అప్త మహానీధీ ద్ధత్వా స్వనగరం వివేశ.

ఇతి కథయంత్యాం సాలభజ్ఞికాయాం భోజరాజః 'సత్య మాహ భవతీ, నా
హం విక్రమార్కస్య శతతమిం కలా మర్హామి. ము ధైవాయ ముద్యమో మయా
బహువార మకారి.' ఇతి విరరామ.

ఇ త్యేక త్రింశోపాఖ్యానమ్.

అథ ద్వాత్రింశోపాఖ్యానమ్.

శ్రీధారాపురధూర్వహే గుణనిధౌ భోజక్షమావల్లభే
భూయోఽపిస్పృహయా సమేత్య తనక్తై రారోఢు ముత్కణ్ఠితే,
సాటోపం ప్రతిమా నివార్య చరమా సింహాసనే జాగ్రతీ
ముఖ్యాత్ విక్రమరాజశేఖరగుణానాఖ్యాతి లోకోత్తరాత్.

శ్రీభోజరాజేజ్ఞాత్వాఽపి పున రాగతే చరమా సాలభజ్ఞికా జగాద:—'హస్త!
కథ మియం లేదురాకా! నివృత్తకామోఽసి పున రాగతోఽసి. ఆద్యాపి సమా
కర్ణయ శ్రీవిక్రమార్కగుణాత్.' భోజః—అయి సాలభజ్ఞికే! క్షమస్య, భూయో
ఽపి కథయ తస్య చారిత్రం గుణాం శ్చ.' సాలభజ్ఞికా:—భోరాజ! క్షమాయామి.

విక్రమార్కస్య సదృశం కమపి న పశ్యామి. యః కౌఠ్యమయఖణ్డేన చతురహ
పారపరిక్షి ప్రక్షితితలగతా నరపతీక విజిత్య నిస్సపత్నం రాజ్యం కృతవాక. యః
పరేషాం శకం నిరాకృత్యాఽత్త శకం వర్తయామాన. సమ స్తదుర్జననిరాకరణం సమస్త
యాచకలోకదుర్గతిహరణం అవగ్రహనిరసనం చైతత్ సర్వమపి విక్రమో మహీమణ్డలే
న జానే = ఎఱుగఁను, ఛిన్ద్యాః = నలుకుము, శతతమిం = నూతన, కలాం = భాగ
మును, అకారి = చేయఁబడెను.

ముప్పదియొకటవకథ ముగిసెను.

ముప్పదిరెండవ కథ.

కిరి. క్షమావల్లభే = రాజా, స్పృహయా = కోరికతో, చరమా = కడపటి
కౌఠ్యమయఖణ్డేన = కొయ్యతో, కేసినకత్తితో, చతుర...గతా = చతుర =

నిరవశేషం కృతవాణ్. తత స్తత్సనుః పురుషో నాస్తి. ఏవంవిధసత్త్వసాహసాదా
ర్య ధైర్యాదిగుణా స్త్వయి విద్యస్తే యది సింహాసనేఽస్తి స్తుపవిశ్.

త చ్చుత్వా రాజా తూష్ణీ మవతస్థే.

ఇతి ద్వాత్రింశోపాఖ్యానమ్.

అత్రానరే కాచన పుత్రికా చిత్రార్పిత మిత్రపాథరా దవస్థితం భోజ
మవాడిత్:—“భో భోజరాజ! భవా నపి విక్రమార్కప్రతీకాశ్ ఇత్యేత మశ్లేష్ట,
యతోయువాం ద్వావపి వరనారాయణాత్త ధారిణౌ. ఇదానీం త్వత్త: పవిత్రచరిత్ర:
సకలకలాప్రవీణ: కౌర్యాదార్యాదిసుగుణభూషణో రాజా నాస్తి. అత స్తవ ప్ర
సాదా దస్తాకం ద్వాత్రింశత: పుత్రికాణాం పాపపరిహారో జాత: . కాపా ద్విము
క్తా: స్త: .” తదా భోజ:—‘కథం వ: కాపో జాత: ? తన్నూలం కథయ.’ పుత్రి
కాఽకథయత్. భోరాజ! శ్రూయతామ్.

వయం ద్వాత్రింశత్ సురాజ్ఞనాః, పార్వత్యా వయస్యాః, తస్యాః పరమ
ప్రేమాస్పదీభూతాః, ప్రత్యేకమస్తాకం నామధేయనిశ్రూయంతామ్:— సుకేతి, ప్రభా
వతీ, సుప్రభా, చంద్రినేనా, అనన్తజయా, ఇన్ద్రమతీ, కురన్తవయనా, లావణ్యవతీ, కామ
కారికా, చంద్రికా, విద్యాధరీ, ప్రబోధవతీ, నిరుపమా, హరిమధ్యా, మదనసుందరీ,
విలాసరసికా, మన్తధ్వజవతీ, రతిలీలా, మదనవతీ, చిత్రరేఖా, సురతగవ్యారా, ప్రి
యదర్శనా, కామన్తాదినీ, చంద్రిరేఖా, హంసప్రబోధా, కామశరోన్తాదినీ, సుఖసా
గరా, మదనమోహినీ, చంద్రిమాళి, లావణ్యలహరీ, మరాళగమనా, జగన్మోహినీ చ. ఏతా
వయమేకదా తు త్రాపి రజతశీలాతలే సముపవిష్టాః కిమపి కిమపి సల్లపన్త్యః సుఖమా
స్త్. తదా పరమేశ్వరః సానన్ద మస్తాసు రాగరమణీయాం దృష్టిం న్యవేశయత్. తత్రా
నరే తం దృష్ట్వా దేవీ పార్వతీ సకోపాఽస్తానేవమశ్పత్:—‘భవత్యో నిష్ఠివా:

నాలుగు, అహంపార=సముద్రములచేత, పరిక్షిప్త = చుట్టఁబడిన, క్షితితల = భూప్ర
దేశమును, గతాక = పొందిన, నిస్సపత్నం = శత్రువులులేకుండ, కళం = ఏండ్లయొ
క్కయెన్నిక, నిరాకరణం=అణఁచుటను, నిరసనం = పోఁగొట్టుటను.

పుత్రికా = బాపు, త్రపాథరాత్ = సిగ్గనెడిబరువువలన, ప్రతీకాశః = సమా
నుడవు, యువాం = మీరు.

వయస్యాః = చెలికత్తెలము, ఆస్పదీభూతాః = ఉనికిపట్టుల మైనవారము,
రజతశీలాతలే = వెండిబండమీఁద, ఆస్త = ఉంటిమి. రాగ = కోరికచే, కేత్రే = చేసి

శ్రుతికా భూత్యా వాసవసింహాసనే తిష్ఠన్తి' తి. తతోఽస్తాభిః ప్రణిపత్య కాపా
తపానం యాచితా దేవీ కృపారపార్థిస్తాకరణాఽస్తానవదత్; 'కలియుగే విక్రమా
దిత్య స్తస్సింహాసన మింద్రలోకా ద్భూమిం గేవ్యతి. తదా తస్మి శ్చుపవిష్టః స రాజ
చూడామణి ర్భూమిని వక్షాణి రాజ్యం పరిపాలయిష్యతి. తస్మిన్ పరలోకం గతే
కస్తింశ్చిత్ పవిత్రే క్షేత్రే తదాసనం సచివా నివేశయిష్యన్తి. తతః కలిపయైవన్తి
స్త ద్భోజరాజహస్తగతం భవిష్యతి. తత స్తన్నగరం నీత్యా ప్రతిష్ఠాప్య త దాలోఢుం
యదా భోజభూపాలః సమాయాస్యతి, భవతీభిః సహ స్థలాపం కరిష్యతి, తదా విక్ర
మార్కచరిత్రం భోజరాజాయ కథయత, యూయం కా పా ద్విమోక్ష్యధ్యే' ఇతి.

ఇతి నిజవృత్తాంత ముక్త్యై పునరపి భోజ మవదత్:—'భో రాజ! వయం
ప్రసన్నాః స్త. వరం వృణీమ్య.' తదా భోజః—“మమ కిం నా మాపేక్షణీయమ్?
సంపూర్ణకామోఽస్మి. తథాఽపి పరోపకారార్థం కి మపి మయా ప్రార్థ్యతే. యే
మర్త్య ఏతచ్చరిత్రం శృణ్వన్తి తిఖన్తి నా తేషాం ప్రాథమికార్థైర్దై ర్భాదార్యాది
గుణాః ప్రవర్తంతామ్. ఏతచ్చరిత్ర మాకల్ప మవిచ్ఛిన్నం మహీమన్దలే వర్తతామ్.
శ్రోతృజాం భూత ప్రేత పితృణాం ధాని మరీ యక్ష రాక్షసాదిభయం మనా
గపి మా భూత్. వ్యాఘ్ర భల్లూక ప్రముఖ శరాయనికరా దపి భీతి ర్భజాయతామ్.”
ఇతి ప్రార్థితాః సాలభజ్జికా యథాభిలషిత మస్మితి రాజ్ఞే వరం దత్త్వా సర్వా ఆపి
పరిగృహీతసురసుందరీవిగ్రహా దివ ముత్సేతుః.

తతో భోజరాజ స్త స్సింహాసనం విచిత్రహటకానర్లు నవమణిఖచితే ప్రాపాద
శిఖరే సంస్తాప్య తదుపరి పరమేశ్వరం నిధాయ దేవం సింహాసనం చ ప్రతిదిన మర్చ
యత్ సుఖేన మహీం సుచిరం శకాస.

శ్రీమతో విక్రమార్కస్య చరిత్రం మహిమోత్తరమ్,
ద్వా త్రింశత్ప్రతిమాప్రో క్తం సచూత్తి మగమ త్రరామ్.

యందు, ఆకల్పం=ప్రళయమునంతకు, ప్రాథ=ఎక్కువయిన, అవిచ్ఛిన్నం = నాశము
నొందనిదై, శరారు = ఘాతుక మృగములయొక్క, నికరాత్-అపి = గుంపునుండి,
మా-జాయతాం=కలుగరాదు, సురసుందరీ విగ్రహః=అపసరసలదేహములు గలవారై,
హటక=బంగారు, అనర్లు=విలువలేని, శకాస = పాలించెను.

వి క్ర మార్ క చ రి త్ర ము
సం పూ ర్ణ ము.

14-00000

— సంస్కృత కావ్యములు. —

పావిళ్ల రామస్వామికృష్ణులు అండ్ సన్స్,

